CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शि.धी - ८ २

त्रा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ॐ

आत्मा खलु विश्वमूलम्

संस्कृत-विश्व-विद्यालयस्य

प्रतिवेदनम्

वेदास्ते सरलास्तथोपनिषदः सूत्राणि भाष्याणि वा
अङ्गानि स्मृतयः पुराणमखिलं रामायणं भारतम् ।
मध्ये खण्डन-मण्डनादि-जटिल-ग्रन्थ-ग्रह-ग्रासतो
व्यग्रे संस्कृत-वाङ्मये सरलता बोधार्थमानीयताम् !

प्रतिवेदनसमितिः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पण्डितराज सोमनाथ का कमलज्योः
स्नाद कुपद्वार:
नाद्वार:

ॐ

कृण्वन्तो विश्वमार्यम्

नेपाल-राप्तयञ्चल-दाङ्गे प्रस्तावितस्य—

संस्कृत विश्व-विद्यालयस्य

विद्वत्सम्मेलनविवरणसहितं

संक्षिप्तं

प्रतिवेदनम्

KATHMANDU
२५२५

श्रीशाके १८९१

श्रीसंवत् २०२६।१।१।१

सम्पादितम्

प्रतिवेदनसमित्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यत्प्रकाशकः
जागेश्वरब्राह्मणः
स० सचिवः
जनतामहाविद्यालयस्य दाङ्ग-विजौरीस्थस्य

प्रतिवेदनसमितिः

१. श्री गङ्गाधरपराजुली संयोजकः
२. श्री छविलालपोखेलः सदस्यः
३. श्री रामेश्वरशर्मा ,,
४. श्री केशवदीपकः ,,
५. टेकनाथगौतमः ,,
६. एकराजशर्मा ,,
७. योगी नरहरिनाथः ,,

स० सम्पादकः—प्रा० सुरेन्द्रनाथझा ज० म० वि० वि० दाङ्गस्य

मुद्रक :
राष्ट्रिय प्रेस
सी० ७/१२७ सेनपुरा
वाराणसी–१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

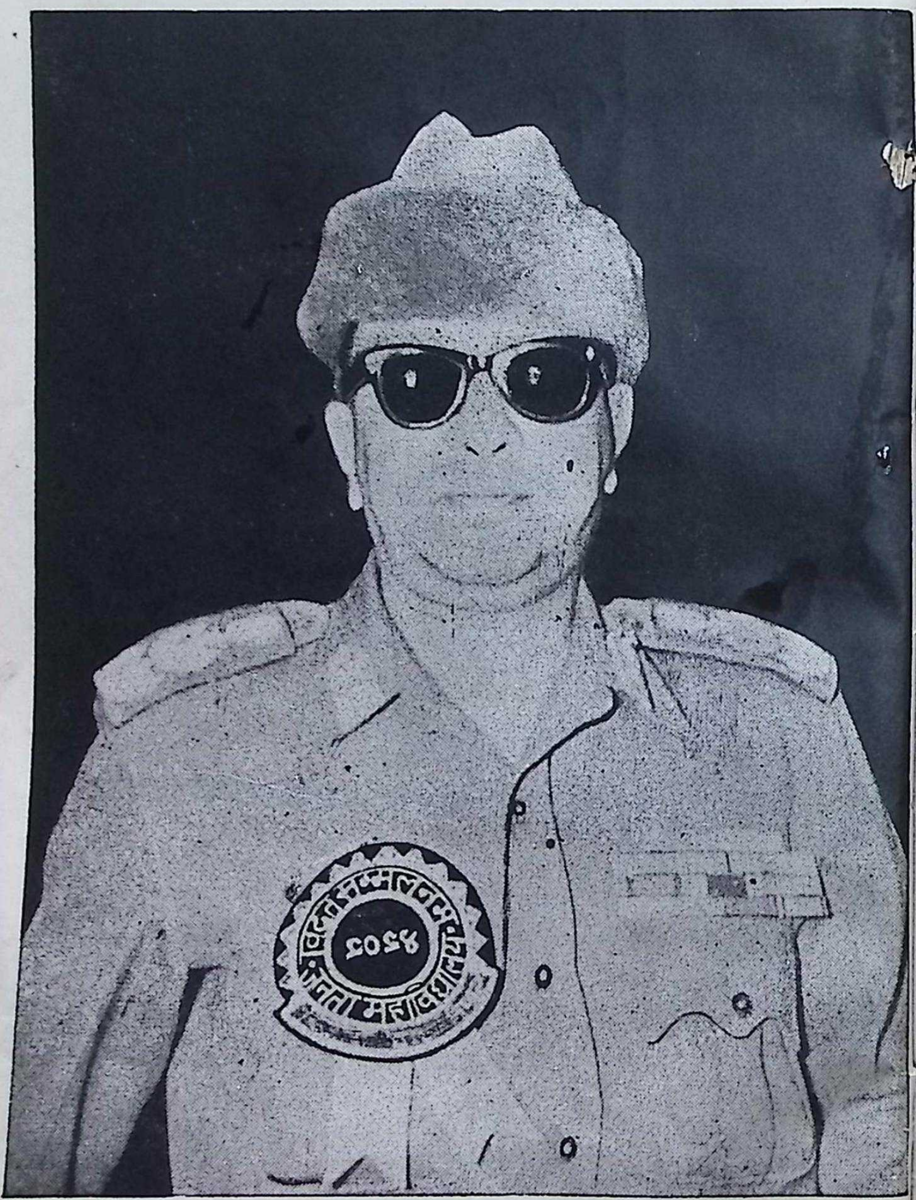

विद्वत्सभाभिज्ञानं बिभ्रद् विद्वत्प्रियो नृपतिः ।
प्रेम्णा स्वीयशुभाङ्के दाङ्के मोदं ददाति सभ्येभ्यः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्री५महाराजाधिराज सरकार,

२०२४ साल चौत्र १ गते देखि ३ गतेसम्म सम्पन्न विद्वत्सम्मेलनमा सम्मिलित विद्वद्वर्ग र सन्तसमुदायको भाषण प्रवचान परामर्श र लिखित सम्मतिहरूको आधारमा यथासाध्य देशकालपरिस्थिति सुहाउँदो गरी सरकारवाट विद्वत्सम्मेलनलाई वक्सेको सम्वोधनभाषणको अन्तर्गत निर्देशन प्रेरणा र सदाकाङ्क्षाहरूको पनि यथामति अध्ययन गरेर विद्वत्-सम्मेलनको कार्यविवरण, विद्वान्हरूका सम्मति र प्रस्तावित संस्कृतविश्व-विद्यालयको आवश्यकता सम्भावना स्वरूप स्थानौचिती सञ्चालन-पद्धति आदि कुराको यथासम्भव दिग्दर्शन समेत संलग्न गरी प्रकृत प्रतिवेदन प्रस्तुत गरेका छौं ।

यथाशीघ्र दाङ्गमा प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयको घोषणापूर्वक एक महान राष्ट्रिय अभावको पूर्ति गरिबक्सन सविनय प्रार्थना गर्छौं । सरकार, जो हुकुम ।

गङ्गाधर पराजुली
संयोजक
प्रतिवेदनसमिति
प्र० सं० वि० वि० दाङ्ग बिजौरी
(रापतिअञ्चल)

२०२६।१।१।१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृतविश्वविद्यालयस्य प्रतिवेदनस्य विषयसूची—

	पृष्ठ
१. संस्कृतविश्वविद्यालयको पृष्ठभूमि	१
२. भूमिदाताहरुका नाम	२
३. छात्रावास, पुस्तकालयनिर्माताहरु	३
४. भूमिदानादि प्रेरकहरु	३
५. सञ्चालकसमितिका सचिवहरु	४
६. ज० म० वि० का प्रधानाचार्यहरु	४
७. विद्वत्सम्मेलनको विवरण	५
८. आयोजक समिति र उपसमितिहरु	७
९. मञ्चमा उपस्थित सदस्यहरु	१३
१०. अतिथिहरु	१४
११. अभिनन्दनपत्रम्	१९
१२. सम्मेलन सचिव प्रतिवेदन	२१
१३. शिक्षामन्त्रीको शुभकामना	२४
१४. को० अ० सुब्रह्मण्यअय्यरको शुभकामना	२५
१५. श्री५को उद्घाटनभाषण	२७
१६. आय विवरण	४२
१७. व्यय विवरण	४३
१८. प्रतिवेदनसामग्रीसङ्कलन	४४
१९. कार्त्तिक ४ गतेको निवेदन	४६
२०. ज्ञानविज्ञानसमन्वय	५५
२१. संस्कृतविश्वविद्यालयको आवश्यकता	५७
२२. सम्भावना	५९
२३. उद्देश्य	६१
२४. शिक्षानीति	६२
२५. आचारसंहिता	६२
२६. अनुशासन	६२
२७. नाम	६३
२८. स्वरूप	६३
२९. प्रशासन	६३
३०. पदक्रम	६३
३१. छात्रसम्पत्ति	६४
३२. संस्कृतविश्वविद्यालयको प्रारम्भिकस्वरूप	६५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

	पृष्ठ
३३. पाठ्यक्रम	६५
३४. पाठ्यक्रमरूपरेखा विषयदिग्दर्शन	६७
३५. अध्यापन	७०
३६. अनुसन्धान	७०
३७. परीक्षा	७१
३८. अनुवादपरिषत्	७१
३९. वैतनिक पदाधिकारी र सहायक	७२
४०. वेतनक्रम	७४
४१. संस्कृत विश्वविद्यालयस्य पृष्ठभूमिः	७५
४२. विद्वत्सम्मेलनस्य विवरणम्	७८
४३. स्वागताध्यक्षभाषणम्	८३
४४. शिक्षामन्त्रिशुभकामना	८८
४५. श्रीपूमहाराजाधिराजानामभि भाषणम्	९०
४६. सचिव नागेश्वरब्राह्मणस्य धन्यवादः	९५
४७. प्रतिवेदनसामग्रीसङ्कलनम्	१०६
४८. कार्तिके ४ गते प्रस्तुतं संक्षिप्तं निवेदनम्	१०७
४९. ज्ञान-विज्ञान-समन्वयः	११७
५०. संस्कृतविश्वविद्यालयस्यावश्यकता	११९
५१. सम्भावना	१२२
५२. उद्देश्यम्	१२४
५३. शिक्षानीतिः	१२५
५४. आचारसंहिता	१२५
५५. अनुशासनम्	१२५
५६. नाम	१२६
५७. स्वरूपम्	१२६
५८. प्रशासनम्	१२६
५९. पदक्रमः	१२७
६०. छात्रसम्पत्तिः	१२७
६१. ब्रह्मचर्याश्रमः	१२८
६२. नारीशिक्षा	१२९
६३. संस्कृतविश्वविद्यालयस्य प्रारम्भिकरूपम्	१३०

(१. पाठ्यक्रम, २. अध्यापनम्, ३. अनुसन्धान, ४. अनुवादपरिषद्, ५. वैतनिक पदाधिकारिगणः सहायकाश्च)

(अनुषङ्गः १–३२ पर्यन्तः)

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृतविश्वविद्यालयकृते सम्मतिदातारः

	पृष्ठ		पृष्ठ
अदनसिंहकठायतः	१७६	गोविन्दप्रसादसुवेदी	१८६
अनन्तशास्त्रीफड़के	२४६	गोविन्दहरिजङ्गमः	१७६
आनन्दझाः	१६२	गौरीनाथशास्त्री	१४०
ईश्वरानन्दः	१७२	छविलालपोखरेलः	२२६
कमलाकान्तमिश्रः	१६१	जीवनाथझाः	१८२
करपात्रीस्वामी	१४८	टङ्केश्वरगौतमः	२१५
कविदत्तदेवकोटाः	१७६	टेकबहादुरथापाः	१७६
कालीप्रसाद मिश्रः	२०३	डोरेन्द्रविक्रमराणाः	१७६
कुमारबहादुर जोशी	१८४	तीर्थराजसुवेदी	१८४
कुलचन्द्रसुवेदी	२१५	दत्तात्रेयदहालः	१८४
कृष्णप्रसादघिमिरेः	२१७	दानवहादुरभण्डारी	१७६
कृष्णप्रसादढुंगानाः	१६२	दामोदरन्यायाचार्यः	१७१
केशववास्तोलाः	१६८	दिवाकरजोशी	२४५
खिमानन्दसुवेदी	२१५	दीर्घराजघिमिरेः	१८४
गङ्गाधरपराजुली	१८४	दुर्गाबहादुरः	१७६
गणेशदत्तशास्त्री	१६५	दुर्गाप्रसाददवाड़ी	२४४
गदाधर पौडेलः	१८४	देवराजउपाध्यायः	१७३
गोकुलचन्द्रशास्त्री	१७६	देवराजसुवेदी	१८४
गोपीनाथ कविराजः	१३६	धर्मवहादुरसिंहवस्नेतः	१७६
गोविन्दप्रसाद आचार्य	१८४	नरहरिनाथयोगी	१५८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नरेन्द्रमानसिंहवस्नेतः	१७९	रामानुजओझाः	१९७
नरेन्द्रकेसरी पौडेलः	१७९	रामेश्वरशर्मा	१९६
पट्टाभिरामशास्त्री	१६८	रुद्रधरझाः	२२०
पद्मनाभनिरौलाः	१९३	लक्ष्मीनारायणज्ञवाली	१८४
पद्मप्रसादभट्टराई	१४२	लक्ष्मीशरणउपाध्यायः	१७५
पुष्करनाथठाकुरः	१८३	विद्यानाथउपाध्यायः	१९९
पूर्णचन्द्रढुंगेलः	१८४	विभूतिभूषणभट्टाचार्यः	२१०
बकुलरञ्जनबनर्जी	१८४	विष्णुकान्तदेवकोटाः	१७९
बद्रीनाथपौडेलः	१८१	विष्णुराजआत्रेयः	१३०
बलदेव उपाध्यायः	२२६	वेदानन्दझाः	२२२
भक्तिरामज्ञवालीः	१८४	वैकुण्ठनाथखनालः	१७९
भानुभक्तज्ञवाली	१८४	शङ्कराचार्यः	१५०
भुवनेश्वरगौतमः	२१५	शान्तसिंहवस्नेत	१७९
भोलानाथभ्रमरः	१५२	शिवकुमारअधिकारी	१८४
मङ्गलदेवशास्त्री	१४७	शिवशेखरमिश्रः	१६८
मनसादेवकोटाः	१७९	शुकदेवपौडेलः	१७९
महाशङ्करदेवकोटाः	१७९	शेषराजरेग्मीः	१४३
महेश्वरानन्दः	२१४	श्यामकुमारगौतमः	१८४
महेश्वरानन्दसरस्वती	१५०	श्यामलालघिमिरेः	१७९
मुकुन्दशरणपौडेलः	१७६	सुब्रह्मण्यअय्यरः	१६७
मेघराजउपाध्यायः	२४२	सुब्रह्मण्यशास्त्री	२०६
रत्नाकरदेवकोटाः	१७९	सुभद्र झा	१५१
राजेश्वरशास्त्री द्रविड़ः	१४५	सुरेन्द्रनाथझाः	१८४
राधाकृष्ण अधिकारी	२२६	सुरेन्द्रनाथद्विवेदी	१६०
रामकुबेरमालवीयः	१९६	स्थानेश्वरपौडेलः	१८४
रामजी लोहानी	१७९	हरिप्रसादआचार्यः	१९६
रामनाथ आचार्यः	१४३	हरिमानसिंहवस्नेतः	१७९
रामबालकशास्त्री	२१३	हरिरामशुक्लः	१६८
रामशरणवोहराः	१७९	हरेरामशुक्लः	१७१

———

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृत विश्वविद्यालयको पृष्ठभूमि

प्रजाको कल्याण गर्नुनै राज्यको उद्देश्य हो भन्ने स्वभावैले हृदयङ्गम गरेका प्राचीन कालका राजाहरूले प्रजा सुशिक्षित एवं अनुशासित नभए सम्म उनको कल्याण गर्न सकिन्न भन्ने तथ्यलाई राम्रो गरी बुझेका थिए। यसै हेतुले शिक्षा-प्रचारको काम गर्ने ब्राह्मण-समाजको जीविका राज्यबाटनै चलाइन्थ्यो। आजीविका चलाउनलाई सो समयमा 'अदण्डकर भूमि' (पोत न लाग्ने भूमि) 'भृति' विर्ता भनी दिने चलन थियो। तदनुसार दांगका तत्कालीन राजाहरूले धेरै ब्राह्मणहरूलाई विर्ता दिएका थिए। जुन विर्तालाई श्री ५ महाराजाधिराजका पूर्वज श्री ५ गीर्वाण युद्ध विक्रम साहदेवले यथावत् थामिदिवक्सेको थियो। यिनै विर्ताबाट आजीविका चलाएका यहाँका ब्राह्मण-हरूले आफ्नो पठन-पाठन-प्रणाली चलाउँदै थिए।

दांगका अधीन भारतीय गोण्डा जिल्लाको देवी-पाटन एक राज्य रहेसम्म यहाँका विद्यार्थीहरूको विद्याप्राप्तिस्थान देवीपाटन थियो। १९१६ सालमा देवीपाटन सितको राजनीतिक सम्बन्ध टुटे पछि यहाँका विद्यार्थीहरू कास्की, काठमाण्डू, काशी आदिमा गई पढन थाले, तर ती ठाउँ टाढा पर्ने र सबै विद्यार्थी त्यहाँ गई पढन नसक्ने हुँदा सूदनराम मजगैंयाका सन्तानहरू दांगमानै पाठशाला चलाउने विचारमा थिए। समय समयमा पाठशालाहरू खोलिए, तर विभिन्न कारणहरूले बन्द पनि भए।

१९७५ सालमा भीमप्रसाद पण्डितजी धुर्कोटबाट आई प्रमुख भई पढाउन थाले पछि पाठशालामा स्थायित्व आयो र त्यसपछि पं० चेतनाथ सो पाठशाला-मा नियुक्त हुनुभयो। त्यस समयसम्ममा विद्वानहरूले दक्षिणाको रूपमा थोरै द्रव्यले पढाउने काम गर्नुहुन्थ्यो र सो दक्षिणा मजगैंयाहरूले आफ्नो देउखुरी विर्ताको आयस्ताबाट दिन्थे। यसरी चल्दै आएको पाठशालालाई १९८६ सालमा सरकारी संरक्षण पनि प्राप्त भयो।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२००७ साल पछि हाम्रो देशमा शिक्षा-प्रचारमा तीव्रता आउन लाग्यो र २००८ सालभा संस्कृत-शिक्षाको ज्योति सर्वत्र जगमगाओस र हाम्रो धार्मिक सांस्कृतिक परम्परा यथावत् अगाडि वढदै जाओस भन्ने सदाशयले स्थानीय जनताको सत्प्रयासबाट जनता-विद्यालय नामको अर्को विद्यालय २००८ साल वैशाख २६ गतेमा स्थापित गरियो र २०१० सालमा कार्तिक २६ गते यो विद्यालयलाई मजगैआहरूबाट आफ्नो देउखुरीको १२००, विगाहा भूमी प्रदान भयो। तदनन्तर अरु व्यक्तिहरूबाट पनि भूमि अर्थ आदिको चन्दा यथासमय प्राप्त गरिए र कतिले छात्रावास पुस्तकालय पनि वनाइदिनु भएको छ।

भूमिदाताहरूका नाम यी हुन

१.	कुलप्रसाद उपाध्याय	हेमनगर	१८.	दत्तात्रेय शर्मा	वाँसडवरा
२.	केशवराज उपाध्याय	हाडिमे	१९.	दामोदर उपाध्याय	विजौरी
३.	कृष्णप्रसाद उपाध्याय	विजौरी	२०.	दीननाथ उपाध्याय	विजौरी
४	कृष्णप्रसाद उपाध्याय	जहदागाऊँ	२१.	दुर्गाप्रसाद उपाध्याय	विजौरी
५.	खुमा कुमारी	विजौरी	२२.	देवीप्रसाद उपाध्याय	डाडागाउ
६.	खुशलराम उपाध्याय	तुल्सीगञ्ज	२३.	धनेश्वर उपाध्याय	डोकरेनी
७.	खुशलराम उपाध्याय	मजगाउँ	२४.	धाताराम उपाध्याय	विजौरी
८.	गायत्री देवी	वेलहरी	२५.	नन्दप्रसाद उपाध्याय	विजौरी
९.	चिन्तामणि उपाध्याय	वेलहरी	२६.	निमाकुमारी	जहदागाउ
१०.	चेतकुमारी	चैनपुर	२७.	निमाकुमारी	मजगाउँ
११.	छविलाल उपाध्याय	चैनपुर	२८.	पद्मादेवी	जहदागाउँ
१२.	जागेश्वर ब्राह्मण	विजौरी	२९.	पद्मप्रसाद उपाध्याय	हेमनगर
१३.	टेकनप्रसाद उपाध्याय	विजौरी	३०.	पुतलाकुमारी	विजौरी
१४.	तीर्थराज उपाध्याय	विजौरी	३१.	बुद्धिप्रसाद शर्मा	बिजौरी
१५.	तिलकादेवी उपाध्यायनी	जहदागाउँ	३२.	भोलाप्रसाद शर्मा	करङ्गा
१६.	तुलसीराम उपाध्याय	वाँसगडी	३३.	मीनचन्द्र उपाध्याय	स्थानगाउँ
१७.	थमाकुमारी	वाँसगडी	३४.	मुंगादेवी	वासगडी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

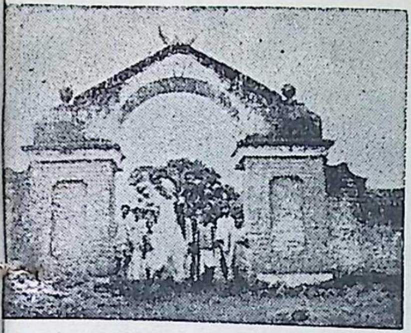

१—द्वारमध्ये पूर्वतो महेन्द्रद्वारम्
प्र० सं० वि० वि० विजौरी दाङ्ग

भागवतच्छात्रावासः
प्र० सं० वि० वि० विजौरी दाङ्ग

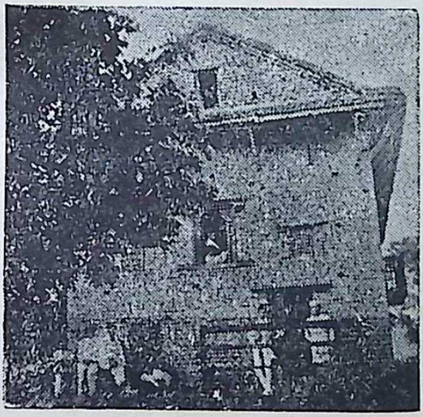

अध्यापकावासः
प्र० सं० वि० वि० विजौरी दाङ्ग

तुलसी–छात्रावासः
प्र० सं वि० वि० विजौरी दाङ्ग

शशी–छात्रावासः
प्र० सं० वि० वि० विजौरी दाङ्ग

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३५. मेदिनीप्रसाद शर्मा	हाडिमें	४८. विजुलीप्रसाद	स्थानगाउँ
३६. मोहन गोपाल शर्मा	डोकरेनी	४९. देवकुमारी	विजौरी
३७. मोहनप्रसाद शर्मा	विजौरी	५०. शिवप्रसाद उपाध्याय	जहदागाउँ
३८. मेनका देवी	डाडाँगाउँ	५१. शोभाकर शर्मा उपाध्याय	विजौरी
३९. यज्ञमूर्ति उपाध्याय	स्थानगाउँ	५२. स्थानेश्वर उपाध्याय	डाँडागाउँ
४०. यज्ञमूर्ति उपाध्याय	डांडागाउँ	५३. हीमाकुमारी	विजौरी
४१. रमाकान्त उपाध्याय	वाँसडवरा	५४. हुतराज शर्मा	वाँसगडी
४२. रामप्रसाद शर्मा	कुररिया	५५. हुकुमादेवी	विजौरी
४३. रामप्रसाद उपाध्याय	डाडागाउँ	५६. ठाकुरप्रसाद गौतम	विजौरी
४४. रामेश्वर उपाध्याय	विजौरी	५७. रामकुमार गौतम	विजौरी
४५. रेवतीप्रसाद उपाध्याय	स्थानगाउँ	५८. दीपराज गौतम	विजौरी
४६. वासुदेव उपाध्याय	वकुलाई	५९. युवराज गौतम	विजौरी
४७. विष्णुकुमारी	मजगाउँ		

छात्रावास पुस्तकालय निर्माताहरू

१. श्री तुलसीराम शर्मा
२. श्री दामोदर शर्मा
३. श्री खुमाकुमारी देवी

भूमि आदि प्रदान गर्न उहाँहरूलाई प्रेरणा दिने व्यक्तिहरू :—

१. श्री दत्तात्रेय शर्मा
२. श्री गणेशकुमार शर्मा
३. श्री अमरराज शर्मा
४. श्री जागेश्वर ब्राह्मण
५. श्री टेकनाथ गौतम

जनता विद्यालयको स्थापनाभएको केही महिना पछि यसले सर्कारी स्वीकृति पायो। २०११ सालमा यो विद्यालयलाई महाविद्यालयको रूपमा काशीस्थ राजकीय संस्कृत कालेजले पनि मान्यता दियो। २०१३ सालमा श्री५कोसरकार बाट पनि यसको मान्यता प्राप्त भयो र पछि त्रिभुवन विश्वविद्यालयसंग पनि सम्बन्ध जोडियो।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यसरी यो महाविद्यालयलाई अगाडी बढाउन जो जो सज्जनहरूले विशेष सेवा गर्नुभयो र गर्दै हुनुहुन्छ उहाँहरूको नाम उल्लेख गर्नु पनि यहाँ प्रासङ्गिक छ ।

सं० समितिका सचिवहरू क्रमैले

१. श्री डिल्लीराज शर्मा
२. श्री जागेश्वर ब्राह्मण
३. श्री अमरराज शर्मा
४. श्री देवमणि देवकोटा
५. श्री ललित बहादुर शाह
६. श्री रामप्रसाद उपाध्याय
७. श्री जागेश्वर ब्राह्मण

जनता महाविद्यालयका प्रधानाचार्यहरू क्रमैले

१. श्री विनोदकुमार तिवारी
२. श्री आनन्द झा
३. श्री दिगम्बर झा
४. श्री नारायणदत्त शास्त्री
५. श्री रामेश्वर शर्मा मजगैंआ
६. श्री केशव दीपक शर्मा
७. श्री पूर्णचन्द्र ढुंगेल
८. श्री गङ्गाधर पराजुली (निदेशक)

उपर्युक्त सज्जनहरूका अतिरिक्त अनेकौं सहृदय व्यक्तिहरूबाट बराबर विद्यालयलाई विभिन्न प्रकारको सहायता मिलिरहेकोले भएको विद्यालयको प्रगति, आर्थिक आधार र संस्कृत वाङ्मयप्रति श्रद्धालु जनसमाजको आकांक्षाले नै विश्वविद्यालयका लागि प्रेरणा प्रदान गरेको हो ।

विश्वव्यापक वैदिक संस्कृतवाङ्मय अनन्त र अगाध छ । संस्कृत भाषाका समुद्रमा असंख्य उज्ज्वल रत्नहरू छन् । संस्कृतभाषा विश्वका भाषाहरूको मातृभाषा हो । त्यसैले चिरकालदेखि नाना ऐतिहासिक कारण कलापेन तत्सम, तद्भव, अपभ्रशादि भेदप्रभेदमा विभक्त हुँदै आए तापनि अधिकांशमा प्रायः सबै विश्वभाषाहरूको संस्कृतसित सम्बन्ध छदैंछ । विश्वका केही राष्ट्रहरूमा सह-राष्ट्रभाषाको रूपमा र आंशिक मातृभाषाको रूपमा अद्यापि विद्यमान छ । त्यसैले "संस्कृतं मातृभाषा, संस्कृतं राष्ट्रभाषा, संस्कृतं विश्वभाषा" इत्यादि भनिन्छ ।

तर विश्वका विविध उथलपुथलमा संस्कृतवाङ्मयकी मूलमा कुठाराघात भयो र फलस्वरूप ज्ञानविज्ञानराशि संस्कृतवाङ्मय कुण्ठित भएको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पं० गङ्गाधर पराजुली
निदेशक—ज० म० वि० बिजौरी दाङ्ग

प्र० संस्कृतविश्वविद्यालयः (भवनम्)
बिजौरी दाङ्ग

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

थियो । केही कालदेखि यता अनुकूल वातावरण चलेकाले आज देशविदेशमा संस्कृत-प्रचार-प्रसारका योजनाहरू क्रियान्वित हुँदैछन् । झन वैदिक आदिकाल देखिनै सर्वतन्त्र स्वतन्त्र हाम्रा हिमाली हिन्दु-राष्ट्रमा परम्परागत संस्कृत पठनपाठन प्रणाली सुधारेर प्रगतिशीलतया चलाउनु अनिवार्य भैसकेको छ । यसै सन्दर्भमा विद्वद्वर्गका विचारधारा एवं जनमनोभावनानुसार वि० सं० २०२२ चैत्र १ गते श्री ५ को बाहुलीबाट उद्घाटित राष्ट्रव्यापी वृहदाध्यात्मिक संमेलनका मञ्चमा दाङमा विश्वको एकमात्र हिन्दुराष्ट्र नेपालमा एउटा संस्कृत विश्वविद्यालयको स्थापना हुनुपर्छ भन्ने महत्त्वपूर्ण प्रस्ताव सर्वसंमतिबाट पारित भयो । त्यसको प्रतिध्वनि पनि प्रत्येक संस्कृत-संस्कृति-प्रेमीहरूको हृदयाकाशमा प्रतिध्वनित भईरहेको थियो । परिमाणस्वरूप दुई वर्ष पछि २०२४ चैत्र १ गते दाङमानै विद्वत्संमेलन भयो । त्यस्को संक्षिप्त विवरण यसप्रकार छ ।

विद्वत्सम्मेलनको विवरण

२०२४ साल आश्विन १६ गते श्रीमान अञ्चलाधीश रामनारायण श्रेष्ठको अध्यक्षतामा बसेको बिजौरी ज० म० वि० का सञ्चालक समितिले निम्नलिखित प्रस्ताव पारित गऱ्यो ।

'सनातन संस्कृतिमा आधारित वर्तमान पञ्चायती व्यवस्थाको अनुरूप शिक्षासञ्चालनका निमित्त देशका समस्त मनीषीहरूमा आवश्यक प्रतीत भई रहेको संस्कृत विश्वविद्यालयको पूर्तिका लागि १२०० बिगाहा भूमि आर्थिक स्रोत भएको ज० म० वि० दाङलाई ३ वर्ष भित्र संस्कृत विश्वविद्यालयको रूपमा परिणत गर्ने पवित्र संकल्प यो समितिले गर्दछ र अबदेखि यस महाविद्यालयका सम्पूर्ण कार्यकलाप यसै लक्ष्यलाई अगाडी राखेर गरिनेछन् ।'

यस विश्वविद्यालयको स्थापनसित सम्बन्धित विचार विमर्शका लागि नेपाल र भारतका वरिष्ठ विद्वान्हरूको एक सम्मेलन बोलाउने र सो सम्मेलनको उद्घाटन गरी दिवक्सनका लागि राष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराज सरकारका जुनाफमा विन्ति चढाउने, सम्मेलनको स्वागताध्यक्ष बनिदिनका लागि त्रिभुवन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विश्वविद्यालयका उपकुलपतिज्यू संग अनुरोध गर्ने आदि कुरा पनि सोही दिन निश्चित गरिए।

माघ महिनामा ज० म० वि० वि० मा पाल्नुभएका शिक्षा सहसचिव श्रीदीर्घराज कोइरालाज्यूबाट यो सम्मेलनको आवश्यकतामाथि जोर दिनुका साथै सम्मेलनमा यथाशक्य सहयोग दिने वचन पाएकाले सं० स० को सम्मेलन प्रति उत्साह बढेर आयो। राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय कार्यमा व्यस्त श्री५महाराजाधिराज सरकारबाट उद्घाटन गरिदिबक्सने स्वीकृति प्राप्त गर्नु र मौसुफको अनुकूल समयमा सम्मेलन गर्नु पर्ने हुँदा त्यसको निधो गर्न निकै समय लाग्नु स्वाभाविक थियो र यी २ कुराको निश्चय भए पछि मात्र सम्मेलनको आयोजनाका लागि विचार विमर्श गर्न वसेको सं० स० को बैठकले २०२४। १०। २१ का दिन १२१ जना सदस्यहरूको एक आयोजक समिति गठित गर्‍यो र उसबाट निम्नप्रकार कार्य-समिति गठित गरियो।

स्वागताध्यक्ष—श्री सरदार रुद्रराज पाण्डेय उ० कु० त्रि० वि० वि०

(१) श्रीमान् रामनारायण श्रेष्ठ (राप्ती अंचलाधीश) अध्यक्ष।
(२) श्री शेरबहादुर थापा (जि० पं० स०) उपसभापति।
(३) श्री केशव दीपक शर्मा सचिव
(४) श्री जागेश्वर ब्राह्मण स० सचिव
(५) श्री गङ्गाधर पराजुली (निदेशक म० वि०) सदस्य
(६) श्री टेकनाथ गौतम ,,
(७) श्री एकराज शर्मा ,,
(८) श्री डिल्लीराज शर्मा मानपुर ,,
(९) श्री अमरराज शर्मा ,,
(१०) श्री सु० तिलकप्रसाद दाङ माल ,,
(११) श्री रामप्रसाद उपाध्याय ,,
(१२) श्री बद्रीनाथ योगी ,,
(१३) श्री पुरुषोत्तम तिमिल्सिना (जि० प्र० अ०) ,,
(१४) श्रीदेवबहादुर के० सी० ,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आयोजक समिति अन्तर्गत गठन गरिएका विभिन्न विभागीय समितिहरू निम्न प्रकार छन्

खाद्य विभाग

श्री नन्दप्रसाद शर्मा थानगाँव (वि० अ०) श्री चूडामणि शर्मा दोघरिया
श्री पं० रामप्रसाद उपाध्याय श्री ऋषिराम शर्मा द० कुररिया
श्री गिरिराज शर्मा मानपुर श्री नारायण प्रसाद जहदागाउँ
श्री तीर्थराज शर्मा विजौरी श्री हुतराज शर्मा वासगढी
श्री रमाकान्त शर्मा श्री दीनानाथ शर्मा
श्री तीर्थराज मानपुर श्री गोपाल बाँसडवरा
श्री दामोदर रेग्मी श्री गोवर्द्धन साहू
श्री कटरिया साहू श्री कृष्णप्रसाद भमके
श्री बदरीनाथ योगी उत्तर अमराई श्री रामेश्वर भगौती
श्री रामप्रसाद गुप्ता श्री शालग्राम हलवार
श्री लोकबहादुर हापुर श्री युद्धबहादुर ऐ०
श्री बदरी प्रसाद हलवार श्री अमरराज मानपुर
श्री यागेश्वर नवलपुर श्री यज्ञमूर्ति डाडागाऊं
श्री स्थानेश्वर ऐ० श्री केदार शर्मा वकुलाही

आवास-मञ्चनिर्माण विभाग

श्री वि० डिल्लीराज शर्मा (वि० अध्यक्ष) श्री टोपेन्द्र रजौरे
,, रामकुमार गौतम ,, हरिप्रसाद वस्नेत
,, खेमबहादुर प्र० पं० हलवार ,, जनकबहादुर साह
,, सु० तिलकप्रसाद उपाध्याय ,, भरतराज प्र० पं० वि० पं०
,, टेकनप्रसाद शर्मा विजौरी ,, युवराज गौतम
,, ठाकुरप्रसाद शर्मा बाँसडवरा ,, दीपराज गौतम
,, हरिप्रसाद हाड़ीमें ,, छविलाल थानगाऊं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्री दुर्गाप्रसाद	लामीछाने	श्री यमनारायण	धिताल
,, मोहन सिंह केसी			

स्वयंसेवकदलसङ्गठन विभाग

श्री गदाधर पोखेल (वि० अ०)	श्री शङ्कर गौतम
,, धनेश्वर रेग्मी	,, स्थानेश्वर पौडेल
,, शिवकुमार अधिकारी	,, भानुभक्त ज्ञवाली
,, लक्ष्मीनारायण ज्ञवाली	,, दिनेशबहादुर न्यौपाने
,, यज्ञबहादुर बुढाथोकी	,, नारायण तर्ताल
,, गदाधर पौडेल	

अतिथि-सत्कार एवं स्वागत विभाग

श्री पूर्णचन्द्र ढुंगेल (वि० अ०)		श्री शुकई गुप्ता	मानपुर
,, पुष्करराज	धिताल	,, दत्तात्रेय शर्मा	वनकट्टर
,, भरतमणि घिमिरे		,, मा० नरबहादुर साह	
,, खगराज	लोहनी	,, बदरीनारायण वर्मा अं० शि० अ०	
,, दामोदर शर्मा	घनिबगिया	,, जीवराज आचार्य	
,, गजराज शर्मा प्र० पं०	हरिद्वार	,, शिवप्रसाद	जहदागाउँ
,, रामप्रसाद शर्मा	द० कुरारिया	,, देवबहादुर के० सी०	
,, देवेन्द्र गिरि प्र० पं०	लाहुरेचौर	,, गङ्गाधर पराजुली निदेशक	
,, दत्तात्रेय शर्मा	वनकट्टा	,, रामेश्वर शर्मा	,,
,, बुद्धिमती शर्मा	,,	,, झगरूप्रसाद शर्मा	,,
,, हरिप्रसाद आचार्य	,,	,, धर्मराज	भमके
,, शिवराज शर्मा	गोगली	,, जि० प्र० अधिकारी	,,
,, चिन्तामणि शर्मा	घोराही	,, गोकर्ण	मानपुर
,, डा० अम्बिकाप्रसाद	मानपुर	,, भैरवप्रसाद	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्री रामप्रसाद	श्री पट्टे,
,, रामऔतार	,, परमेश्वर
,, पिपरैया रमेश्वर	,, भगवत् प्रसाद
,, महादेव	,, विष्णुप्रसाद
,, रामनारायण	,, डड़गैयाँ भगौती
,, मास्टर शर्मा	

सफाई विभाग

श्री भुवनेश्वर प्र० पं०	मानपुर	श्री भरतराज उ० प्र० पं०	विजौरी
,, मोहनप्रसाद शर्मा		,, दामोदर शर्मा	मानपुर
,, विजुलीप्रसाद		,, कृष्णप्रसाद	विजौरी
,, भोजराज	हेमन्तपुर	,, मूर्तिप्रसाद	लालपुर
,, ठाकुरप्रसाद गौतम		,, ताराप्रसाद	जमुनी
,, दुर्गाप्रसाद		,, वामदेव गौतम	
,, गोहेन्द्र रजौरे		,, वासुदेव	बकुलाही
,, यज्ञमूर्ति गौतम			

सांस्कृतिक विभाग

श्री विद्यानाथ उपाध्याय (वि० अ०)	श्री दत्तात्रेय शर्मा (ज० म० वि०)
,, भक्तिराम ज्ञवाली	,, गदाधर पौडेल
,, श्रीधर चट्टान	,, रेशमीराज धिताल
,, जगतप्रसाद	,, गोविन्द चिस
,, गुरुप्रसाद गुप्ता	,, लीलाबहादुर मल्ल
,, दामोदर बड्‌वा	

जीवनी-संकलन सम्मेलन-साहित्येतिहास विभाग

श्री तोथराज शर्मा (ज० म० वि० वि०)	श्री पूर्णचन्द्र ढुङ्गेल (वि० अ०)
,, एकराज शर्मा	,, सुरेन्द्र झा
,, प्रा रामेश्वर पोखेल त्रि० वि० वि०	,, प्रभात कुमार अवस्थी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्री हरिप्रसाद आचार्य प्रा० त्रि० वि०वि०	श्री टेकनाथ गौतम
„ शोभाकर उपाध्याय	„ सूर्य्यप्रकाश गिरी
„ दीर्घराज धिमिरे	„ मेघराज उपाध्याय
„ ललितबहादुर साह	„ गणेश निराला
	„ बामदेव आचार्य

शिवालय शृङ्गार मर्मत विभाग

श्री गेदलाल विजौरी श्री दीनानाथ उपाध्वाय विजौरी

श्री ५ को स्वीकृति र विद्वान्हरूलाई निमन्त्रणपत्र पुऱ्याई उहाँहरूका आगमनको व्यवस्था मिलाउनका लागि निदेशक श्री गङ्गाधर पराजुलीज्यू काठमाण्डू र वाराणसी तर्फ जानुभयो। प्राध्यापक सुरेन्द्र झाज्यू अयोध्या लखनऊ हरिद्वार र भू० पू० सचिव श्रीरामप्रसाद उपाध्याय दरभङ्गा, जनकपुर र धरान तर्फ जानुभयो।

भारतवाट माल-सामान किनी नेपालगञ्ज तर्फवाट पठाउने अभिभारा ज० म० वि० का भू० पू० सेक्रेटरी श्री अमरराज शर्माज्यूले र कोइलावास तर्फ वाट पठाउने अभिभारा श्रीरणवहादुर साहाले लिनुभयो।

नेपालगञ्जको वाटो आउने अतिथिहरूको सुव्यवस्थाको अभिभारा श्रीदत्तात्रेय शर्मा सेक्रेटरी महेन्द्र हाई स्कूलले ग्रहण गरीदिनु भयो र कोइलावासको वाटो आउने विद्वद्वर्गको सेवा आदिको जिम्मा भन्सार अड्डाका से० अफिसर श्री द्वारिकाप्रसाद श्रेष्ठ र प० प्रयागनारायण मिश्रज्यूले लिइदिनु भएको थियो।

श्री५ महाराजाधिराज सरकारका सवारीको स्वीकृति प्राप्त हुँदा निश्चित तिथि नजीकैमा भएकोले संमेलनको व्यवस्था मिलाउन निकै तीव्रता ल्याउनु पऱ्यो विद्यालय (भवन) को संस्कार परिष्कार आदि गर्नु, हजारौं दर्शकका लागि प्राङ्गणको सफाई, मञ्चनिर्माण, चौतराहरूको निर्माण, अतिथिहरूका लागि छात्रावासको सुग्घर सफाई, अनेकौं अतिथिका लागि पर्णकुटीहरूको व्यवस्था, भोजन सामग्रीको संकलन गरेर पकाएको खानेलाई सो र पकाएको न खानेलाई कच्चा भोजन सामग्रीका साथ प्रत्येकलाई अलग-अलग पकाउने भांडा भान्सा आदिको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

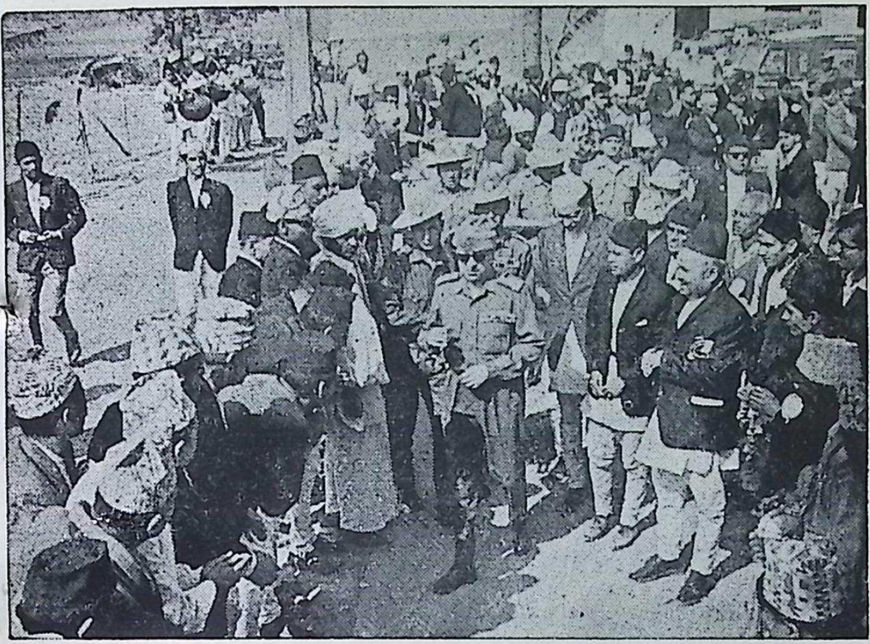

अञ्चलपत्युपकुलपति-रञ्चजनैरञ्चितो राजा ।
वाद्यैः पञ्चभिरुच्चैर्मञ्चं समुदञ्चितुं याति ॥

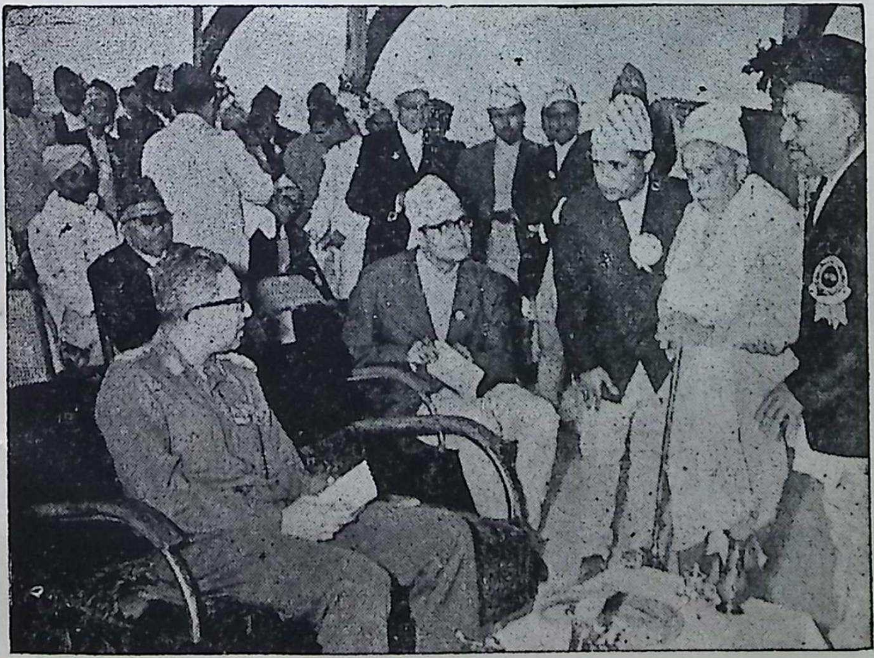

पण्डितराजप्रभृतीन् नेपालीयान् बुधान् पुरतः ।
सम्प्राप्य मुदितचेता नेताऽसौ जयति हिन्दुराष्ट्रस्य ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

व्यवस्था मिलाउने काम स्थानीय जनता र पञ्चायतका सहयोगले गरियो। विमान-वाट आउने अतिथिहरूलाई चार माइल टाढा बिमानघाटवाट रेलको वाटो भै आउनेलाई ६२ माइल टाढा नेपालगंज र ५२ माइल टाढा कोइलावासवाट सुव्यवस्था साथ ल्याउनु परेको थियो। यो काम व्यापारिक दृष्टिकोणका व्यक्ति-हरूवाट गराउंदा स्वागत सम्मानानुकूल नहुने देखी आयोजक समितिलेनै पूरा गर्नु उचित थियो। संस्कृतशिक्षा, राजा र विद्वद्वर्ग प्रति श्रद्धालु स्थानीय जनताले आफ्ना आफ्ना साधन घोडा मोटर र चालक समेतको सेवा प्रदान गर्नुभएकोले सो काम सजिलो सित सम्पन्न भयो।

श्री गङ्गाधरजीको प्रार्थनावाट बड़ा कार्जा पुष्पराजज्यूका सत्प्रयासले श्री ५-वाट विद्वद्वर्गलाई ल्याउन र पुन्याउन विमान वक्सेकोवाट देश-विदेशका विद्वानहरूलाई ल्याउन पुन्याउन निकै सजिलो पर्‍यो।

स्वागताध्यक्ष उपकुलपतिज्यू त्रिभुवन विश्वविद्यालय र शिक्षा मन्त्रालयका सहसचिव श्रीदीर्घराज कोइरालाज्यू सम्मेलन प्रारम्भ हुनु भन्दा ३ दिन अगाडि नै सम्मेलनस्थानमा उपस्थित होइदिनुभएकोले सम्मेलनका आयोजकहरूमा अझ वढी उत्साहको सञ्चार भयो। त्रिभुवन विश्वविद्यालयका प्राध्यापक श्री विद्यानाथजी पनि धेरै दिन अगाडी यस आयोजनमा संलग्न हुनुहुन्थ्यो।

विजौरीगाउँको शिर जनता मंहा विद्यालयका अगाडीनै प्राङ्गणमा केही पश्चिम हटाएर पूर्वाभिमुख नयाँ स्थायी मञ्च वनाइयो। उपकुलपतिज्यू सह-सचिवज्यू पत्रकारहरू अरु राजकर्मचारीहरू अगाडी आउनुभएका विद्वान्-हरूलाई विद्यालयसित सम्बन्धित भवनहरूमा वसाउने प्रवन्ध गरियो।

वाँकी सम्पूर्ण विद्वान्हरू योगेश्वरहरू र राजदूतहरूका लागि छात्रावास-देखि दक्षिणको मैदानमा अलग अलग स्वच्छ एवं मनोरम पर्णशालाहरू रचिए।

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको विशेष विमान फाल्गुन ३० गते दांगमा दिनको २-३० बजे आइ पुग्यो। राष्ट्रनायक विमानबाट ओर्लीवक्सनासाथ मौसुफ सरकारमा माल्यार्पण गरियो। विद्वत्संमेलन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आयोजक समितिका अध्यक्ष राप्ती अञ्चलाधीश श्री रामनारायणश्रेष्ठले आयोजक समितिका सदस्यहरू र विशिष्ट विद्वान्हरूको परिचय गराउनु भए पछि श्री ५ को सवारी तुलसीपुर देखि उत्तर रक्षाचौरमा अवस्थित शिविरतर्फ भयो ॥ सम्मेलनको आरम्भ हुनुभन्दा ३ – ४ दिन अगाडीदेखिनै कोइलावास र नेपालगंज तर्फवाट अतिथिहरूको आगमन भईराखेको थियो। सम्मेलन उद्घाटनका दिन विहान ९ बजे जगद्गुरु श्रीशंकराचार्य काशी पीठ, श्री १००८ स्वामी करपात्री महाराज आदि योगीहरू र वाराणसीका वरिष्ठ विद्वान्हरूलाई लिएर विमान आइ पुग्यो। त्यसका केही वेर पछि काठमाण्डू वाट पण्डितराज सोमनाथ समेतका विद्वान्हरूलाई लिई अर्को विमान दरीगाउँ विमान घाटमा ओर्ल्यो। महामहिम भारतीय राजदूत राजवहादुर पनि आफ्ना सहचर पार्षद सहित यसै विमानवाट उत्रनुभएको थियो।

विमानघाटवाट अतिथिहरूलाई आवासहरूमा ल्याएर स्नान पान भोजन आदि गराउन थालेको देखी उत्सुक जनताहरू हर्षले गदगद भएका देखिन्थे।

चिर-प्रतीक्षित सम्मेलनको कार्यवाही हेर्न राप्ती अञ्चलका साथै लुम्बिनी धौलागिरी र भेरी कर्णाली नारायणीअंचलका समेत असंख्य व्यक्तिहरू सम्मेलन स्थलमा जम्मा भएका थिए मञ्चको उच्च स्थानमा श्री५ महाराजाधिराज राज भई वस्तने पहिलो पङ्क्तिमा महामहिम भारतीय राजदूत, उपप्रधान मंत्रीज्यू, उपकुलपतिज्यू, जगद्गुरु शंकराचार्य, एवं श्रीस्वामी करपात्रीजीहरूका आसन नियत गरिए।

दोस्रो र तेस्रो पङ्क्तिमा वरिष्ठ विद्वान् अतिथिहरूका आसन राखिए। चौथो पांचौ पंक्तिमा राजकीय कर्मचारीहरू स्थानीय विद्वान्हरू माननीय रा० पं० स० हरू तथा पञ्चायत वर्गीय संगठनका प्रधानहरूका आसन नियत थिए। अगाडी भागमा उत्तर तर्फ पत्रकारहरूलाई र दक्षिण तर्फ स० स० का सदस्यहरूलाई र भूमिदातृहरूलाई वसाउने व्यवस्था गरियो। मञ्चका पूर्वतिर महिलाहरूका लागी ठाउँ नियत थियो। तदनन्तर पूर्वोत्तरदक्षिणभागमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नानादिग्देशेभ्यो विद्वत्संमेलनोत्सवं द्रष्टुम् ।
पटमण्डपसंविष्टा जनताः सन्तीह सन्तुष्टा ॥

राप्ती-भेरी-सेती-कर्णाली-लुम्बिनी-युता जनताः ।
आगत्यागत्य मुदा सम्मिलिताः स्वागतं वक्तुम् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हज्जारौं नर नारी पहिलेदेखि जम्मा भएर उत्सुकतापूर्वक सम्मेलनको कार्य-क्रम हेरिरहेको थियो र जताततै ध्वनिविस्तारक यन्त्र फैलाइएको थियो। फोटोग्राफरहरू आफ्ना आफ्ना साधन लिई सुसज्ज देखिन्थे।

पूर्वनिश्चित कार्यक्रम अनुसार शंखध्वनि र पञ्चवाजाका मनोहर गुञ्जनका साथ अपराह्न ३ बजे मञ्चमा श्री ५ को सवारी भए पछि मौसुफ सरकारमा वरिष्ठ विद्वद्वर्ग र योगीश्वरहरूको परिचय उपकुलपति र निर्देशकज्यू द्वारा टक्र्याइए। राष्ट्रियगान वैदिक स्वास्तिवाचन पछि सम्मेलनका प्रारम्भिक दिन सभापति पदमा माननीय उपप्रधानमंत्री श्री कीर्तिनिधि विष्टलाई वरण गरियो।

मञ्चमा श्री ५ महाराजाधिराज सरकारका साथ निम्ननिलिखित विद्वद्वर्ग तथा कार्य-कर्ताहरूको उपस्थिति थियो।

१. श्री माननीय उप प्रधान मन्त्री कीर्तिनिधि विष्ट
२. महामहिम भारतीय राजदूत श्री राजबहादुर
३. श्री माननीय न्यायाधीश मीनबहादुर थापा
४. श्री लक्ष्मण जंग बहादुर सिंह भेरी अञ्चलाधीश
५. श्री उपरथी क्षेत्रविक्रम राणा
६. श्री उपरथी शेरबहादुर मल्ल
७. डा० सुशीलचन्द्र हल्दर
८. मी६ सु० मधुसूदन राज भंडारी
९. सु० ईश्वरीमान श्रेष्ठ
१०. श्री कर्नल अनन्त विश्वनाथ नातू
११. स० अञ्चलाधीश रामराज पौड्याल प्यूठान
१२. श्री राम चन्द्र शर्मा प्र० नि० गोर्खापत्र
१३. ,, मणि राजशर्मा सं० समाज
१४. ,, मदन शर्मा सं० स्वतन्त्र समाचार।
१५. ,, शेरबहादुर थापा समायति जि० पं० दाङ
१६. ,, माननीय नरबहादुर साह दाङ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१७. श्री माननीय वालाराम घर्ती मगर रोल्पा

१८ ,, माननीय भुवनेश्वर गौतम रूकुम

१९. ,, माननीय गिरिराज शर्मा प्यूठान

देशविदेशका उपस्थित विद्वान् र अतिथिहरूको नामावलि :—

श्री वेदानन्द झा—प्रधानाचार्य ऋषिकुल हरिद्वार

,, वासुदेव शास्त्री द्विवेदी, सञ्चालक सार्वभौम संस्कृत प्रचार कार्यालय काशी

,, डा० उमाशंकर शुक्ल, अ० सं० वि० वा० फु० डि० कालेज, बलरामपुर

,, डा० भोलानाथ भ्रमर, अध्यक्ष हिन्दी विभाग वा० फु० डी० कालेज ,,

,, डा० विनोद कुमार, भू० मू० प्र० आ० ज० म० वि० बलरामपुर

,, सुब्रह्मण्यम् शास्त्री, काशीहिन्दूविश्वविद्यालय

श्री दिवाकर शास्त्री जोसी, स्या० म० वि० वाराणसी

,, कृष्णप्रसाद घिमिरे, काठमाण्डू

,, छविलाल पोखेल, प्र० आ० पिण्डेश्वर महाविद्यालय, धरान

,, लोकनाथ शास्त्री, धरान

,, स्वामी ईश्वरानन्द, गीतामन्दिर स्वयंभू

,, मधुसूदन ब्रह्मचारी, स्वर्गद्वारी आश्रम

,, खेमराज केशवशरण, त्रि० वि० वि० काठमाण्डू

,, रामनाथ आचार्य, प्र० आ० वा० सं० म० वि० काठमाण्डू

,, पण्डितराज सोमनाथ, भू. पू. प्र. आ. सं. म. वि. काठमाण्डू

,, तीर्थराज आचार्य, कविराज राज दर्वार काठमाण्डू

,, जगद्गुरु शंकराचार्य, काशीपीठ

,, वामदेव आचार्य, से. अ. सिंहदरबार, काठमाण्डू

,, स्वामी रामानन्द सरस्वती, काशी

,, हरेराम शुक्ल, सं. वि. वि. वाराणसी

,, कालीप्रसाद मिश्र, भू. पू. प्र. आ. हिन्दू विश्वविद्यालय काशी

,, दुर्गाप्रसाद दवाडी, प्रा. ने. सं. म. वि. वाराणसी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्री डा. सुभद्र झा, वाराणसी
,, विभूतिभूषण भट्टाचार्य, अध्यक्ष सरस्वतीभवन, वा. सं. वि० वि०
,, रामचन्द्र शास्त्री, भू० पू० प्रधानाचार्य काशी हि. वि. वि.
,, शेषराज शास्त्री, प्रा. त्रि. वि. वि. काठमाण्डू
,, स्वामी करपात्री जी, वाराणसी
,, मार्कण्डेय ब्रह्मचारी, वाराणसी
,, आनन्द झा, प्राच्यविद्याविभागाध्यक्ष वि. वि. लखनऊ
,, डा. शिवशेखर मिश्र, प्राध्यापक ,, ,,
,, भोग्यप्रसाद भण्डारी, प्राध्यापक पिण्डेश्वर धरान
,, योगी नरहरिनाथ, पूना वाट (महाराष्ट्र)
,, शंकरनाथ योगी, देवास मध्यप्रदेश
,, रुद्रधर झा, न्या. प्रा. हि. वि. वि. वाराणसी
,, बलदेव उपाध्याय, वा. सं. वि. वि.
,, विश्वनाथ शास्त्री, काशी हि० वि० वि०
,, निरीक्षणपति मिश्र, ,, ,, ,,
,, हरिप्रसाद आचार्य, त्रि. वि. वि. काठमाण्डू
,, दीर्घराज कोईराला, शि. स. स. श्री ५ को सरकार
,, दिगम्बर झा, अध्यक्ष सं. कालेज जयपुर राजस्थान
,, पट्टाभिराम शास्त्री, वा. सं. वि. वि.
,, उमाशंकर शुक्ल ,,
,, चूडानाथ भट्टराई, सं. म. वि. काठमाण्डू
,, पुण्यप्रसाद अर्जेल, प्र. अ. सं. प्र. पा. तौलिहवा
,, देवराज अर्जेल ,, ,,
,, दामोदर भट्टराई, ने. सं. म. वि. मंगलागौरी वाराणसी
,, चन्द्रप्रसाद आचार्य, संस्थापक सा. वे. म. वि. धरान
,, कृष्णप्रसाद उपाध्याय खतिवडा पूर्व १ नं. का. प. अनैकोट

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्री नरेन्द्रकेशरी उपाध्याय पौड्याल, काठमाण्डू
,, विद्यानाथ उपाध्याय, प्रा. त्रि. वि. वि. काठमाण्डू
,, जयमन्त मिश्र प्रा. ,, ,, ,,
,, रुद्रराज पाण्डेय, उपकुलपति त्रि. वि. वि. काठमाण्डू
,, विष्णुराज आत्रेय, ने. स. म. वि. काशी
,, पं. वेदनिधि शर्मा, सुरखेत भेरी अञ्चल
,, शरदकुमार आचार्य, काठमाण्डू
,, हरकिरण भट्टराई, काठमाण्डू
,, रामेश्वर शर्मा, प्रा. त्रि. वि. वि.
,, प्राध्यापक, नारायण डिग्री कालेज नेपालगञ्ज
,, बुद्धिप्रकाश आचार्य प्रा. म. वि. वि. कालेज भरतपुर
,, कुलचन्द्र सुवेदी, प्र. अ. सं वि प्यूठान
,, भुवनेश्वर गौतम, अ. ,, ,,
,, कविराज शर्मा, प्र. अ. ज. पा. वि. प्यूठान
,, टंकेश्वर गौतम ,, ,, ,,
,, खिमानन्द अधिकारी ,, ,, ,,
,, बदरीनाथ योगी, उ० स० जि० पं० दाङ
,, जीवनाथ गौतम, प्र. अ. सं मा. प. विजौरी
,, देवराज शर्मा ,, ,, ,,
,, युवराज गौतम ,, ,, ,,
,, दुर्गाप्रसाद गौतम
,, भरतमणि शर्मा, भू. पू. खाद्यमन्त्री नेपाल दाङ्
,, दामोदर शर्मा, सचिव स्कूल कालेज भरतपुर दाङ्
,, बलदेव शर्मा एम. ए. घनिवगिया
,, प० वासुदेव शर्मा ,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्री पं० भागवत शर्मा	घनित्रगिया				
,, शारदाप्रसाद शर्मा	,,				

सम्मेलनको व्यवस्था समेतमा भाग लिएका अधिकारी र विद्वद्वर्ग

श्री रामनारायण श्रेष्ठ	अञ्चलाधीश राप्ती				
,, गंगाधर पराजुली	निदेशक	ज० म०	वि०	वि०	दाङ्
,, आचार्य पूर्णचन्द्र ढुंगेल	प्रधानाचार्य	ज० म०	वि०	वि०	दाङ्
,, तीर्थराज सुवेदी आचार्य	प्रा०	,,	,,	,,	
,, सुरेद्र झा	,,	,,	,,	,,	
,, दत्तात्रेय शर्मा दाहाल	,,	,,	,,	,,	
,, दीर्घराज घिमिरे	,,	,,	,,	,,	
,, भानुभक्त शर्मा ज्ञवाली	अ०	ज० म०	वि०	वि०	दाङ्
,, लक्ष्मीनारायण शर्मा ज्ञवाली	अ०	,,	,,	,,	
,, प्रभातकुमार अवस्थी	,,	,,	,,	,,	
,, भक्तिराम ज्ञवाली	,,	,,	,,	,,	
,, गदाधर पौडेल	,,	,,	,,	,,	
,, शिवकुमार अधिकारी	,,	,,	,,	,,	
,, गदाधर पोखेल	,,	,,	,,	,,	
,, पं० मेघराज शर्मा	विजौरी हापुर				
,, पं० शोभाकर शर्मा	नारायणपुर दाङ्				
,, पं० रामप्रसाद मजगैया	डांडा गाऊं दाङ्				
,, दत्तात्रेय शर्मा	वनकट्टा दाङ्				
,, अमरराज शर्मा	मानपुर दाङ्				
,, एकराज शर्मा	वर्गदी				

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्री जीवराज आचार्य लहलौरा

,, पं० मोहनलाल उपाध्याय वघौसी

,, पं० नन्दप्रसाद शर्मा प्र० अ० प्र० प० विजौरी

,, केशव दीपक शर्मा हापुर

,, टेकनाथ गौतम ,,

,, सु० तिलकप्रसाद उपाध्याय दाङ् माल

,, जागेश्वर ब्राह्मण सचिव ज. म. वि.

,, राधिका देवी आचार्य—

,, बुद्धिमती शर्मा

,, रुक्मिणी देवी

,, शान्ता देवी

,, सुलोचना देवी

,, भरतराज शर्मा

,, रामकुमार गौतम आदि

यस पछि स्वागताध्यक्ष उपकुलपति श्रीरुद्रराज पाण्डेयले श्री ५ महाराजाधिराज, महामहिम भारतीय राजदूत, आमन्त्रित योगीश्वर एवं विद्वद्वर्गलाई सम्बोधन गर्दै संस्कृत भाषण प्रस्तुत गर्नुभयो । (यो भाषण संस्कृत भागमा छ)

तदनन्तर महाविद्यालयका सचिव श्री जागेश्वर ब्राह्मणज्यूले श्री ५ मा माल्यार्पण गर्नुभयो । अनि जनता महाविद्यालयका निदेशक श्री गंगाधर पराजुलीज्यूले श्री ५ महाराजाधिराजका बाहुलीमा निम्नांकित अभिनन्दनपत्र पढेर टक्र्याउनुभयो—

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वतन्त्र-हिन्दूराष्ट्र-नेपाल-भूपालानां हिन्दूसम्राजां
श्री ५ महाराजाधिराज-महेन्द्र-वीर-विक्रमसाहदेवानां
करकमलयोः सश्रद्धं

समभिनन्दनपत्रम्

अनाद्यूर्ध्वंभ्राजत्प्रथितदृढमूलोऽव्ययवपु—
वरेण्योऽधःशाखः खनिखचितगर्भो भुवि विराट् ।
सहस्राद्रो हारद्रवनिभसरा भूरिशिखरो
विशालो भूभालो विधुनिभ-हिमालो विजयते ॥१॥

अखण्डब्रह्माण्डप्रभुरिह हरस्ताण्डवरुचिः
स्वयं त्यागं लोके भसितलसितः सन्नुपदिशन् ।
सुधां भाले, कण्ठे गरलममराराध्यसरितं
जटायां, नेत्रेऽग्निं विलसति वहन्नप्यकलहः ॥२॥

कृपास्निग्धस्वान्तं सुरवरसमाराध्यचरणं
त्रिनेत्रं तं तापत्रितयदहनं शास्त्रनिवहम् ।
मुनीनामग्रण्यो यमनियमवन्तः समदुहन्
यतोऽद्यत्वेऽपि स्वं प्रथयति यशो राष्ट्रममलम् ॥३॥

आर्यसंस्कृतिप्रिय !

तदुद्भूतान् भव्यानधरितसुधास्यन्द-सरस—
सरस्वत्याधारान् महितचरितैः पूर्वपुरुषैः— ।
श्रितान् साङ्गोपाङ्गं विविधविषयाँल्लोकनियमान्
समाश्रित्य श्रेयो भवति भविताऽभूच्च जगतः ॥४॥

चिरान्मान्यैर्धन्यैः सुकृतिषु वदान्यैः कुलभवैः
क्रमाद् भूपैः काले प्रभवति करालैं समवितान् ।
यथापूर्वं वीरः समरनरसिंहः पृथुयशाः
पुरा पृथ्वीनारायणनृपमणिस्तानुदधरत् ॥५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हिन्दू-सम्राट् !

पवित्रं तद् वंशव्रतमिति भवानप्यनुसर—
न्निदं हिन्दूराष्ट्रं स्वविहितविधाने यदघुषत् ।
अतो हिन्दूलोकोऽधिजगति सविश्रम्भमधुना
भवद्भालं भूयो विषमसमये गोचरयति ॥६॥

सुरसरस्वतीशरण !

निरालम्बः क्लिश्यत्–पदघनजटः संस्कृतवपुः
सुरद्रु र्दुष्प्रापद्विजनिकुलगीतश्रुतिसुखः ।
महेन्द्रात्ताधारो विकसितदलः पुष्पतु पुनः—
र्यतो हिन्दूराष्ट्रं प्रथितमहिम स्यादधिजगत् ॥७॥

चिकित्साद्वैविध्यं विकसितषडङ्गश्च निगमो
नयस्तन्त्रं योगः प्रसृतबहुशाखा किल कला ।
स-विज्ञानं ज्ञानं फलति विततेऽस्मिन् सुरतरौ
निराधिः स्याल्लोकोऽप्यनुपमरसास्वादनपरः ॥८॥

सहृदयहृदयावर्जक !

कराले कालेऽस्मिन् कलिकलुषिते निर्जरगवी
नितान्तं सन्तप्ता परिचरणचर्या - विरहिता ।
महेन्द्र ! श्रीमत्कीमनुपमदयावृष्टिमधुना
समाशास्ते चैषा समुपचितगात्रेण लसितुम् ॥९॥

इह स्तात् विद्यानां निगमप्रभृतीनां सुनिलय—
स्तदर्थं स्थानीयैरवनिधनमत्रास्त्युपहृतम् ।
विधेया भो राजन् ! सपदि करुणापूरितमति—
र्यतः स्याद् विद्यानां विमलसुकलानाञ्च प्रसृतिः ॥१०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दाङ् मण्डलपति-थापा-श्रीसेरवहादुरात् सभ्यात् ।
आदत्ते सामात्यः पत्रं स्वस्याभिनन्दनाभिख्यम् ॥

जनताविद्यालयतः श्रीमद्गङ्गाधराद्विबुधात् ।
अभिनन्दनमादत्ते महीमहेन्द्रो महेन्द्रोऽलम् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्रव्यार्जिता रामविभूषिता या पृथ्वीप्रभावर्धितगौरवा ताम् ।
भूमिं निरस्तापदमोघवीर्यः कुर्यान्महेन्द्रोऽद्य फलाभिरामाम् ॥११॥
एतत् समाधारितभक्तिसूत्रं सम्मानपत्रात्मकमञ्जुमाल्यम् ।
श्रद्धास्नुता भावितभव्यभावा भावप्रियाय प्रभवेऽर्पयामः ॥१२॥

समर्पयिता—

दाङ्ग-स्थित–जनतासंस्कृतमहाविद्यालयपरिवारः प्रस्तावित–संस्कृत-विश्वविद्यालयमधिकृत्य सम्पद्यमानविद्वत्संमेलनावसरे

शाके १८८९ }
वि सं. २०२४ } फाल्गुनपूर्णिमायाम्

त्यस पछि सम्मेलन-आयोजक समितिका सचिव श्री केशव दीपक शर्माले सम्मेलनसम्बन्धी तल लेखिएको प्रतिवेदन सभासमक्ष प्रस्तुत गर्नुभयो ।

जननेतारः श्री ५ महाराजाधिराज देवाः सभापति-महोदयाः ! महामहिमानो राजदूताः ! एवं विद्यावारिधयो विद्वद्वर्गाश्च !

महानयं देशस्यैव सौभाग्यस्य विषयः यद् दाङजनतामहाविद्यालयद्वारा सकलशास्त्र-पारदृश्वनां विदुषां सम्मेलन-मायोजितम् । यस्य चाऽस्मिन् अपूर्वे दुर्लभे च शुभावसरे विद्यावाचस्पतिविद्वन्नक्षत्र–मण्डलोद्भासितगगनादस्मात् मञ्चाद् मध्यमणिभूतानां राष्ट्रनायकानां समक्षं खद्योततुल्य आयोजकसमितेः सचिवस्य स्थानाद् विनम्रं प्रतिवेदनं प्रस्तोतुं लब्धावसरो मन्येऽहमपि भाग्यशाली ।

संविधानत एव आत्मानं हिन्दुराष्ट्रमुद्घोष्य हिन्दु-संस्कृतेर्गरिम्णो रक्षायै सर्वथा सन्नद्धे, महर्षेर्याज्ञवल्क्यस्य, महात्मनो गौतम–बुद्धस्य एवं राजर्षेर्जनकस्य च जन्मभूमौ, जगज्जनन्याः पार्वत्याः सीतायाश्च क्रीडा-स्थले, व्याकरणशास्त्रस्य प्रणेतुः पाणिनेः, आदिकवेर्वाल्मीकेः, राजर्षेर्विश्वामित्रस्य च तपोवने, श्री पशुपतिनाथस्य तथा गुह्येश्वर्यादिदेवानां वासस्थानभूतेऽस्मिन् नेपाले पूर्वार्जितज्ञान-विज्ञान-मञ्जूषायाः सर्वभाषाजनन्याः सुरभारत्याः संस्कृत-भाषायाः संरक्षण-सम्बर्द्धनयोः कियदावश्यकमिति सार्वजनीनहृदय-गम्यम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इतिहासप्रसिद्धानामतर्कितदुर्घटनानां तीव्रमाघातं मर्षित्वा स्वीयानां बहुमूल्य-ग्रन्थसन्ततीनां बलिदानं प्रसह्य वीक्ष्य च अविचलया अविरलया च गत्या चिरन्तनं यौवनं सुस्वास्थ्यं मार्दव-सौन्दर्य-गाम्भीर्याणि चादाय जीवन्ती स्व संस्कृतीर्जीवयन्ती च आगता संस्कृतवाङ्माता समये समये उपेक्षिता भवतु नाम, परमस्याः सजीवता गरिमा महिमा च निर्विकल्पा इति अद्यत्वे संसारो जानन्नस्ति ।

अतिप्राचीनकालादेव वैदेशिकसांस्कृतिकोपमर्दनात् भाषां स्वसंस्कृति-परम्पराञ्च विशुध्दां सबलामेव संरक्ष्य साहवंशीयानां श्री ५ महाराजाधिराजानां नेतृत्वे स्वतन्त्रहिन्दुराष्ट्ररूपेण जीवितेऽस्माकं देशे हिन्दुसंस्कृतेर्मूलस्रोतसि संस्कृतवाङ्मये उपेक्षिते सति अस्माकं मूलमेव शोक्ष्यति । अस्माकं पूर्वार्जितगौरवस्य प्रकृतेश्च विवेको दुष्करो भविष्यति च ।

राजनीतिक–भौगोलिकदशा भिन्ना अपि आर्यभाषाया आर्यसंस्कृतेश्च मर्यादारक्षायै वयं समस्ता आर्यसन्ततयः समानार्थसूत्रे आबद्धा :स्म इति धारणया परमकारुणिकगुरुगोरखनाथशिष्यै रत्ननाथभगवन्तनाथादिभिः सिध्देश्वरैः शिक्षिता सेविता च, 'स्वर्गद्वारी' महाप्रभूणामखण्डयज्ञधूमेन पूता, आर्य संस्कृतेर्मूर्तरूपाणां युधिष्ठिरादिपाण्डवानां सुख-दुःखयोः सुहृदां महाभारत-शिवालिक-द्रोणाद्रिपर्वतानां मालाभिः परिवेष्टिता, इरावती-शरावतीनदीभ्यां तीर्थीकृता, पाणिनि-तपोभूमेः प्रेरणादायिना पवनेनोत्प्रेरिता पुण्या दाङवसुन्धरा संस्कृतभाषायाः प्रचार-प्रसारयोरार्य-संस्कृतेः संरक्षणसंवर्धनयोर्गम्भीरचिन्तनस्य च उपयुक्ता स्थली भवितुं शक्ष्यतीति विचार्य विद्वत्सम्मेलनस्य आयोजनाय उत्साहिताःस्म । अस्माकमयं मञ्चः सूतस्य नेतृत्वे नैमिषारण्यमिव याज्ञवल्क्यस्य नेतृत्वे राजर्षेर्जनकस्य संरक्षणे च जनकपुरीव विद्वज्जनानां नेतृत्वे हिन्दुराजराजेश्वरस्य संरक्षणे च हिन्दुराष्ट्रानुरूपा महती-रुपलब्धीर्दातुं प्रभविष्यति, एवमस्माकं दाङभूमिरार्यमात्रस्य तीर्थस्थली भविष्यतीति द्रढीयानस्माकं विश्वासः ।

प्रसङ्गत आर्य-भाषाया आर्यसंस्कृतेरार्य–साहित्यस्य च संरक्षणाय व्यवहारोपयोगि-संस्कृत-शिक्षा-पद्धत्या युगानुरूपाणां स्नातकानां निर्माणाय च हिन्दु-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

राष्ट्रेऽत्र नेपाले संस्कृत-विश्वविद्यालयस्य स्थापना-विषये विदुषा विचाराऽनुग्रहं कामयामहे ।

संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनाय अपेक्षितानां विविधभौतिकचामत्कारिक-साधनानामत्र सुविधातिशयो मा भूत्, परमाधुनिक वैदेशिक-शिक्षा-भाषायाः प्रवाहे नातिमग्नानां लुम्बिनीगण्डकी–धवलागिरि-कर्णाली-भेर्यादीनामञ्चलानां मध्ये स्थितमस्माकमिदं शान्तं सुन्दरञ्च राप्त्यञ्चलं स्वसंस्कृते सस्कृतौ च श्रद्धालु जागरूकञ्च वर्तते । एतदञ्चलान्तर्गतस्य दाङ्-मण्डलस्य प्रथमे आभ्युदयिके उषःकाले धार्मिक-सांस्कृतिक-राजनीतिक-शैक्षिक-प्रतिनिधित्वविधायिनां पुण्य-स्मृतीनाम् एतन्मण्डलवासिनां मध्ये श्रीसुदयरामोपाध्यायमजगैयाँ महोदयस्य योग्येन उत्तराधिकारिणा उदारमनसा दानवीरेण मजगैयांपरिवारेण देउखुरीस्थद्वादशशत (१२००) विगाहापरिमितां भूमिं प्रदाय सञ्चालितस्य एतज्जनता–महाविद्यालयस्य विकासाय दानपत्रोल्लिखितस्वकीयभावनाऽनुसार-मार्थिक आधारो बलवान् स्थिरश्च विहितः । तस्मादेव कारणात् विश्वविद्याल-यस्य प्रारम्भिक-साधनानां किञ्चिदुपलब्धिभिर्वयं प्रोत्साहिताः ।

केवलं स्वतन्त्रादेव मातृ-संस्थानात् संस्कृतभाषायाः लालन-पालन-पोषणानि सम्भवन्तीति श्रद्धया विश्वस्य च स्वदेशानुरूपस्य विश्वविद्यालयस्य स्थापनायै जनतामहा-विद्यालय-सञ्चालक-समितिः कृतसङ्कल्पाऽस्ति, अस्मिन् विद्वज्जनस्य सानुभवेन गहनेन विचारेण अस्माकं मार्ग-दर्शनं करिष्यते संस्कृत-जगतो रक्षायै अस्मान् सर्वदा स्वसन्निधौ लप्स्यन्ते तत्र भवन्तो विद्वांस इति विश्वासयामः ।

अन्त्ये अस्य सम्मेलनस्य उपजीव्येषु हिन्दूसंस्कृतेः संस्कृतस्य च उन्नायकेषु विश्वैकमात्र-हिन्दूसम्राट् श्री ५ महाराजाधिराजेषु अस्य समुद्घाटनाय अमूल्यं समयं प्रददत्सु कृतज्ञतायाः सादरं पुष्पाञ्जलिं समर्पयामि ।

एवं सम्मेलनेऽस्मिन् अनेकानि कष्टानि सहित्वा कृपापूर्णामुपस्थितिं प्रददतः माननीयान् मन्त्रि-महोदयान्, महा-महिम्नो राजदूतान्, विद्यावैभव-समुज्ज्वलान्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उपकुलपतीन् तथा विशिष्टविद्वद्वर्गाश्च प्रति विद्वत्सम्मेलनायोजकसमितेः सम्बन्धात् सविनयं हार्दिकान् शतशो धन्यवादान् समर्पयन् आतिथ्ये जातासु त्रुटिषु क्षमां प्रार्थये ।

सम्मेलनस्याऽस्य आयोजनाय रात्रिन्दिवं श्रमजीविनः शिक्षकान्, छात्रान्, आर्थिकसहयोगिबन्धून्, पञ्चायत-वर्गीय संगठनयोः सहयोगिवर्गान्, श्री रापप्त्यञ्च-लाधीश-रामनारायणश्रेष्ठ-प्रभृतीन् शासनाधिकृतान् प्रति च कृतार्थतां ज्ञापयन् प्रतिवेदनं समापयामि । जयतु देशः । विजयतेतरां नरेशः ।

तदनन्तर श्री ५ महाराजाधिराज सरकारका बाहुलीबाट सकरतलध्वनि विद्व-त्संमेलनको उद्घाटन कार्य सुसम्पन्न भयो । उद्घाटन पछि जगद्गुरु शंकराचार्य द्वारा शुभकामना व्यक्त गर्दै नेपालका मूर्धाभिषिक्त राजा नेपालीमात्रका न भई सम्पूर्ण आर्यजगत्का गौरवस्वरूप छन् । नेपालमा विश्वका हिन्दुहरूका आशानुरूप संस्कृतविश्वविद्यालय चल्नै पर्छ भनी जोड दिनुभयो । महामहिम भारतीय राजदूत श्रीराजबहादुरज्यू द्वारा शुभाशंसा व्यक्त गर्दै विद्वत्संमेलनद्वारा नेपालले र भारतको मैत्री-सम्बन्धको गांठो अझ बलियो हुनेछ भन्नुभयो । यस-पछि माननीय शिक्षामन्त्री [श्रीसुरेन्द्रबहादुर बस्नेतज्यू तथा लखनऊ-विश्वविद्या-लय एवं वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालयका भूतपूर्व उपकुलपति श्री को० अ० सुब्रह्मण्य अय्यरज्यूको शुभकामना सन्देशहरू पढेर सुनाइए ।

प्रिय महोदय,

विद्वत्सम्मेलनको अवसरमा मलाई सभापतिको आसन ग्रहण गर्न पठाउनु भएको निमन्त्रणाका निमित्त हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । आवश्यक कार्यले गर्दा म सो सम्मेलनमा उपस्थित हुन न सक्ने भएता पनि श्री ५ महाराजाधि-राज सरकारको कृपापूर्ण उपस्थितिमा सरकारकै बाहुलीबाट उद्घाटन सुसम्पन्न हुन लागेको यस विद्वत्संमेलनको विशेष महत्त्व हुनु पर्दछ भन्ने मेरो विश्वास छ । यसमा भाग लिने विद्वान्हरूले सबै कुराको राम्ररी विचार गरी देश काल परिस्थिति सुहाउंदो सुझाव एवं सल्लाह दिनुहोला भन्ने मेरो धारणा छ । यस सम्मेलनले वर्तमान सामाजिक आर्थिक र बौद्धिक जगत्को सन्दर्भमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जयति महेन्द्रः सम्राट् विद्वत्सम्मेलनोद्घाटी ।
परिपाटीं सुरवाण्याः सरक्षन् परबलोच्चाटी ॥

विद्वत्सम्मेलन इह भूपतिशुभदर्शनोत्कण्ठाः ।
बाला वृद्धा महिला उपविष्टाः सन्ति सहृष्टाः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भविष्यमा स्थापना गरिने प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयका निमित्त के कस्तो व्यवस्था गर्नु पर्दछ राम्ररी छलफल गरी यौटा व्यावहारिक सुझाव प्रतिवेदनको रूपमा श्री ५ को सरकारमा विचारार्थ प्रस्तुत गरोस् भन्ने मेरो सदिच्छा तथा शुभकामना छ ।

श्री रामनारायण श्रेष्ठ
अध्यक्ष
विद्वत्सम्मेलन आयोजक समिति
जनता महाविद्यालय दाङ् (नेपाल)

सुरेन्द्र बहादुर
शिक्षा मन्त्री
२०२४।१२।१

Phone No. 23624
HINDSKA
38 Majorbanks Road, Lucknow

महद्धर्षास्पदमिदं यन्नेपालान्तर्गतदाङ्गप्रदेशस्थित - जनतासंस्कृत महाविद्यालये विशिष्टविदुषां सम्मेलनं भवितेति। नेपालदेशोऽयं वैदिक बौद्धधर्मयोरुभयोरपि केन्द्रभूतः संख्यातीतवर्षशतकानि यावद्यावद्विध संस्कृत विद्याया रक्षकत्वेन सर्वैः स्वीक्रियते। अत एव भारतीयैरस्माभिर्देशोऽयं सभक्ति श्रद्धं सगर्वं च निरीक्ष्यते। यत्तत्र श्री ५ महाराजाधिराजमहेन्द्रवीरविक्रम साहदेवमहाभागैः संस्कृतविश्वविद्यालयः स्थापयितुमिष्यते तत् खलु स्वोदारवंशकीर्त्यनुगुणं शुभं कर्म। परम्परागतायाः प्रौढविद्यायाः संरक्षण पूर्वकं तस्याः समयानुगुण्यसम्पादनं सम्वर्धनं च नवीनस्य विश्वविद्यालयस्योद्देश्यं भवितुमर्हति।

पुण्यश्लोकस्य महाराजाधिराजस्य शुभसंकल्पो यथा संपूर्णतया सिद्धः स्यात्तथाहं श्री काशीविश्वनाथं प्रार्थये इति।

लखनऊ
१३।३।१९६८

कों० अ० सुब्रह्मण्य अय्यर
लक्ष्मणपुर-विश्व-विद्यालयस्य
तथा
वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य
च भूतपूर्व उपकुलपतिः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अनि जगद्गुरु शङ्कराचार्य महाराज, पण्डित कालीप्रसाद मिश्र र पण्डित कमलाकान्त मिश्रले शुभाशंसात्मक वक्तव्य संस्कृतभाषामा दिनुभयो।

यस पछि श्रीस्वामी करपात्रीज्यूले १॥ घण्टासम्म हिन्दीमा धाराप्रवाह वक्तव्य दिनुभयो। विश्वविद्यालयका प्रसङ्गमा बोल्दै उहाँले राजनीति व्यवहार आचार विचार आदिमा शास्त्रीय दृष्टिले प्रकाश पार्नुभयो। हिन्दु-शास्त्रमा राजा र प्रजाको सम्बन्ध बाबु र सन्तानकै जस्तो छ भन्दै दुवैका कर्तव्यको स्पष्ट विश्लेषण गर्नुभयो। उहाँबाट अगाडी भनियो—सबै प्रकारका शासन प्रणाली भन्दा राजतन्त्रात्मक प्रणाली श्रेष्ट हो, तर राजा सदा कर्तव्यपरायण र नीतिनिष्णात हुनुपर्छ। धर्मनियन्त्रित राजा र धर्मराजनियन्त्रित प्रजा हुनुपर्छ। प्रजाका सुखदुःखलाई आफ्नो दुःखसुख मान्नेनै वास्तविक राजा हो। राजाले सर्वदा दण्डशक्तिलाई आफ्ना हातमा राख्नुपर्छ र दोषीलाई दण्ड दिन संकोच मान्न हुँदैन। दण्डद्वारानै राजाले प्रजाको चरित्रलाई नियन्त्रित गर्नुपर्छ। नीतिनिष्णात राजा साक्षात् ईश्वरको अवतार हो। यस्ता राजा जहाँ रहन्छन् ती देश स्वतः धनधान्यादिले सम्पन्न हुन्छन् र त्यस्ता राजा रहेसम्म ती देशमा आधि-व्याधिको भय हुंदैन। हिन्दु-संस्कृतिमा राजा केवल शासक न भएर प्रजाका लेखा परमादरणीय बाबु जस्तै छन् यसैले नै राजाको आशौच बार्ने र तर्पण-पिण्ड आदि दिने गर्दछन्। जुन संस्कृतिले राजालाई यति ठूलो पदमा राख्दछ त्यो संस्कृतिको रक्षागर्नु राजाको परमकर्तव्य हो।

राजतन्त्रात्मक शासन - प्रणालीको रक्षा वेदशास्त्रानुमोदित संस्कृतिबाटै सम्भव छ। अतः त्यसको संरक्षण र संबर्धनका लागि संस्कृत विश्वविद्यालयको नेपालमा अनिवार्य आवश्यकता छ। श्रीस्वामीज्यूले विश्वविद्यालयका पद्धति र शिक्षानीतिको चर्चा गर्दै संस्कृत-विश्वविद्यालयबाट आधुनिक लोकव्यवहारमा पनि सक्षम संस्कृतवाङ्मयको गरिमालाई बढाउन सक्ने स्नातक निकाल्नु पर्छ भन्ने कुरामा विशेष जोड दिनुभएको थियो।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वामी श्रीकरपात्री जगद्गुरुः शङ्कराचार्यः ।
ईश्वरपूर्वानन्दो राज्ञा कुर्वन्ति संल्लापम् ॥

विद्वत्सङ्गममस्थादुद्घाटन - सुखद - भाषणं कुर्वन् ।
विद्वान् भूपो जयति क्षेमं संस्कृत-गवीगतं वाञ्छन् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्री स्वामीज्यूले आफ्नो वक्तव्य टुङ्ग्याउनु भएपछि उपस्थित विद्वद्वर्ग र जनसमाजलाई सम्बोधन गर्दै श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट हुकुम भयो—

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट विद्वद्वर्गलाई बक्सेको

भाषण

उपस्थित विद्वद्वर्ग, महिला तथा सज्जनवृन्द !

आज गौरवमय इतिहास, परम्परा र संस्कृतिले ओत-प्रोत भएको हाम्रो नेपालको यस भागमा संस्कृतिसंग सम्बन्ध भएको संस्कृतका विद्वान्हरूको बीच आफुलाई पाउदा हर्ष लाग्नु स्वाभाविकै हो र उपस्थित सबै अतिथिवर्गको हार्दिक स्वागत गर्दछु। संसारको सभ्यताको इतिहासको विकासमा संस्कृतको महत्त्वपूर्ण देन छ। वैदिक कालमा कस्ता उच्च आदर्शहरू र उत्कृष्ट भावनाहरूको उठान भएर आर्य संस्कृतिको प्रवाह बग्दै आयो, हाम्रो दैनिक जीवनमा नै त्यस्को कस्तो प्रभाव परेको छ, प्रत्यक्ष छ। संस्कृतको ज्ञान न भई हामीले आफ्नै आचार-विचारको मर्म पनि बुझ्न सक्तैनौं। शायद समयको परिवर्तनले गर्दा होला त्यही ज्ञान न भएर हामीले हाम्रा गहकिला कुराहरूमा पनि न बुझेर श्रद्धा घटाउँदै लगेका छौं र खास गरी हाम्रा नेपाली नवयुवक-युवतीहरू यस विषयमा दुविधामा परी न अलमलिएका छैनन् भन्न करै लाग्दछ।

पुरातन कालदेखिनै नेपालले संस्कृतमा दिलचस्पी लिएको बुझिन्छ र तरक्की पनि गर्दै गएको हो। हामीले हाम्रै शैक्षिक इतिहासलाई नियालेर हेर्‍यौं भने पनि यो भन्न सक्दछौं कि धेरै कालसम्म नेपालको शिक्षा-पद्धतिनै संस्कृतमय थियो। शायद सबै नेपालीले यसलाई अंगालेका थिए। यी कुरा हामीसंग भएका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शिलापत्र, ताम्रपत्र, सन्धिपत्र र ग्रन्थहरूबाट पनि प्रमाणित हुन्छन्।

हाम्रो सगरमाथा जस्तो संसारको सबभन्दा अग्लो चुचुरो भएको हिमवत्खण्डको माहात्म्य पनि संस्कृतमानै पाइन्छ। हुन पनि सतीशिरोमणी तथा आदर्शगृहिणी श्री जानकीजीको मात्र होइन, विश्वशान्तिका प्रसिद्ध पुजारी युवराज सिद्धार्थ (भगवान् गौतम बुद्ध) को पनि यही पावनभूमिमा प्रादुर्भाव भयो। यही भूमिमा वाल्मीकिले रामायण महाकाव्य लेखे, जड़ भरतले वानप्रस्थाश्रम बनाए, पुलस्त्य र ऋष्यश्रृङ्ग ऋषिले तपस्या गरे। वात्स्यायनले काम-सूत्र लेखे। गोरखनाथ, मछेन्द्रनाथबाट र नाथसम्प्रदायबाट पनि देवभाषालाई ठूलो प्रेरणा मिल्यो। पछि पनि छिमेकी राष्ट्रहरू तथा विदेशमा नष्ट-भ्रष्ट भएर गएका कैयन ग्रन्थहरूको यहींनै संरक्षण भयो। कैयन विद्वान्हरू आएर यहीं बसे, यहीं फूले-फले। यी सब कुराको पुष्टि हाम्रा पुस्तकालय, आगम, मन्दिर गुम्बाहरूमा रहेका ग्रन्थहरूबाट मिल्दछ। धेरै जसो विषयमा एक-से-एक अमूल्य ग्रन्थ-हरू हामीकहाँ हस्तलिखित रूपमा अद्यावधि छंदैछन्। यो सबैलाई जानकारी भएकै कुरा हो।

तर समय परिवर्तनशील छ र समयले पल्टा खांदै आयो। संसार-का विभिन्न उन्नत राष्ट्रहरूमा भौतिकवाद जतासुकै व्याप्त हुन थाल्यो, सांसारिक भोग-विलासनै मानव-जीवनको लक्ष बन्दै आयो। अनि आध्यात्मिकवादलाई चाहिदो न चाहिदो बुढी-रूढी र मतमतान्तर ले धमिल्याउनु प्रायः स्वाभाविकै भयो। हाम्रो प्राचीन र उपयुक्त ग्रन्थहरूको अध्ययन पश्चिमी विद्वान्हरूले गर्न थाले, सार निकाले, आलोचना गरे र फाइदा पनि उठाए। पश्चिमी शिक्षा र चाल चलनमा विस्तारै रंगिएका हामीहरूले पनि उतैतिर आँखा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लगाउन लाग्यौं । उनीहरूले प्रतिपादन गरेका विषयहरूमा क्षणिक सुखभोगको लालसाले आँखा चिम्लेर बढता आस्था देखाउन लाग्यौं र हाम्रो महत्ता चिनाउने आज उनीहरू भए भन्न कुनै अत्युक्ति हुदैन र यतातिर संस्कृतज्ञहरू सेलाउदं गए । हामी खाली हाम्रो शास्त्रमा यस्तो छ भन्ने कुरामा मात्र गर्व लिन लाग्यौं र व्यावहारिक हुन सकेनौं । रटन्ते विद्यामा मात्र ज्यादा जोड दिन लाग्यौं । समयलाई चिन्ने कोशिस गरेनौं, आवश्यक अनुसन्धानपट्टि दृष्टिनै दिएनौ । यो ज्यादै दुःखको कुरा छ, यस्को फलस्वरूप आज हामीहरूमा क्रमशः आत्महीनता आयो, मानसिक दुर्बलता हुन लाग्यो, अनुशासन, आचरण र सच्चाईबाट हामी पछि पर्न थाल्यौं । यसैले अब हामीले यस्ता कुरामा लाज मान्नु हुंदैन, बरु भएका भूलहरू सुधारेर समय लाई चिन्हर सुहाउँदो ज्ञान र विज्ञानको समन्वयले प्राचीन इतिहास र परम्पराको जग न खलवल्याई, तर आधुनिक व्यावहारिक कर्म र चरित्रमा कसरी आवश्यक सुधार गर्नु पर्दछ, आज म यसै विद्वत् सम्मेलन द्वारा संसारका सम्पूर्ण संस्कृतका अनुयायी, लेखक, कवि, विद्वान्, पण्डित, विशेषज्ञ सबै छेउ हार्दिक अनुरोध गदछु अपील गर्दछु कि अब यस कुरामा ठोस अनुसंधान र व्यावहारिक कार्यान्वयन हुनु नितांन्त आवश्यक भएको छ, हुनु पर्दछ ।

हुन् त यस्ता गहन विषयमा बढता कुरा गर्नु म कुनै विद्वान् होंइन तैपनि यो खुसीको कुरा छ कि आज हाम्रा संस्कृतज्ञहरूको दृष्टिकोणमा पनि परिवर्तन देखिन लागेको छ र त्यसकै फलस्वरूप हामी आज यहाँ जम्मा भएका छौं, उदारता र आत्मगौरवका साथ समय सुहाँउदो गरी हामीले हाम्रा पुस्तकालयहरूमा भएका ग्रन्थहरूको अध्ययन र अनुसन्धान निष्पक्ष ढंगले गर्दै गयौं भने हामीले यो पनि फेरि एक दिन देख्नेछौं कि विज्ञान पश्चिमी सभ्यताको मात्र पेवा होइन । हामी सग पनि एकसे एक वैज्ञानिक ग्रन्थहरू छन । जसबाट

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जीव-शास्त्र, वनस्पति-शास्त्र, आयुर्वेद र रसायनशास्त्रमा ठूलो असर पर्न सक्दछ। विज्ञानज्ञाताहरूलाई संस्कृतको ज्ञान भएन र संस्कृतज्ञहरूलाई विज्ञानमा अभिरुचि भएन भने अब हामीले यो समस्याहल गर्न सक्दैनौं र यी दुवैको समन्वय हुनु पर्दछ। अनिमात्र शुद्ध अनुसंधानको वातावरण बन्दछ र अनिमात्र संसारमा ज्ञान र विज्ञान द्वारा सुख, सुविधा र शान्ति हुने छ, मानव-समाज फल्नेछ, पुल्नेछ।

अर्कोतिर-दर्शनमा पनि हाम्रो नेपालको एउटा विशेष देन छ। विदेहदर्शन याज्ञवल्क्यस्मृतिका साथसाथै बौद्धदर्शनको पनि यहाँ प्रादुर्भाव भयो, परन्तु यी दुव दर्शनको समुन्नतिबाट नेपालीहरूले समन्वयवाद निकाले, अन्यत्र झैं आपसमा अमेल हुन दिएनन्। धार्मिक तथा व्यावहारिक सहिष्णुतानै हाम्रो दर्शनको आधारस्तम्भ भयो र हो। 'वसुधैव कुटुम्बकम्' को भावनानै यसको स्रोत हो। हामी तर्पण गर्दछौं, जडचेतन सबै प्राणीमात्रको तृप्तिको कामना गर्दछौं, देवता पितृ सबैलाई मान्छौं, कुनै कर्म गर्दा पनि फलको आशा न राखेर कर्तव्य सम्झेर गर्नुनै उत्तम हो भन्ने कुरामा विश्वास राख्दछौं। यी भावनाहरूले नै आजको आधुनिक दार्शनिक सिद्धान्तहरूमा पनि गहिरिएर जरो हाल्न सके विश्वमा भइरहेका विघ्नबाधाहरू पन्छिन्थे र "सर्वभूतहिते रताः" को सच्चा स्वरूप देख्न पाइन्थ्यो भन्न म असमर्थ ठान्दिन तथा यही समन्वयवादमानै हाम्रो निर्दलीय पञ्चायती प्रजातान्त्रिक व्यवस्था आज निर्विकल्प व्यवस्था हुन आएको छ भन्दछु।

हामी समन्वयवादमा विश्वास राख्दछौं। समन्वयात्मक दर्शन-द्वारा नै विश्वसमस्या हल हुन सक्तछ भन्ने हाम्रो धारणा छ। हाम्रो असंलग्न परराष्ट्रनीति पनि यसैमा आधारित छ। त्यसैले

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पनि यसतर्फ आज हामीले पाइला चाल्नुपरेको छ भन्नु म आफ्नो कर्तव्य ठान्दछु, अध्ययन, अनुसन्धान र अध्यापनको दरकार परेको छ। यी सबै कार्यमा संस्कृतका विद्वान्हरूको ठूलो उत्तरदायित्व थियो, छ र हुन्छ भन्ने कुरामा पनि मलाई शंका छैन।

यो खुशीको कुरा छ-विशेष रूपले परापूर्व कालदेखिनै बखत बखतमा आई परेका अनेक विघ्नबाधालाई पन्छाई काल, परिस्थिति र जन-आकांक्षा अनुरूप नेपालले आफ्नो अस्तित्व र नेपालीले आफनो व्यक्तित्वलाई बचाई आएको छ। यस कार्यमा पनि हाम्रो संस्कृति परंपरा र हाम्रा वीरपुर्वज तथा विद्वान्हरूको ठूलो देन छ। यो पनि संसारका सबै विद्वान्बाट छिपेको कुरा होइन।

आज एकमात्र हिन्दूराष्ट्र नेपालमा संस्कृतविश्वविद्यालयको खाँचोको हामी नेपाली सबै र खास गरी नेपाली विद्वान्हरूबाट महसूस न गरेका होइनौं, तर यो कैले सम्भव हुन सक्छ, कस्तो साँचोमा ढाले देशसुहाउंदो हुन सक्ला, के गरेर आधुनिक ढंगले हाम्रो विद्वत्ताको परंपरा कायम रहन्छ भन्ने कुरामा यहाँ उपस्थित विद्वान्हरूबाट यो छलफल हुन लागेको छ, त्यसको म सहर्ष र सहृदय स्वागत गर्दछु, तथा यो पनि भन्न चाहन्छु कि अब हामी कसैले पनि आँखा चिम्लेर अन्धविश्वासमा विना कारण कुनै कुरामा पछि लाग्नु नेपालीसमाजलाई शोभा दिदैन र जुनसुकै शिक्षालय तथा विश्वविद्यालय सम्मले पनि त्यस्तो कार्यक्रम तैयार पार्नुपर्दछ कि त्यस शिक्षालय वा विश्व-विद्यालय बाट निस्केको कुनै पनि नेपाली विद्यार्थी सर्वप्रथम अनुशासित, चरित्रवान् र आधुनिक नेपाली हुन सकोस बन्न र बनाउन सकोस यसमा अर्को कुनै तर्क हुन सक्तैन, यो पनि म आज यहाँ भन्न चाहन्छु।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यसै सिलसिलामा, यस जिल्लाका जनता छेउ पनि फेरि एक पल्ट आई यसरी भेटघाट गर्न पाएकोमा म ज्यादैं खुसी छु। आज हाम्रो देशको सफलता र समस्या पनि कुनै नेपालीबाट छिप्न गएको छैन र त्यसैले यस विषयमा बढी बोलीरहनु पर्ने दर्कार देख्दिन। मैले पनि मलाई लागेको प्रायः सबै जसो कुराहरू जनसमक्ष पोखी सकेकैले अब प्रत्येक नेपाली छेउ यही मात्र भन्न चाहन्छु कि कुनै पनि नेपालीबाट मैले बखत बखतमा जनसमक्ष राखेका कुराको कुशल कार्यान्वयनमा मात्र ध्यान पुगे म सधैंको झैं सबै संग कृतज्ञ हुनेछु। हामी सम्पूर्ण नेपालीले जसरी गहकिला कुराहरूको सुरुआत गर्दछौं त्यसैगरी त्यसलाई पूरा गर्न पनि सक्नुपरेको छ।

अन्तमा उपस्थित सबै विद्वान्‌वर्गमा माथिका कुराको फेरि एक पल्ट सम्झना दिलाउँदै यस सम्मेलनको सफलताको कामनाका साथै यस समारोहसम्बन्धित सबैलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु।

जय नेपाल।

दाङ्

२०२४ चैत्र १ गते बृहस्पतिवार

———

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उपस्थित सबै अतिथिहरूले नेपालीभाषामा पढिएको यो भाषण नबुझ्ने हुंदा यसको संस्कृत अनुवाद श्री हरिप्रसाद आचार्य त्रि वि. वि. द्वारा सभामा पढेर सुनाइयो।

तदनन्तर ज. म० वि० वि० का सहसचिव श्री जागेश्वर ब्राह्मणले सम्मेलनको समुद्घाटन गरिदिइ बक्सेको उपलक्षमा संस्कृतभाषाबाट श्री ५ महाराजाधिराज सरकारका हजूरमा धन्यवाद र अन्य उपस्थित विद्वद्वर्ग सन्तसमुदाय एवं कार्यकर्ताहरूमा कृतज्ञताज्ञापन गर्नुभयो। (संस्कृतप्रकरणमा हेर्नुहोस)

समय सकिएको हुंदा यस पहिलो सभामा अरु विद्वान्हरूलाई बोल्ने अवसर पुगेन। सभापतिको आसनबाट मा० उपप्रधानमंत्री श्री कीर्तिनिधि विष्टज्यूले सस्कृत विश्वविद्यालयको आवश्यकता माथि जोड दिदैं उपस्थित विद्वन्मण्डलीमा आफ्ना अमूल्य सुझाउहरू दिन अनुरोध गरी सभाको विसर्जन गर्नु भयो।

मञ्चबाट ओर्लेर श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको विद्यालय निरीक्षणार्थ सवारी भयो। भवनको बारादलीबाट चारैतिरको प्राकृतिक सौन्दर्यलाई चाख लिएर निहालिबक्सियो। देखापर्ने स्थानहरूको परिचय सरकारमा चढाइयो। विद्यालयबाट सरकारको सवारी त्यो मैदानमा भयो जहाँ अतिथिहरूका लागि आवासकुटीर बनाइएका थिए। त्यो मैदानका बीच उद्यानमा श्री ५ महाराजाधिराज सरकार र अतिथिहरूको संमानमा भक्तिपूर्वक पत्रंपुष्पं फलम् (जलपानको) आयोजना थियो। त्यहाँ राजदूत करपात्रीजी र अरु विद्वद्वर्गसित केही बेर कुराकानी गरिबक्से पछि विद्यालयको जमीन कति छ, त्यसको आम्दानी कति हुन्छ, अरु आम्दानीका स्रोत के के छन् आदि कुराको जानकारी लिइ बक्सी अतिथि कुटीर

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हरूको निरीक्षण गर्न सवारी भयो। कुटीरहरूको निरीक्षण गरि बक्से पछि प्रसन्न मुद्रामा मैदानबाट मोटरद्वारा रक्षाचौर शिविर मा सवारी भयो।

अर्को दिन चैत्र २ गते बिहान ७॥ बजे श्री पण्डितराज सोमनाथ सिग्देलज्यूको अध्यक्षतामा सम्मेलनको कार्यक्रम आरम्भ भयो। यस सभामा निम्नलिखित महानुभावहरू प्रमुख वक्ता हुनु हुन्थ्यो।

(१) प० हरिराम शुक्ल सा० यो० विभागध्यक्ष वा० सं० वि०वि०

(२) पं० सुब्रह्मण्यम् शास्त्रीं (मीमासाविभागाध्यक्ष, काशी हि० वि० वि०

(३) पं० कालीप्रसाद मिश्र भू० पू० प्र० आ० आ० का० हि० वि० वि०

(४) पं० कमलाकान्त मिश्र भू० पू० प्र० आ० जो० म० गोयका महाविद्यालय।

(५) पं० बलदेव उपाध्याय (अनुसन्धान विभागाध्यक्ष वा० सं० वि० वि०

(६) पं० रुद्रधर झा (न्या० प्राध्या० हि० वि० वि० काशी)

(७) प० रामेश्वर शर्मा प्रा० त्रि० वि० वि० काठमाण्डू

आफ्नो सारगर्भित भाषणमा वक्ताहरू द्वारा वेदादिशास्त्रको र तदनुकूल आचरणको महत्ता दर्शाइएको थियों। संस्कृतविश्व विद्यालयका सम्बन्धमा वक्ताहरूका अभिव्यक्तिहरू यी थिए—प्रकृति देवीको अनुकम्पाबाट विभिन्न सुविधाहरू प्राप्त यस नेपाल देशमा पुराकालदेखि अहिलेसम्म जसरी संस्कृतवाङ्मयरक्षाको परम्परा चली आएको छ, अगाडि पनि एक संस्कृत विश्वविद्यालय स्थापना गरी वर्तमान वैज्ञानिक युग सुहाउंदों विश्वबन्धुत्वको आदर्श व्यवहार मा ल्याउन सक्ने अनुकरणीय स्नातकहरू तैंयार पार्नु पर्छ। वाराणसी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

को संस्कृत विश्व विद्यालयमा पनि धेरैंजसो छात्रको सङ्ख्या नेपाली विद्यार्थीलेनै पूरा गरेका छन् भने यहाँ संस्कृतविश्वविद्यालय निश्चय पनि चल्न सक्द छ। जहाँ वेदादि-शास्त्रानुमोदित क्षत्रिय राजा छन जहाँ वर्णाश्रमधर्मको श्रद्धापूर्वक पालन गरिन्छ त्यहाँ प्रचलित युगसंग दांजिन सक्ने विश्वविद्यालयको सञ्चालन नितान्त आवश्यक छ।

संस्कृतमा विज्ञानको कमी छैन, कमी छ तिनको अनुसन्धान गरी व्यवहारोपयोगी रूपमा विश्वसमक्ष राख्नुको, अनि आवश्यक छ संसारमा अशान्त वातावरणको सिर्जना गर्ने आजका भोगप्रधान-वादहरूको प्राचीन दार्शनिक सरणीद्वारा खण्डन गर्दै शान्ति-सद्भा-वना-त्यागको उदाहरण जनसमक्ष राखेर बांच्न बंचाउन सक्ने जीवन पद्धतिका प्रचार-प्रसारको, यी सब लक्षपूर्ति केवल विश्वविद्यालयको नामकरण र स्थापनाले मात्र हुन सक्दैनन्, तिनकालागि निरन्तर सरकार र जनसमाज सर्वतोभावेन प्रयत्नशील हुनपर्छ, त्यो न भएमा आज-अगि विभिन्न स्थानमा स्थापित विश्वविद्यालयहरूको जो चिन्तनीय स्थिति छ त्यै स्थितिमा प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालय पनि पुग्ने संभावना हुन्छ। हिन्दु जातिमा राष्ट्रको विशेषता पूर्वार्जित अगाध ज्ञानविज्ञानको राशिनै हो। त्यो राशि नाशिएर हिन्दु जातिनै समाप्त नहोस् त्यसका लागि तिनको संरक्षण र विकास गर्न सक्ने शिक्षा-पद्धतिलाई अपनाएर पथभ्रष्ट हुन लागेका युवकहरूलाई त्यस प्रति आकृष्ट गर्न सक्नुपरेको छ आदि।

दोस्रो दिनको यो पहिलो सभा ११॥ बजे विसर्जित भयो र सबै जना आफ्वा आवास-कुटीरतर्फ विश्राम र भोजनका लागि पाल्नु भयो।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भोजनोत्तर केही अतिथिगणहरू श्री५ महाराजाधिराज सरकार, महामहिम भारतीय राजदूत, माननीय उपप्रधानमंत्रीज्यू र उपकुलपतिज्यूलाई विदा गर्न विमानघाट 'टरीगाउँ' पाल्नुभयो। विदा गरेर आएपछि ३ बजेको समयमा सबै जनाको मञ्चमा सामेली भयो।

ठीक ३ बजे पछि सभाको कार्यक्रम आरम्भ गरियो। यो सभाको सभापति पदमा वरण गरिनुभयो श्री सुब्रह्मण्यम् शास्त्री। त्यस सभाका प्रमुख वक्ताका नाम यी थिए :—

(१) पं० कालीप्रसाद मिश्र

(२) श्री रामचन्द्र शास्त्री

(३) श्री डा० जयमन्त मिश्र

(४) श्री पट्टाभिराम शास्त्री

(५) श्री विश्वनाथ शास्त्री आदि

वक्ताहरूको भनाई थियो—वैज्ञानिक साधनहरूले गर्दा आज विश्व संकुचित जस्तो भइसक्यो। सबै सस्कृतिको परस्पर संमिश्रण र आदान-प्रदान हुंदैछ। जुन भाषा पढयो जुन देशमा वस्यो त्यो भाषा र देशका सस्कृतिको प्रभाव न परी छाड्दैन। जुन जातिलाई पनि जीवित उसका संस्कृतिलेनै राख्छ। आर्यसस्कृतिको मूलाधार संस्कृतवाङ्मयनै हो, अतः त्यसको प्रचारप्रसार नभई सस्कृतिको संरक्षण र सो वेगर जातिको संरक्षण हुन सक्दैन। त्यस कारण हाम्रो जातिको रक्षाको लागि संस्कृतविश्वविद्यालय आवश्यक छ आदि।

यस सभाको कार्यक्रम चल्दाचल्दै एकासी वर्षा आरम्भ भएकोले सभामञ्चबाट विद्यालयभित्र गएर श्रीवेदान्तदज्ञा प्रभृति विद्वान्हरूका उक्त विचार समर्थक भाषण भए र वैदिक शान्तिपाठ पूर्वक सभा विसर्जित गरियो। यस रातमा संस्कृतको मृच्छकटिक नाटक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रदर्शन गराउने कार्यक्रम ज० म० वि० का छात्रहरूद्वारा राखिएको थियो, पानी परेकोले त्यसको अभिनय देखाउन सकिएन।

तेस्रो दिन प्रातः ७ बजे लखनऊ विश्वविद्यालयका प्राच्यविभागाध्यक्ष एवं ज०म० वि० वि० का भू० पू० प्रधानाचार्य आनन्दझाज्यूको अध्यक्षतामा वैदिक स्वास्तिवाचन-पूर्वक सभाको आरम्भ गरियो। वक्ताहरूमा प्रमुख हुनुहुन्थ्यो :—

(१) योगी नरहरिनाथ (२) श्री शंकरनाथ फलेग्रही

(३) श्री खेमराज केशवशरण (४) श्री स्वामीकरपात्रीजी

(५) श्री निरीक्षणपतिजी मिश्र (६) श्री आनन्द झाजी आदि

यस सभाका वक्ताहरूले पनि श्री ५ महाराजाधिराज सरकारका भाषणमा आंकाक्षित भावनानुकूल विचार प्रकट गर्नु भएको थियो। विभिन्न विषयमा अद्यावधि प्राप्त गरिएका ज्ञान विज्ञानको समन्वय गर्न प्राचीन ग्रन्थहरूको गम्भीर अध्ययन अध्यापन मनन र अनुसन्धान गराउने खालको विश्वविद्यालय हुनुपर्छ। संस्कृत विद्याका प्राण आस्तिकता, सच्चरित्रता त्याग, तपस्या आदि हुन् यिनबाट मात्रै विश्वशान्ति र विश्वकल्याण सम्भव छ। अतः आधुनिकभन्दा आधुनिक विज्ञानको अध्ययनलाई अंगालेर पनि कट्टरता साथ उपर्युक्त गुणहरूको पालन गर्ने स्नातकहरू सो विश्वविद्यालयबाट तयार पार्नुपर्छ। वर्तमान शिक्षा र परीक्षाको प्रणाली दोषमय छ। गुरु शिष्यमा सौहार्द ल्याउने त्यागप्रधान शिक्षा र शास्त्रार्थ एवं वादविवादको आधुनिक प्रकार अंगालेको परीक्षण पद्धति अपनाउनु पर्छ। ज्ञान विनाको विज्ञान विश्वका लागि भयङ्कर साबित भई रहेकोछ। अतः ज्ञान र विज्ञावको समन्वय गर्ने सो विश्वविद्यालयको लक्ष हुनु पर्दछ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विश्वमा आज अनेक प्रकारका वाद प्रचलित छन्, तिनको सही उत्तर आफ्नो दार्शनिक दृष्टिकोणबाट दिन सक्ने स्नातक तयार पार्न सकेमात्र संस्कृतभाषा र त्यसका दर्शनपद्धटी विश्वको आस्था वढन सक्छ। यी सब कुराको पूर्तिका लागि संस्कृतविश्व-विद्यालय यहाँ हुनु परमावश्यक छ भन्दै निम्नलिखित ४ प्रस्ताव पारित गरी यो सभा ८॥। बजे विसर्जित भयो।

(१) २०२४ साल चैत्र१ गते दाङ्ग विजौरी जनतामहाविद्या-लयको प्राङ्गणमा हिन्दूराष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराज सरकार-बाट आफ्ना करकमलद्वारा नेपाली र भारतीय विशिष्ट विद्वान् एवं महान् योगीश्वरहरूको जो सम्मेलनको उद्घाटन गरीबक्सियो त्यसमा सम्मिलित विद्वान र अरु सबै हामीहरूले मौसुफ राष्ट्रना-यकका भाषण अनुसार आवश्यक अनुभवगरिएका संस्कृतविश्वविद्या-लयको स्थापना विषयलाई लक्ष गरेर संकल्प गर्छौं कि यो संस्कृत विश्वविद्यालय प्रकृतिले मनोहर, संस्कृतको संवर्धन गर्ने उत्साहले युक्त जनता भएको नेपालको दाङ् विजौरी स्थलमानै त्यस प्रकार संस्थापित गरौं, जसबाट निक्लेका स्नातकहरू गंभीर विद्वत्ताले सम्पन्न होउन्।

(२) त्यस संस्कृतविश्वविद्यालयको रूप-रेखाका सम्बन्धमा हामी-हरूले एकमत भएर निश्चय गर्दछौं कि "आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दंडनीतिश्च शाश्वती" यो वचन अनुसार (क) तर्कशास्त्र (ख) वेद (ग) कृषि पशुपालन वाणिज्य (घ) राजनीति र अर्थ शास्त्र चार संकाय (फैकल्टी) राखियुन् र यिनैमा अरु विभागहरू गाभियुन्।

(३) यो सम्मेलन श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्रवीरबिक्रम साहदेवका जुनाफमा धन्यवाद चढाउँदै धेरै धेरै शुभाशिष टक्र्याउंछ कि मौसुफको संस्कृत वाङ्मयको संरक्षणको सदिच्छा सर्वथा पूर्ण हो ओस्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(४) यस सम्मेलनले विश्वविद्यालयको प्रतिवेदन तयार पार्नका लागि निम्नलिखित महानुभावहरूको एक प्रतिवेदनसमिति गठित गर्दछ । :—

(१) श्री गङ्गाधर शास्त्री पराजुली (निदेशक ज० म० वि०) संयोजक ।

(२) श्री छविलाल पोखेल (प्र० आ० पि० सं० म० वि० धरान) सदस्य ।

(३) श्री केशव दीपक (सचिव० वि० सं० आ० स०) सदस्य ।

(४) श्री रामेश्वर शर्मा (प्रा० त्रि० वि० वि० ,,

(५) श्री टेकनाथ शास्त्री गौतम हापुर ,,

(६) श्री एकराज शास्त्री शर्मा बर्गदी ,,

(७) श्री योगी नरहरिनाथ: ,,

यो सभा सकिएपछि फर्किन चाहने भारतीय र काठमाण्डूका विद्वानहरूलाई राजकोय विमानद्वारा बनारस हुंदै काठमाण्डू पठाइयो। भारतीय विद्वानहरूलाई हिन्दूपरम्परा अनुसार यथाशक्ति दक्षिणा पनि टक्र्याइएको थियो । केही विद्वानहरू सर्बिस प्लेन द्वारा पनि काठमाण्डू तर्फ पठाइनुभयो । बाँकी विद्वान्हरूबाट सम्मेलनको कार्यवाही चलीनै रह्यो ।

श्री कुलमणि द्यौकोटाज्यूको अध्यक्षतामा ११ बजेदेखि फेरि सभा भयो । श्री ५ महाराजाधिराजसरकारको अस्वस्थताको दुःखद समाचार आइपुगेकाले सभासद सर्वबाट मौसुफको गाथमा चाँडो स्वास्थ्यलाभका लागि श्रद्धा-भक्तिका साथ श्री पशुपतिनाथ संग प्रार्थना गरियो । आयोजकसमितिका तर्फबाट विद्वानहरूद्वारा रुद्रीपाठ हवन पनि गराई यो सभा ३।। बजे सकिए पछि योगी नरहरिनाथको सञ्चालकत्वमा ४ बजेदेखि बेलुकी ८ बजेसम्म तेस्रो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दिनको अन्तिम सभा चल्यो। यस सभाको अध्यक्षता श्री स्वामी ईश्वरानन्दज्यूले गर्नु भएको थियो। यी दुवै सभामा उपस्थित विद्वान्हरू प्राय: धेरै जसोलाई बोल्ने अवसर दिइएको थियो। दुबै सभामा माथि भनिएका कुराहरूमा जोड दिन्का साथै विशेष सुझाउ यही आएको थियो-कुनै पनि भाषा, साहित्य, दर्शन आदिको प्रचारमा त्यहाँको सर्कारले जोड न लगाएसम्म सो सफल हुन सक्दैन। प्राचीन कालमा आर्यसंस्कृति र साहित्य-दर्शन आदिमा तत्कालीन राजाहरूले ठूलो जोड लगाएका थिए। ऋषिकुल गुरुकुल आदिका आश्रयदाता राजाहरूनै हुन्थे। उज्जयिनीका विक्रमादित्य, पुष्यमित्र, गुप्तवंशी, शकवंशी, चोलवंशीहरू, सम्राट् हर्ष-र भोज आदिको नाम यस काममा प्रसिद्ध छ। बौद्ध धर्म र दर्शनको प्रचारमा सम्राट अशोकले जोड न लगाएको भए त्यति चांडै त्यस्तो व्यापक प्रचार हुने थिए न। मुसलमान बादशाहहरूको ता शासन गर्नुभन्दा पनि मुख्य काम इस्लामी संस्कृति र अरबी उर्दू भाषाको प्रचार थियो। ब्रिटिश फ्रेञ्च आदिको पूर्व एशियामा शासन स्थापित न भएको भए र उनीहरूले जोड न लगाएको भए यहाँ ती भाषा र संस्कृतिको यति चाँडै यो विधि प्रचार हुने थिएन। कुनै राष्ट्रले हिन्दूसंस्कृति र दर्शनको प्रचार-प्रसार चाहन्छ: भने त्यो मनले चाहेर मात्र संभव हुँदैन। त्यसको लागि समाजको साथै त्यहाँका शासनले विशेष जोड लगाउनु पर्छ। कुनै पनि संस्कृति र दर्शनको प्रचार-प्रसार र संरक्षण केवल तर्क र वाद-विवादबाट हुन सकेको छैन। संस्कृत विश्वविद्यालयको स्थापना गरेर मात्र भौतिकवादमा रङमङिएको आजको भोगलोलुप समाजलाई फर्काउँला भनी सोच्नु केवल कल्पना हुनेछ। त्यसका लागि त समाज र सर्कारको बहुमुखी निरन्तर सेवाको आवश्यकता छ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आर्यशास्त्र र संस्कृतिको संरक्षण संवर्धनका लागि संस्कृत विश्व-विद्यालयमा निम्नाङ्कित कुराहरूलाई तत्परताका साथ कार्यान्वयन गर्नुपर्छ भन्ने कुरामा विद्वान्हरूको विशेष जोर थियो ।

(१) राष्ट्रिय शिक्षाको माध्यम क्रमशः संस्कृत भाषालाई गराउने

(२) रेडियो नेपाल द्वारा संस्कृतमा समाचार-प्रसार गराउने ।

(३) प्रारंभिक कक्षादेखि उच्च कक्षासम्मका अरु शिक्षामा पनि संस्कृत अनिवार्य गराउने ।

(४) संस्कृतमा पनि "द राइजिङ्ग नेपाल" जस्तै एक समाचार पत्र निकाल्ने ।

(५) व्यवहारोपयोगी र वैज्ञानिक अरु भाषाका ग्रन्थहरूको संस्कृतमा अनुवाद गराउने ।

(६) संस्कृत भाषामा आधुनिक व्यवहारोपयोगी मौलिक ग्रन्थ लेखन समुचित पुरस्कारप्रदान घोषणाले प्रोत्साहित गर्ने ।

(७) सबै राजकीय पदाधिकारीहरूले साधारण संस्कृत भाषाको ज्ञान राख्ने ।

(८) सर्कारी पदहरूमा संस्कृतज्ञलाई प्राथमिकता दिने ।

(९) संस्कृतमा लेखिएका प्राचीन वैज्ञानिक विषयहरूको अनु-सन्धान गर्ने ।

(१०) संस्कृतनाटक पत्र-पत्रिकाहरूको प्रचार-प्रसार गर्ने ।

(११) सर्वत्र धर्मशास्त्रहरूको पठन-पाठन प्रचार गर्ने ।

(१२ संस्कृत भाषामा रुचि राखने मित्रराष्ट्रसंग विशेष सम्पर्क राख्ने ।

(१३) स्वभावैले संस्कृति-संरक्षणको मूलस्रोत महिलावर्गमा गृह-स्वास्थ्यविज्ञानादि शिक्षा संस्कृतमानै दिन अनिवार्य गर्ने ।

(१४) आर्यसंस्कृतिका अनुयायी हिन्दूधर्मावलम्बी हिन्दूराष्ट्रले आर्यसंस्कृतिको मूलाधार संस्कृत भाषालाई सहराष्ट्रभाषा घोषित गरी अपना इतिहासमा सुनौलो पाना थप्ने ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उपर्युक्त सुझावहरुका साथ धेरै विद्वान्हरूले प्रस्तावित संस्कृत विश्वविद्यालयमा अध्यापक थोरै राखेर उच्चकक्षाका विद्यार्थीहरुद्वारा तल्लो कक्षाका विद्यार्थीहरूलाई पढाउने परिपाटीनै मुख्यतया अंगाल्नु पर्छ भनी जोड् दिनुभएको थियो। वैदिक स्वस्तिवाचन पछि सम्मेलन समाप्त गरियो। अघिल्ला दिन देखाउन भनी सोचिएको "मृच्छ-कटिक" संस्कृत नाटकको ९ बजे देखि १२ बजेसम्म अभिनय गरियो।

अर्का दिन शेष अतिथिहरूलाई सादर विदा गरी आयोजकसमिति का सचिवज्यूबाट सम्मेलनमा अनवरत सहयोग गर्ने व्यक्तिहरू, पंचायत, वर्गीयसंगठन, सर्कारी कर्मचारी, मोटरमालिक एवं चालक-हरूमा कृतज्ञतापूर्वक धन्यवादज्ञापन गरी सम्मेलनमा भएका त्रुटि र कमीका लागि आयोजक समितिकातर्फबाट क्षमायाचना गर्नु भयो।

सम्मेलन सकिएपछि सो सम्बन्धी शेष काम फर्स्याउने दायित्व आयोजक समितिका अध्यक्ष रापती अंचलाधीश श्रीरामनारायण श्रेष्ठ ज्यूको आज्ञाले महाविद्यालयका संचालक समितिलाई प्रदान गरियो।

सम्मेलन सम्बन्धी आय-व्ययको विवरण यस प्रकार छ—

आय-विवरण	रकम
श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट विद्वत्सम्मेलन-लाई बक्सेको रु० पाँच हजार	५००० ।
श्री जिल्लापंचायत कार्यालय दाङ्बाट वि० सम्मेलन-लाई प्राप्त अनुदान रु० एक हजार	१००० ।
विभिन्न महानुभावहरूद्वारा संकलित चन्दा रु० चार हजार चार सय आठ	४४०८ ।
श्री राप्ती अंचल शिक्षा समितिबाट प्राप्त सैंतिस हजार	३७००० ।
जम्मा सतचालिस हजार चारसय आठ	४७४०८ ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

व्यय-विवरण

प्रचारसाहित्य, विज्ञापन, भाषण, प्रतिवेदन, जनता महाविद्यालयको संक्षिप्त इतिहास आदि छपाउदा प्रेस खर्च
एक हजार द्विसय तेत्तिस १२३३ ।

सांस्कृतिक प्रदर्शनमा रिहर्सल, पर्दा पोसाक, शृङ्गार सामान आदिमा भएको खर्च रु० एक हजार १००० ।

देश-विदेशका अतिथिहरूलाई आमन्त्रण गर्दा लिन जाँदा सेवामा कर्मकर नियुक्त गर्दा र विदाई भेट एवं यातायात खर्च समेत सोह्र हजार एक्काइस रुपैया दस पैंसा
१६०२१।१०

मञ्च निर्माण अतिथि आवास, विद्यालय र छात्रावास मर्मत सफाई तथा पूल चौतारो निर्माण आदि काममा खर्च रु० आठ हजार द्विसय उनन्चास रुपैया छैसठ्ठी पैंसा ८२४९।६६ ।

निरामिष, स्वादु, इच्छा भोजन र शर्बत, सोडा आदि जलपान, फलफूल आदिका निमित्त खाद्य विभागमा भएको खर्च रु० सात हजार सातसय अट्ठाइस रुपियाँ सत्तरी पैसा ७७२८।७०

लखनउबाट सामान झिकाउँदा, तत्काल परिआएको माइकभाडा, मोटरभाडा, ज्याला मोटररिजर्भेशन, आदि-मा भएको साधारण तर्फको खर्च चौध हजार सात सय सताउन्न रुपिया छयालीस पैसा १४७५७।४६

जम्मा उनन्चास हजार उनन्तिस रुपियाँ
बयान्नबे पैंसा ४९०२९।९२

नोट—सम्पूर्ण आयमा व्यय घटाउँदा अपुग हुन आउने एकहजार छ सय एक्काइस रुपियाँ बयान्नबे पैसा १६२१।९२ मोटरभाडा प्याट्रोलको मूल्य र अन्य कोई सामानहरूको दाम तिर्न न सकी तत्तत् स्थानमा बाँकी ऋण राखिएको छ ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तेरिज

आय—४७४०८।

व्ययको विवरणमा परेको	व्यय
१६२१।९२ तर तिर्नमा बाँकी	४९०२९।९२
योग—४९०२९।९२	केशवदीपक
	०२५।७।७ मा

सचिव

विद्वत्सम्मेलन आयोजक

समिति

प्रतिवेदन-सामग्री-सङ्कलन

विद्वत्सम्मेलन सकिएको भोलीपल्टैदेखि प्रतिवेदनसमितिका आयोजक सहित श्री सुरेन्द्र झा प्रभृति केही विद्वान्हरू स्थानीय सूदयरामेश्वर मन्दिरमा राष्ट्रनायकको स्वास्थ्यलाभका निमित्त केही दिनसम्म अनुष्ठानमा लाग्नुभयो।

त्यस पछि प्रस्तावित संस्कृत विश्वविद्यालयको सम्बन्धमा विशिष्ट विद्वान्-हरूसँग लिखित सम्मति प्राप्त गर्न पत्रव्यवहार गर्दा कतिपय विद्वान्हरूका सम्मति र शुभकामना प्राप्त भए, तर भारतका धेरै विद्वान्हरू त्यस वेला ग्रीष्मावकाशको भ्रमणमा हुँदा समयमा पत्र न पाई सम्मतिहरू प्राप्त हुन सकेनन् र श्रावणको तेस्रो सप्ताहमा प्रतिवेदनसमितिका आयोजक गङ्गाधर शास्त्री पराजुली विद्वान्हरूका सम्मति र शुभकामना प्राप्त गर्न वाराणसीतिर जानु भयो। पूज्यपाद स्वामी श्री १००८ हरिहरानन्द सरस्वती (करपात्रीजी महाराज)

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सर्वतन्त्र-स्वतन्त्र महामहोपाध्याय श्रीगोपीनाथ कविराज पण्डितराज श्री राजेश्वर शास्त्री द्रविड प्रभृति विशिष्ट विद्वान्हरूका समेत शुभाशिषात्मक सम्मतिहरू लिएर भाद्रको अन्त्यमा गङ्गाधरशास्त्री दाङ्गमा आउनुभयो।

तदनन्तर विद्वान्हरूका भाषण र सम्मति आदिको आधारमा प्रतिवेदनको मसौदा हुन लागेकोमा श्री जागेश्वर ब्राह्मणज्यूले प्रतिवेदनका सम्बन्धमा राय लिन शीघ्र काठमाण्डू आउन भनी बराबर सूचना गर्न लाग्नुभयो र प्रतिवेदन समितिका उपस्थित सदस्य श्री टेकनाथ गौतम र श्री केशव "दीपक" समेत भई प्रतिवेदनको संक्षिप्त रूपरेखा प्रस्तुत गराई सो लिएर आयोजक गङ्गाधर शास्त्री आश्विन २९ गते काठमाण्डू जानुभयो।

त्यसवेला स्वास्थ्यपरीक्षणको निमित्त राष्ट्रनायकको शीघ्रनै बाहिर सवारी हुने चर्चा भएको र प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्न केही समय लाग्ने हुँदा हिउंदको समयमा व्यवस्थित योजना र संमति दिन सक्ने दक्षिण भारतका समेत केही विशिष्ट विद्वान्हरूलाई बोलाई एक विद्वद्गोष्ठीको आयोजन गराई सोही गोष्ठीमा प्रतिवेदन समितिका सदस्यहरूलाई पनि सम्मिलित गरी विविध अङ्गमा पूर्ण विवेचनाका साथ प्रतिवेदन पूर्ण पारने ध्येय राखी प्रतिवेदनको सम्बन्धमा आजसम्म भई रहेको गतिविधि अवगत गराउन वाल्मीकि संस्कृत महाविद्यालयमा पण्डितराज श्रीसोमनाथ सिग्देलज्यूको अध्यक्षतामा कार्तिक ३ गते एक विद्वत्सभा बोलाई उपस्थित विद्वद्वर्गद्वारा प्रतिवेदनको रूपरेखामा अनुमोदन प्राप्त भए पछि उसैको आधारमा प्रस्तावित संस्कृत विश्वविद्यालयको आवश्यकता र सैद्धान्तिक स्वरूपमात्रको केही चर्चा गरी एक निवेदन तयार पारी कार्तिक ४ गते माननीय का० मु० शिक्षामन्त्री श्रीवासुदेवप्रसाद ढुङ्गानाद्वारा श्री ५ महाराजाधिराज सरकारका जुनाफमा जाहेर हुने गरी सहसचिव श्री जागेश्वर ब्राह्मण र निर्देशक श्री गङ्गाधर शास्त्रीले सो निवेदन प्रस्तुत गर्नुभयो र भावी विद्वद्गोष्ठीका निमित्त अपेक्षित केही भारतीय विद्वान्हरूसंग सम्पर्क राखन महामहिम श्री भारतीय राजदूतसंग परामर्श समेत गर्नुभयो।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कार्तिक ४ गते प्रस्तुत गरिएको संक्षिप्त निवेदन

श्री ५ महाराजाधिराज सरकार,

२०२४ साल चैत्र १ गते दांगस्थित जनतामहाविद्यालयका प्रांगणमा आयोजित विद्वत्सम्मेलनको समुद्घाटन सरकारका बाहुलीबाट सम्पन्न गराउन पाउँदा असीम हर्षको अनुभव भएको छ। यो विद्वत्सम्मेलन प्रस्तावित संस्कृत विश्वविद्यालयको पृष्ठभूमिमा आयोजित थियो। केवल १२ दिनको स्वल्प समयमा जो तयारी हुन सक्यो, विद्वद्वर्ग र सन्तसमुदायको जो उपस्थिति हुन सक्यो, सो सबै सरकारका प्रतापको प्रभाव हो। तीन दिने यस सम्मेलनको कार्य-विवरण सङ्क्षेपमा पृथक् प्रकाशित गरिँदै छ। सरकारबाट समुद्घाटन भाषणमा बक्सेको अपीलमा ध्यान दिई सम्मेलन समयमा विद्वद्वर्गबाट जो छल-फल भयो, भाषणहरू भए, पछि समागत विद्वान्हरूसँग सम्पर्क राखी मगाइएका लिखित सम्मतिहरूमा जो आशय पाइयो, उक्त सबै विषयवस्तुको अध्ययन गरी उसैको आधारमा प्रस्तावित संस्कृत विश्वविद्यालयको आवश्यकता र स्वरूपबारे सरकारका समक्ष सङ्क्षेपमा यो निवेदन प्रस्तुत छ।

दांगबाट सवारी भएकै दिन एकाएक सरकार अस्वस्थ होइबक्सेको दुःखद घटनाबाट केही समयसम्म कार्यमा शिथिलता आएको र विद्वान्हरूको सम्मतिको संकलनमा पनि केही समय लागेको हुँदा यस कार्यमा केही विलम्ब हुन गयो।

सरकारबाट समुद्घाटन-भाषणमा हुकुम भए अनुसार केही वर्ष अघिसम्म हाम्रो शिक्षा संस्कृतमय थियो। हाम्रा समस्त व्यवहार संस्कृत शिक्षाकै आधारमा चल्दथे। "धर्मे चार्थे च कामे च मोक्षे च भरतर्षभा। यदिहास्ति तदन्यत्र यन्नेहास्ति न तत्क्वचित्" यो सिंहगर्जना थियो। दुर्भाग्यवश आर्यदेशको एक विशाल भागमा शक-हूण-यवन र अंग्रेजहरूको आक्रमण हुन गयो। आर्यसंस्कृतिमाथि नाना प्रकारका आघात-प्रत्याघात पर्न आए। आर्यसंस्कृतिको मूलाधारभूत संस्कृतवाङ्मय उपेक्षित हुन थाल्यो। त्यसको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रभाव हाम्रो देशमा पनि पर्न लाग्यो। संस्कृतमय हाम्रो शिक्षाले आज अर्कै रूप लिन लागिरहेछ। संस्कृतशिक्षा प्रतिको निष्ठा खिइंदै छ। हाम्रो धर्म, हाम्रो संस्कृति र हाम्रो परम्परानै हाम्रो राष्ट्रियता हो। हाम्रा धर्म-संस्कृति-परम्परा संस्कृतशिक्षामानै आधारित छन्। धर्मसंस्कृति-परम्परारूप राष्ट्रियता दरिलो पार्न पनि आज हामीलाई संस्कृतशिक्षा अत्यावश्यक भएको छ। हाम्रो देश विश्वको एकमात्र हिन्दू-अधिराज्य भएकोले हिन्दू-संस्कृतिको प्राणमय संस्कृत वाङ्मयको संरक्षण र संवर्धन गर्नु हाम्रो परम कर्तव्य भएको छ। वर्तमान पंचायती प्रजातन्त्रप्रणालीको जग बलियो गराई विकास गर्न पनि संस्कृत वाङ्मयको उत्थान अत्यावश्यक हुन आएको छ।

संस्कृतवाङ्मयका वेद-वेदांग, दर्शन, स्मृति, इतिहास र पुराणहरू प्रायः हाम्रै हिमालयका कन्दरामा तपस्या गर्ने महर्षिहरूका मस्तिष्कमा आविर्भूत भएका हुन्। हाम्रो देशलाई संस्कृतवाङ्मयको मुहान भनेमा अत्युक्ति हुनेछैन। अघिअघि हाम्रो देशमा विद्वान्हरूले घर-घरै पाठशाला चलाउथे। टाढाबाट आउने विद्यार्थीहरूलाई भोजन-वस्त्रादिको समेत प्रबन्ध गरी पढाउँथे। यस्ता विद्वान्हरूलाई उन ताकका राजाहरूले सर्व-रकम-माफीको सनद गरी दिएर संस्कृत प्रतिको आफ्नु निष्ठा व्यक्त गर्दथे। आज त्यो प्रचलन हरायो। पहाड-पर्वत, शहर-बजार, गाउँ-खर्क, कुना-काप्चा जतासुकै संस्कृतको प्रतिकूल शिक्षा चलिरहेको छ। हाम्रा कुमारहरूमा आफ्नो धर्म, संस्कृति र परम्परा प्रतिको श्रद्धा घट्दै छ। यस अवस्थामा संस्कृतशिक्षा पट्टि ध्यान नदिएमा हाम्रो राष्ट्रियतानै धरापमा पर्नजाने संभावना छ। राष्ट्रियताको अनुकूल शिक्षाले राज्याश्रय पाएन भने राष्ट्रियता समेत लिएर सो शिक्षा समाप्त हुन्छ। सरकारका पुर्खाहरूका शाखाहरूमध्ये श्री कुलमण्डनसाहलें कस्केली पण्डितहरूको र ज्योतिषीहरूको सहायता पाएका हुनाले सो शाखा फैलिदै लमजुङ् गोर्खाका विद्वान्हरूको सहयोग लिदै काठमाडौं आएर विशाल नेपालको तर्जुमा गर्न सक्ने भयो। अरु ढोर, मिरकोट, गह्रौंकोट, आदि शाखाहरू विद्वत्प्रश्रय नपाएर नै सेलाउदै गएका कुरा साहवंशको पूर्वेतिहासले पनि बताएकै छ। अतः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आफ्नु राष्ट्रियताको अनुकूल शिक्षाको संरक्षण गर्नु राष्ट्रका निमित्त श्रेयस्कर छ।

राजनीतिक दृष्टिले पृथक् भए पनि विश्वका हिन्दूहरू सांस्कृतिक दृष्टिले हाम्रो देश र राजमुकुटलाई आफ्नै ठानी श्रद्धा र गौरवलें हेर्दछन्। हिन्दू-संस्कृतिको मूलाधारभूत संस्कृतवाङ्मयको संरक्षण र संवर्धन नेपालले अवश्य पनि गर्नेछ भनी आशान्वित छन् र हाम्रो सहायता गर्न पनि तत्पर छन्। यस कारणले पनि हाम्रो देशमा संस्कृत वाङ्मयको प्रतिष्ठापनाका निमित्त प्रयत्न हुनु अनिवार्य छ।

सरकारबाट समुद्घाटन भाषणमा हुकुम भएकै छ—हाम्रा पुस्तकालयहरूमा अनमोल ग्रन्थरत्नहरू छन् ती ग्रन्थहरूको अध्ययन, मनन, अनुसन्धान र सारग्रहण गरी प्रचार-प्रसार गरेमा हामीले आफ्नै ढंगको वैज्ञानिक चमत्कारबाट विश्वलाई आकृष्ट गर्न सक्छौं, सन्मार्गमा लगाउन सक्छौं, विश्वशान्ति स्थापित गर्न सक्छौं। अतः हाम्रो देशमा संस्कृत विश्वविद्यालय अत्यावश्यक छ।

वर्तमान समयमा हाम्रा छिमेकी राष्ट्रमा विश्वविद्यालयको जो स्वरूप छ, हाम्रो प्रस्तावित संस्कृत विश्वविद्यालयको पनि त्यही स्वरूप हुने हो भने यसबाट हाम्रा आकाङ्क्षाहरू कदापि साकार हुनसक्ने छैनन्। अतः यसको स्वरूप बेग्लै हुनुपर्छ। विगत विद्वत्सम्मेलनमा हतार भई सम्पर्क स्थापित गर्न नसकिएका व्यवस्थित योजना दिन सक्ने, दक्षिण-भारतका समेत केही विशिष्ट विद्वान्हरूलाई बोलाई यहीं हिउँदको अनुकूल समयमा एक सानु विद्वद्गोष्ठीको आयोजन गर्ने निर्णय संचालक समितिले गरेको हुँदा सोही गोष्ठीमा संस्कृत-विश्वविद्यालयको विस्तृत स्वरूप, पाठ्यक्रम, कुटीरव्यवस्था-प्रशासन-संचालन-प्रभृति कार्यमा लाग्ने व्ययको अकलनादि विषयमा पूर्ण विवेचन गराई निर्णय गर्ने ध्येय राखी हाल केवल सैद्धान्तिक रूपमा संस्कृत विश्वविद्यालयको स्वरूप निम्नधाराहरूमा प्रस्तुत गरिएको छ।

१. संस्कृत व्याकरणमा व्युत्पन्न केही छात्रहरूलाई विदेशी शिक्षा दिलाई उसको सारभूत र आवश्यक अंशको संस्कृत र नेपालीमा अनुवाद गर्न लगाई

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृत वा नेपालीमात्रको शिक्षाबाटै डाक्टर-इंजिनीयरहरू तयार पारी विदेशी शिक्षामा भइरहेको समय-साधन-शक्तिको राष्ट्रिय अपव्यय रोकने प्रयत्न गर्ने ।

२. आधुनिक संस्कृत विद्यालयहरूद्वारा उपेक्षित, तर आधुनिक सामाजिक जीवनमा नितान्त अपेक्षित पौरोहित्यशास्त्र, व्यवहारशास्त्र, अर्थशास्त्र, वार्ताविद्या (कृषि-पशुपालन-वाणिज्य), स्थापत्य (वास्तुविद्या), नागरिकशास्त्र, राजशास्त्र, गणित, भूगोल, खगोल, इतिहास, भूगर्भविद्या पत्रकारिता, लोकभाषा आदिको समेत अध्यापन चलाउने लक्ष्य राखी अनुसन्धान गर्ने ।

३. आयुर्वेद, अस्त्रविद्यासहित धनुर्वेद, स्थापत्यशास्त्र, यन्त्रशास्त्र, भूगर्भ-शास्त्र, जीवशास्त्र, रसायनशास्त्र प्रभृति आगमोक्त विषयहरूमा आध्या-त्मिक र भौतिक दुवै प्रकारका साधनद्वारा अनुसन्धान गरी हिन्दू-संस्कृतिको प्रतिष्ठा पूर्ववत् जागरूक राखने प्रयत्न गर्ने ।

४. 'ज्ञानं भारः क्रियां विना' 'यस्तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान्' यस सिद्धा-न्तलाई ध्यानमा राखी रचनात्मक र व्यावसायिक शिक्षाको पूर्ण व्यवस्था गरी स्नातकहरूलाई स्वावलम्ब बनाई राष्ट्रलाई आत्मनिर्भर बनाउने ।

५. कुनै पुस्तकमा न लेखिएका, तर पूर्वजक्रमबाट हस्तक्रियाद्वारा हाम्रो देशमा चलिआएका, वर्तमान कागजी शिक्षाले गर्दा मास्सिन लागेका घरेलु शिल्पकला र मन्त्रवैद्यक-प्रणालीको संरक्षण संवर्धन र प्रचार-प्रसार गर्ने ।

६. राजतन्त्रको संरक्षण र हिन्दूसंस्कृति एवं हिन्दूजातिको विकास गर्न, वर्तमान भोगाभिमुख अशान्त समाजलाई संयमको आदर्श देखाई शान्ति दिलाउन र गुरुशिष्यसम्बन्ध सुमधुर बनाउन प्राचीन गुरुकुल-पद्धतिबाट ब्रह्मचर्याश्रम खोली विश्वबन्धुत्वको भावना स्थिर गराएर विश्वकल्याण सम्पादनका निमित्त आत्मबलशाली, कर्मठ र सदाचारी स्नातकहरू तयार पार्ने ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

७. संस्कृत वाङ्मयको इतिहासको र तत्सम्बद्ध लोकभाषाहरूको अन्वेषण गर्ने ।

८. योग-योगाङ्ग र उपासनाको क्रियात्मक शिक्षाद्वारा आगम (तन्त्र) शास्त्रको रहस्यानुसन्धान गर्ने ।

९. हाम्रा पुस्तकालयहरूमा रहेका प्राचीन वैज्ञानिक ग्रन्थहरूको प्रकाशन, मनन, अनुसन्धान र सारसंग्रह गरी आध्यात्मिक-सम्पत्ति-सम्पुटित आफ्नै विज्ञानको प्रचार गरेर विश्वलाई कल्याणमय मार्गमा प्रवृत्त गराउने ।

१०. विश्वबन्धुत्वको आदर्श सम्मुख राखी पौरस्त्य आध्यात्मिक रहस्यको जिज्ञासा गर्ने पाश्चात्त्य जगत्लाई यथाविधि आध्यात्मिक रहस्यको परिचय दिने ।

११. 'यन्नवे भाजने लग्नः संस्कारो नान्यथा भवेत्' नीति अनुसार छात्रहरूलाई आत्मबल-सम्पन्न, चरित्रशाली, अनुशासित र राष्ट्रियता प्रति निष्ठावान् बनाउन ७/८ वर्षकै उमेरदेखि प्रविष्ट गराउने ।

१२. प्रशिष्ट छात्रहरूलाई पहिले वेदवेदांगको साधारण शिक्षा र पछि पौरस्त्य-पाश्चात्त्य ज्ञानविज्ञानको समन्वयात्मक पद्धतिले उच्च शिक्षा दिने ।

१३. विशिष्ट र अनुभवी विद्वान्हरूको समितिद्वारा ज्ञानविज्ञानको समन्वयात्मक पाठ्यक्रम तयार पार्ने ।

१४. वादविवाद-ग्रस्त वर्तमान विश्वमा हाम्रो नेपालको सहिष्णुता र समन्वयको सिद्धान्त प्रचार गर्ने ।

१५. भवनहरूको सज्जामा धेरै खर्च नगरी आगोबाट जोगाउन पुस्तकालय, भोजनालय, कार्यालय आदिका निमित्त मात्र भवनहरू बनाई अरु सबै काम कुटीरहरूमा सम्पन्न गराउने ।

१६. आन्वीक्षिकी, त्रयी, वार्ता र दण्डनीति गरी चार संकायमा विभक्त समस्त विद्याहरूको प्रचार-प्रसार गर्न यथासम्भव प्रयत्न गर्ने ।

१७. परीक्षा, अध्यापन र अनुसन्धान गरी तीन प्रकारका विश्वविद्यालयीय मूलस्रोतहरूको ठीकसंग संचालन गर्न सर्वदा ध्यान दिने ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain: Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१८. स्नातकहरूलाई वैदुष्यसम्पन्न र आत्मनिर्भर गराउन विषय हेरी मौखिक, लिखित र प्रायोगिक गरी तीन प्रकारका परीक्षाको व्यवस्था गर्ने ।

१९. छात्रहरूको बोध र संस्कार दृढ बनाउन र अध्यापनव्यय-भार कम गर्न उच्च कक्षाका छात्रद्वारा निम्न कक्षाका छात्रहरूको अध्यापन चलाउने प्राचीन प्रणालीको यथासम्भव प्रयोग गर्ने ।

२०. प्रतिदिनका कामकाजका कागजात, पत्रपत्रिका र अनुसन्धान गरिएका विषयहरूको प्रकाशनार्थ मुद्रणालयको व्यवस्था गर्ने ।

२१ अध्ययन, अध्यापन, लेखन, भाषणप्रभृति सकल व्यवहारको माध्यम सुबोध, सरस, सरल र सभ्य संस्कृत भाषालाई गराई जनसाधारणमा प्रचार गर्ने ।

२२. संस्कृतको प्रौढपाण्डित्यको संरक्षणका साथ विवेचनाशक्तिको पनि संवर्धन गर्ने ।

२३. त्याग, तपस्या र मितव्ययिताको आदर्श सामुन्ने राखी समस्त कामकाज गर्ने ।

२४. 'महेन्द्र-संस्कृत-विश्वविद्यालय' नामबाट दाङ्ग बीजौरीमा स्थापित गर्ने ।

२५. 'शस्त्रेण रक्षिते राष्ट्रे शास्त्रचिन्ता प्रवर्तते' नीति अनुसार राष्ट्र सुरक्षित रहेमा मात्र सबै कुरा हुन सक्ने हुनाले राष्ट्रलाई खदिलो पार्न प्राचीन राजशास्त्रको अनुसन्धान गरी उसको आधारमा पंचायतदर्शनलाई परिपुष्ट र परिष्कृत बनाउने ।

प्रस्तावित संस्कृत-विश्वविद्यालयको वास्तविक स्वरूप स्थापित भएपछि शनैः शनैः पूर्ण हुंदै जानेछ । प्रारम्भिक स्वरूप सानो तिनो भए पनि केही समयभित्रै उसले विशुद्ध र अपेक्षित स्वरूप लिएर अवश्य पनि नेपालको प्रतिष्ठा बढाउने छ र एक ठूलो अभावको पूर्ति गर्ने छ । यो विश्वविद्यालय कुन ठाउँमा स्थापित हुने भन्ने विषयमा विद्वत्संमेलनले धेरै छलफल विचार-विमर्श गरी अन्त्यमा सर्वसम्मतिबाट दांग विजौरीमानै स्थापित गर्ने प्रस्ताव पारित गरेको छ । दंगाली जनताको संस्कृत प्रतिको निष्ठा र उत्साह संमेलनमा उपस्थित

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सबैलाई थाह भएको कुरा हो। विगत २००८ सालको दवदवामा धेरै नेपाली जनता अंग्रेजी शिक्षालय खोल्ने तरखरमा छंदा दंगाली जनताले संस्कृत विद्यालय खोली आफ्नो अमूल्य १२०० विघा भूमि विद्यालयलाई दिलाएर संस्कृत प्रतिको आफ्नो श्रद्धा र विश्वास छर्लंग पारेका छन्। दांगको जलवायुमा पहाडिया र तराइवासी दुबै थरी जनता रमाउन शक्तछन्। शहरिया वा अन्य कुनै प्रकारको बाह्याकर्षणबाट अध्ययन, अध्यापन, मनन वा अनुसन्धानमा कुनै क्षोभ हुने आशंका यहां छैन। विश्वविद्यालयलाई चाहिने मैदानको कमी पनि यहां छैन। न त सीमा नगीचै भएर विदेशी प्रभाव पर्ने आशंकानै यहां छ। सम्मेलनमा आई दांग उपत्यकाको साक्षात्कार गर्ने धेरै विद्वान्हरूले दांगको सुरम्य प्रशान्त रमणीय भूमिलाई नै संस्कृतवाङ्मयको अनुशीलनका निमित्त उपयुक्त ठहराई तदनुसारको आशय आफ्ना संमतिमा व्यक्त गरेका पनि छन्।

आजको आणविक युगमा सुरक्षाको दृष्टिबाट पनि हाम्रो संस्कृतिको सर्वस्व संस्कृतवाङ्मयलाई गाउंतिरै फर्काउनु श्रेयस्कर देखिन्छ। दांगमा संस्कृत विश्वविद्यालय स्थापित भएमा पूर्व-पश्चिम २३ कोश र उत्तर-दक्षिण ५ कोश देखि ६ कोशसम्म विस्तृत विशाल दांग उपत्यकाको र त्यसका तीन चतुर्थांश विस्तृत देउखुरी उपत्यकाको एवम् आसपासका अरु जिल्लाहरूको समेत विकास भई धेरै मात्रामा राष्ट्रिय लाभ समेत हुन जानेछ। विश्वविद्यालय चलाउन चाहिने मुख्य वस्तु आर्थिक स्रोतनै हो र देउखुरी जस्तो उर्वरा उपत्यकामा १२ शय बीघा भूमि विद्यालयको छंदैछ। वैज्ञानिक साधनबाट उत्पादन बढाएमा ४।५ वर्ष पछि १८ लाख रूपैयाको वार्षिक आय हुने अनुमान विशेषज्ञहरूले गरेका छन्। प्रचीनै साधनवाट पनि व्यवस्थितरूपले उत्पादन बढाउने प्रयत्न गरेमा ३ वर्ष भित्रैमा ४ लाख रूपियाको वार्षिक आय त सजिलै संग हुनसक्ने छ।

दांग विजौरीमा स्थापित जनतामहाविद्यालयलाई महेन्द्र-संस्कृतविश्वविद्यालय को रूपमा परिणत गर्ने दंगाली जनताको शिवसंकल्पलाई मान्यता दिवक्सी राप्ती अंचलाधीशको अध्यक्षतामा संघटित वर्तमान संचालक समितिलाई आवश्यकतानुसार विशेषज्ञहरू प्रगृहीत (को-आप्ट) गर्ने अधिकार र विश्वविद्यालयको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रारंभिक व्यवस्था मिलाउन अपेक्षित संचित पूंजी विद्यालय संग नभएकोले ५ लाख रूपियांको अनुदान समेत दिलाइबक्सेमा प्रारम्भिक व्यवस्था पूर्ण गरी शीघ्रातिशीघ्र सरकारका बाहुलीबाट उक्त विश्वविद्यालयको समुद्घाटन गराउने दंगाली जनताको सदिच्छा साकार बनाई बक्सन सविनय प्रार्थना गर्दछौं। सरकारको जो दया जो हुकुम।

निवेदक

(जागेश्वर ब्राह्मण) (जनतामहाविद्यालयका सचिव)

(गङ्गाधर शास्त्री पराजुली) (जनतामहाविद्यालयका निदेशक तथा प्रतिवेदनसमितिका आयोजक सदस्य)

१७।१६१, टंगाल गैरीधारा, काठमाडौं, नेपाल।

२०२५।७।४।१।

यो निवेदन प्रस्तुत गरेर दाङ्गमा आएपछि प्रतिवेदनसमितिका वरिष्ठतम सदस्य योगी नरहरिनाथज्यू दक्षिण-भारतको यात्रावाट दाङ्गमा आउनु भयो र उहाँको समक्ष प्रतिवेदनको सम्बन्धमा भइरहेको वस्तुस्थिति दर्शाइयो। उहाँ संमेत भई प्रतिवेदन-समितिका सदस्यहरूले छलफल गर्दा संसारका कुनै पनि विश्वविद्यालय आरम्भमै पूर्ण भएर जन्मन सक्केका छैनन्, सबै शनैः शनैः पूर्ण हुँदै जाने हुन्। हामीले पनि छोटकरी योजना बनाई यस महत्त्वपूर्ण कार्यको शुभारम्भ सानो रूपमा भए पनि शीघ्र गर्नुपर्दछ। शुभारम्भ-समारोहमानै शिष्ट-विशिष्ट भारतीय विद्वान्हरूलाई पनि बोलाई उहाँहरूका सत्परामर्शहरू आफ्नो साँचामा ढाली कार्यान्वित गर्दै जाऊँला, अैले फेरि विद्वद्गोष्ठीको आयोजन तिर न लागी संस्कृत विश्वविद्यालयको शुभारम्भ पट्टिनै सर्वप्रकार प्रयत्न गरौं भन्ने निर्णय भएकाले विद्वद्गोष्ठीको आयोजन स्थापित गरी विद्वत्संमे-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लनमा व्यक्त गरिएका मन्तव्यहरू र प्राप्त संमितिहरूका आधारमा यो सानु प्रतिवेदनको रूप तयार पारिएको छ।

प्रतिवेदन शब्दको उच्चारणका साथै स्वभावतः वेदनतिर ध्यान आकृष्ट हुन्छ। हुन पनि आशा अनुसारको प्रत्याशा, क्रियाको अनुरूप प्रतिक्रिया, उत्तर सुहाउँदो प्रत्युत्तर, बिम्ब-मिलदो प्रतिबिम्ब झैं वेदनबमोजिमको प्रतिवेदनमा नैसर्गिक जिज्ञासा हुन्छ। वेदन जुन विषयलाई लक्ष राखी आउंछ प्रतिवेदन पनि त्यसै विषयलाई ध्यानमा राखेर प्रस्तुत गरिएन भने सो प्रतिवेदन 'आम्रान्पृष्ठः कोविदारानाचष्टे' न्यायको विषय भई उपहासास्पद हुन्छ। अतः कुनै प्रति-वेदन प्रस्तुत गर्दा वेदनसम्बद्ध विषयहरूको विश्लेषण गरी निर्धारण गर्नु अत्यावश्यक हुन्छ। प्रकृत प्रतिवेदन राष्ट्रनायकसमक्ष प्रस्तुत गरिने हुंदा राष्ट्र नायकबाट विद्वत्संमेलनलाई के के वेदन गराईबक्सियो, वेदनका लक्षीभूत विषयहरू के के थिए, ती विषयमा यहां केही चिन्तन गर्नु अप्रासङ्गिक हुने छैन।

सर्वप्रथम विद्वत्संमेलनका आयोजकहरूको प्रार्थना स्वीकृत गरीबक्सी विभिन्न महत्त्वपूर्ण कार्यमा लगाइने बहुमूल्य समय बक्सिएर राष्ट्रनायकबाट यस विद्वत्संमेलनको समुद्घाटन भएको छ। त्यस्तै विद्वद्वर्ग र सन्त-समुदायको याता-यातको निमित्त विशेष व्यवस्थाको साथ साही विमानसेवाको सुविधा बक्सिएको छ। यसबाट विद्वत्संमेलनको उद्देश्य हजारौं काम छोडेर पनि साधनीय हो नितान्त अपेक्षित हो र अत्यावश्यक पनि हो भन्ने कुराको वेदन राष्ट्रनायकबाट स्पष्ट गराइबक्सेको पाइन्छ। त्यसै गरी राष्ट्रनायकबाट बक्सेको सारगर्भित समुद्घाटन-भाषणद्वारा पनि महत्त्वपूर्ण धेरै कुरामा विस्मयकारी वेदनहरू प्राप्त भएका छन्। यस समुद्घाटन-भाषणका एक एक पदले तल-स्पर्शी उत्कृष्ट भावनाहरूको सर्जनका साथ चिरप्रसुप्त आर्यसन्ततिको हृदयलाई कार्योन्मुख गराउन घचघच्याएको छ। वास्तवमा भन्ने हो भने एक हिन्दू-सम्राट्बाट आफ्नो संस्कृति र त्यसको आधार-भूत संस्कृतवाङ्मयका प्रति उच्चकोटीको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रद्धा वा आस्था व्यक्त गर्न यी भन्दा उपयुक्त पदावली पाइंदैनन् भने पनि हुन्छ।

ज्ञान-विज्ञानको समन्वयपूर्वक अध्ययन-अध्यापन-अनुसन्धानको क्रम चालू गरी आधुनिक सामाजिक जनजीवनमा भिजेरनै आर्यसंस्कृतिको गौरवको र संस्कृतवाङ्मयको प्रौढिको संरक्षणमा समर्थ, चरित्रवान्, अनुशासित र राष्ट्रियताप्रेमी स्नातकहरू तयार गर्न सक्ने संस्कृतविश्वविद्यालय हुनुपर्छ भन्ने राष्ट्रनायकको सदिच्छा सारांशमा यस सम्बोधनभाषणद्वारा अभिव्यक्त भएको पाइन्छ।

ज्ञानविज्ञान-समन्वय

ज्ञान र विज्ञानलाई फरक गराउने एकमात्र 'वि' शब्द छ। 'विशिष्टं ज्ञानं विज्ञानम्' यस व्युत्पत्तिबाट 'वि' शब्दको विशिष्ट भन्ने अर्थ बुझिन्छ। ज्ञान स्वभावतः निराकार हुन्छ, निराकार ज्ञानलाई कार्यरूपमा परिणत गरेर साकार बनाउनुनै 'विशिष्टता' हो। यही आशयले आचार्य उदयनको उक्ति छ-अर्थेनैव विशेषे हि निराकारतया धियाम्—एतावता यही सिद्ध हुन्छ कि कार्यरूपमा परिणत गरिएको ज्ञाननै विज्ञान हो। ज्ञान कार्यरूपमा परिणत गरिएन भने भाररूप हुन्छ। 'ज्ञानं भारः क्रियां विना'। ज्ञानलाई कार्यरूपमा परिणत गर्न सक्ने पुरुषनै विद्वान् हो। 'यस्तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान्'। निराकार ज्ञानलाई कार्यरूपमा साकार बनाउनुनै ज्ञानविज्ञानको समन्वय गर्नु हो।

आर्यहरूका समस्त शिक्षा ज्ञानविज्ञानको समन्वयात्मक पद्धतिबाटै चलाइन्थे। यसैले आचार्य द्रोणको यो हाँक थियो—अग्रतश्चतुरो वेदान्पृष्ठतः सशरं धनुः। इदं ब्राह्ममिदं क्षात्रं शापादपि शरादपि। प्राच्यविज्ञान दिव्यदृष्टि-सम्पन्न दयामय महर्षिहरूका तपःपरिपूत मस्तिष्कमा आविर्भूत भएकोले र अनेकौं कल्पसम्म प्रयोगमा ल्याई परिशुद्ध पारिएकोले तलस्पर्शी छ, परिपक्व छ र पूर्ण छ। आधुनिक विज्ञान भने अझै आभ्यासावस्थामा रहेको हुनाले पूर्ण हुन सकेको छैन, अधूरोनै छ। १० वर्ष अघि एक सिद्धान्त स्थिर गरी प्रयोगमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ल्याइएको आधुनिक विज्ञान गुण-दोषको कसीमा ठीक उत्रन नसकी आज अर्कै सिद्धान्तमा ढालिदै गएको कुरा छिपेको छैन। प्राच्यविज्ञान अर्वाचीन केही समयदेखि छिट-फुट प्रयोगमा आएको भए पनि पूर्ण रूपमा व्यवहृत नभएकोले अस्त-व्यस्त र सङ्कीर्ण-प्रकीर्ण अवस्थामा अवश्य छ।

आज आफ्नो पद्धति प्रयोगमा न ल्याइएकोलेनै अंग्रेजी न पढी डाक्टर वा इञ्जिनीयर बन्न सकिदैन भन्ने भ्रमले हामीमा जरो हाल्न खोजेको छ। यसका निमित्त हामीले विश्वका पर्यटकहरूको आकर्षणको केन्द्रविन्दु बनेका, अंग्रेजी नपढेकै इर्ञ्जीनीयरहरूले बनाएका हाम्रा प्राचीन मठ-मन्दिरहरूमा आँखा लगाउनु परेको छ। आफ्नो परिशुद्ध र परिपूर्ण पद्धतिको अनुसन्धान र परिशीलन गरी व्यवहार गर्नु छ। अपेक्षित र आवश्यक अंशमात्र आधुनिक विज्ञानबाट लिई समय-साधन-शक्तिको राष्ट्रिय अपव्यय रोक्न आफ्नो भाषामा उल्था गरी प्रयोगमा ल्याउनु छ। अन्यथा ज्ञानविज्ञानको समन्वय गर्न खोज्दा आधुनिक विज्ञानको चहल-पहलमा रगमगिएर आफ्नु अस्तित्व समेत गुमाई 'वृद्धिमिच्छतो मूलमपि नष्टम्' उपहासको पात्र बन्न गइने छ। अतः प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयले यस विषयमा पूरा विचार गरी पाइला चालनु पर्ने देखिन्छ।

आज हाम्रोयहाँ चलिरहेको आधुनिक शिक्षापद्धति छिमेकी भारतमा बिट्रेनले राजनीतिक विजय गरिसके पछि धार्मिक र सांस्कृतिक विजय गर्ने दुरभिसन्धिबाट तयार गराई सन् १८३५ देखि चलाइएको हो। यसमा धार्मिक र सांस्कृतिक विद्रोह मचाउने विष पूर्णमात्रामा मिलाइएको छ। यसै कारणले आज संस्कृत र अंग्रेजी पढ्ने एकै घरका दुई भाईहरूमा पनि मेल हुन सकेको छैन। एउटाले धत्! नास्तिक लफङ्गा! भन्छ भने अर्को चाहिं धत्! रूढिवादी कूपमण्डूक! भन्न थालिहाल्छ। एउटै घरमा वसी एउटै थालमा खाई कांधमा कांध मिलाई काम गरी प्रगति गर्नुपर्ने वेलामा दुई भाईमा यो फाटो परी ठूलो राष्ट्रिय क्षति भइरहेको कुरा लुकेको छैन। अतः संस्कृतशिक्षामा आधुनिक सामाजिक जनजीवनोपयोगी केही आवश्यक विषयहारूको समावेश गर्ने र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अंग्रेजी शिक्षामा आरम्भैदेखि संस्कृत अनिवार्य गराई प्रत्येक एम० ए० परीक्षामा सुयोग्य विद्वानद्वारा मनु वा याज्ञवल्क्यका ग्रन्थहरू अनिवार्य रूपले विधिपूर्वक पढाइने व्यवस्था गरेर धार्मिक-सांस्कृतिक चेतना जागरूक राखी संस्कृत र अंग्रेजी पढने दुई भाईका बीचको खाल्टो पुरेर यी दुईभाईलाई एकै ठाउँमा राखी काम गर्नुपर्छ। अनिमात्र ज्ञानविज्ञान-समन्वयको निमित्त बलियो पृष्ठभूमि तयार हुने छ।

संस्कृत विश्वविद्यालयको आवश्यकता

संविधानबाटनै आफुलाई आर्यसंस्कृतिको अनुयायी हिन्दूधर्मावलम्बी हिन्दूराष्ट्र घोषित गरी गौरव अनुभव गर्ने नेपाल जस्तो देशबाट आजको हिन्दू-जगत्ले हिन्दूत्वको पूर्ण संरक्षण र सम्वर्धनको आशा राखेको छ। आफ्नो सांस्कृतिक परम्परालाई बिर्सेर कुनै राष्ट्र वा जाति जीवित रहन सक्दैन। अत्यन्त वेगसित भौतिक प्रवाहमा बग्न लागेको आजको जनमनलाई समृद्धि-शाली अतीतको गौरवमय ज्ञानराशि एवं "वसुधैव कुटुम्बकम्" "स्वदेशो भुवनत्रयम्" जस्ता उदात्त भावनाको बोध गराई "तेन व्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्य स्विद्धनम्" "कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतं समाः" भन्ने आध्यात्मिक सिद्धान्त तर्फ प्रवृत्त गराएर हिन्दूपरम्परा र संस्कृतिको संरक्षण गर्न संस्कृतविश्वविद्यालय परिचालन सिवाय अरु साधन देखिन्न।

युग र परिस्थितिको माँग बुझी राष्ट्रको अनुकूल चरित्रनिर्माण गर्न गराउन प्रवृत्त राजवंशले प्रत्यक्षरूपले धार्मिक वा सांस्कृतिक नेतृत्व दिएको कुरा इतिहासबाट छिपेको छैन। राजा जनककै आश्रयमा राज्यविज्ञान र विदेह ज्ञानको समन्वय भएको थियो। हाम्रै नेपाल आमाका वरद पुत्र (बौद्ध) सिद्धार्थले धार्मिक वा सांस्कृतिक नेतृत्व न दिएको भए बुद्धधर्म संसारमा अमर हुने थिएन, पाली साहित्यले राज्याश्रय नपाएको भए पालीले अन्ताराष्ट्रिय ख्याति पाउन सक्ने थिएन। राजा महावीरको नेतृत्वमा जैनधर्म र सम्राट्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अशोकको बौद्धधर्म एवं बौद्धसंस्कृतिले राजप्रश्रय न पाएको भए फस्टन र हुर्कन सक्ने थिएन। तसर्थ विभिन्न राजनीतिक वादलाई अंगालेका वर्तमान विश्वको बिचमा आफ्नै जलवायु र माटो सुहाउंदो आफ्नै सांस्कृतिक परम्परा अनुरूप राजतन्त्रात्मक पञ्चायत पद्धतिलाई हाम्रो देशले अंगालेको सुअवसरमा हाम्रो देशले संस्कृतशिक्षालाई राज्याश्रय दिनु युक्तिसंगत देखिन्छ। संस्कृतलाई बिर्सेर संस्कृतिको संरक्षण हुन न सक्ने कुरा निर्विकल्प छ।

संस्कृतशिक्षा अपेक्षित भए पनि नेपाली-हिन्दी आदिको सञ्चालन गरे झैं संस्कृतशिक्षा पनि अन्य विद्यालयलेनै सञ्चालन गर्न सक्छ भन्ने केही तर्क उठ्न सक्छन्, तर संस्कृतभाषा नेपाली-हिन्दी आदि भाषा जस्तो केही पुस्तकहरूमा सीमित रहेको भाषा होइन। आजको लुप्तप्रायः अवस्थामा पनि यसका प्रकाशित र अप्रकाशित ग्रन्थहरू लाखौंको संख्यामा छन्। ती सबै ग्रन्थ रत्नहरू अरु कुनै भाषाबाट अनूदित न भई मौलिक छन्। यी वेद (ऋक्, यजु, साम, अथर्व) उपवेद (आयुर्वेद, धनुर्वेद, गन्धर्ववेद, स्थापत्य) शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, छन्द, ज्यौतिष, स्मृति, सूत्र, आगम, तन्त्र, उपनिषद्, इतिहास, पुराण, न्याय, वैशेषिक, साङ्ख्य, योग, वेदान्त, मीमांसा, चम्पू, काव्य, नाटक, आख्यान, आख्यायिका, प्रहसन, भाण, चतुःषष्टिकला, कृषि, पशुपाल, वाणिज्य, अर्थशास्त्र, कामशास्त्र आदि असङ्ख्य विषयमा विभाजित छन्। यस अगाध वाङ्मयको शिक्षण संपादन परीक्षण संवर्धन अनुसन्धान अनुवाद आदि कार्य गर्न एक स्वतन्त्र संस्कृत विश्वविद्यालय अनिवार्य छ।

अर्को विचारणीय कुरा यो छ कि उपर्युक्त विषयका सम्यक् ज्ञाता विद्वान्-हरूको संख्या दिनदिनै घट्तै छ। अद्यावधि जीवित विद्वद्वर्गमा निगूढ सो ज्ञान-विज्ञान राशिलाई शीघ्रनै अर्को पिढीमा न सारी सक्ने हो भने पछि ती विषयका सामान्यज्ञाता पनि उपलब्ध न भई ती सबै ग्रन्थरत्नहरू नदीहरूमा प्रवाहित गर्नुपर्ने स्थिति आउने छ। पूर्वजहरूका अनवरत प्रयासले अपरिमित समयमा समुपार्जित ज्ञान लोप भएर जाने छ। अतः उपर्युक्त कारणहरूबाट नेपालमा विशेषप्रकारले संस्कृतको शिक्षा दिने एक आफ्नै मातृसंस्थान विश्वविद्यालय

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अतीव आवश्यक छ। एक साधारण विषयका लागि पनि छुट्टै विश्वविद्यालय खोलिन्छन् भने अनन्त ज्ञानराशिको पुञ्जीभूत संस्कृत-वाङ्मयलाई लोकोपयोगी र कल्याणकारी बनाउन संस्कृतविश्वविद्यालयको आवश्यकतामा सन्देह प्रकट गर्नु नितान्त दुःखदायी विषय हुन जानेछ। आज देशले अत्यन्त खाँचोको रूपमा अनुभव गरिएका निम्नाङ्कित आवश्यकताहरूको पूर्ति गर्न समयले संस्कृतविश्वविद्याल्यको आह्वान गरिरहेको छ।

१—राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आकाङ्क्षाहरूको पूर्ति एवं रक्षणको लागि।

२—हाम्रो मौलिक संस्कृति, धर्म, नीति, रीति र परम्पराहरूको संरक्षण र संवर्धनको लागि।

३—वैदिक आध्यात्मिक ज्ञान-विज्ञानको परिशीलन र प्रयोगको लागि।

४—प्राचीन र अर्वाचीन ज्ञानविज्ञानको तुलनात्मक अध्ययनबाट लाभान्वित हुनको लागि।

५—राष्ट्रिय कलाको विकासको लागि।

६—राष्ट्रिय चरित्र निर्माणको लागि।

७—अन्ताराष्ट्रिय सद्व्यवहार शान्ति मैत्री र बन्धुत्वको विकासका लागि।

८—हिन्दूजगत्मा धार्मिक र सांस्कृतिक एकताको सूत्र दृढ बनाउनको लागि।

९—राजमुकुट प्रतिको आस्थालाई अक्षुण्ण राख्नाको लागि।

संभावना

उपर्युक्त कारणहरूबाट संस्कृतविश्वविद्याल्यको आवश्यकता देखिए पनि नेपालमा संस्कृतविश्वविद्यालय चलाउनु उचित छ छैन ? भनी विचार गर्दा विश्वको एकमात्र हिन्दुराष्ट्र नेपालमा अर्को संस्कृतविश्वविद्यालय न भएको हुनाले र यहाँ अनेक महाविद्यालय प्रधानपाठशाला माध्यमिक-पाठशाला र प्राथमिक-पाठशाला चलिरहेका हुनाले तिनको सञ्चालनका लागि पनि एक सं० वि० वि० को स्थापना गर्नु पर्ने औचित्यमा कुनै सन्देह छैन। विद्यार्थीहरूलाई विनीत,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सुशील, सदाचारी, प्रबुद्ध र कर्मठ बनाउनु शिक्षाको सामान्य लक्ष हो, यस्को पूर्ति प्रचलित शिक्षापद्धतिबाट न पाईं समाजले आफ्नो मूल बाटोनै बिर्सने हो कि भन्ने शङ्काले राष्ट्रका कर्णधारहरू अतीव चिन्तित छन्। तसर्थ यी दोषहरूबाट समाजलाई बचाई उसलाई अनुशासित र संयमी बनाउने शिक्षा संस्कृत विश्वविद्यालयले चलाउन सकेमा विद्यार्थीहरूलाई उनका अभिभावकहरूले संस्कृतशिक्षानै दिलाउने छन् र सुस्त-सुस्त यहां विद्यार्थीहरूको संख्या बढ्दै जानेछ। परम्परादेखिनै आफ्नो घरलाई गुरुकुल मानी संस्कृतशिक्षा ग्रहण गर्नें लाखौं परिवारका विद्यार्थीहरू हाम्रो विश्वविद्यालयका पूरक अङ्ग बन्न जानेछन्।

हाम्रो शिक्षित समाजमा संस्कृतज्ञको संख्या पनि निकै ठूलो छ, जसले संस्कृत पढाउने अध्यापकको खाँचो टार्नेछ। हिन्दुराष्ट्रमा प्राचीन र नवीन ज्ञान र विज्ञानको समन्वय गरी संस्कृतशिक्षा दिने परिपाटी बसाएमा अन्ताराष्ट्रिय जगत्बाट समेत यहां विद्यार्थीहरू पढन आउने छन् जसबाट "एतद्देशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः। स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेरन् पृथिव्यां सर्वमानवाः" भन्ने मनुको उक्ति चरितार्थ हुनेछ। हाम्रो समाजमा संस्कृत प्रतिको आस्था अझै लुप्त भएको छैन। यस सं० वि० वि० ले हिन्दू-संस्कृतिको अनुरूप उपयोगी शिक्षा चलाएमा देशविदेशका सहृदय व्यक्ति र संस्थाहरूबाट विभिन्न आवश्यक सहायता उपलब्ध हुनेछन्। सं० वि० वि० चलाउनलाई केहि निःस्पृह सेवामा उत्सुक व्यक्तिहरूको खाँचो पर्दछ। आस्तिक्य वा सेवाभावले सो काम विनावेतन गर्न तत्पर मानिसको खाँचो देशले अवश्य पनि टार्नेछ।

अनेक व्यावहारिक कारणवश जनतामहाविद्यालयको मुख्य सम्पत्ति देउखुरीको १२०० बाह्र सय बिगाहा भूमिबाट अपेक्षित आयस्ता गर्न सकिएको छैन तापनि त्यस्को सुस्त-सुस्त व्यवस्था हुँदैछ र सं० वि० वि० सम्बन्धी खर्च वहन गर्न यसबाट ठूलो सहायता मिल्नेछ।

सं० वि० वि० का भवन र छात्रावासहरू बनाउनलाई ज० म० वि० वि० का अधिकारमा रहेको भूमिले धेरै खाँचो टार्नेछ र नपुग भएमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समीपमा धेरै भूमि प्राप्त गर्न सकिने छ। जनता महाविद्यालयका भवन र छात्रावासहरू सं० वि० वि० का प्रारम्भिक आधार बन्न सक्नेछन् र धेरै सहृदय व्यक्तिहरूबाट अरु भवनहरू बनाइने आश्वासन पनि प्राप्त भएको छ।

उपर्युक्त कारणहरूका साथै दाङ्गको जलवायु समशीतोष्ण र स्वास्थ्यकर छ। यहां गर्मीमा पसिना आउंदैन र पङ्खा चाहिदैन। शीत ऋतुमा धेरै जाडो हुँदैन, विद्यार्थीहरूले १२ महिना यहा श्रम गरी पढन सक्छन्। अन्नपात नेपालका अरु जिल्लाभन्दा यहां सस्तो रहन्छ। यो ठाउँ शहरीया तड़क-भड़क र विदेशी प्रभावबाट अछुतो छ। यी सब कारणहरूबाट सं० वि० वि० सुनियोजित एवं सुव्यवस्थित शैलीले चलनसक्ने संभावना छ।

उद्देश्य

मानवविकासको द्योतक वैदिक कालदेखिनै हाम्रो शैलीले चिरकाल पर्यन्त चली आएको, बीचमा ऐतिहासिक घटनाक्रमले विश्रृङ्खल हुन गएको पाठ्यक्रम सुधारी पूर्ववत् ज्ञान-विज्ञानको समन्वय गरी आध्यात्मिक तथा भौतिक उन्नतिको सहसत्ता स्थायी राख्ने क्रियाशील शिक्षा प्रदान गरेर विश्वात्मदर्शी सबल र अनुशासनशील आदर्श स्नातक सम्पादन गर्नु यस संस्कृतविश्व-विद्यालयको मूल उद्देश्य छ।

हिन्दूराष्ट्र नेपालमा हिन्दू-संस्कृतिको मूलस्रोत संस्कृत वाङ्मयको उपेक्षाले राष्ट्राभिमानी नेपालीहरूको हृदयमा चोट लागेको कुरा स्वाभिमानी बुद्धिजीवी-हरूको अनुभूत विषय हो। राष्ट्रनायकको नेतृत्वमा शिक्षाक्षेत्रमा आएको अभूतपूर्व क्रान्तिलाई आजको पीढिले विनयपूर्वक स्वीकार गरेको छ। तसर्थ संस्कृत-संस्कृत्यनुरागी श्री५को उदार नेतृत्वमा संस्कृत क्षेत्रको पनि विकासका सम्भावनाहरू पुष्ट हुँदै आएको देखी संस्कृतज्ञहरू उत्साहपूर्वक जुर्मुरिएर उठेका छन् र आफ्ना समस्त सेवाहरू अर्पण गर्ने निधो गरेका छन्। संस्कृतभाषाको गहनता यसको महत्ता मधुरता र ज्ञान-गाम्भीर्यलाई संसारले स्वीकार गरेको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

छ तापनि यसलाई लोकोपयोगी र कल्याणकारी मार्गमा प्रशस्त गराउन न सकिएको छैन भन्न सकिदैन। तसर्थ संस्कृत र राष्ट्रिय संस्कृतिको संवर्धन एवं संरक्षण गरेर जीवनोपयोगी लोककल्याणकारी मार्गमा प्रवृत्त एवं प्रबुद्ध राष्ट्रिय चरित्रशाली योग्य स्नातक तयार पार्ने उद्देश्यले नमूना (मोडेल) को रूपमा उदार प्राचीन अर्वाचीन पाठ्यक्रम आचार-संहिता नवीन परीक्षाशैली समाज सेवा आदि कार्यक्रम द्वारा आवश्यक साधन-सम्पन्न सं० वि० वि० उपस्थित हुन खोजेको छ।

शिक्षानीति

यसको शिक्षानीति उदार रहने छ। अन्य भाषाहरू प्रति पनि मैत्री र सद्भावको व्यवहार गरिने छ र सापत्न व्यवहारको बहिष्कार गरिने छ। शासनको मान्यताको आधारमा संस्कृत-शिक्षार्थीहरू भाषान्तरको शिक्षा प्राप्त गर्न सक्नेछन् र भाषान्तरका शिक्षार्थीहरूको लागी सजिलैसंग सं० वि० वि० मा प्रवेश गर्न सकिने व्यवस्था हुनेछ। यसको लागि नेपाली-हिन्दी-अंग्रेजी आदि भाषान्तरका शिक्षाहरूमा तलैदेखि उच्च कक्षासम्म संस्कृत शिक्षा अनिवार्य हुनुपर्दछ। यसै गरी संस्कृत शिक्षाको पाठ्यक्रममा स्तर अनुसार हिन्दी, आदि-को समावेश हुनुपर्दछ।

आचार-संहिता

राष्ट्रिय संस्कृतिको अनुकूल आचार निर्माणको लागी शिक्षक-शिक्षार्थी-पदाधिकारी र सञ्चालकहरूको निमित्त एक आचारसंहिता बनाइने छ। जो एक निश्चित नियमद्वारा परिचालित हुनेछ। आचारसंबन्धी विषयहरूको परीक्षामा समावेश गर्नु पर्दछ र आचारसंबन्धमा कम अङ्क प्राप्त गर्ने परीक्षार्थी-ले उपाधि प्राप्त गर्न न सक्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ।

अनुशासन

सम्पूर्ण संस्कृत - विश्वविद्यालय-परिवारमा सौमनस्य एकता र बन्धुता ल्याउनाको लागि एवं आधुनिक शिक्षालयहरूमा व्याप्त प्रच्छन्न असन्तोष

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लाई उम्रनै नदिन, सामूहिक प्रयास र संबन्धित पञ्चकृत निर्णयको संस्थामा पूर्ण अनुशासन प्राप्त गर्नको लागि आवश्यकता पर्ने हुँदा उक्त लक्ष्यपूर्तिका निमित्त विश्वविद्यालयका पदाधिकारी अध्यापक एवं छात्रहरूको पूर्ण प्रतिनिधित्व भएको एक विश्वविद्यालय-पञ्चायत कुलगुरुको अध्यक्षतामा हुनेछ। जो संस्थागत परिवारबाट निर्वाचित हुनेछ।

नाम

यसको नाम 'महेन्द्रवीरविक्रमसाहदेव - संस्कृत-विश्वविद्यालय' हुनेछ संक्षिप्तनाम म० सं० वि० वि० रहने छ।

स्वरूप

आर्थिक दृष्टिकोणलाई ध्यानमा राखी प्रारम्भमा यस्को स्वरूप छोटो छरितो र प्रभावकारी हुनेछ र संस्कृतका प्राप्य एवं प्रचलित साहित्य दर्शन आदि विषयहरू यथासम्भव समाविष्ट गरिने छन् र अन्य भाषाका साहित्य दर्शनहरू पनि तुलनात्मक अध्ययनको लागि यथासाध्य राखिने छन्। आजको आर्थिक युगमा अर्थकरी विद्याको स्वाभाविक आकर्षणलाई विचार गर्दा एवं देशका असंख्य जडीबूटी सञ्जीवनी आदिको उपयोगको अत्यन्त आवश्यकतालाई अनुभव गर्दा यस संस्कृत विश्वविद्यालयमा विशेष विभागको रूपमा प्राचीन एवं आधुनिक विषय समाविष्ट आयुर्वेदिक शिक्षालाई प्रभावकारी तुल्याइने छ।

प्रशासन

सं० वि० वि० को प्रशासन एवं परिचालनमा सुदृढ संगठनको आवश्यकता पर्ने छ। जस्मा कर्तव्य र अधिकारको स्पष्ट विभाजन श्री ५ को सरकारले सं० वि० वि० विधेयक द्वारा गर्ने छ। आवश्यकताअनुसार गर्नुपर्ने हेर फेर सं० वि० वि० पञ्चायत र परामर्शदातृ परिषदको सहयोगबाट कुलगुरुको सम्मतिले कुलपतिद्वारा हुनेछ।

पदक्रम

कुलपतिः—प्राचीन सरणीमा पनि राजामानै विश्वविद्यालय एवं कुलगुरु सम्बन्धी प्रत्यक्ष उत्तरदायित्व सुम्पिएको पाइन्छ, तदनुसार यो संस्कृतविश्व

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विद्यालयले श्री ५ महाराजाधिराज सरकारमा कुलपतिको पद टक्र्याउने छ र कुलपतिबाटनै संस्कृतको चतुरस्र विद्वान् आचारनिष्ठ एवं अनुशासनकुशल कुलगुरुको नियुक्ति हुनेछ।

कुलगुरुः—विश्वविद्यालयका प्रधानसञ्चालक कुलगुरुनै हुनेछन्। कुलगुरुलाई परामर्श दिनका लागि एक 'परामर्श दातृ समिति' गठित गरिने छ र त्यसमा विभिन्न विभागाध्यक्षहरू शि० मं० पञ्चायत र दातृवर्ग का प्रतिनिधि शिक्षाविशेषज्ञ समाजसेवीहरू एवं स्थानीय सरकारी प्रतिनिधि आदि रहने छन्।

कुलसचिवः—कुलगुरुका संमतिद्वारा कुलसचिवले सं वि० वि० को चल-अचल सम्पत्तिको आर्जन, संरक्षण, सम्वर्धन, साधारण, प्रशासन नियुक्ति र परीक्षा आदिको सञ्चालन गर्ने छन्।

निदेशक :—निदेशकले अध्यापनविभाग, पुस्तकालय, अनुसन्धान एवं प्रयोगशाला, छात्रावास, आदिको रेखदेख सञ्चालन गराउने छन्।

छात्रसम्पत्ति

संस्कृत विश्वविद्यालयमा छात्रहरूको सङ्ख्या पर्याप्त मात्रामा प्राप्त गर्न संस्कृतमय वातावरणको आवश्यक हुन्छ। यसका निमित्त संस्कृतज्ञहरूको जीविकाक्षेत्र विस्तृत बनाउनु पर्छ। संस्कृतका उपाधिहरूलाई प्राथमिकता दिई लोकसेवा-आयोगमा विज्ञापनहरू प्रकाशित गर्नुपर्छ। सरल र सरस संस्कृत भाषामा रेडियो द्वारा समाचार प्रसारित गर्ने व्यवस्था हुनुपर्छ। प्रत्येक ग्राम-पञ्चायतमा एक एक प्रारम्भिक संस्कृत पाठशाला, प्रत्येक जिल्लामा संस्कृत प्रधानपाठशाला र प्रत्येक अंचलमा एक एक संस्कृत महाविद्यालय हुनु आवश्यक छ। प्रत्येक ग्रामपञ्चायतमा र विशिष्ट देवमन्दिरहरूमा सुयोग्य संस्कृत विद्वान्हरूद्वारा नियमतः कथा र प्रवचन गराउने प्रबन्ध गर्नुपर्छ। यस प्रकार संस्कृतमय वातावरण उपयुक्त बनाए पछि आर्यसंस्कृतिको गौरव पनि अक्षुण्ण रहनेछ र आर्यसन्ततिले अन्यधर्मको अवलम्बन पनि गर्नेछैन।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृतविश्वविद्यालयको प्रारम्भिक स्वरूप

"विश्वविद्यालय" शब्दबाटै यसको स्वरूप नितान्त विस्तृत प्रतीत हुन्छ। आफ्नो संस्कृतिसंग सम्बद्ध साङ्ग सरहस्य समस्त विद्याहरूको विधिवत् उपदेशको व्यवस्थाका साथ देश, काल, परिस्थिति अनुसार आवश्यक र अपेक्षित अन्यान्य संस्कृतिसम्बद्ध विद्याहरूको पनि अध्ययनको प्रबन्ध यहाँ यथासंभव गरिनु पर्दछ। तदनुसार प्राचीन आविष्कारहरूको अन्वेषणपूर्वक पुनरुज्जीवन र आधुनिक आविष्कारहरूको सङ्कलन विश्वविकास, विश्वशान्ति र विश्वकल्याणको लक्ष्य राखेर हुनुपर्छ। प्रारम्भमा बहुव्ययसाध्य ठूलठूला आविष्कार गर्न सकिदैन तापनि ससाना जीवनोपयोगी वस्तुहरूको उत्पादन गरेर शनैः शनैः राष्ट्रलाई आत्मनिर्भर गराउने लक्ष्य लिएर प्रवृत्त भयौं भने हामी पनि आजका विकसित राष्ट्रहरूका दाँजोमा कम हुने छैनौं।

आज भन्दा २०।२५ वर्ष अघि हाम्रो राष्ट्रको धेरै जसो भाग धेरै कुरामा स्वावलम्ब थियो। तर आज विलासितातिर लागेर हामी सुस्त-सुस्त परमुखप्रेक्षी हुंदैछौं। कपास र ऊनको उत्पादन गरी निर्वाह गर्ने मगर्नी ज्यापुनी लिम्बुनी गुरूङ्से थरूनीहरू पनि आज नाइलनको सारी लगाई पराधीन हुँदैछन्। रूसबाट दूध र, चीनबाट चीनी झिकाई चियाको तलतली मेट्ने प्रवृत्ति हाम्रो भइरहेको छ। यस प्रकार क्रमशः पराधीन हुँदै गयौं भने चाँडैनै आफ्नु अस्तित्व गुमाउन पर्ने परिस्थिति हामीमाथि आइलाग्ने छ।

अतः सो परिस्थिति हटाउन यस विश्वविद्यालयले संस्कृतवाङ्मयको विशिष्ट अध्ययन अध्यापन र मननपूर्वक प्राचीन प्रौढिको संरक्षणका साथ साथै राष्ट्रलाई स्वावलम्ब बनाउन प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा रचनात्मक रूपमा दिने दिशातिर पनि यथासंम्भव प्रयत्न गर्ने छ।

१—पाठ्यक्रम

आजको संस्कृत-समाजले मात्र-संस्कृतको एकाङ्गी रूपबाट लोकोपयोगी जीवनोपयोगी व्यवहारोपयोगी शिक्षा समाजलाई दिन सक्तैनौं कि भन्ने आशंका-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लाई बुझेको छ। 'सुहाउंदो ज्ञान र विज्ञानको समन्वयले प्राचीन इतिहास र परम्पराको जग नखलबल्याई आधुनिक व्यावहारिक कर्म र चरित्रमा कसरी आवश्यक सुधार गर्नु पर्दछ' भन्ने युगको वेदनालाई हृदयङ्गम गरेको छ, र यसलाई कस्तो साँचोमा ढाले देश-सुहाउंदो हुन सक्छ, भन्ने राष्ट्रको उत्कण्ठा-लाई बुझेको छ।

यस तथ्यलाई हामीले आज मात्र बुझेको होइन, हाम्रा पूर्वजहरूले पनि यस तथ्यलाई बुझिसकेका थिए। 'पुराणमित्येव न साधु सर्वं न चापि काव्यं नवमित्यवद्यम्' भनी युवा क्रान्तिकारी मनीषीहरूले वैचारिक क्रान्तिको प्रारम्भ गरिसकेका थिए, तापनि आर्यसंस्कृतिमाथिको वैदेशिक सांस्कृतिक आक्रमणको वेलामा भोगवादी रंगमा रंगिएको पतनोन्मुख समाजले यस क्रान्तिकारी परम्परा-लाई दिगो राख्न सकेन। शासन-संरक्षण विना वैदेशिक सांस्कृतिक विजयवाहनी संग मुकाविला गर्न न सकी चूपचाप पछाडि रहेको कुरा ऐतिहासिक तथ्यहरू-ले इङ्गित गर्दछन्। हाम्रा धर्मशास्त्रका केही अंशहरू भाषान्तरमा पढी न्यायाधीशले अपराध नियन्त्रणमा आफुलाई सफल पाउंछ भने, तर्कशास्त्रका केही नगण्य प्रक्रिया भाषान्तरमा पढी वकील न्याय-मञ्चमा तर्क दिन सक्छन् भने, हाम्रा तमाम दर्शनशास्त्रहरू विश्वका आधुनिक दर्शनलाई हाँक दिन पर्याप्त छन् भने, हाम्रो गीता आधुनिक जगत्मा लोभ र लालचसंग पढिदै छ भने, हामीलाई निराश हुनुपर्ने कुनै कुरै छैन। न त हामी रित्तोनै छौं, न खालीनै। किन हामीले कसैको मुख ताक्ने ? भन्ने आत्म-विश्वास सबैभन्दा पहिले संस्कृतजगत्मा जाग्नु परेको छ। 'अनि तातस्य कूपोऽयमिति' भन्ने हठ-धर्मीहरू संग जुझ्नु सक्न परेको छ।

हामीले सबैभन्दा ठूलो कुरा के बुझेका छौं भने, मानिस एक विवेकशील प्राणी हो, विवेकका स्रोत र मुहानहरू भाषा एवं साहित्यनै हुन्छन्, त्यसै उसले साहित्य एवं भाषाको समृद्ध स्रोत वा मुहानको रूपमा संस्कृतभाषा वा साहित्य रहेको कुरा एक मतले संसारले स्वीकार गरेको छ। यस साहित्यको चर-गुञ्जनको अमरस्वाद सबैले लिन चाहेका छन्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हिंजोको संसार एक जाति वा एक भाषा-भाषीको थियो भने आजको चन्द्र-युगी विश्व-समाज एक जाति वा एक भाषाभाषीको छैन। त्यसैले संस्कृत भाषा वा संस्कृतसाहित्यको मर्मलाई न बुझेका कोही विरोध गर्छन् भने अस्वाभाविक विरोध होइन भन्न करै लाग्छ। यस विरोधलाई नास्तिक भनेर होइन, विशाल एवं व्यापक रूपमा आर्षग्रन्थहरूको विश्वका मूलभाषाहरूमा अनुवाद गराई सारांश निकाली सुनाउन र सिकाउन परेको छ। अनि त्यसै गरी संसारमा चेतना एवं ज्ञानपिपासा शान्त गर्नमा हाम्रा-पूर्वज मनीषीहरूको पर्याप्त योगदान थियो तापनि संसारका अरु धेरै विभूतिहरूले ज्ञान-विज्ञानको पिपासा-पूर्तिमा आफुलाई उत्सर्ग गरेका छन्, उनले आफुले अन्वेषण एवं प्राप्त गरेका विषय वा वस्तुहरू आ-आफ्ना भाषामा छाडेर गएका छन्, यस विचार चर्चा वा अन्वेषणलाई अनुवादद्वारा संस्कृत-जगत्‌लाई बोध गराउन आजको पीढिको कर्तव्य हुनजान्छ। यसै विचार सन्दर्भमा राष्ट्रको उत्कण्ठालाई बुझी आर्यसंस्कृति र हिन्दूराष्ट्रको एक मात्र प्रतीक नेपाल अधिराज्यमा, संस्कृतजगत्‌का आदर्श वा परम्पराहरूको प्रतीक संस्कृतविश्वविद्यालयलाई हिन्दूजगत्‌ले हेर्न चाहेको कुरा स्पष्टरूपमा बुझेका छौं।

प्रारम्भमा साधन, अर्थाभाव वा कतिपयकारणहरूबाट लक्ष्यप्राप्तिको अनुरूप विश्वविद्यालयको स्वरूप वा ढाचा प्रस्तुत गर्न न सकिए तापनि हामीले आफुलाई तबै सफल संझने छौं, जब हामी यस लक्षित दिशातर्फ अगाडि बढदै गएका हुनेछौं। तसर्थ संस्कृतप्रतिको उपेक्षापूर्ण वातावरणमा खर्चीला र आडम्बरपूर्ण योजनाहरू प्रभावकारी हुँदैनन् कि भन्ने आशंकामा विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रमसम्बन्धी सामान्य योजना प्रस्तुत गरेकाछौं।

पाठ्यक्रम-सम्बन्धी रूपरेखा र विषय-सम्बन्धी दिग्दर्शन

समस्त विद्या र उपविद्याहरूलाई निम्नलिखित चार संकाय (फैकल्टी) मा विभक्त गर्ने।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१—आन्वीक्षिकी

२—त्रयी

३—वार्ता

४—दण्डनीति

आन्वीक्षिकीसङ्कायमा निम्नलिखित विभाग रहनेछन्

(क) न्यायवैशेषिकविभाग ।

(ख) साङ्ख्ययोगविभाग ।

(ग) बौद्धन्याय-जैनन्यायविभाग ।

(घ) आगमविभाग ।

(ङ) चार्वाकरसेश्वरविभाग ।

(च) मनोविज्ञानविभाग ।

त्रयीसङ्कायमा

(क) वेदविभाग ।

(ख) व्याकरण-निरुक्तविभाग ।

(ग) मीमांसाविभाग ।

(घ) वेदान्तविभाग ।

(ङ) धर्मशास्त्रकल्पशास्त्रविभाग ।

(च) ज्यौतिषविभाग (त्रिस्कन्ध) ।

(छ) साहित्यविभाग ।

(ज) इतिहास-पुराण-पुरातत्त्वविभाग ।

(झ) आयुर्वेदविभाग (अष्टाङ्ग) ।

(ञ) शिक्षाविभाग ।

वार्तासङ्कायमा

(क) वाणिज्यशास्त्रविभाग ।

(ख) स्थापत्यशास्त्रविभाग ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(ग) यन्त्रशास्त्रविभाग ।

(घ) भूगर्भशास्त्रविभाग ।

(ङ) प्राणिशास्त्रविभाग ।

(च) वनस्पतिशास्त्रविभाग ।

(छ) कृषिशास्त्रविभाग ।

(ज) रसायनशास्त्रविभाग ।

(झ) स्वराष्ट्रभाषाविभाग ।

(ञ) राष्ट्रान्तरभाषाविभाग ।

(ट) चित्रकलाविभाग ।

दण्डनीति सङ्कायमा

(क) अर्थशास्त्रविभाग ।

(ख) विधिशास्त्रविभाग ।

(ग) युद्धशास्त्रविभाग (आसन-व्यायामसहित)

(घ) नीतिशास्त्रविभरग ।

(ङ) पञ्चायतदर्शनविभाग ।

(च) राजनीतिशास्त्रविभाग ।

(छ) पत्रकारिताशास्त्रविभाग ।

उपर्युक्त चार सङ्कायका विभागहरूमध्ये प्रारम्भमा निम्न प्रकारका विभागहरू चलाइने छन् ।

१—आन्वीक्षिकीसङ्कायमा न्याय-वैशेषिक, साङ्ख्य-योग, बौद्धजैन-न्याय र आगम समेत ४ विभाग ।

२—त्रयीसङ्कायमा वेद, व्याकरण, ज्यौतिष, साहित्य, आयुर्वेद, इतिहास-पुराण, धर्मशास्त्र र वेदान्त समेत ८ विभाग ।

३—वार्तासंकायमा स्थापत्य, भूगर्भ, वनस्पति, कृषि स्वराष्ट्रभाषा र चित्रकला समेत ६ विभाग ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

४—दण्डनीतिसङ्कायमा अर्थशास्त्र, विधिशास्त्र, पञ्चायतदर्शन र राजनीतिशास्त्र समेत ४ विभाग ।

प्रवेशिकादेखिनै संस्कृत अनिवार्य गरेर ज्ञान-विज्ञान-समन्वयको सिद्धान्तको आधारमा एक पत्र व्यावसायिक विषयको पनि अनिवार्य गरिने छ। वर्तमान पाठ्य-ग्रन्थावलीमा आवश्यक परिवर्तन-परिवर्धन गरेर ज्ञान-विज्ञान-समन्वय गर्ने विशिष्ट र अनुभवी विद्वान्‌हरूको एक समिति सङ्घटित गरी उसको निर्णय अनुसार क्रमशः सो पाठ्यक्रम लागुगरिने छ।

२ अध्यापन

यस विश्वविद्यालयको अध्यापन प्रारम्भमा निम्नलिखित ४ निकायद्वारा चलाइनेछ।

१—ब्रह्मचर्याश्रम (पाँचवर्षसम्म पूर्वमध्यमा स्तरको)।

२—प्रधानपाठशाला (प्रवेशिका र पूर्वमध्यमाको)।

३—महाविद्यालय (उत्तरमध्यमा शास्त्री र आचार्यको)

४—प्रशिक्षण-महाविद्यालय (प्रवेशिकादेखि आचार्यसम्मको)

चारै निकायको अध्यापन यथासम्भव संस्कृतभाषाको माध्यमबाट चलाइनेछ। संस्कृतभाषामा प्राप्त हुन नसकेको विषयलाई प्रारम्भमा अन्य भाषाका पुस्तक हेरेर शिक्षकहरूले संस्कृतको माध्यमबाटै पढाउनेछन् र पछि-पछि अनुवाद विभागद्वारा सो विषय संस्कृतमा ल्याइने छ। आध्यात्मिक विश्वास र विकासको साथमा भौतिक उन्नति पनि अध्यापनको मुख्य लक्ष रहने छ।

३ अनुसन्धान

सर्वप्रथम राष्ट्रमा अैले निर्विकल्प रूपबाट चलिरहेको राजतन्त्रात्मक पञ्चायती प्रजातन्त्र-व्यवस्थाको आधारभूत पञ्चायत-दर्शनको अनुसन्धान प्राचीन राजशास्त्रको आधारमा गराई पञ्चायती-दर्शनलाई विशुद्ध र परिष्कृत पारिने छ। नेपालका विभिन्न पुरातात्त्विक सामग्रीको आधारमा नेपालको विशुद्ध इतिहासको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र नेपाली संस्कृतिको वास्तविक स्वरूपको अनुसन्धान गराई प्रकाशित गरिनेछ। देशलाई आत्मनिर्भर बनाउने खालका विभिन्न कलाकौशल र आयुर्वेद आदिको अनुसन्धान गराई कार्यान्वयन गरिनेछ। क्रमशः आधुनिक विज्ञानलाई पनि आफ्नै साँचामा ढाली प्रयोगमा ल्याउने पद्धतिको गवेषणा गरिनेछ र संस्कृतवाङ्मयमा छरिएका विषयको उपयोगानुसार संकलन गराइनेछ।

४ परीक्षा

प्रतिभा, आचारनिष्ठा, राष्ट्रियभावना र क्रियाशीलताको समेत विचार गरी विषय हेरेर लिखित मौखिक र प्रायोगिक परीक्षाहरूको निष्पक्ष र विशुद्ध पद्धतिबाट पाक्षिक, मासिक, षाण्मासिक र वार्षिकरूपले सञ्चालन गराई अरु विश्वविद्यालय-हरू सङ्ग सम्पर्क राखेर मान्यता लिई स्नातकहरूको जीविकाक्षेत्र विस्तृत बनाउ र राम्रो उदाहरण प्रस्तुत गर्न सर्वदा ध्यान दिइनेछ।

परीक्षाहरू प्रचलित रूपमानै प्रवेशिका, पूर्वमध्यमा, उत्तरमध्यमा, शास्त्री र आचार्य ग... प्रकारका श्रेणीमा विभाजित गरिने छन्।

आन्वीक्षिकी र त्रयी सङ्कायको शास्त्री परीक्षामा उत्तरमध्यमामा उत्तीर्ण भएका छात्रनै प्रविष्ट गरिने छन्। वार्ता र दण्डनीति सङ्कायको शास्त्री परीक्षामा भने संस्कृतलिई आई० ए० पास भएका छात्रहरू पनि प्रविष्ट गराउन सकिने छन्। यसै गरी आन्वीक्षिकी र त्रयी सङ्कायका शास्त्रीहरू आचार्य कक्षामा प्रविष्ट हुन सक्नेछन् र संस्कृत लिई बी० ए० पास भएका छात्रहरू वार्ता र दण्डनीति सङ्कायको आ-आफ्नो विषयको आचार्य कक्षामा प्रविष्ट हुनसक्ने छन्।

५ अनुवाद-परिषद्

यस संस्कृतविश्वविद्यालयमा संस्कृतभाषामा व्युत्पन्न र अन्यभाषाविज्ञ विद्वान्हरूको एक अनुवाद-परिषद् सङ्घटित गरिने छ; यस परिषद्ले अरु भाषाका उपयोगी र आवश्यक विषयहरूको विभिन्न भाषाशास्त्रीहरूको सहयोग लिई सरल संस्कृतमा अनुवाद गर्नेछ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

६ वैतनिक पदाधिकारी र सहायक

१. कुलगुरु	१
निजसचिव	१
धावक	१
	३
२. कुलसचिव	१
सहायककुलसचिव	१
कार्यालयप्रमुख	१
लिपिक	१
धावक दुई	२
	६
३. निदेशक	१
निजसचिव	१
धावक	१
	३
४. महाविद्यालयमा	
(क) श्रेणीका सङ्कायप्रमुख चार	४
(ख) श्रेणीका प्राध्यापक पाँच	५
(ग) श्रेणीका प्राध्यापक छ	६
कार्यालयप्रमुख	१
लिपिक	१
धावक दुई	२
	१९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

५. प्रधानपाठशालामा—

अध्यापक चार	४
सहायकाध्यापक तीन	३
लिपिक	१
धावक	१
	९

६. ब्रह्मचर्याश्रममा—

अध्यापक	१
परिचारक दुई	२
	३

७. अनुसन्धानविभागमा—

निर्देशक	१
सहायक दुई	२
लिपिक	१
धावक दुई	२
	६

८. परीक्षाविभागमा—

प्रबन्धक	१
सहायक	१
लिपिक दुई	२
धावक दुई	२
	६

९. लेखापरीक्षण विभागमा—

लेखापरीक्षक	१
सहायक	१
लिपिक	१
धावक	१
	४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१०. पुस्तकालयमा—

ग्रन्थागाराधिकृत	१
लिपिक	१
धावक दुई	२
	४

११. प्रशिक्षणमहाविद्यालयमा—

सङ्कायप्रमुख	४ (महाविद्यालयैका)
(क) श्रेणीप्राध्यापक	४ (महाविद्यालयैका)
(ख श्रेणीप्राध्यापक	५ (महाविद्यालयैका)
लिपिक	१
धावक	१
	१५

१२. भोजनालयमा—

प्रधानपाचक	१
सहायक तीन	३
परिचारक चार	४
	८

१३. रसायनशालामा—

निर्देशक	१
सहायक	१
परिचारक	६
	८

७ वेतनक्रम

यहां वेतनको क्रम त्रिभुवनविश्वविद्यालयसरहनैं प्रायः रहने छ। परिस्थित्यनुसार आवश्यक न्यूनाधिकभाव पनि गर्न सकिने छ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृतविश्वविद्यालयस्य पृष्ठभूमिः ।

प्रजानाङ्कल्याणकरणमेव राज्यस्योद्देश्यमिति स्वभावतो हृदयङ्गमीकृत्य प्राचीना राजानो जानन्तिस्म यत् यावत्प्रजाः सुशिक्षिता अनुशिष्टाश्च नो भवेयुस्तावत्तासां कल्याणं कर्तुन्न शक्यत इति-तथ्यम् । अतो हेतोः शिक्षाप्रचारकर्मणो ब्राह्मणसमाजस्य जीविका राज्यादेव जायतेस्म । तस्मिन्समये जीविकाचालनाय अदण्डकर-भूमिभृतिदानपरिपाटी आसीत् । तदनुसारं दाङ्गस्य तात्कालिकै राजभिरनेकेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वृत्तिभूमिर्दत्ताऽभूत् । या वृत्तिः श्री ५ महाराजाधिराजानां पूर्वजेन श्री ५ गीर्वाणयुद्धविक्रमसाह देवेन यथावदभ्यनुज्ञाताऽऽसीत् । एतयैव वृत्त्या आजीविकाश्चालयन्त इहत्या ब्राह्मणा आत्मनः पठन-पाठनप्रणालीं निर्बाधं चालयन्तिस्म ।

साम्प्रतिकभारतस्थितगोनर्दमण्डलस्य देवीपट्टनराज्ये दाङ्गाङ्गीभूते दाङ्गस्य विद्यार्थिनां विद्याप्राप्तिस्थानं देवीपट्टनपीठमेवाभूत् । रसचन्द्राङ्कभू (१९१६)मिते वैक्रमे सम्वत् देवीपट्टनेन सह विच्छिन्ने राजनीतिकसम्बन्धे दाङ्गस्य विद्यार्थिभिः काशकी-काष्ठमण्डप-काश्यादिषु गत्वा पठितुमारब्धम् । किन्तु तानि स्थानानि दूरे स्थितानीति सर्वे विद्यार्थिनस्त्र गत्वा पठितुं न शक्ताः । अतो हेतोः सूदयराम-मजगैंया-सन्ततिरपि दाङ्ग एव पाठशाला संचालन-विचारमकरोत् । समये समये पाठशालाश्चालिताः किन्तु विभिन्नकारणकलापेन रुद्धाश्च ताः ।

शराश्वाङ्कधरामिते (१९७५) वैक्रमे भीमप्रसादपण्डितो ध्रुवकूटादागत्य प्रमुखो भूत्वा पाठयितुं प्रारब्धवान् । ततः पश्चात्पाठशालायाः स्थायित्वमागतम् । ततः परं पं० चेतोनाथस्तस्यां पाठशालायां नियुक्तः । तत्समयपर्यन्तं विद्वांसो दक्षिणारूपेण स्वल्पेन द्रव्येण पाठनकर्म कुर्वन्तिस्म । सा च दक्षिणा मजगैंयापरिवारेण

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्ववृत्तिदेवखुरीभूमेरायाद् दीयतेस्म । इत्थं प्रचलन्त्यां पाठशालायां रसेभाङ्कविधुमिते (१९८६) वैक्रमे शासनसंरक्षणमपि प्राप्तम्। ऋषिनभःखभुजमित (२००७) वैक्रमात्संवदस्माकं देशे शिक्षाप्रचारस्य तीव्रता प्रारब्धा । गजशून्यव्योमशृङ्गमिते (२००८) वैक्रमे च संस्कृतशिक्षाज्योतिः सर्वत्र चकास्तु तथास्माकं धार्मिकी सांस्कृतिकी परम्परा यथावदग्रेऽपि वर्धतामिति सदाशयेन स्थानीयजनतायाः सत्प्रयासेन च जनताविद्यालयनामको द्वितीयो विद्यालयो वैशाखमासे षड्विंशतिममे दिने गते स्थापितः । भूमीन्दुखनेत्रमिते (२०११) वैक्रमे विद्यालयायास्मै मजगैंयापरिवारो देवखुरीस्थितां द्वादशशतवर्ग (विगाहा१२००) परिमितां भूमिं प्रदत्तवान् । तदनन्तरमन्यव्यक्तिभिरपि भौमिक्यार्थिकी च सहायता प्रदत्ता । कतिपयैमहानुभावैश्छात्रावासपुस्तकालयादिनिर्माणसहयोगः कृतः ।(भूमिदात्रिणां नामानि भाषायां वष्टव्यानि)

जनताविद्यालयः स्थापनायाः कतिपयमासानन्तरं शासनतः स्वीकृतिं प्राप्तवान् । तस्मिन्नेव वर्षे विद्यालयायास्मै महाविद्यालयरूपेण मान्यता काशीस्थराजकीयसंस्कृतमहाविद्यालयेनापि दत्ता। अग्निभूमिनभोभुजमिते (२०१३) वैक्रमेऽब्दे स्वकीयशासनेन (नेपाल सरकार) अपि तस्य मान्यता स्वीकृता, पश्चात् त्रिभुवनविश्वविद्यालयेनापि सम्बन्धः स्थापितः ।

एवं प्रकारेण महाविद्यालयमेनमग्रे वर्द्धयितुं यैर्यैः सज्जनैर्विशेषसेवाःकृताः ये च कुर्वन्त एव सन्ति तेषां नामोल्लेखनमपि प्रसङ्गप्राप्तमत्र । (संचालकसमितेः सचिवानां प्रधानाचार्याणां च नामानि भाषाभागे द्रष्टव्यानि)

उपर्युक्तसज्जनातिरिक्ता अनेकाः सहृदयव्यक्तयः समये समये महाविद्यालयायास्मै विभिन्नप्रकाराः सहायताः प्रादुरिति महाविद्यालयप्रगतिरार्थिक आधारः संस्कृतवाङ्मयं प्रति श्रद्धालुसमाजस्य सदाकाङ्क्षा च विश्वविद्यालयार्थं प्रेरणां ददति ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विश्वव्यापकं वैदिकवाङ्मयमनन्तमगाधञ्च विद्यते । संस्कृत भाषारत्नाकरेऽसंख्यान्युज्ज्वलानि रत्नानि सन्ति । संस्कृतभाषा विश्वस्य विश्वासां भाषाणां माता भवति । ततो हेतोश्चिरकालादेव नानैतिहासिककारणकलापेन तत्समतद्भवापभ्रंशादिभेदप्रभेदेषु विभज्यमानेनाप्यधिकांशतः प्रायेः सर्वासां विश्वभाषाणां संस्कृतेन सह सम्बन्धो वर्तत एव । विश्वस्य कतिपयेषु राष्ट्रेषु सहराष्ट्रभाषा-रूपेणांशिकमातृभाषारूपेण चाद्यापि विद्यते । तस्मादेव संस्कृतं मातृ-भाषा, संस्कृतं राष्ट्रभाषा, संस्कृतं विश्वभाषा इत्यादि भण्यते ।

परं विश्वस्य विविधेषु परिवर्तनेषु संस्कृतवाङ्मयस्ये मूले कुठाराघातो जातः । फलस्वरूपमिदं येज्ज्ञान-विज्ञानराशिः संस्कृत-वाङ्मयं कुण्ठितं स्थितम् । कतिपयसामयादर्वागनुकूलवातावरणे चलितेऽद्य देशे विदेशेषु च संस्कृत-प्रचार-प्रसारयोर्योजनाः क्रियान्विता भवन्ति । गिशेषतस्तु गैदिकादिकालादेव सर्वतन्त्रस्वतन्त्रेऽस्माकं हिमवत्खण्डमण्डने हिन्दुराष्ट्रे परम्परागतायाः संस्कृतपठन-पाठन प्रणाल्याः सुधारपूर्वकं प्रगतिशीलतया संञ्चालनमनिवार्यमस्ति जातम् ।

सन्दर्भेऽस्मिन् विद्वद्वर्गस्य विचारधारानुसारं सर्वसाधारण-जनमनोभावनानुकूलञ्च विक्रमसंवत् दोर्विषाणखाक्षियुक्ते (२०२२) चैत्रस्ये प्रथमे दिवसे गते पञ्चश्रीयुक्तमहाराजाधिराज महेन्द्रवीरविक्रमदेवस्य करकमलद्वारोद्घाटितस्य राष्ट्रव्यापिनो बृहदाध्यात्मिकसम्मेलनस्य मञ्चे दाङ्गे विश्वस्यैकमात्रहिन्दुराष्ट्रे नेपाले एकस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापना भवत्विति महत्त्वपूर्णप्रस्तावः सर्वसम्मत्या पारितः । तस्य प्रतिध्वनिरपि प्रत्येकं संस्कृतिसंस्कृतप्रणयिनां हृदयाकाशे प्रतिध्वनित एवाभवत् । परिणामस्वरूपेण द्विवर्षानन्तरं श्रुतिश्रृङ्गनभोभुजमितेऽब्दे (२०२४) चैत्रे प्रथमे दिने गते दाङ्ग एव विद्वत्सम्मेलनमभूत् । तस्य संक्षिप्त विवरणमिदम् :—

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विद्वत्सम्मेलनस्य विवरणम्ः—

वेदबाहुखभुजमिते (२०२४) वैक्रमे आश्विने षोडशे दिवसे गते श्रीमदञ्चलाधीशरामनारायणश्रेष्ठस्याध्येक्षतायां जातायां विजौरीजनतामहाविद्यालयसञ्चालकसमितौ सर्वसंमत्या निम्नलिखितः प्रस्तावः पारितः।

"सनातनसंस्कृतावाधारितायाः वर्तमानायाः पञ्चायत्तव्यवस्थाया अनुरूपां शिक्षां प्रवर्तयितुं देशस्य समस्तमनीषिषु परमावश्यकतया प्रतीयमानस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य पूर्त्तये द्वादशशतवर्गपरिमितभूमेरार्थिकस्रोतसा संयुक्तं जनतामहाविद्यालयं वर्षत्रयाभ्यन्तरे संस्कृतविश्वविद्यालयेरूपेण परिणमयितुं पवित्रसंकल्पोऽनया समित्या क्रियत्ते तथाद्यप्रभृति महाविद्यालयस्योस्य सम्पूर्णकार्यकलापो लक्ष्यमेतदभिलक्ष्य क्रियेत"।

अस्य विश्वविद्यालयस्य स्थापनया सह सम्बद्धान् विचारविमर्शान् कर्तुं नेपालभारतयोर्गरिष्ठानां विदुषामेकं सम्मेलनं विधातुं तच्च सम्मेलनमुद्घाटयितुं राष्ट्रनायके श्री ५ महाराजाधिराजे निवेदयितुं सम्मेलनस्य स्वागताध्यक्षपदे स्थातुं त्रिभुवनविश्वविद्यालयस्योपकुलपतिमनुरोद्धुं च प्रस्तावास्तस्मिन्नेव दिने निश्चिताः।

माघे मासि जनतामहाविद्यालयें समागतात् शिक्षासहसचिवात् श्रीदीर्घराजकोइरालातः संम्मेलनस्यास्यावश्यकतां सम्मेलने च यथाशक्ति सहयोगदानवचनञ्च प्राप्य सञ्लालकसमितेः सम्मेलनं प्रति वृद्धिमुत्साहो गतः। राष्ट्रियान्ताराष्ट्रियकार्यकलापव्यस्तस्य श्री ५ महाराजाधिराजस्य सम्मेलनोद्घाटनस्वीकृतिं प्राप्तुं तदनुकूलसमये च सम्मेलनं कर्तुमुचितमिति तस्य निर्धारणाय स्वभावतः समयाधिक्यमपेक्षितं स्थितम्, द्वयोरनयोः कार्ययोर्निश्चये जाते हि सम्मेलनस्यायोजनार्थं विचारविमर्शं कर्तुमामन्त्रितायाः संचालकसमितेरधिवेशनेन विरिञ्चाननबाहुगगनशृङ्गमिते (२०२४) वैक्रमे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

माघे मास्येकविंशे दिवसे गते, द्वादशवादनसमये एकविंशतियुत-शतजनसदस्य (१२१) समवेताऽयोजकसमितिः संघटिता।

अब्धिकर्णाकाशबाहुसम्बद्धे वैक्रमे फाल्गुनेऽष्टादशदिवसे गते जनतामहाविद्यालये विद्वत्सम्मेलनायोजकसमितेरधिवेशनेन एका कार्यकारिणी समितिर्विभिन्ना उपस-मितयश्च घटिताः। (सदस्यानां नामानि भाषाभागे सन्ति)

श्री ५ महाराजाधिराजानां स्वीकृतिं प्राप्तुं विद्वत्सु च निमन्त्र-णापत्रं प्रापय्य तेषामागमनव्यवस्थां मेलयितुं जनतामहाविद्यालस्य निदेशकः श्री गङ्गाधरशास्त्री पराजुली काष्ठमण्डपं वाराणसीं प्रति च प्रस्थितः। प्राध्यापकः श्री सुरेन्द्रनाथझा अयोध्यां लक्ष्मणपुरं हरद्वारं प्रति प्रस्थितो विदुष आमन्त्रयितुम्, भूतपूर्वसचिवः श्रीराम-प्रसाद उपाध्यायो दरभङ्गां जनकपुरं विजयपुरं प्रति च प्रस्थितः।

भारतात् सम्मेलनसम्बन्धिविशेषसामग्रीजातं क्रीत्वा नेपाल-गञ्जतः प्रस्थापयितुमभिभारोजनतामहाविद्यालयस्य भूतपूर्वसचि-वेन श्री अमरराजशर्मणा गृहीतः कोलावासाच्च तत्तद्वस्तुजातं प्रस्थापयितुमभिभारः श्री रणबहादुरसाहेन गृहीतः।

नेपालगञ्जस्य बाटेनागन्तॄणामतिथीनां सुव्यवस्थायै अभिभारः श्रीदत्तात्रेयशर्मणा महेन्द्रमाध्यमिकविद्यालयस्य सचिवेन गृहीतः। कोलवासस्य बाटेनागन्तुकविद्वद्वर्गस्य स्वागतसेवादिकार्यभारः सीमाशुल्कशालाधिकृतेन द्वारिकाप्रसादश्रेष्ठेन पण्डितप्रयाग-नारायणमिश्रेण च नीतः।

श्री ५ महाराजाधिराजानां शुभागमनस्वीकृतिः प्रान्ते प्राप्तेति सम्मेलनव्यवस्थामेलनेऽतीव तीव्रतापेक्षिता, विद्यालयं-परिष्कारः, सहस्राणां दर्शकानां कृते प्राङ्गणसंस्कारः, मञ्चवेदिका-निर्माणमतिथिनिवासकुटीररचना, भोजनादिसामग्रीसंकलनं, पाक-शालाप्रबन्धः, स्वयंपाकानां कृते पृथक्प्रबन्धश्चान्यच्च स्थानीय-जनतायाः सहयोगेन कृताः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विमानद्वारागन्तुकातिथीनां गव्यूतिदूरविमानघट्टात्, रयलद्वारागन्तूनां योजनाष्टकात् नेपालगञ्जात्, त्रयोदशगव्यूतिदूरात् कोलवासादागन्तूनामतिथीनां सुव्यवस्था सर्वात्मना विधातुमुचिता स्थिता, कार्यमिदं व्यावसायिकदृष्टिकोणवतां जनानां द्वारा स्वागतसम्मानानुकूलं न भावीति दृष्ट्वाऽऽयोजकसमित्या स्वयमुचितं कर्तुमभूत्। संस्कृतरक्षां प्रति राजानं प्रति विद्वद्वर्गं प्रति च श्रद्धातिशयशालिनी स्थानीयातिथेयी जनता घोटमोटरादिस्व-स्वसाधनैर्विनीतचालकैः स्वयमेवातिथियात्रासौविध्यं व्यधत्त सारल्येन साकल्येन च।

श्री गङ्गाधरपराजुलीप्रार्थनया महा-कार्यि श्री पुष्पराजसत्प्रयासेन श्री५महाराजाधिराजादेशादुपनतविमानद्वारा देशविदेशयोर्विद्वद्वर्गातिथिसमानयनप्रापणसौविध्यमजनि।

स्वागताध्यक्षस्य त्रिभुवनविश्वविद्यालयोपकुलपतेः श्रीरुद्रराज पाण्डेयस्य शिक्षामन्त्रालयसहसचिवस्य श्रीदीर्घराजकोइरालामहोदयस्य च सम्मेलनप्रारम्भाद् दिनत्रयपूर्वंसम्मेलनस्थलोपस्थित्या सम्मेलनायोजकजनेषूत्साहातिशयसञ्चारः संजातः। त्रिभुवनविश्वविद्यालस्य प्राध्यापकः श्रीविद्यानाथभट्टोऽपि कतिपयदिवसेभ्यः प्रागेवायोजनसहयोगे संलग्नोऽवर्तत।

विजौरीग्राममूर्धन्यस्य जनतामहाविद्यालस्याग्रे दक्षिणप्राङ्गणे गोपालगङ्गापूर्वतटे तुङ्गे मनोहरतरे पूर्वाभिमुखस्थायिमञ्चः प्रकल्पितः। प्रथमागता उपकुलपति-सहसचिव-पत्रकार-राजकर्मचारि-विद्वांसो महाविद्यालयेसम्बद्धभवनेषु निवासिताः। शिष्टसम्पूर्णविदुषां योगश्वराणां राजदूतानामावासकृते छात्रावासं दक्षिणेन मनोहरचत्वरे पृथक् पृथक् स्वच्छाः पर्णशाला रचिताः।

श्री ५ महाराजाधिराजा महेन्द्रवीरविक्रमसाहदेवा राजकीयेन विशेषविमानेन फाल्गुनस्य त्रिंशत्तमे दिवा सार्धवादने दाङ्गटरीग्रामस्थितविमानघट्टमवतीर्णाः। विमानादवतरति राजनि जनतया माल्यार्पणमकारि। विद्वत्सम्मेलनायोजकसमित्यध्यक्षरावत्येञ्चला-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

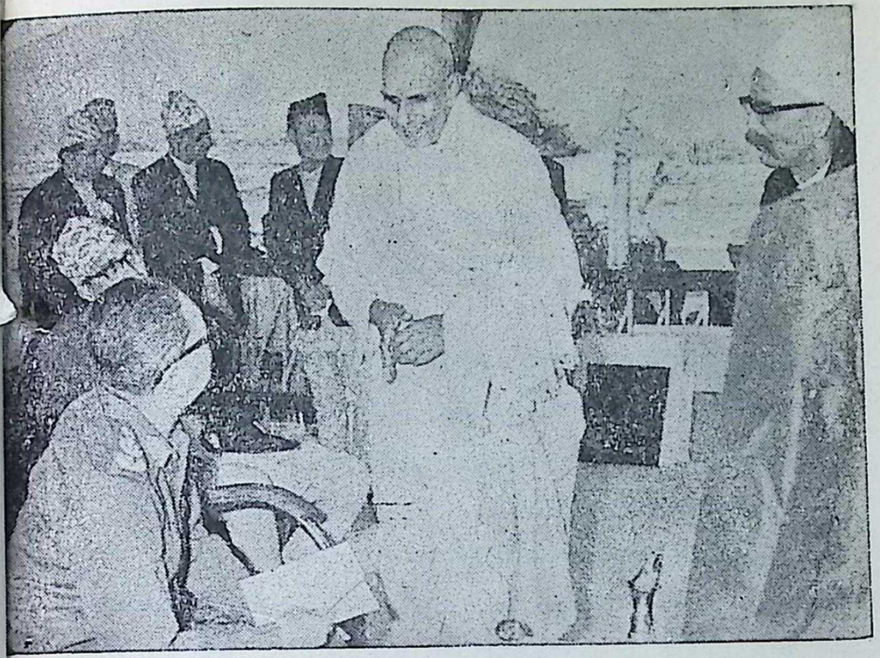

श्रीरामचन्द्र-शर्म-विद्वद्वरजल्पितं शृण्वन् ।
श्रीकीर्ति-दीर्घराज-प्रभृतियुतो भूपतिर्जयति ॥

संस्कृतवाणीवर्द्धनपत्रं सत्रावलोकयन् सभ्यैः ।
मञ्चासनमधिरूढो नेपालाधीश्वरो जयति ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धीशरामनारायणश्रेष्ठद्वाराऽऽयोजकसमितिसदस्यानां विदुषां च परिचयं प्राप्य जनौघोज्जृम्भितजयजीवारावैः सह श्री ५ महाराजाधिराजास्तुलसीपुरोत्तरस्यां रक्षाचत्वरस्थितं राजशिबिरं प्रति प्रस्थिताः।

सम्मेलनस्य प्रारम्भात् त्रिचतुरदिनेभ्यः पूर्वतः कोलवासात् नेपालगञ्जतश्च विद्वदतिथीनामागमनं भवतिस्म। सम्मेलनोद्घाटनदिनस्य विभाते नवनादने काशीपीठजगद्गुरुशङ्कराचार्य महेश्वरानन्द सरस्वतीश्री स्वामिकरपात्रप्रभृतियोगिनो वाराणसेयान् विशिष्टान् विदुषो नीत्वा विमानमागतम्। तत्कालमेव काष्ठमण्डपात् पण्डितराजसोमनाथसिग्द्याल-समेतान् विशिष्टान् विदुषो नीत्वान्यो विमानः प्राप्तस्तस्मिन्नेव महामहिमभारतीयराजदूतो राजबहादुरोऽपि स्वकीयैः सहचरैः सहितः समागात।

विमानघट्टादतिथीनानीयावासभूमिं स्नानपानभोजनादि सादरं कारयन्त्युत्सुका दाङ्गजनता हर्षगद्गदादृश्यत, चिरप्रतीक्षितं सम्मेलनकार्यक्रमं द्रष्टुमचिरवत्यञ्चललुम्बिन्यञ्चलधवलागिर्यञ्चलभेर्य्यञ्चलकर्णाल्यञ्चलनारायण्यञ्चल-प्रभृति-पार्श्ववर्त्यञ्चलानामसङ्ख्यदर्शकजनता सम्मेलनस्थले स्वस्थतया संमिलिता स्थिता।

मञ्चस्योच्चस्थले श्री ५ महाराजाधिराजराजासनविराजितायां प्रथमायां पङ्क्तौ महामहिमराजदूतोपप्रधानमन्त्र्युपकुलपतिजगद्गुरुशंकराचार्यस्वामिकरपात्रप्रभृतिकृते कल्पितान्यासनान्यवर्तन्त।

द्वितीयायां तृतीयायां च पङ्क्तौ वरिष्ठानां विदुषामतिथीनामासनानि स्थापितान्यभूवन्। चतुर्थ्यां पञ्चम्यांञ्च पङ्क्तौ राजकीयानां कर्मचारिणां दाङ्गस्थानीयानां विदुषां माननीयानां राष्ट्रियपञ्चायत्तसदस्यानां तथाञ्चलमण्डलग्रामपञ्चायत्तप्रधानवर्गीयसंघटनाध्यक्षप्रमुखासनानि नियतानि स्थितानि।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सभाग्रस्थले उत्तरभागे पत्रकाराणां दक्षिणभागे च सञ्चालक-समितिसदस्यानां जनतामहाविद्यालयार्थभूमिदातॄणां कृते स्थातुं व्यवस्था स्थिता।

मञ्चस्य पूर्वभागे महिलानां कृते स्थानं सुरक्षितमविद्यत। ततः परं पूर्वोत्तरदक्षिणभागेषु सहस्रशो जनताः प्रथमत एव सम्भूय सोत्कण्ठा सम्मेलनस्य कार्यक्रमं दिदृक्षवः स्थिताः। सर्वत्र ध्वनि। विस्तारकयन्त्राणि स्फारितानि स्थितानि, प्रतिबिम्बग्रहाः स्थले स्थले चित्रयन्त्राणि सज्जीकृत्यै स्थिताः।

पूर्वनिश्चितप्रक्रमानुसारं सकरतलध्वनि शंखनिनादवाद्य-पञ्चकोदञ्चितमनोहरगुञ्जनेन सार्धमपराह्नत्रिवादनवेलायां श्री ५ महाराजाधिराजप्रभौ मञ्चमारूढे राष्ट्रियगानं वैदिकस्वस्ति-वाचनञ्च जातम्।

ततःस्वस्वासनमधिष्ठितेषु सर्वेषु श्री ५ महाराजाधिराजप्रभौ वैदेशिक-वरिष्ठविद्वद्वर्गस्य योगीश्वराणाञ्च परिचय उपकुलपति-ना निदेशकेन च प्रदत्तः। मञ्चे च श्री ५ महाराजाधिराजेन सह अनेके सभासदः कार्यकर्तार उपस्थिताः। (एतेषां नामानि भाषाभागे द्रष्टव्यानि)

तदनन्तरं विद्वत्सम्मेलनोद्घाटनसमारोहस्यास्य सभापतिपदे उपप्रधानमन्त्री श्री कीर्तिनिधिविष्टो वृतः, इत्थञ्च सभाप्रक्रमः प्रचलितः। आदौ स्वागताध्यक्षस्त्रिभुवनविश्वविद्यालयोपकुलपती रुद्रराजपाण्डेयः स्वागतभाषणमकरोत् :–

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

परिचयनिचयं शृण्वन् विदुषां काशीजुषां निदेशकतः ।
ससचिवः प्रमुदितमनाः श्रीमान् भूपश्चिरञ्जयति ॥
उपप्रधानामात्यः पार्श्वे भूपस्य कीर्तिनिधिर्विष्टः ।
साभापत्यं कुर्वन्विराजतेऽयं मुदाऽऽविष्टः ॥

नेपालीयस्य विदुषो वेदानन्दस्य परिचयं श्रुत्वा ।
गङ्गाधरशास्त्रिमुखान्नन्दति नृपतिः प्रजास्नेही ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

काष्ठमण्डपीयस्य त्रिभुवन–विश्वविद्यालयस्य उपकुलपति–पदभाजां श्रीमतां सरदार–रुद्रराजपाण्डेय–महोदयानां विद्वत्सम्मेलनावसरे स्वागतभाषणम्

अयि श्रीपञ्चकविलसिता विश्वस्मिन्नेकमात्रस्वतन्त्रहिन्दूराष्ट्रनेपालसम्राजः सुरसरस्वतीपरिचरणपरायणा आर्यधर्मैकप्राणा विद्वद्वरिष्ठाः सभास्ताराश्च !

अद्यास्मिन् विद्वत्सम्मेलने अमूल्यं स्वकीयं समयं व्ययीकृत्य अस्मत्प्रार्थनावशंवदानां नानास्थानेभ्यः समुपागतानां तत्र भवतां श्रीमतां भवतां कैः शब्दैरभिनन्दनादिकं समुपहराम इति चिरं विचिन्तयन्तोऽपि निश्चेतुं नैव पारयामो वयम् । नेपाला नाम उदीचीस्थाश्चिरन्तनकालादेव प्रथितप्रथिता देवविलासकाननरूपास्तथा अष्टाङ्गयोगपरिशीलनशालिनां वेदान्तचर्चानिरस्ताज्ञानध्वान्तानाम् ऋषीणां मुनीनाञ्च तपोवनभूमयः। अत्रैव रामायणकूजनपरायणस्य महर्षेर्वाल्मीकेस्तथा पुलहभरतादीनां बहुसंख्यकानां महर्षिराजर्षीणां परमपावनानि तपोवनानि प्रख्यातानि ।

ब्रह्मविद्याविश्रुतस्य जगन्मान्यस्य राजर्षेर्जनकस्य मिथिलापुरी रुरुक्षेत्रं वराहक्षेत्रं मुक्तिक्षेत्रं गोस्वामिकुण्डं तथा प्रयततमानि संख्यातीतानि स्थानानि अत्रैव विलसन्ति । वाग्वती—गण्डकी—विष्णुमत्यादयः सप्त कौशिक्यः सरितश्च अत्रैव प्रवहन्त्यो जनानां निखिलानि कल्मषाणि दूरीकुर्वन्ति ।

सतीशिरोमणेर्भगवत्याः सीतादेव्या जगद्वन्द्यस्य निर्वाणमार्गप्रबोधनपरस्य भगवतो बुद्धदेवस्यापि जन्मानुग्रहपूततमा भूमिरप्यत्रैव वरीवर्तीति को नाम कोविदो वार्तामिमां न जानाति ।

स्मरणातीतकालादारभ्य अत्रैवार्यसंस्कृतिरप्रतिहतरूपेणानाविलभावेन च स्वस्वरूपं प्रकाशयन्ती सहृदयवरान् आर्यजातीयान् जनान् मुहुर्मुहुः प्रमोमुद्यमानमानसान् करोतितरां सुतराम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आर्यभूपालस्य सूर्यचन्द्राङ्कितो ध्वजोप्यत्रैव द्योतमानः सर्वतन्त्र-स्वातन्त्र्यं प्रकाशयन् आत्मीयां लोकोत्तरामसाधारणतां प्रकाशयन् विराजते । अत्रत्याः शासकाः किरातराजाः सूर्यवंशप्रभवा लिच्छवयो मल्लाः साहवंशावतंसाः क्षत्रियाश्च ऐकमत्येन निर्विरोधभावेन च आर्यसंस्कृतिपरम्परासंरक्षणपरा इत्यत्र संशयस्य लवोऽपि नैवावका-शमासादयति । पूर्वोल्लिखितानां भूपालानां बहुसंख्यका अभिलेखा अपि संस्कृतभाषायामेव समुपलभ्यन्ते ।

लिच्छविराजानां शासनकाले संस्कृतमेव नेपालस्य राष्ट्रभाषा साहित्यिकभाषा शिलालेखादेश्च भाषा आसीत् । लिच्छविकालिका अभिलेखाः संस्कृत एवोपलभ्यन्ते । पश्चात् मल्लराजानां काले अरि-मल्लदेवादारभ्य जयप्रकाशमल्लपर्यन्तं संस्कृतसाहित्यस्ये महानभ्यु-दयोऽभूत् । एतत्कालिकाः सुललितसंस्कृते रचिता न केवलमनेके अभिलेखा उपलब्धाः सन्ति अपि तु परःशतानि नाटकानि अनेके च काव्यग्रन्थाः संस्कृतसाहित्यस्य भाण्डागारं प्रपूरयन्ति । तस्मिन् समये परराष्ट्रेण सह पत्राचारादिकमपि संस्कृते एवाभूदित्यपि इतिहासः प्रमाणयति । ततः परमपि गोरक्षाधीशमहाराजानां शासनसमये सन्धिपत्रादिकमपि संस्कृते लिखितं प्राप्यते । श्रीमन्महाराजाधिराज-रणबहादुरसाहदेवस्य संस्कृतभाषायां लिखितं सन्धिपत्रन्तु प्रसिद्धमेव । पावनताया वीरतायाः प्रकृतिदेव्या लोकोत्तररमणीयतायाश्च त्रिवेणी-सङ्गमसदृशी मेदिनी नेपालेष्वेव नयनपथातिथिर्भवति । शक्तिपीठेषु परमप्रतिष्ठं गुह्येश्वरीपीठमत्रैव । एवञ्च जगत्पतेर्भगवतः पशुपति-नाथस्य सान्निध्येन नेपालराष्ट्रमेव पाशुपतक्षेत्रापरपर्यायं लोकोत्तरं शिवक्षेत्रम् ।

यहूदी–क्रिश्चियन-मुस्लिम—धर्मानुयायिनां धर्मकलहेन यथा रक्तरञ्जिता यूरोपभूमिस्तथैव भारतेऽप्यार्यबौद्धादीनां धार्मिकमतभे-देन रुधिरारुणा धरणिः । परं नेपालराष्ट्रे स्मरणातीतसमयादेव वैदिकानां बौद्धानाञ्च सामञ्जस्यपूर्णः समन्वयवादो वरीवर्तीति निर्वि-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वादम् । यस्य परिणामेन भगवतः पशुपतिनाथस्य बुद्धदेवस्य च समानरूपेण अत्रत्या जना उपासनां विदधति । विषयेऽस्मिन् देशान्तरस्था जना अपि नेपालराष्ट्रतः शिक्षामधिगन्तुमर्हा इत्यत्र केऽपि विद्वांसो नैव द्वापरपरा भविष्यन्तीति निश्चप्रचम् ।

नेपालराष्ट्रं नाम न केवलं तपसो वीरतायाः प्रकृतिच्छटाया एव, प्रत्युत नानागमपारगानां कोविदानाञ्च विद्योपासनाया भूमिः ।

अत्र केषाञ्चिद् विद्वज्जनानां स्मृतिपथायातानां कालमनादृत्य स्थालीपुलाकन्यायेन नामानि श्रीमतां पुरतः समुपहरामि ।

प्रायश्चित्तप्रदीप--वाणीविलाससिद्धान्त-- प्रशस्तिरत्नादिकर्ता वाणीविलासपाण्डेयो नित्यकर्मप्रकाशिकादिकर्ता कुलनिधिश्च अत्रैव समजनिषाताम् ।

नेपालराष्ट्रनिर्मातुः सुगृहीतनामधेयस्य श्री ५ महाराजाधिराजपृथ्वीनारायणसाहस्य समय एव कतिपये प्रथिताभिधाना विद्वांसो बभूवुस्तत्र केचिद् यथा—

जैमिनिसूत्रटीका—पञ्चाङ्गसिध्यादिग्रन्थकारो जोश्युपाख्यनीलकण्ठो भक्तविजयपृथ्वीन्द्रवर्णोदयकाव्यकारो ललिताबल्लभकविः कवितानिकषोपलकर्ता लक्ष्मणसूरिश्चैते त्रयोऽपि परमख्यातिभाजोऽभूवन् ।

लम्बकर्णभट्टः कर्पूरस्तवव्याख्याकारः पण्डितराजो रङ्गनाथ ईशतत्त्वविवेचनकारो धरणीधरपन्तो जयरत्नाकरनाटकहास्यकदम्बनिर्माता शक्तिबल्लभपण्डितश्चात्रैवाजायन्त ।

इहैव सर्वतन्त्रस्वतन्त्रा विद्वत्प्रकाण्डनीलदेवपन्ताः समभूवन्, ये खलु न्यायमीमांसावेदान्ताभिख्ये शास्त्रत्रयेऽपि भारतस्थानां महाविदुषां म० म० सीतारामशास्त्रि म० म० चित्रधरझा म० म० सुब्रह्मण्यशास्त्रिणामध्यापकत्वेनापि लोकातिशायिनीं ख्यातिं समुपजग्मुः ।

एवमेव कार्त्तवीर्यविजयमहाकाव्यकर्ता सुकृतिपरः सुकृतिदत्तपन्तोऽत्रैव समजायत । इत्थञ्च विद्वद्वरेण्या वाचस्पतिपन्त—गंगादत्त—

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विष्णुहरि विश्वनाथशास्त्रि–नरनाथ–जीवनाथ—श्रीरङ्गादयो न्यायव्याकरणवेदान्तवेदादिशास्त्रेष्वध्यापनपरम्परां निर्बाधां समकार्षुः।

तथा च राजपुरोहितवंश्य उमानाथोऽज्र्यालमहोदयश्च न्यायव्याकरणाद्यनेकशास्त्रेषु टीकाटिप्पण्यादिभिः वामननामकौमुद्यादिभिर्ग्रन्थैश्च परप्रथितः समभवत्। एवमेव वीरेन्द्रकेशरि-विज्ञानकेशरि-हरिनाथ-धर्मदत्त–गोपालपाण्डेय–हिमनाथपन्त–प्रभृतयोऽनेके विद्वांसो न्यायव्याकरणधर्मशास्त्रज्योतिषादिशास्त्रेषु विलक्षणां प्रतिभां समदर्शयन्।

सर्दारिच्छविलालसूरिश्च सुरभारत्यां सुन्दरचरितकुशलवोदयादिनाटक-वृत्तालङ्कार–विरक्तितरङ्गिण्यादिग्रन्थनिर्माणेन न केवलमिहैव देशान्तरेष्वपि ख्यातेरतिशयं संप्राप। विद्वच्छिरोमणिः कुलचन्द्रशर्मा च भागवतमञ्जरीहरिवरिवस्या-गङ्गागौरवादिकाव्यनिर्माणेन नेपालिभाषायां च राघवालङ्कारदत्तचर्याप्रभृतिग्रन्थनिर्माणेन च स्वदेशे देशान्तरेषु च लोकातिशायिनीं कीर्तिं प्रादर्शयत्।

एवमेव विद्वच्छिरोमणीराजगुरुर्हेमराजशर्मा चानेकशास्त्राकलनेन एशियाखण्डस्थेषु विद्वत्सु शीर्षस्थानं संप्राप्तवान्।

किं बहुना—अत्रत्याः शासका अपि प्रतापमल्ल–प्रभृतयो नाटककाव्यादिप्रणयनेन सप्रणयं सुरभारतीं पर्यचरन्।

एवमेव साहवंशेऽपि द्रव्यसाह-श्री ५ प्रतापसिंहसाह-गीर्वाणविक्रमसाह-राजेन्द्रविक्रमसाहादयः, चमत्कारयोगरहस्य-पुरश्चर्यार्णवगीर्वाणरत्नावली-त्रिकर्मविधिप्रभृतिग्रन्थनिर्माणेन योग–तन्त्र - धर्मशास्त्रादिप्रचारेण देशगौरवमक्षतं चक्रुः।

एवमेव राष्ट्रस्य सौभाग्येन साम्प्रतमस्माकं महाराजाधिराजाः प्रजावत्सला राष्ट्रोन्नयने सततं जागरूका युगपुरुषाः सुकवय आर्यसंस्कृतेः सुरसरस्वत्याश्च संरक्षणवर्द्धनपरायणा वर्तन्ते। विषयेऽस्मिन् न केवलं नेपालदेशवास्तव्यानामेव प्रत्युत समस्तानामार्यजनाना-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मपि वाचामगोचरो हर्षप्रकर्षः । अतः पूर्णरूपेण आशास्यते तन्निर्देशेन नूनमचिरकालेनैव नेपाले संस्कृतविश्वविद्यालयः प्रादुर्भविष्यतीति ।

अद्यापि नेपाले राजकीयसंस्कृतमहाविद्यालयप्रधानाचार्यवरा गोरखादक्षिणबाहु—पण्डितराजाः सोमनाथशर्माणः सुरसरस्वत्यां नैपाल्यां च नैकविधग्रन्थनिर्माणेन अध्यापनकर्मणा च प्राचीनविद्वत्-परंपराधुरां बिभ्रतितमामित्येतन् महत्प्रमोदस्थानम् ।

एवमेव राजकीयसंस्कृतमहाविद्यालये-प्रधानाचार्यवरा विद्वद्वरेण्याः सर्वतन्त्रस्वतन्त्रा गोरखादक्षिणबाहुपद्मप्रसादोपाध्यायमहोदया नाना-शास्त्रग्रन्थसम्पादनेन वाराणस्यामत्र च अध्यापनकर्मणा पुरातनविद्व-त्परंपराधुरां बिभ्रतितमामित्यपि महत्प्रमोदस्थानम् ।

किञ्चोपाध्यायमहोदयानां छात्रा न केवलमत्रैव भारतेऽपि यत्र तत्र महाविद्यालयेषु प्राध्यापनं कुर्वन्तोऽनुपमं स्वकीयाचार्यमहत्त्वं ख्यापयन्तो विराजन्त इदमपरं महत्प्रमोदस्थानम् ।

अद्य तावत्तादृशनेपालराष्ट्रस्य राप्त्यञ्चलान्तर्गते दाङ्गनामके मण्डले विद्यमाने विद्वत्सम्मेलने समवेतानामार्यगौरवसंवर्द्धकानां प्रजावत्सलानां श्री ५ नेपालसम्राजां तथा नानास्थानेभ्यः समुपागतानां सौजन्यधन्यानां सज्जनानां च हार्दिकं स्वागतं विदधानोऽहमात्मानं परमसौभाग्यभाजनं चिन्तयामीति शम् ।

वि० सं० २०२४
फाल्गुनपूर्णिमायाम्

ततः परं जनता महाविद्यालयसञ्चालकसमितिसचिवो जागे-श्वरब्राह्मणो महाराजाधिराजेषु माल्यार्पणमकरोत् ।

महाविद्यालयनिर्देशको गङ्गाधरोऽभिनन्दनपत्रं पठित्वा महाराजाधिराजानां करकमलयोः समर्पितवान् । (अभिनन्दनपत्रं भाषा-भागेऽस्ति)

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तदनन्तरं स्थानीयमण्डलपञ्चकपञ्चायत्तवर्गीयसंघटनविविधशिक्षणसंस्थाप्रधानैः स्वस्वप्रकल्पिताभिनन्दनपत्राणि महाराजाधिराजे समर्पितानि ।

ततश्च विद्वत्सम्मेलनायोजकसमितिसचिवेन श्री केशवदीपकेन साहित्याचार्येण विद्वत्सम्मेलनसम्बन्धि प्रतिवेदनं प्रस्तुतम् । (प्रतिवेदनमिदं भाषाभागेऽस्ति)

तदनु श्री ५ महाराजाधिराजकरकमलद्वारा सकरतलध्वनि विद्वत्सम्मेलनोद्घाटनं सम्पन्नम् । ततः परं प्रवचनानां प्रारम्भो जातः । जगद्गुरुः शङ्कराचार्यः शुभकामनां व्यक्तीकुर्वन् नेपालस्य मूर्धाभिषिक्तो राजा न केवलं नेपालीयानामपि तु सम्पूर्णस्यार्यजगतो गौरवस्वरूपमस्ति, विश्वस्य हिन्दूनामाशानुरूपः संस्कृतविश्वविद्यालयो नेपाले नूनं प्रचलतु इत्यादि प्रावोचत् । तदनु महामहिमभारतीयराजदूतः श्रीराजबहादुरः शुभाशंसां विज्ञापयन् विद्वत्सम्मेलनमिदं नेपालभारतयोर्मैत्रीसम्बन्धग्रन्थिं द्रढीयसीं विधास्यतीति भणतिस्म । इतःपश्चात् माननीयस्य शिक्षामन्त्रिणः श्री सुरेन्द्रबहादुर बस्नेतस्य शुभकामनासन्देशः श्रावितः । तस्य संस्कृतेऽनुवादोऽधस्ताद्दीयतेः—

प्रियमहोदय !

विद्वत्सम्मेलनस्यावसरे मह्यं सभापतेरासनग्रहणार्थं भवता प्रेषितायाः निमन्त्रणायाः कृते हार्दिकान् धन्यवादान् ज्ञापयामि । आवश्यककार्यवशात्तस्मिन् सम्मेलने उपस्थातुमशक्नुवन्नपि श्री ५ महाराजाधिराजसर्वकारस्य कृपापूर्णायामुपस्थितौ सर्वकारस्यैव करकमलद्वारा समुद्घाट्यमानस्यास्य विद्वत्सम्मेलनस्य विशेषमहत्त्वेन भवितव्यमिति विश्वसिमि । अस्मिन् सम्मिलिता विद्वांसः सर्वेषां विषयाणां सम्यक्तया विचारं कृत्वा देशकालपरिस्थितिशोभनां संमतिं दास्यन्तीति मे धारणाऽऽस्ते । सम्मेलनमिदं वर्तमानस्य सामाजिकार्थिकबौद्धिकजगतः संदर्भे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

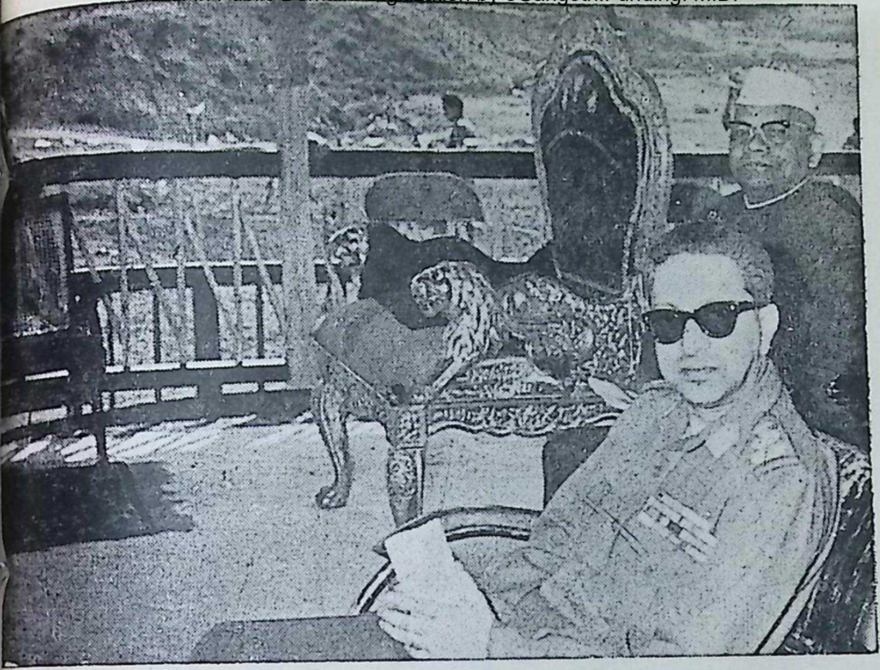

राजवहादुरनाम्ना महामहिम्ना विदेशदूतेन ।
विद्वत्ससदि पश्यन् राजा रञ्जयति तान् सभ्यान् ॥

भ्राजति शिरसा धार्यो जगद्गुरुः शङ्कराचार्यः ।
राजति राजवहादुरसिंहोऽसौ भारतीयदूतश्च ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भविष्ये स्थापनीयस्य प्रस्तावितस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य कृते का कीदृशी व्यवस्था कर्तुमुचितेति सम्यक्तया विचार-विनिमयं कृत्वैकां व्यावहारिकीं संमतिं प्रतिवेदनरूपेण शासने (श्री५को सरकारमा) विचारार्थं प्रस्तुवीतेति मे सदिच्छा तथा शुभकामना च वर्तते ।

श्रीरामनारायण श्रेष्ठः **सुरेन्द्र बहादुरः शिक्षामन्त्री**

अध्यक्षो विद्वत्सम्मेलनस्य २०२४।१२।१

आयोजकसमितेर्जनतामहाविद्यालयेदाङ्गस्थितायाः ।

ततो जगद्गुरुणा शङ्कराचार्येण पण्डितकालीप्रसादमिश्रेण पण्डितकमलाकान्त मिश्रेण च शुभाशंसात्मकं वक्तव्यं संस्कृतभाषायां प्रदत्तम् ।

ततः परं श्री स्वामिकरपात्रः सार्धघण्टापर्यन्तं हिन्द्यां धाराप्रवाहरूपेण भाषमाणो विद्यालयप्रसङ्गे राजनीतिव्यवहाराचारविचारादिविषयेषु शास्त्रीयदृष्ट्या प्रकाशमपातयत् । हिन्दुशास्त्रे राज्ञः प्रजानां च सम्बन्धो बप्पसन्तानयोरिव वर्तत इति भणन् द्वयोस्तयोः कर्तव्यं स्पष्टतया विश्लेषितवान् । सर्वप्रकारासु शासनप्रणालीषु राजतन्त्रात्मिका प्रणाली श्रेष्ठतमास्ति । किन्तु राजा सदा कर्तव्यपरायणो नीतिनिष्णातश्च सुतरामपेक्षितः । धर्मनियन्त्रितो राजा धर्मराजनियन्त्रिता प्रजा च वाञ्छनीया । प्रजानां सुखदुःखे आत्मनः सुखदुःखे मन्वान एव वास्तविको राजा भवति । राजा सर्वदा दण्डशक्तिः स्वहस्ते स्थापनीया, कृतदोषे च निःसंकोचं दण्डः पातनीयः दण्डद्वारैव राज्ञा प्रजाचरित्रं नियन्त्रणीयम् । नीतिनिष्णातो राजा साक्षादीश्वरस्यावतारो भवति । एतादृशा राजानो यत्र जाग्रति ते देशाः स्वतो धनधान्यसम्पन्ना भवन्ति । तादृशो राजानो यावत्तिष्ठन्ति तावत्तेषु देशेषु नेतिभीतिर्नाधिव्याधयो भवन्ति । हिन्दुसंस्कृतौ न केवलं राजा शासक एव प्रत्युत प्रजानां लेखायां परमादरणीयः पितेव । अतो हेतो राज्ञ आशौचवारणं तर्पणपिण्डादिप्रदानं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

च कुर्वन्ति । या संस्कृती राजानमेतादृशि स्थूले पदे रक्षति सा संकृती राज्ञापि सर्वात्मना रक्षणीयेति परमकर्तव्यम् । राजतन्त्रात्मिका शासन-प्रणाली वेदशास्त्रनुमोदितसंस्कृतिशिक्षाद्वारैव रक्षिता भवति, अतस्तस्याःसंरक्षणाये संवर्धनाय च संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापना नेपाले सुतरामनिवार्या । विश्वविद्यालयशिक्षानीतिचर्यां कुर्वता श्री स्वामिकरपात्रेण संस्कृतविश्वविद्यालयादस्मादाधुनिकलोक-व्यवहारेऽपि क्षमाः संस्कृतवाङ्मयेगरिमाणं वर्धयितुं स्नातकाः संपादनीया इत्यपि दृढतया भणितमभूत् ।

तदुपरि विद्वद्वर्गमुपस्थितमहिलाजनसमाजञ्च संबोध्य श्री ५ महाराजाधिराज इत्थमादिशत् :—

श्री ५ महाराजाधिराजानामभिभाषणम्

उपस्थित विद्वद्वर्ग, महिलास्तथा सज्जनवृन्द !

अद्य गौरवमयेतिहासेन परम्परया संस्कृत्या चोतप्रोतस्यास्माकं नेपालस्यास्मिन्भागे (राप्त्यञ्चलान्तर्गतदाङ्गस्थितजनतासंस्कृत-महाविद्यालये) संस्कृत्या सह सम्बद्धानां संस्कृतविदुषां मध्ये स्वात्मानं लब्धवतो हर्षः स्वाभाविक एव । उपस्थितानां सर्वेषामतिथीनां हार्दिकं स्वागतं करोमि ।

संसारस्य सभ्यताया इतिहासस्य विकासे संस्कृतभाषाया महत्त्व-पूर्णं दायित्वमस्ति। वैदिके काले कीदृशानामुच्चादर्शानामुत्कृष्टानां भाव्वनानां चोत्थानेनार्यसंस्कृतेः प्रवाहः प्रवहन्नागतः, अस्माकं दैनिके जीवन एव तस्य कीदृशः प्रभावः पतितोऽस्ति, प्रत्यक्षमेवास्ति । संस्कृतस्य ज्ञानं विना वयमात्मन एवाचार-विचारयोर्मर्मापि बोद्धं शक्नुमः । मन्ये समयस्य परिवर्तनेन भवेत्, तेनैव ज्ञानेन विनाऽस्माभिः स्वीयेषु सारवत्सु विषयेष्वपि अबोधेन श्रद्धा लघूकृतास्ते । विशेषतया

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चास्मदीया नेपालीया नवयुवानो युवतयश्च विषयेऽस्मिन्संन्दिह्याभ्रान्ता न सन्तीति वक्तुं विवशाःस्मः ।

पुरातनकालादेव नेपालेन संस्कृतेऽभिरुची रक्षिता बुध्यते, क्रमेण चोन्नतिरपि कृतासीत् । यदि वयमस्माकमेव शैक्षिकमितिहासं निपुणतया पश्यामस्तदापीदं भणितुं शक्नुमो यद्दीर्घकालपर्यन्तं नेपालस्य शिक्षापद्धतिरेव संस्कृतमयी स्थितेति । संभवतः सर्वैर्नेपालिभिः सेयं पद्धतिरङ्गीकृता स्थिता । एता वार्ता अस्मत्सविधे स्थितेभ्यः शिलापत्रेभ्यः ताम्रपत्रेभ्यः सन्धिपत्रेभ्यो ग्रन्थेभ्योऽपि प्रमाणिता भवन्ति ।

अस्माकं स्वर्गमस्तक (सगरमाथा-माउण्ट-एवरेष्ट) सदृशेन संसारे सर्वोच्चेन शिखरेण शोभितस्य हिमवत्खण्डस्य माहात्म्यमपि संस्कृत एव प्राप्यते । अथ च सतीशिरोमणेरादर्शगृहिण्याः श्रीजानक्या एव न, किन्तु विश्वशान्तेः प्रसिद्धस्य पूजकस्य युवराजस्य सिद्धार्थस्य (भगवतो गौतमबुद्धस्य) अप्यस्यामेव पावनभूमौ प्रादुर्भावोऽभूत् । अस्यामेव भूम्यां वाल्मीकिना रामायणं महाकाव्यं व्यलेखि, जडभरतेन वानप्रस्थाश्रमो विहितः पुलस्त्येन ऋष्यशृङ्गेण च ऋषिणा तपस्तप्तम् । वात्स्यायनेन कामसूत्रं लिखितम् । गोरखनाथ-मत्स्येन्द्रनाथाभ्यां नाथसम्प्रदायाच्च देवभाषया महती प्रेरणा प्राप्ता । पश्चादपि प्रतिवेशिराष्ट्रेषु विदेशेषु च नष्ट-भ्रष्ट-विलुप्तानां बहूनां ग्रन्थानामत्रैव संरक्षणं जातम् । अनेके विद्वांस आगत्यात्रैवासन्नत्रैव च ते पुष्पिताः फलिताश्च सर्वस्यास्य विषयस्य पुष्टिरस्माकं पुस्तकालयेषु अगामागारेषु मन्दिरेषु गुहासु च स्थितैर्ग्रन्थैर्लभ्यते । प्रायो बहुषु विषयेषु अतुल्या अमूल्याश्च ग्रन्था अस्मत्सविधे हस्तलिखितरूपाः साम्प्रतमपि सन्त्येव। वार्तेयं सर्वैर्विदितप्रायैव ।

परं परिवर्तनशीलः समयः परिवर्तमान एवागतः संसारस्य विभिन्नोन्नतराष्ट्रेषु भौतिकवादः सर्वत्र व्याप्तः, सांसारिका भोगविलासा एव मानवजीवनस्य लक्ष्यीभूता जाताः । ततश्चाध्यात्मिकवाद आवश्यकानावश्यकान्धपरम्पराभिर्मतमतान्तरैश्च मलिनीकृतः स्वभा-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वतो जातः। अस्माकं प्राचीनानामुपयुक्तानां च ग्रन्थानामध्ययनं पाश्चात्त्यैर्विदद्भिः कर्तुमारब्धम्। सारो गृहीतः, समालोचना विहिता, उपयोगश्च कृतः। पाश्चात्त्यशिक्षया सभ्यतया च शनैः रञ्जितैरस्माभिश्च तस्यामेव दिशि दृष्टिं पातयितुमारब्धम्। तैः प्रतिपादितेषु विषयेषु क्षणिकसुखभोगस्य लालसया चक्षुषी निमील्य वयं दृढामास्थां दर्शयितुं लग्नाः, अस्माकं महत्तायाः परिचायका अद्य ते जाता इति कथने नात्युक्तिः। इतश्च संस्कृतज्ञा शिथिलतां गताः। वयं केवलमस्माकं शास्त्रेषु एतादृशं वर्तत इति वार्तामात्रे गर्वं गृहीत्वा स्थिताः; व्यावहारिका न सञ्जाताः रटनात्मकविद्यायामेवाधिकं प्रयतिताः, समयं परिचेतुं प्रयत्नं नकृतवन्तः, आवश्यकानुसन्धानदिशि दृष्टिमेव नदत्तवन्तः। इयमतिदुःखदा वार्ता अस्याः फलस्वरूपतोऽद्यास्मासु क्रमश आत्महीनताऽऽयाता, मानसिकी दुर्बलता सञ्जाता, अनुशासनादाचरणात्सत्याच्चवयं पश्चात्पतितुमारब्धाः।

अत एवातः परं नास्माभिर्विषयेष्वेतादृशेषु लज्जा कार्या प्रत्युत जातास्त्रुटीः सुधार्य समयं परिचित्य समुचितेन ज्ञानविज्ञानयोः समन्वयेन प्राचीनेतिहासस्य परम्परायाश्चाधारशिलां स्थिरीकृत्याधुनिके व्यावहारिके कर्मणि चरित्रे च कथमावश्यकः सुधारो विधेयः? अथाहमनयैव विद्वत्सम्मेलनद्वारा संसारस्य सर्वान् संस्कृतानुयायिनो लेखकान्कवीदुषः पण्डितान्विशेषज्ञान्सर्वसमक्षं हृदानुरुन्धे विज्ञापयामि चाथ स्मिन्विषये दृढमनुसन्धानं व्यावहारिकं कार्यान्वयनं च नितान्त- मावश्यकम्, अपेक्षितं च।

यद्यप्येतादृशेषु गहनेषु विषयेष्वधिकं वक्तुंनाहं कोऽपि विद्वान्, तथापीयं हर्षस्ये वार्तास्ति यदद्यास्माकं संस्कृतज्ञानां दृष्टिकोणेऽपि परिवर्तनं दृश्यमानमस्ति, तस्यैव फलस्वरूपतो वयमद्यात्र समवेताः। उदारतयात्मगौरवेण सार्धमवसरोचितं कृत्वाऽस्माभिरस्माकं पुस्तकालयेषु विद्यमानानां ग्रन्थानामध्ययनेऽनुसन्धाने च निष्पक्षपद्धत्या क्रियमाणेऽस्माभिरिदमप्येकं दिनं पुनर्दृश्येत यद्विज्ञानं पाश्चात्त्यसभ्य-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ताया एव पारिबर्हं नास्तीति। अस्माकं सङ्गेऽपि लोकोत्तरा वैज्ञानिका ग्रन्थाः सन्ति, येभ्यो जीवशास्त्रे, वनस्पतिशास्त्रे आयुर्वेदे, रसायन-शास्त्रे च महान् प्रभावः पतितुं शक्नोति। वैज्ञानिकेषु संस्कृतज्ञानं संस्कृतज्ञेषु च विज्ञानाभिरुचिर्यदि न स्यात्तदाद्यास्माभिरेषा समस्या दुष्पूरा स्यात्, अत एतयोर्द्वयोः (ज्ञान-विज्ञानयोः) समन्वयोऽपेक्षितः तदैव शुद्धानुसन्धानस्य वातावरणं भावि, तत एव च संसारे ज्ञान-विज्ञानद्वारा सुखं सुविधाः शान्तिश्च भविष्यन्ति, मानवसमाजश्च प्रफुल्लः फलितश्च स्यात्।

अपरत्र दर्शनेऽप्यस्माकं नेपालस्यैकं विशिष्टं दायित्वमस्ति। विदेहदर्शनेन याज्ञवल्क्यस्मृत्या च सममेव बौद्धदर्शनस्याप्यत्रैव प्रादुर्भावोऽभवत्। परमनयोर्द्वयोर्दर्शनयोः समुन्नतिद्वारा नेपालीयैः समन्वयवादः स्थापितः, अन्यत्रेव परस्परमेलनं भवितुं न दत्तम्। धार्मिकी व्यावहारिकी च सहिष्णुतैवास्माकं दर्शनस्याधारस्तम्भाय-मानासीदस्ति च। 'वसुधैव कुटुम्बकम्' इतिभावनैवास्य स्रोतोऽस्ति। वयं तर्पणं कर्मः, जड़चेतनात्मक- निखिल-प्राणिमात्रस्य तृप्तिं काम-यामहे, देवताः पितॄंश्च सर्वान् मन्यामहे, कस्मिन्नपि कर्मणि क्रियमाणेऽपि फलाशां त्यक्त्वा कर्तव्यं ज्ञात्वा करणमेवोत्तममित्यत्र विश्वसिमः। एता भावना एवाद्यत्व आधुनिकेषु दार्शनिकसिन्तेष्वपि गम्भीर-तया यदि बद्धमूला भवेयुस्तदैव विश्वस्मिन्घटमाना विघ्नबाधा अपसरिष्यन्ति। 'सर्वभूतहिते रताः' इत्यस्य सत्यं स्वरूपं द्रष्टुंलभ्ये-तेति वक्तुं नाहमात्मानमसमर्थं मन्ये। एवमस्मिन्नेव समन्वयवादेऽस्माकं निर्दलीया पञ्चायतप्रजातान्त्रिकव्यवस्था साम्प्रतं निर्विकल्पा व्यवस्था सम्पन्नेति वदामि।

वयं समन्वयवादे विश्वासं रक्षामः। समन्वयात्मकदर्शनद्वारैव विश्वसमस्यापूर्तिर्भवितुं शक्नोतीति धारणास्माकमास्ते। अस्माक-मसंलग्ना परराष्ट्रनीतिरपि समन्वयवाद एवाधारितास्ति एतस्मादपि कारणादस्यां दिशि साम्प्रतमस्माभिः पादश्चालनीय इति वक्तुमर्ह

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वकर्तव्यं मन्ये। अध्ययनस्याध्यापनस्य चात्यावश्यकतास्ति। एतेषु सर्वेषु कार्येषु संस्कृतविदुषां महदुत्तरदायित्वमासीदस्ति भविष्यति चेत्यत्रापि नास्ति मे शङ्का।

अयं च खलु प्रमोदस्य विषयोऽस्ति यद् विशेषतः पुरातनकालादेव समये समये समापतिता अनेका विघ्नबाधा निरस्य कालस्य परिस्थितेर्जनाकाङ्क्षायाश्चानुरूपं नेपालेन स्वास्यास्तित्वं नेपालीयैश्च स्वस्य व्यक्तित्वं संरक्षितमस्ति। अस्मिन्नपि कर्मणि अस्माकं संस्कृतेः परम्परायाः वीरपूर्वजानां विदुषां च महद्दायित्वमस्ति। इदं च विश्वस्य सर्वैर्विद्वद्भिर्विदितमेवास्ति।

अथैकमात्रहिन्दूराष्ट्रे नेपाले संस्कृतविश्वविद्यालयस्यात्यावश्यकतास्माभिः सर्वैर्नेपालीयैर्विशेषतया च नेपालीयैर्विद्वद्भिरननुभूता नास्ति, परं कदा कथं चैष सम्भवति, कीदृशरूपे परिणाम्यमानो देशोचितो भविष्यति, किं कृत्वा चाधुनिकपद्धत्यास्माकं विद्वत्तायाः परम्परा स्थायिनी भवतीत्यत्र विषयेऽत्रोपस्थितैर्विद्वद्भिरारब्धस्य विचारविनिमयस्याहं हृदा सहर्षं स्वागतं करोमि, तथेदमपि वक्तुमभिलष्यामि यदतः परमस्माभिः कैरपि नेत्रे निमील्यान्धविश्वासतो विना कारणं कुत्रापि विषये क्रियमाणमन्धानुकरणं नेपालीयसमाजस्य कृते न शोभते। विश्वविद्यालयपर्यन्तेन प्रत्येकशिक्षालयेन तादृशः कार्यक्रमः प्रस्तोतव्यो यत्ततः शिक्षालयाद्विश्वविद्यालयाद्वा निर्गतः कोऽपि नेपालीयः स्नातकः सर्वप्रथममनुशासितश्चरित्रवानाधुनिकश्च सम्पन्नः परानपि तथा निर्मातुं शक्नुयात्। अत्र नान्यस्तर्को भवितुं शक्नोति। इदमपि साम्प्रतमत्र वक्तुं वाञ्छामि।

अस्मिन्नेव प्रसङ्गे मण्डलस्यास्य जनतायाः सविधेऽपि पुनरेकवारमागत्येत्थं मिलितुं प्राप्ततया नितरां प्रीतोऽस्मि। अद्यास्माकं देशस्य सफलता समस्या च कस्मादपि नेपालिनस्तिरोहिता नास्ति, अत एव चास्मिन्विषयेऽधिकं वक्तुमावश्यकतां न पश्यामि। मयापि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

च स्वाभिप्रेताः सर्वे भावा जनसमक्षं समुपस्थापिता एवेत्यतः परं प्रत्येकनेपालीयसविधे इदमेव वक्तुमभिलष्यामि यन्मया यथासमयमुपस्थापितानां विचाराणां कुशले कार्यान्वयने एव प्रत्येकनेपालिनो ध्याने गते यथापूर्वमहं सर्वेषां कृतज्ञो भविष्यामि । अस्माभिः सर्वैर्नेपालीयैर्यथा गुरुतरकायस्यारम्भः क्रियते तथैव तस्य पूर्णतां विधातुमपि शक्तैर्भवितव्यम् ।

अन्ते चोपस्थितस्य सर्वस्य विद्वद्वर्गस्योपर्युल्लिखितविषये पुनरेकवारं ध्यानमाकृष्य सम्मेलनस्यास्य साफल्यकामनया सार्धं समारोहस्यास्य सम्बद्धेभ्यः सर्वेभ्यो हार्दिकं धन्यवादं ज्ञापयामि ।

जय नेपाल !

२०२८ सौरचैत्रे गते गुरुवासरे दाङ्गे

(प्रतिवेदनसमितेः कृते नेपालीयभाषातः संस्कृतेनुवक्ता

गङ्गाधराशास्त्री पराजुली)

उपस्थिताः सर्वेऽतिथयो राष्ट्रभाषायां जातं भाषणं सर्वात्मना न बुध्यन्ते इति हरिप्रसाद आचार्योऽन्ववदत् संस्कृते ।

तदनन्तरं ज. म. वि. वि. सहसचिवः श्री जागेश्वरो ब्राह्मणः सम्मेलनोद्घाटनानुकम्पां कृतवते श्री ५ महाराजाधिराजाय तथोपस्थितातिथिवृन्द-विद्वद्वर्गयोगिसमुदाय-कार्यकर्तृ-सदस्यादिभ्यश्च कृतज्ञतां व्यज्ञापयत् ।

विद्वत्सम्मेलनावसरे

जनता-महा-विद्यालयसञ्चालकसमितेः सचिवेन
श्री जागेश्वर ब्राह्मणेन प्रस्तुतं

धन्यवादभाषणम्

समादरणीया राष्ट्रनायकाः श्री ५ महाराजाधिराजदेवाः, महामहिमराजदूतमहाभागाः, उपकुलपतिमहोदयाः, विभिन्नस्थानेभ्यः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समुपस्थिता विशिष्टविद्वांसः सज्जनाश्च, अहमद्य अत्यन्तं हर्षितोऽस्मि यद् हिन्दूराष्ट्रनायकै श्री ५ महाराजाधिराजदेवैः सह हिन्दू संस्कृतिमहिम-मर्मविज्ञं विदुषां सम्मेलनमत्र द्रष्टुं प्राप्तवानस्मि। अस्माकं सश्रद्धमामन्त्रणं स्वीकृत्य अनेकानि कष्टानि सहित्वा अद्य सम्मिलितेषु श्री ५ महाराजाधिराजदेवेषु सर्वेषु समादरणीयेषु विद्वत्सु च अर्पयितुमुचिता सामग्री नास्ति, नचाल्पज्ञस्य मे हृदये शब्दा अपि स्फुरन्ति तथापि अनन्येन भक्तिभावेन प्रस्तावितसंस्कृत-विश्वविद्यालयमधिकृत्य संपत्स्यमानस्य अस्य सम्मेलनस्य लक्ष्यमभिप्रेत्य किमपि निवेदयामि ।

जनतासंस्कृतमहाविद्यालयोऽयं नेपाले प्रजातन्त्रस्य उषः काले २००८ वि. संवत्सरे तदनुसारं १९५१ ईशवीयेवर्षे लघुविद्यालयरूपेण जातः । क्रमशोऽस्माभिर्यथोत्तरं विकासमुपनीतः २०११ वैक्रमाब्दे अस्माकं प्रार्थनया प्रधानाचार्यपदं स्वीकृत्य अत्र समागतानां विश्रुतविद्याप्रभावाणां श्री आनन्दझामहोदयानां सुसञ्चालनानुग्रहैर्जनतासंस्कृत-महाविद्यालयरूपतां प्राप्तः । अद्य यावत् बहूनां भारतीयानां नेपालीयानां प्रकाण्डविदुषाञ्च सहयोगेनाऽस्माभिः सञ्चालितः । अद्यपर्यन्तं पश्चिमे नेपाले सहस्रश संस्कृतविपश्चितो देशाय उपहरन् प्रथमं वाराणसीतः मध्यमा-पर्यन्तं स्वीकृतपरीक्षा केन्द्रः, अनन्तरं त्रिभुवनविश्वविद्यालयतः स्वीकृतशास्त्रि पर्यन्त-परीक्षाकेन्द्रो हिन्दुसंस्कृतेः संस्कृतस्य च गौरवस्य सरक्षणाय संवर्द्धनाय च बहुकृतपरिश्रमोऽयं विद्यालय इति विदितमस्तु ।

शीघ्रमावश्यकस्य संकृतविश्वविद्यालयस्य स्थानं ग्रहीतुमेष संस्कृत-जनता-महाविद्यालयः प्रसारितकरो विद्यते । एतत्स्थान-निवासिनां संस्कृतप्रियाणां समेषां सदिच्छा चेयम् । सा च श्रीमतां भवतां सक्रियसहयोगैः संपूर्णा भविष्यतीति निवेदयन् सम्मेलनेऽस्मिन् विराजमानेभ्यः राष्ट्रनायकेभ्यस्तथा विशिष्टविद्वद्भ्यश्च सविनयं शतशो धन्यवादान् प्रयच्छामि । जयतु संस्कृतम् जयतु नरेशः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीमद्-विज्ञशिरोमणि-झोपाह्लानन्द-पण्डिताध्यक्ष्ये ।
स्वामी श्रीकरपात्री विराजते सदसि भाषणं कुर्वन् ॥

तपोग्रणीः सुसचिवो विश्वविद्यालयप्रणी ।
जागेश्वरो ब्राह्मणोऽयं जीवताज्जनतामणिः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समयसमायात् सम्मेलनसभायां प्रथमायामन्येभ्यो विद्वद्भ्यो वक्तुमवसरो न पर्याप्त इति सभापतेरासनादुपप्रधानमन्त्रिणा श्रीकीर्तिनिधिविष्टेन संस्कृतविश्वविद्यालयप्रयोजनोपरि विशेष-दार्ढ्यं ददता उपस्थितायां विद्वन्मण्डल्यां निजनिजामूल्यसम्मतिप्रदानानुरोधं विधाय सभाविसर्जनमकारि ।

मञ्चादवतीर्य श्री ५ महाराजाधिराजो भाविविश्वविद्यालयं वर्तमानमहाविद्यालयं निरीक्षितुमट्टालिकायां तस्य समारुरोह सानुचरः । ततश्चतुर्दिक्षु दृष्ट्वा प्राकृतिकं सौन्दर्यं पृष्ट्वा च तानि दृश्यानि स्थानानि नाम्ना पर्यचिनोत् । विद्यालयादवतीर्यातिथिनिवासपर्णकुटीरचत्वरं प्रविष्टः । यत्र मध्ये राज्ञस्तथातिथीनां सम्मानाथ भक्तिपूर्वकं पत्रपुष्पफलं जलपानायोजनमभूत् । तत्र राजदूतेन स्वामिकरपात्रेण विद्वद्वर्गेण च साकं कतिपयपलपर्यन्तं वार्तालापं विधाय विद्यालयस्य भूमिःकियती ? तस्यायः कियान् ? अन्यदायस्रोतः किमस्ति ? इत्यादिविषयजिज्ञासां कृत्वा तत्तद्विशेषज्ञेभ्यो जनतामहाविद्यालयसम्बद्धेभ्यो बुद्ध्वातिथिकुटीरनिरीक्षणं विदधत् प्रसन्नमुद्रो बहिरागत्य मरुत्तर-द्वारा रक्षाचत्वरसंनिविष्टराजशिबिरं प्रति प्रस्थितः ।

द्वितीयेऽहनि चैत्रस्य द्वितीयदिवसे गते विभाते सार्धसप्तनादने पण्डितराजसोमनाथसिग्द्यालस्य साभापत्ये सम्मेलनस्य प्रवचनप्रक्रमः प्रारब्धः, अस्यां सभायां निम्नाङ्किता महानुभावाः प्रमुखा वक्तारोऽभवन् ।

१ पण्डितो हरिराम शुक्लः साङ्ख्ययोगविभागाध्यक्षो वा० सं० वि० वि०
२ पण्डितः सुब्रह्मण्यशास्त्री मीमांसाविभागाध्यक्षः काशी हि० वि० वि०
३ पण्डितः कालीप्रसादमिश्रः भू० पू० प्रधानाचार्यः ,, ,, ,,
४ पण्डितः कमलाकान्तमिश्रः जो० म० गोयनका म० वि० भू० पू० प्र० आ० काशी
५ पं० बलदेवोपाध्यायः अनुसंधानविभागाध्यक्षः वा० सं० वि० वि०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

६ पण्डितो रुद्रधर झा न्यायप्राध्यापकः काशी हि० वि० वि०
७ पं० रामेश्वरशर्मा प्रा० त्रि० वि० वि० काष्ठमण्डपम् नेपालः

स्वस्वसारगर्भितभाषणेषु वक्तृभिर्वेदादिशास्त्राणां तदनुकूलाचरणानां महत्ता दर्शिताभूत् । संस्कृतविश्वविद्यालयसम्बद्धास्तेषामभिव्यक्तयश्चेत्थमैकमत्येनाभूवन्ः—प्रकृतिदेव्या अनुकम्पया विभिन्नसुविधासम्पन्ने नेपाले पुराकालादद्यावधि येन विधिना संस्कृतवाङ्मयरक्षापरम्परा चलन्ती समायातास्ते, साग्रेऽपि रक्षणीया । संस्कृत-विश्वविद्यालयस्थापनां कृत्वा वर्तमानवैज्ञानिकयुगशोभनस्य विश्वबन्धुत्वस्यादर्शं व्यवहारे प्रवर्तयितुं शक्ता अनुकरणीयचरित्राः स्नातकाः संपादनीयाः । वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालयेऽपि प्रायःश्छात्राणां सङ्ख्या नेपालीयविद्यार्थिभिरेव पूरितेति नेपाले संस्कृतविश्वविद्यालयो निश्चयेन चलितुं शक्नोत्येव यत्र वेदादिशास्त्रानुमोदितः क्षत्रियो राजा जागर्ति, यत्र वर्णाश्रमधर्मः श्रद्धापूर्वकं प्रतिपाल्यते तत्र प्रचलितयुगेन साकं सन्तुलितं सं० विश्वविद्यालयं सञ्चालयितुं नितान्तमावश्यकमस्ति ।

संस्कृते विज्ञानस्य न्यूनता नास्ति, न्यूनतास्ते तस्यानुसन्धानं विधाय व्यवहारोपयोगिरूपेण विश्वसमक्षे रक्षणस्य । अन्यदावश्यकमस्ति संसारेऽशान्तवातावरणस्य सृष्टिकर्तॄणामद्यतनभोगप्रधानवादानां प्राचीनदार्शनिकाध्यात्मिकसरणिद्वारा खण्डनपूर्वकं शान्तेः सद्भावनायास्त्यागस्य चोदाहरणं जनसमक्षे रक्षित्वा जीवितुं जीवयितुं शक्ताया मानवजीवनपद्धतेः प्रचारप्रसारयोः । एतत्सर्वलक्ष्यपूर्तिः केवलं विश्वविद्यालयनामकरणमात्रेण भवितुं न शक्नोति । तत्पूर्त्यै तु निरन्तरं शासनस्य जनतायाश्च सर्वतोभावेन प्रयत्नशीलतापेक्षिता । सा यदि न स्यात् तदाद्यावधि विभिन्नस्थानेषु स्थापितविश्व विद्यालयानां या चिन्तनीया स्थितिरस्ति सैव स्थितिः प्रस्तावितविश्वविद्यालयेस्यापि सम्भाव्यते । अतः सर्वैः सप्रयत्नैरादर्शरक्षा कार्या । हिन्दुजातौ राष्ट्रस्य विशेषता पूर्वार्जितागाधज्ञानविज्ञानराशिरेव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF.

तद्राशिनाशेन हिन्दुजातिनाशो मा भूत् तदर्थं तद्रक्षणसक्षणां विकासकुशलां शिक्षां प्रवर्त्य पथभ्रष्टतोन्मुखयुवकान् समावर्जयितुं सर्वथोचितमित्यादि ।

द्वितीयदिनस्येयं प्रथमा सभा सार्धैकादशनादने विसृष्टा, सर्वे जनाः स्वस्वावासकुटीराभिमुखा भोजनविश्रामादिकृते प्रस्थिताः। भोजनानन्तरं केचिदतिथिगणाः श्री ५ महाराजाधिराजस्य माननीयोपप्रधानमन्त्रिणो महामहिमराजदूतस्योपकुलपतेश्च विसर्जनाय विमानघट्टं टरीग्रामं प्रति प्रस्थिताः। तान् विसृज्य समागत्याऽपराह्णे त्रिनादनसमये समेषां विदुषामतिथीनां जनानाञ्च मञ्चे संमेलनमभूत्। श्री सुब्रह्मण्यशास्त्रिसभापतित्वे सभायाः प्रक्रमः प्रारब्धः। तत्र सभायां प्रमुखा वक्तारो निम्नाङ्किताः स्थिताः—

१ पं० कालीप्रसादमिश्रः २ पं० रामचन्द्रशास्त्री
३ डा० जयमन्तमिश्रः ४ पं० पट्टाभिरामशास्त्री
५ पं० विश्वनाथशास्त्री

वक्तॄणां भणितिरभूत्:—वैज्ञानिकैः साधनैरद्य विश्वं संकुचितमिव प्रतिभाति। सर्वासां संस्कृतीनां परस्परं सम्मिश्रणमादानं प्रदानञ्च सम्पद्यत एव। या भाषा पठ्यते यद्देश उष्यते तस्याः भाषायास्तस्य च देशस्य संस्कृतेः प्रभावोन न भवति। काममपि जातिं तदीया संस्कृतिरेव जीवयति। आर्यसंस्कृतेर्मूलाधारः संस्कृतवाङ्मयमेव वर्तते। अतस्तदीयं प्रचारं प्रसारमन्तरा संस्कृतेः संरक्षणमसम्भवि तदन्तरेण च जातिसंरक्षणमशक्यमेव। तस्मात्कारणादस्माकं जातीयरक्षार्थं संस्कृतविश्वविद्यालयः परमावश्यक इत्यादि। अस्याः सभायाः कार्यक्रमे प्रवर्तमान एव सहसा झञ्झावातेन कृतान्तरायाः सर्वे ज० म० विद्यालयाभ्यन्तरे प्रविश्य सभां पुनः प्रवर्त्य हरद्वार-ऋषिकुलविद्यापीठ-प्रधानाचार्यवेदानन्दझाप्रभृतीनां पण्डितानां पूर्वोक्तप्रसङ्गसङ्गतानि भाषणान्यभवन्। ततः सभापतिप्रवचनानन्तरं वैदिकशान्तिपाठेन सभाविसर्जनं जातम्। अत्रापि रात्रौ संस्कृते मृच्छकटिकनाटकाभिनयकार्यक्रमो विद्यालयस्ये छात्रैः क्रियमाणश्चण्डवृष्ट्या प्रतिरुद्धः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तृतीयदिवसे प्रातः सप्तनादने लक्ष्मणपुरविश्वविद्यालयस्य प्राच्यविद्याध्यक्षो भूतपूर्वो जनतामहाविद्यालयस्य प्रधानाचार्यः श्रीमदानन्दझाः सभापतिपदे वृतः। ततो वैदिकस्वस्तिवाचनपुरःसरञ्च विद्वत्सम्मेलनस्य तृतीयदिवसीयप्रक्रमः प्रक्रान्तः। प्रवक्तारश्च प्रमुखा इमेऽभवन्—

१—योगी श्री नरहरिनाथः

२—श्री खेमराज केशवशरणः

३—श्री निरीक्षणपतिमिश्रः

४—श्री योगी शङ्करनाथः फलेग्रहिः

५—श्री स्वामी करपात्रमहोदयः

६—श्री आनन्दझा इत्यादयः।

अस्याः सभायाः प्रवक्तृभिरपि श्री५महाजाधिराजस्य भाषण आकाङ्क्षितभावनानुकूला विचारधाराः प्रकटिताः स्थिताः। विभिन्नविषयेष्वद्यावधि लब्धज्ञान-विज्ञानयोः समन्वयं कर्तुम्प्राचीनाध्यात्मिकग्रन्थानां गंभीरमध्ययनमध्यापनं मननमनुसन्धानञ्च विधातुं बद्धपरिकरः संस्कृतविश्वविद्यालयः सुतरामनिवार्यः। संस्कृतविद्यायाः प्राणा आस्तिकतासच्चरित्रतात्यागतपस्यादयः सन्ति। एतैरेव विश्वशान्तिर्विश्वकल्याणञ्च सम्भवति। अतः साम्प्रतं प्रतिदिनं प्रादुर्भवद्भौतिकविज्ञानाध्ययनमङ्गीकृत्यापि दृढतयोपर्युक्तानाङ्गुणानाम्प्रतिपालनङ्कर्तुं शक्ताः स्नातकाः संस्कृतविश्वविद्यालयादस्मात्समुत्पद्यन्ताम्। वर्तमाना शिक्षाप्रणाली परीक्षाप्रणाली च दोषमयीति सर्वे जानन्त्येव। गुरुशिष्यादिषु सौहार्दविधात्रीं त्यागप्रधानां शिक्षां शास्त्रार्थपद्धतिमेवमाधुनिकप्रतियोगिप्रकारं चाङ्गीकुर्वती परीक्षणसरणी रक्षणीया। ज्ञानविरहितं विज्ञानं विश्वस्य कृते भयंङ्करम्प्रतिभातमस्ति, अतो ज्ञानविज्ञानयोः समन्वय एवैतस्य सं० विश्वविद्यालयस्य प्रधानं लक्षं भवतु।

विश्वस्मिन्नधुनाऽनेकविधा वादाः प्रचलिताः सन्ति, तेषां यथार्थमुत्तरं स्वकीयेन दार्शनिकेन दृष्टिकोणेन दातुं शक्तेषु स्नातकेषु सम्पा-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दितेष्वेव संस्कृतभाषायान्तदीयदर्शनदिशि च विश्वस्यास्था वर्द्धितुं शक्नोति। एतासां सर्वासामेव समस्यानाम्पूर्तये संस्कृतविश्वविद्यालयस्येह स्थापना परमावश्यकीति भणद्‌भिर्निम्नाङ्किताश्चत्वारः प्रस्तावाः सर्वसम्मत्या पारिताः, पादोननवनादनवेलायां सभा च विसर्जिता। इत्यन्ते प्रस्तावा :—

(१) वैक्रमे चतुर्विंशत्युत्तरसहस्रद्वयमिते (२०२४) चैत्रस्य प्रथमे दिने गते दाङ्गविजौरीजनतामहाविद्यालयप्राङ्गणे हिन्दुराष्ट्रनायकेन श्री५ महाराजाधिराजेन स्वकरकमलद्वारा स्वदेशीयविदेशीय विशिष्टविदुषां महतां योगीश्वराणाञ्च यत्सम्मेलनं समुद्घाटितन्तत्र सम्मिलिताः सर्वे वयं तत्र भवतः श्रीमतो राष्ट्रनायकस्य भाषणानुसारमावश्यकत्वेनानुभूतस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापनाविषयं लक्ष्यीकृत्य दृढं सङ्कल्पं कुर्मो यदिमं संस्कृतविश्वविद्यालयं प्रकृत्या मनोहरे संस्कृतसम्वर्द्धनोत्साहसम्पन्नजनतासहिते नेपालदाङ्गविजौरीस्थल एव तथा स्थापयेम यथैतस्मान्निर्गताः स्नातका गंभीरविद्वत्तासम्पन्ना भवेयुः।

(२) संस्कृतविश्वविद्यालयस्य तदीयरूपरेखायाश्च सम्बन्धे वयमैकमत्येन निश्चयं कुर्वीमहि यत् "आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिश्च शाश्वती" वचनानुसारं (क) तर्कशास्त्रम् (ख) वेदाः साङ्गाः (ग) कृषिः, पाशुपाल्यम्, वाणिज्यम्, (घ) राजनीतिरर्थशास्त्रमिति चत्वारः सङ्काया रक्ष्यन्ताम्, एतेष्वेवान्ये विभागा गर्भिता भवन्तु।

(३) सम्मेलनमिदं श्री ५ महाराजाधिराजमहेन्द्रवीरविक्रमसाहदेवे धन्यवादान् शुभाशीर्वादांश्च समर्पयत्तत्र भवतः संस्कृतवाङ्मयसंरक्षणसदिच्छा पूर्णा भवत्विति कामयते।

(४) सम्मेलनमेतत् संस्कृतविश्वविद्यालयस्य प्रतिवेदनं प्रस्तोतुं निम्नाङ्कितसदस्यानां प्रतिवेदनसमितिमेकां घटयति।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नामानीमानि—१ श्री गङ्गाधर पराजुली (ज०म०वि०निदेशकः)
संयोजकः
(२) श्री छविलाल पोखरेलः प्र० आ० पि० सं० म० वि० विजयपुरम् । सदस्यः
(३) श्री केशवदीपकः (वि० सं० आ० स० सचिवः) सदस्यः
(४) श्रीरामेश्वर शर्मा (प्रा०त्रि०वि०वि० काष्ठमण्डपं) सदस्यः
(५) श्री टेकनाथ गौतमः सदस्यः
(६) श्री एकराज शर्मा ,,
(७) योगी नरहरिनाथः ,,

विसर्जितायां सभायामस्यां परावर्तितुकामा भारतस्य काष्ठमण्डपस्य च विद्वांसो राजकीयविमानद्वारा वाराणसीं काष्ठमण्डपं प्रति प्रस्थापिताः । भारतीयविद्वद्भ्यो हिन्दुपरम्परानुसारं यथाशक्ति दक्षिणापि समर्पिताऽभूत् । केचन विद्वांसः सेवाविमानेनापि काष्ठमण्डपं प्रापिताः । अवशिष्टैर्विद्वद्भिःसम्मेलनस्य कार्यवाही चालित एव स्थितः ।

श्री कुलमणिदेवकूटाध्यक्षतायामेकादशवादनवेलातः पुनरपि सभा समारब्धा । श्री ५ महाराजाधिराजस्यास्वस्थताया दुःखदसमाचारे समापतिते सभासद्भिः सर्वैस्तत्र भवतो गात्रे शीघ्रस्वास्थ्यलाभार्थं श्रद्धाभक्तिपुरःसरं श्री पशुपतिनाथः प्रार्थितः। आयोजकसमित्या विद्वद्भी रुद्राध्यायपाठहवनादिकृत्यं विहितम् । अस्याः सभायाः प्रक्रमे पादोनचतुर्वादनवेलायां सम्पूर्णे पुनश्चतुर्वादनकालाद् रात्रावष्टवादनवेलापर्यन्तं तृतीयदिवसीयान्तिमा सभाऽभवत्, योगिनो नरहरिनाथस्य सञ्चालकतायामस्याः सभाया अध्यक्षता श्री स्वामीश्वरानन्देव विहिता स्थिता । अनयोः सभयोरुभयोरुपस्थिताः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रायो बहवो विद्वांसो वक्तारोऽभवन् । द्वयोरपि सभयोः पूर्वोक्तविषयेषु बलाधानपूर्वकं विशेषा सम्मतिरियमप्यागता यत्:—

कस्योश्चिदपि भाषायाः साहित्यस्य दर्शनादीनां च प्रचारे तत्रत्येन शासनेन यावन्न शक्तिरारोप्यते तावत् तत्र साफल्यं नायाति । प्राचीने काले आर्याणां संस्कृतिसाहित्य-दर्शनादिषु तात्कालिकैः राजभिर्विपुलं बलमाहितम् । ऋषिकुलगुरुकुलादीनामाश्रयदातारोपि राजान एव भवन्तिस्म । विक्रमादित्यन्पुष्यमित्र-कनिष्क-हर्ष-भोज-शक-लिच्छवि-गुप्त-चोलादि सम्राजां नामान्यत्र कर्मणि प्रसिद्धानि । बौद्धधर्मस्य बौद्धदर्शनस्य च प्रचारे सम्राजा अशोकेन राज्यशक्तिर्यदि नाहिताऽभविष्यत तदा तेन वेगेन तादृशो व्यापकः प्रचारो नाभविष्यत् । यवनवादशाहानान्तु शासनापेक्षयापि मुख्यङ्कार्यमिस्लामीयसंस्कृतेरारब्यूर्दूप्रभृतिभाषाणां च प्रचार आसीत् । वृटिशफ्रेञ्चादीनां पूर्वैशियायां शासनं स्थापितं यदि नाभविष्यत न च तैः शासनशक्तिरारोपिताऽभविष्यत्तदात्र तदीयभाषासंस्कृत्योरियताल्पीयसानेहसा इत्थङ्कारं प्रचारो नाभविष्यत् । किमपि राष्ट्रं यदि हिन्दूसंस्कृतेः हिन्दूदर्शनस्य च प्रचारप्रसारौ वाञ्छति, तर्हि तौ मनोरथमात्रेण नसम्भविष्यतः । तयोः कृते समाजेन सहैव शासनस्यापि विशेषसहयोगः सुतरामनिवार्यः । कस्याश्चिदपि संस्कृतेर्दर्शनस्य च प्रचारप्रसारसंरक्षणानि केवलं तर्कपूर्णवादविवादद्वारा जातानि नदृष्टानि । संस्कृतविश्वविद्यालय-स्थापनमात्रेण भौतिकवादे सर्वथानुरक्तमाधुनिकं भोगलोलुपं समाजं स्वानुकूलव्यवस्थाम्प्रत्यावर्तयिष्याम इति चिन्तनं केवलं कल्पनैव भविष्यति । तस्य कृते तु श्रम-त्याग-तपश्चर्य्यादिभावनां भृत्वा विश्वशान्तिदिश्यग्रेसरं कर्तुं समाजस्य शासनस्य च बहुविधायाः निरन्तरसेवाया आवश्यकताऽऽस्ते ।

अर्थशास्त्रस्य संस्कृतेश्च संरक्षणसम्वर्धनादिकृते संस्कृतविश्व-विद्यालयेऽस्मिन् निम्नाङ्कितविषयाणां तत्परतया कार्यान्वयनं नितरामावश्यकमिति सर्वेषामेव वक्तृविदुषां बलवदैकमत्यमभूत् । इमे च ते विषयाः—

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१—राष्ट्रियशिक्षाया माध्यमं साधनं क्रमशः संस्कृतभाषैव कर्तव्या ।

२—आकाशवाणी (ने० रे०) द्वारा संस्कृतेऽपि समाचारः प्रसारणीयः ।

३—अन्यभाषाशिक्षायामपि प्रारम्भकक्षातः सर्वोच्चकक्षापर्यन्तं सर्वत्र संस्कृतभाषाध्ययनमनिवार्यङ्कार्यम् ।

४—संस्कृतेऽपि 'द राइजिंग नेपाल' तुल्यमेकं समाचारपत्रं प्रकाशनीयम्

५—संस्कृतभाषायामलब्धानां व्यवहारोपयोगिनां वैज्ञानिकानामन्यभाषाग्रन्थानामपि संस्कृतेऽनुवादः कार्यः ।

६—संस्कृतभाषायामाधुनिकव्यवहारोपयोगिमौलिकग्रन्थलेखनेपि लेखकाः समुचितपुरस्कारप्रदानघोषणया प्रोत्साहनीयाः ।

७—सर्वैः राजकीयपदाधिकारिभिः साधारणसंस्कृतभाषाज्ञानं रक्षितुमनिवार्यम् ।

८—शासनपदेषु संस्कृतविद्वद्भ्यः प्राथमिकता दीयेत ।

९—संस्कृते लिखितानां प्राचीनानां वैज्ञानिकविषयाणामनुसन्धानं विधेयम् ।

१०—संस्कृते काव्यनाटकानां प्रचारप्रसारौ नवलेखनं वृत्तपत्रप्रचारश्च कर्तव्यः

११—सर्वत्र धर्मशास्त्राणामध्ययनाध्यापनप्रचाराः प्राचुर्येण कार्याः ।

१२—स्वभावतः संस्कृतिसंरक्षणमूलस्रोतसि महिलावर्गे गृहस्वास्थ्यविज्ञानादिशिक्षा सरलसंस्कृतमाध्यमेनैव दातुमनिवार्या विधेया ।

१३—संस्कृतभाषाप्रणयिभिर्मित्रराष्ट्रैः सह पूर्वोक्तविषयेषु सहयोगादानप्रदानसम्बन्धोपि विधेयः ।

१४—आर्यसंस्कृतेरनुयायिना हिन्दुधर्मावलम्बेन हिन्दुराष्ट्रेण आर्यसंस्कृतेर्मूलाधारस्वरूपां संस्कृतभाषां सहराष्ट्रभाषामुद्घोष्य निजेतिहासे स्वर्णवर्णमभिनवं पत्रं स्थापनीयम् ।

उपर्युक्तसम्मतया सह बहुभिर्विद्वद्भिः स्वस्वभाषणे दृढतया भणितं यत् प्रस्तावितसंस्कृतविश्वविद्यालयेऽस्मिन् अध्यापकाः स्वल्पा एव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नियोक्तव्याः । उच्चकक्षाध्येतारः कुशाग्रबुद्धयो व्युत्पन्ना विद्यार्थिनो निम्नकक्षाध्येतॄन् विद्यार्थिबन्धूनध्यापयन्तु । परिपाटीयम्प्रमुखा रक्षणीयेति । ततः सभापतिप्रवचनानन्तरं वैदिकस्वस्तिवाचनपुरःसरं सभाविर्सनमजनि । पूर्वेद्युर्दृश्यतयोपस्थापयितुं निश्चितस्य मृच्छकटिकनाम्नः संस्कृतरूपकस्याभिनयो रात्रौ नववादनाद् द्वादश-वादनपर्यन्तं विहितः । इत्थमवसितं सम्मेलनमिदम् ।

अन्येद्युरवशिष्टानतिथीन् सादरं विसृज्यायोजकसमितेः सचिवः सम्मेलनेऽनवरतसहयोगिभ्यो जनेभ्यः पञ्चायत्त-वर्गीयसङ्घटन-सदस्य-राजकीयकर्मचारि-मरुत्तर-शालिक-चालक-प्रभृतिभ्यश्च कृतज्ञता-पूर्वकं धन्यवादं ज्ञापयित्वा सम्मेलने जातानां त्रुटीनां कृते आयोजक-समितेः प्रातिनिध्येन क्षमामयाचत ।

सम्मेलनेऽवसिते तत्सम्बद्धशेषकृत्यजातपूर्तेरुत्तरदायित्वमायोजक-समितेरध्यक्षस्याचिरवत्यञ्चलाधीश - श्रीरामनारायणश्रेष्ठस्याज्ञया जनतामहाविद्यालयस्य सञ्चालकसमितये प्रादायि ।

सम्मेलनसम्बद्धायव्ययविवरणं भाषाभागे ४२ पृष्टे द्रष्टव्यम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीं

प्रस्तावित-संस्कृतविश्वविद्यालयस्य प्रतिवेदनम्

प्रतिवेदनसामग्रीसङ्कलनम्

विद्वत्सम्मेलने समाप्ते द्वितीयादेव दिवसात् प्रतिवेदनसमितेरायोजकसहिताः श्रीसुरेन्द्रझाप्रभृतयः केऽपि विद्वांसः स्थानीये सूदयरामेश्वरमन्दिरे राष्ट्रनायकस्य स्वास्थ्येलाभार्थं कतिपयदिनपर्यन्तमनुष्ठाने लग्नाः।

ततः परं प्रस्तावितस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य सम्बन्धे विशिष्टानां विदुषां लिखिताः सम्मतीः प्राप्तुं पत्रव्यवहारे कृते कतिपयानां विदुषां सम्मतयः शुभकामनाश्च प्राप्ताः। किन्तु भारतीया अधिका विबुधास्तस्यां वेलायां ग्रीष्मावकाशे भ्रमणार्थं गता अभवन्निति समये पत्रमप्राप्य सम्मतीर्दातुं न प्राभवन्। श्रावणस्य तृतीयसप्ताहे प्रतिवेदनसमित्यायोजकगङ्गाधरशास्त्री पराजुली विदुषां सम्मतीः शुभकामनाश्च प्राप्तुं वाराणसीं प्रति प्रयातः। पूज्यपादस्वामि श्री १००८ हरिहरानन्दसरस्वती (करपात्रमहाराज) सर्वतन्त्रस्वतन्त्र-महामहोपाध्याय-श्रीगोपीनाथकविराज-पण्डितराज- श्रीराजेश्वरशास्त्रिद्रविड-प्रभृतिविशिष्टविदुषामपि शुभाशीःस्वरूपाःसम्मतीर्नीत्वा भाद्रमासान्ते गङ्गाधरशास्त्री दाङ्गमागात्।

तदनन्तरं विद्वद्भाषण-सम्मति-प्रभृतीनामाधारे प्रतिवेदनस्य प्रारूपे रच्यमाने ज० म० वि० स० सचिवः श्री जागेश्वरब्राह्मणः प्रतिवेदनसम्बन्धे सम्मतिं नेतुं शीघ्रं काष्ठमण्डपमागम्यतामिति वारं वारं सूचनां दातुमारभत। तत्कालं प्रतिवेदनसमितेरुपस्थितसदस्यैः श्रीटेकनाथगौतम-श्रीकेशवदीपकायोजकैः प्रतिवेदनस्य संक्षिप्तां रूपरेखां प्रस्ताव्य तां नीत्वायोजकगङ्गाधरशास्त्री आश्विने २९ गते काष्ठमण्डपं गतः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तस्यामेव वेलायां स्वास्थ्यपरीक्षणार्थं राष्ट्रनायकः शीघ्रमेव बहिरेतीति चर्चा चलिता, प्रतिवेदनं प्रस्तोतुं च कियानपि समयोऽपेक्षित इति हेमन्तसमये व्यवस्थितां योजनां सम्मतिं च दातुं शक्ताः सदक्षिणापथस्थिताः केऽपि विशिष्टा विद्वांस आह्वयितव्याः, एका विद्वद्गोष्ठी समायोजनीया, तस्यामेव गोष्ठ्यां प्रतिवेदनसमितिसदस्यसमुल्लसितायां विविधाङ्गेषु पूर्णविवेचनेन साकं प्रतिवेदनं पूरणीयमिति ध्येयं लक्षीकृत्य प्रतिवेदनसम्बन्धेऽद्यावधि जातौ गतिविधी अवगतौ कारयितुं वाल्मीकिसंस्कृतमहाविद्यालये पण्डितराजश्री सोमनाथसिग्द्यालसाभापत्ये कार्त्तिके ३ गते एकां विद्वत्सभामामन्त्र्योपस्थितविद्वद्वर्गद्वारा प्रतिवेदनस्य रूपरेखायामनुमोदने प्राप्ते तस्यैवाधारे प्रस्तावितसंस्कृतविश्वविद्यालयस्यावश्यकतायाः, सैद्धान्तिकस्वरूपमांत्रस्य च काञ्चिच्चर्चां कृत्वा निवेदनमेकं सज्जीकृत्य कार्तिके ४ गते तात्कालिकमाननीयशिक्षामन्त्रिश्रीवासुदेवप्रसाद ढुङ्गानाद्वारा श्री ५ महाराजाधिराजसमक्षं प्रापयितुं सहसचिव श्री जागेश्वरब्राह्मण-निदेशक श्रीगङ्गाधर शास्त्रिभ्यां प्रस्तुतम्, भाविन्या विद्वद्गोष्ठ्याः कृतेऽपेक्षितैः कतिपयैर्भारतीयविद्वद्भिः सह सम्पर्कं रक्षितुं महामहिम्ना श्री भारतीयराजदूतेन सह परामर्शश्च कृतः ।

२०२५ कार्तिके ४ गते प्रस्तुतं सङ्क्षिप्तं निवेदनम्

श्री ५ महाराजाधिराज सर्वकार,

२०२४ सम्वत्सरे चैत्रे १ गते दाङ्गस्थितजनतामहाविद्यालयप्राङ्गणे समायोजितस्य विद्वत्सम्मेलनस्य समुद्घाटनं तत्र भवतां करकमलद्वारा सम्पादयितुं प्राप्नुवद्भिरसीमहर्षोऽनुभूयते । विद्वत्सम्मेलनमिदं प्रस्तावितस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य पृष्ठभूमावायोजितमासीत् । केवलं त्रयोदशदिनानां स्वल्पेन समयेन या सज्जा भवितुं शक्ता, विद्वद्वर्गस्य साधुसमुदायस्य च योपस्थितिर्भवितुं शक्ता तत्सर्वं तत्र भवतः प्रतापस्य प्रभावः । त्रिदिवसीयसम्मेलनस्यास्य कार्यविव-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रणं सङ्क्षेपतः पृथक्प्रकाश्यमानमस्ति । राष्ट्रनायकैः स्वकीये समुद्घाटनभाषणे व्यक्तीकृतमनुरोधं विचार्य सम्मेलनसमये विद्वद्वर्गैर्यो विचारविनिमयो विहितः, भाषणानि कृतानि, पश्चाच्च समागतविद्वद्भिः सम्पर्कं स्थापयित्वा समानीतासु लिखितसम्मतिषु य आशय उपलब्धः, निरुक्तं सर्वं विषयवस्तु समधीत्य तस्यैवाधारे प्रस्तावित-संस्कृत विश्वविद्यालयस्यावश्यकतां स्वरूपञ्चाधिकृत्य राष्ट्रनायकसमक्षं सङ्क्षेपतो निवेदनमिदं प्रस्तूयते ।

दाङ्गात्प्रस्थानस्य दिवस एव सहसा तत्र भवतोऽस्वस्थीभावस्य दुःखदघटनया किञ्चित्कालपर्यन्तं कार्येऽस्मिञ्शैथिल्यस्य समागमनाद्विद्वत्सम्मतिसङ्कलने च कियतोऽपि समयस्य संलग्नत्वात्कार्येऽस्मिन्कियानपि विलम्बो जातः ।

तत्र भवतः समुद्घाटनभाषणीयघोषणानुसारं कियद्वर्षपूर्वं शिक्षास्माकं संस्कृतमयी आसीत् । अस्माकं समस्ता व्यवहाराः संस्कृतशिक्षाया एवाधारे प्रचलन्तिस्म । धर्मे चार्थे च कामे च मोक्षे च भरतर्षभ । यदिहास्ति तदन्यत्र यन्नेहास्ति न तत्क्वचित्, इयं सिंहगर्जनासीत । दुर्भाग्यवशादार्यदेशस्यैकस्मिन्विशाले भागे शक-हूण-यवन-आङ्लानामाक्रमणं सञ्जातम् । आर्यसंस्कृत्युपरि नानाघातप्रत्याघाता आपतिताः। आर्यसंस्कृतेर्मूलाधारभूतं संस्कृतवाङ्मयमुपेक्षितं भवितुमारब्धम् । एतस्य प्रभावोऽस्माकं देशेऽपि पतितुमारब्धः । संस्कृतमय्याऽस्मच्छिक्षयाद्यान्यदेव रूपं परिग्रहीतुमारब्धम् । संस्कृतशिक्षां प्रति निष्ठा क्षीयमाणास्ते । अस्मद्धर्मसंस्कृतिपरम्परा एवास्माकं राष्ट्रियतास्ति । अस्मद्धर्मसंस्कृतिपरम्पराः संस्कृतशिक्षायामेवाधारिताः सन्ति । धर्मसंस्कृतिपरम्परारूपां राष्ट्रियतां दृढीकर्तुमपि अद्यास्माकं कृते संस्कृतशिक्षात्यावश्यिकास्ति । अस्मद्देशो विश्वस्यैकमात्रं हिन्दू-अधिराज्यमस्तीति हिन्दूसंस्कृतेः प्राणमयस्य संस्कृतवाङ्मयस्य संरक्षणं संवर्धनञ्चास्माकं परमं कर्तव्यमापतितमस्ति। वर्तमानायाः पञ्चायत्तप्रजातन्त्रप्रणाल्या आधारशिलां दृढीकृत्य विकासं कर्तुं च संस्कृतवाङ्मयस्योत्थानमत्यावश्यकमापतितं विद्यते ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृतवाङ्मयस्य वेद-वेदाङ्ग-दर्शनस्मृतीतिहास-पुराणानि प्रायोऽस्माकमेव हिमालस्य कन्दरासु तपस्यतां महर्षीणां मस्तिष्केष्वाविर्भूतानि सन्ति। अस्माकं देशः संस्कृतवाङ्मयस्य मूलस्थलमित्युक्तौ न भविष्यत्यत्युक्तिः । पुरातनसमयेऽस्मद्देशे विद्वांसः प्रतिगृहं पाठशालाश्चालयन्तिस्म। दूरादागताश्छात्रा भोजनवस्त्रादिप्रबन्धपूर्वकमध्याप्यन्तेस्म। एतादृशेभ्यो विद्वद्भ्यस्तात्कालिका राजानःसर्वाङ्कक्षमापत्रं प्रदाय संस्कृतं प्रति स्वीयां निष्ठां व्यञ्जयन्तिस्म। अद्य तत्प्रचलनं हारितम्। पर्वतेषु नगरेषु ग्रामेषु खेटखर्वटेषु कोणेषु च यत्र तत्र संस्कृतप्रतिकूला शिक्षा प्रचलितास्ति । अस्मत्कुमारेषु स्वकीयधर्मसंस्कृतिपरम्पराः प्रति श्रद्धा क्रमात्क्षीयते । अस्यामवस्थायां संस्कृतशिक्षादिशि ध्याने न दत्तेऽस्माकं राष्ट्रियतैव सङ्कटे पतिष्यतीति संम्भाव्यते। राष्ट्रियतानुकूलशिक्षा राज्याश्रयमलभमाना राष्ट्रियतामपि समादाय समाप्ता भवति। राष्ट्रनायकपूर्वजानां शाखासु श्रीकुलमण्डनसाहेन कास्कीपण्डितानां ज्यौतिषिकाणाञ्च सहयोगस्य प्राप्ततया सा शाखा स्फार्यमाणा लंतर्जुङ्ग-गोरखाविदुषाञ्च साहाय्यमासादयन्ती काष्ठमण्डपमागत्य विशालनेपालसंघटनशक्ताऽभवत्, अन्या ढ़ोर-भिरकोटगह्रौंकोटाद्याः शाखा विद्वत्प्रश्रयमनवाप्यैव सीदन्त्यो गता इति साहवंशस्य पूर्वेतिहासेनापि सूचितमेवास्ते। अतो राष्ट्रियतानुकूलशिक्षायाः संरक्षणं राष्ट्रस्य कृते श्रेयस्करमस्ति ।

राजनीतिकदृष्टचा पृथग्भूता अपि विश्वस्य हिन्दवः सांस्कृतिकदृष्टचाऽस्माकं देशं राजमुकुटश्चात्मीयं मत्वा सश्रद्धं सगौरवं च पश्यन्ति। हिन्दूसंस्कृतिमूलाधारभूतसंस्कृतवाङ्मयसंरक्षणसंवर्धनं नेपालोऽवश्यं करिष्यतीत्याशान्विताश्च सन्ति, सहायतां चास्माकं कर्तुन्तत्पराः सन्ति। अतो हेतोरस्मद्देशे संस्कृतवाङ्मयप्रतिष्ठापनायै प्रयत्नस्य भवनमनिवार्यमास्ते ।

राष्ट्रनायकैः समुद्घाटनभाषणे भणितमेवास्ते अस्माकं पुस्तकालयेषु अनल्पमूल्यानि ग्रन्थरत्नानि सन्तीति । तेषां ग्रन्थानामध्ययनं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मननमनुसन्धानं सारग्रहणञ्च विधाय प्रचारे प्रसारे च कृते वयं स्वभङ्ग्यैव वैज्ञानिकचमत्कारेण विश्वमाक्रष्टुं शक्नुमः, सन्मार्गे प्रवर्तयितुं प्रभवामो, विश्वशान्तिं च स्थापयितुं समर्थाः स्याम । अतोऽस्माकं देशे संस्कृतविश्वविद्यालयोऽत्यावश्यकोऽस्ति । अद्यत्वे ऽस्माकं प्रतिवेशि-राष्ट्रेषु विश्वविद्यालयानां यत्स्वरूपमस्ति, अस्माकं प्रस्तावितसंस्कृत-विश्वविद्यालयास्यापि तदेव स्वरूपं यदि भवेत्तदाऽस्माकमाकाङ्क्षाः कदापि साकारा न स्युरतोऽस्य स्वरूपेण विलग्नेनैव भवितव्यम् ।

विगते विद्वत्सम्मेलने त्वरावशात्सम्पर्कमप्राप्तान्व्यवस्थित-योजना दातुं समर्थान् दक्षिणभारतीयैः सह कतिपयोन्विशिष्टविदुष आमन्त्र्यास्मिन्नेव हेमन्तसमये स्वल्पायाः एकस्या विद्वद्गोष्ठ्याआयोज-नस्य सञ्चालकसमितितो निर्णीततया तस्यामेव गोष्ठ्यां संस्कृतविश्व-विद्यालयस्य विस्तृतं स्वरूपं, पाठ्यक्रमं, कुटीरव्यवस्थां प्रशासन-सञ्चालनप्रभृतिकार्यव्ययस्याकलनादिविषयश्च पूर्णतो विविच्य निर्णयस्य ध्येयं रक्षित्वा सांप्रतं केवलं सैद्धान्तिकरूपेण संस्कृतविश्व-विद्यालयस्य स्वरूपं निम्नधारासु प्रस्तूयमानमस्ति ।

१. संस्कृतव्याकरणे व्युत्पन्नान् कतिचन छात्रान्विदेशशिक्षास्वपि व्युत्पन्नान् विधाय तत्सारभूतमावश्यकं चांशं संस्कृते नेपालीयभाषायां चानुवादं कारयित्वा संस्कृतस्य नेपालीयभाषाया एव वा शिक्षयैव चिकित्सकाञ्शिल्पिनश्च सम्पाद्य विदेशशिक्षायां जातस्य समय-साधन-शक्तीनां राष्ट्रियस्यापव्ययस्य निवारणे प्रयत्नो विधेयः ।

२. आधुनिकसंस्कृतविद्यालयैरुपेक्षितान्परमाधुनिकसामाजिकजीवने नितान्तमपेक्षितान्पौरोहित्यशास्त्रव्यवहारशास्त्रार्थशास्त्रवार्ता-विद्या (कृषि-पशुपालन-वाणिज्य) स्थापत्ये (वास्तुविद्या) नागरिकशास्त्र - राजशास्त्र- गणित-भूगोल-खगोलेतिहासभूगर्भ-पत्रकारिता-लोकभाषादिकानपि पाठयितुंलक्षीकृत्यानुसधानं कार्यम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३. आयुवदस्यास्त्रविद्यासहितधनुर्वेदस्य स्थापत्यशास्त्रस्य यन्त्रशास्त्रस्य भूगर्भशास्त्रस्य जीवशास्त्रस्ये रसायेनशास्त्रस्य चागमोक्तविषयस्याध्यात्मिकं भौतिकञ्चेति द्विविधाभ्यां साधनाभ्यासनुसंधानं कृत्वा हिन्दूसंस्कृतेः प्रतिष्ठां पूर्ववज्जागरूकां रक्षितुं प्रयत्नः कार्यः।

४. 'ज्ञानं भारः क्रियां विना' यस्तु क्रियावान्पुरुषः स विद्वान्' इमं सिद्धान्तं ध्याने रक्षित्वा रचनात्मिकाया व्यावसायिक्याश्च शिक्षायाः पूर्णव्यवस्थां विधाय स्नातकान्स्वावलम्बान् कृत्वा राष्ट्रमात्मनिर्भरं विधातव्यम् ।

५. कस्मिंश्चिदपि पुस्तके न लिखितानां परं पूर्वजक्रमाद्धस्तक्रिया-द्वाराऽस्मद्देशे प्रचलितानां सांप्रतिकनिष्क्रियशिक्षया विनाश्यमानानां गृहशिल्पकला-मन्त्रवैद्यकप्रणालीनां संरक्षण-संवर्धने प्रचार-प्रसारौ च विधेयौ ।

६. राजतन्त्रसंरक्षणं हिन्दुसंस्कृतेर्हिन्दुजातेश्च विकासं च कर्तुं वर्तमानं भोगाभिमुखमशान्तं समाजं संयमस्यादर्शं दर्शयित्वा शान्तं गुरुशिष्यसम्बन्धं च सुमधुरं विधातुं प्राचीनगुरुकुलपद्धत्या ब्रह्मचर्याश्रमं संस्थाप्य विश्वबन्धुत्वभावनां स्थिरीकृत्य विश्व-कल्याणं सम्पादयितुमात्मबलशालिनः कर्मठाः सदाचाराश्च स्नातका निष्पाद्याः ।

७. संस्कृतवाङ्मयेतिहासस्य तत्सम्बद्धलोकभाषाणां चान्वेषणं कार्यम् ।

८. योग-योगाङ्गोपासनानां क्रियात्मकशिक्षाद्वाराऽऽगमशास्त्ररहस्यानुसन्धानं विधेयम् ।

९. अस्मत्पुस्तकालयस्थितानां प्राचीनवैज्ञानिकग्रन्थानां प्रकाशन-मननानुसन्धानसारग्रहणं कृत्वाऽऽध्यात्मिकसम्पत्तिसंपुटितस्य स्वस्यैव विज्ञानस्य प्रचारेण विश्वं कल्याणमयमार्गे प्रवर्तनीयम् ।

१०. विश्वबन्धुत्वस्यादर्शंसंमुखे कृत्वा पौरस्त्याध्यात्मिकरहस्यं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जिज्ञासवे पाश्चात्यजगते यथाविधि आध्यात्मिकरहस्यस्य परिचयो देयः ।

११. 'यन्नवे भाजने लग्नः संस्कारो नान्यथा भवेत्' नीत्यनुसारं छात्रानात्मबलसम्पन्नांश्चरित्रशालिनोऽनुशासितान्राष्ट्रियतां प्रति निष्ठावतश्च कर्तुं सप्ताष्टवर्षावस्थात एव प्रवेशो विधेयः ।

१२. प्रविष्टच्छात्रेभ्यः पूर्वं वेदवेदाङ्गानां साधारणशिक्षा ततः पौरस्त्यपाश्चात्यज्ञानविज्ञानयोःसमन्वयात्मकपद्धत्योच्चशिक्षा दातव्या ।

१३. विशिष्टानामनुभविनां च विदुषां समित्या ज्ञानविज्ञानयोः समन्वयात्मकः पाठचक्रमो निर्धार्यः ।

१४. वादविवादग्रस्ते वर्तमाने जगति अस्माकं नेपालस्य समन्वयसहिष्णुतयोःसिद्धान्तः प्रचार्यः ।

१५. भवनसज्जायां बहुव्ययमकृत्वाग्ने रक्षितुं पुस्तकालयभोजनालयकार्यालयादिकृत एव भवनानि निर्मायान्यत्सर्वं कार्यं कुटीरेषु निर्वाह्यम् ।

१६. आन्वीक्षिकीत्रयीवार्तादण्डनीतिभेदैश्चतुर्षु सङ्कायेषु विभक्ता विद्याः प्रचारयितुं प्रसारयितुं च यथासम्भवं प्रयत्नो विधेयः ।

१७ परीक्षाध्यापनानुसन्धानैस्त्रिधा भिन्नानि विश्वविद्यालयमूलस्रोतांसि सम्यक्संचालयितुं सदावधातव्यम् ।

१८. स्नातकान्वैदुष्यसम्पन्नानात्मनिर्भरांश्च संपादयितुं यथाविषयं मौखिकी लिखिता प्रायोगिकी वा त्रिविधा परीक्षा व्यवस्थाप्या ।

१९. छात्राणां बोधं संस्कारं च दृढं सम्पादयितुमध्यापनव्ययभारं न्यूनीकर्तुं चोच्चकक्षश्छात्रद्वारा निम्नकक्षच्छात्राणामध्यापनसञ्चालनरूपायाः प्राचीनप्रणाल्या यथासम्भवं प्रयोगो विधेयः ।

२०. प्रात्यहिककार्यजातपत्र-पत्रिकादीनामनुसंहितविषयाणां च प्रकाशार्थं मुद्रणालयव्यवस्था कार्या ।

२१. अध्ययनाध्यापनलेखनभाषणप्रभृतिनिखिल व्यवहारमाध्यमं सुबोधं सरलं सरसं सभ्यं च संस्कृतं कृत्वा साधारणजनेषु प्रचारो विधेयः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२२. संस्कृतप्रौढ़पाण्डित्यरक्षणपूर्वकं विवेचनाशक्तेरपि संवर्धनं कार्यम् ।

२३. त्यागस्य तपस्याया मितव्ययितायाश्चादर्शं पुरो निधाय समस्तं कार्यजातं कार्यम् ।

२४. महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयेनाम्ना दाङ्ग-विजौर्यां संस्कृतविश्व-विद्यालयः स्थापनीयः ।

२५. 'शस्त्रेण रक्षिते राष्ट्रे शास्त्रचिन्ता प्रवर्तते' नीत्यनुसारं राष्ट्रे सुरक्षिते सत्येव सर्वस्यापि कार्यस्य संभवाद्राष्ट्रं दृढीकर्तुं प्राचीन-राजशास्त्रमनुसन्धाय तदाधारेण पञ्चायतदर्शनं परिपुष्टं परिष्कृतञ्च विधेयम ।

प्रस्तावितसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य वास्तविकं स्वरूपं स्थापनोत्तरं शनै पूर्णं भविष्यति । प्रारम्भिकं स्वरूपं स्वल्पं स्वल्पतरं वा भवतु परं किञ्चित्समयानन्तरमेवासौ विशुद्धमपेक्षितञ्च स्वरूपं धृत्वावश्यं नेपालस्य प्रतिष्ठां वर्धयिष्यति महतोऽभावस्य च पूर्तिं करिष्यति ।

विश्वविद्यालयोऽयं कुत्र स्थाने स्थापनीय इत्यस्मिन्विषये विद्वत्सम्मेलने बहूहापोहौ विचारविनिमयं च कृत्वान्ते सर्वसम्मत्या दाङ्गविजौरीभूमावेव स्थापनीय इति प्रस्तावः पारितोऽस्ति । दाङ्गीयजनतायाः संस्कृते निष्ठोत्साहश्च सम्मेलन उपस्थितैः सर्वैर्विदितावेवास्ताम् । विगत २००८ वत्सरीयवात्यायां बहुषु नेपालीयजनेषु आङ्गलविद्यालयोद्घाटनपरेषु दाङ्गीयजनतया संस्कृतविद्यालयं संस्थाप्य बहुमूल्याँ स्वकीयां १२०० वर्गपरिमितां भूमिं विद्यालयाय प्रदाय संस्कृतं प्रति स्वीयश्रद्धाविश्वासौ विशदीकृतौ । दाङ्गीयवायुजलयोः पर्वतवासिनस्तलवासिनश्च रमन्ते । नागरेणान्येन केनापि कस्यापि क्षोभस्याबाह्याकर्षणेनाध्यापनाध्ययनमनननानुसन्धानेषु शङ्कात्र नास्ति । विश्वविद्यालयार्थमपेक्षितायाः समतलभूमेर्नैयून्य-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मप्यत्र नास्ति न वा सीम्नः समीपतया विदेशीयप्रभावापातस्याशङ्कात्र विद्यते। सम्मेलने समुपस्थाय दाङ्गोपत्यकां साक्षात्कर्तारो बहवो विद्वांसो दाङ्गीयां प्रशान्तरमणीयां भूमिमेव संस्कृतवाङ्मयानुशीलनोपयुक्तां निर्धार्य तदनुसारं स्वसम्मतिष्वाशयं प्रकटितवन्तः। साम्प्रतिकाणवीययुगे सुरक्षाया दृष्ट्यापि अस्मत्संस्कृतिसर्वस्वसंस्कृतवाङ्मयस्य ग्रामप्रत्यावर्तनमेव श्रेयस्करं प्रतिभाति। दाङ्गे संस्कृतविश्वविद्यालये स्थापिते सति पूर्वपश्चिमयोः २३क्रोशविस्तृताया दक्षिणोत्तरयोश्च क्रोशपञ्चकात्क्रोशनवकपर्यन्तमायताया दाङ्गोपत्यकायास्तथा ततः पादोनाया देवखुर्युपत्यकायाः पार्श्वस्थितानामन्येषां मण्डलानां विकासतो बहुमात्रायां राष्ट्रियलाभोऽपि स्यात्। विश्वविद्यालयनिर्माणार्थमपेक्षितं मुख्यवस्तु आर्थिकस्त्रोत एवास्ते, देवखुर्यमिवोर्वरायामुपत्यकायां विद्यालयस्य १२०० वर्गपरिमिता भूरस्त्येव। वैज्ञानिकसाधनैरुत्पादने वर्धिते चतुःपञ्चवर्षानन्तरमष्टादशलक्षरुप्यकाणां वार्षिकस्यायस्यानुमानं विशेषज्ञैः कृतमस्ति। प्राचीनैरपि साधनैर्व्यवस्थितरूपेणोत्पादनवर्धनार्थं प्रयत्ने कृते वर्षत्रयाभ्यन्तर एव चतुर्लक्षरूप्यकाणां वार्षिक आयस्तु सहजत एव भविष्यति।

दाङ्गे बिजौर्यां स्थापितं जनतामहाविद्यालयं महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयरूपेण परिणमयतां दाङ्गीयजनानां शिवं सङ्कल्पं स्वीकृत्य राप्त्यञ्चलाधीशस्याध्यक्षतायां संघटितायै वर्तमानायै सञ्चालकसमितये यथावश्यकं विशेषज्ञप्रग्रहणेऽनुमतिपूर्वकं विश्वविद्यालयसञ्चालनार्थमपेक्षितस्यार्थराशेर्विद्यालयसविधेऽभावाल्लक्षपञ्चक—रूप्यकाणामनुदाने प्रदत्ते सति प्रारम्भिकीं व्यवस्थां पूर्णां कृत्वा शीघ्रातिशीघ्रं तत्र भवतां राष्ट्रनायकानां करकमलद्वारोक्तविश्वविद्यालयं समुद्घाट्य दाङ्गीयजनतायाः सदिच्छां साकारीकर्तुं सविनयं प्रार्थयामहे तत्र भवतां यथाज्ञा। यथा वा दया।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निवेदकौ

जागेश्वरो ब्राह्मणः गङ्गाधरशास्त्री पराजुली

जनतामहाविद्यालयस्य सहसचिवः। जनतामहाविद्यालयेनिदेशकः। प्रतिवेदनसमितेरायोजकसदस्यश्च।

१७।१६१ टंगालगैरीधारा,

काठमाडौं नेपाल २०२५।७।४।१

इदं निवेदनं प्रस्तुत्य दाङ्गे प्राप्ते प्रतिवेदनसमितेर्वरिष्ठतमसदस्यो योगी नरहरिनाथो दक्षिणापथयात्राया दाङ्गमागात्। तस्य समक्षे प्रतिवेदनसम्बन्धे जायमाना वस्तुस्थितिर्दर्शिता। तेन सह स्थित्वा प्रतिवेदनसमितेः सदस्यैर्विहिते विचार-विनिमये विश्वस्य कोऽपि विश्वविद्यालयः प्रारम्भ एव पूर्णो भूत्वा न प्रादुर्भूतः। सर्वे शनैः शनैः पूर्यन्ते। अस्माभिरपि लघुयोजनां निर्माय अस्य महत्त्वपूर्णकार्यस्य शुभारम्भो लघुनैव रूपेणापि शीघ्रं विधातव्यः। शुभारम्भसमारोह एव शिष्टविशिष्टदक्षिणोत्तरापथस्थितान् विदुष आमन्त्र्य तत्सत्परामर्शमात्मानुरूपं नीत्वा क्रमात् कार्यान्वितं करिष्यामः। अद्य पुनर्विद्वद्गोष्ठीसमायोजनपक्षे न गत्वा संस्कृतविश्वविद्यालयस्य शुभारम्भपक्ष एव सर्वप्रकारं प्रयत्नं कुर्वीमहीति निर्णयं कृत्वा द्वितीयविद्वद्गोष्ठीसमायोजनां स्थगयित्वा गतविद्वत्सम्मेलने व्यक्तीकृतानां मन्तव्यानां पुनः प्राप्तानां सम्मतीनां चाधारे लघुतरमेतत् प्रतिवेदनं प्रस्तूयते:—

प्रतिवेदनम्

प्रतिवेदनशब्दोच्चारणसमकालमेव स्वभावतो वेदनं प्रति ध्यानमाकृष्यते। आशानुसारा प्रत्याशा, क्रियानुरूपा प्रतिक्रिया, उत्तरानुकूलं प्रत्युत्तरं, बिम्बमिलितं प्रतिबिम्बमिव वेदनसंवादि प्रतिवेदनमेव नैसर्गिकजिज्ञासाविषयो जायते। यं विषयं लक्षीकृत्य वेदनमायाति प्रतिवेदनमपि तमेव विषयमधिकृत्य न प्रस्तूयेत चेत् 'आम्रान् पृष्टः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कोविदारानाचष्टे' न्यायस्य विषयीभूयोपहासास्पदं भवति। अतः कस्मिंश्चिदपि प्रतिवेदने प्रस्तावनीये वेदनसम्बद्धान्विषयान्विश्लिष्य निर्धारयितुमत्यावश्यकं भवति। प्रकृतं प्रतिवेदनं राष्ट्रनायकसमक्षं प्रस्तोतव्यमिति राष्ट्रनायकैर्विद्वत्सम्मेलने किं किं वेदितं, वेदनस्यास्य लक्ष्यीभूता विषयाश्च के के आसन्निति तेषु विषयेष्वत्र किञ्चिच्चिन्तनमप्रासङ्गिकं न भवेत्।

सर्वप्रथमं विद्वत्सम्मेलनस्यायोजकानां प्रार्थनां स्वीकृत्य विभिन्नेषु महत्त्वपूर्णकार्येषु व्यापारणीयं बहुमूल्यं समयं प्रदाय राष्ट्रनायकैः सम्मेलनमिदमुद्धाटितम्, तथा विद्वद्वर्गस्य साधुसमुदायस्य च यातायातार्थं विशेषव्यवस्थापूर्वकं राजकीयविमानसेवासौविध्यं चार्पितमित्यतो विद्वत्सम्मेलनस्योद्देश्यं सहस्रं कार्याण्यपि विहाय साधनीयं नितान्तमपेक्षितमत्यावश्यकञ्चेति विषयाणां वेदनं राष्ट्रनायकैः स्पष्टीकृतमुपलभ्यते। तथैव राष्ट्रनायकैर्विहितात्सारगर्भिताद्भाषणादपि महत्त्वपूर्णेषु बहुषु विषयेषु विस्मयकारीणि वेदनानि प्राप्तानि सन्ति। अस्य समुद्धाटनभाषणस्यैकैकेन पदेन तलस्पर्शिन्य उत्कृष्टा भावनाः सृष्टाः सन्ति चिरप्रसुप्तंचार्यसन्ततिहृदयं कार्योन्मुखीकर्तुं प्रत्युद्बोधितमस्ति। यदि सत्यमेव कथ्यते तदैकस्माद् हिन्दुसम्राजः सकाशादात्मनः संस्कृतिं प्रति तथा तदाधारभूतं संस्कृतवाङ्मयं प्रति च सर्वोच्चकोटिकीं श्रद्धां तादृशीमेवास्थां वा व्यक्तीकर्त्तुमेतेभ्योऽधिकोपयुक्ता पदावली न लभ्यत इति भणितुं शक्यते।

ज्ञानविज्ञानयोः समन्वयपूर्वकमध्यनाध्यापनानुसन्धानानां क्रमं संचाल्याधुनिकसामाजिकजनजीवनेऽन्तःप्रविश्यैवार्यसंकृतेर्गौरवं संस्कृतवाङ्मयप्रौढिं च रक्षितुं समर्थान् चरित्रवतोऽनुशासितान् राष्ट्रियताभक्तान् स्नातकान्निष्पादयितुं शक्तेन संस्कृतविश्वविद्यालयेन भवितव्यमिति राष्ट्रनायकस्य सदिच्छा सारांशतोऽनेन सम्बोधनभाषणेनाभिव्यक्ता प्राप्यते।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ज्ञानविज्ञान-समन्वयः

ज्ञानविज्ञानयोर्भेदको 'वि' शब्द एवास्ते। विशिष्टं ज्ञानं विज्ञानमिति व्युत्पत्त्या विशिष्टार्थको विशब्दो ज्ञायते। ज्ञानं स्वभावतो निराकारं भवति, निराकारं ज्ञानं कार्यरूपे परिणमय्य साकारीकरणमेवात्र वैशिष्टचम्। एतदाशयेनैवाचार्य उदयन उक्तवान् 'अर्थेनैव विशेषो हि निराकारतया धियाम्'। एतावतैतत्सिद्धं भवति कार्यरूपे परिणमितं ज्ञानमेव विज्ञानं भवतीति। ज्ञानं हि कार्यरूपेऽपरिणमितं भाररूपं भवति। 'ज्ञानं भारः क्रियां विना'। ज्ञानं कार्यरूपे परिणमयितुं शक्त एव पुरुषो विद्वान्भवति। 'यस्तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान्'। निराकारज्ञानं कार्यरूपे परिणमय्य साकारीकरणमेव ज्ञानविज्ञानसमन्वयो भण्यते।

आर्याणां समस्ताः शिक्षा ज्ञानविज्ञानसमन्वयपद्धत्यैव सञ्चाल्यन्ते स्म। तत एव चाचार्यद्रोणस्येदं गर्जनमासीत् 'अग्रतश्चतुरो वेदान्पृष्ठतः सशरं धनुः। इदं ब्राह्ममिदं क्षात्रं शापादपि शरादपि'। प्राच्यविज्ञानं हि दिव्यदृष्टिसम्पन्नानां दयामयमहर्षीणां तपःपरिपूते मस्तिष्के आविर्भूतत्वादनेककल्पपर्यन्तं प्रयुज्य परिशोधितत्वाच्च तलस्पर्शि परिपक्वं पूर्णं च विद्यते। आधुनिकं विज्ञानं तु अद्याप्यभ्यासावस्थायामेव सत्त्वात्पूर्णं नास्ति विकलमेव वर्तते। दशवर्षपूर्वमेकस्मिन्सिद्धान्ते स्थिरीकृत्य प्रयुज्यमानमाधुनिकविज्ञानं गुणदोषयोर्निकषोपले सम्यगवतरितुमशक्तमद्य सिद्धान्तान्तरे परिणम्यत इति न तिरोहितम्। प्राच्यं विज्ञानं कतिपयादर्वाचीनसमयाद्विरलं प्रयुज्यमानमपि पूर्णरूपेणाव्यवहृतत्वादस्तव्यस्तायां सङ्कीर्ण-प्रकीर्णायाञ्चावस्थायामवश्यमस्ति।

अद्य स्वकीयपद्धतेरव्यवहृतत्वादेवाङ्गलशिक्षां विना चिकित्सकेन (डाक्टर) स्थपतिना (इञ्जीनियर) वा भवितुं न शक्यत इति भ्रमोऽस्मासु पदमाधत्ते। एतदर्थमस्माभिर्विश्वस्य पर्यटकानामाकर्ष-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

णस्य केन्द्रबिन्दूभूतानि आङ्ग्लभाषानभिज्ञैरेव स्थपतिभिर्निर्मितानि प्राचीनमठमन्दिराणि चक्षुषाऽवलोक्यानि। परिशुद्धायाः परिपूर्णायाश्च स्वपद्धत्या अनुसन्धानं परिशीलनं च कृत्वा व्यवहर्तव्यमस्ति। अपेक्षितमावश्यकं चांशमेवाधुनिकविज्ञानत आदाय समय-साधन-शक्तीनां राष्ट्रियमपव्ययं रोद्धुं स्वभाषायामनूद्य प्रयोक्तव्यमस्ति। अन्यथा ज्ञानविज्ञानसमन्वयं वाञ्छन्त आधुविकविज्ञानस्य चाकचैक्ये रञ्जिताः स्वस्यास्तित्वमपि अपहार्य 'वृद्धिमिच्छतो मूलमपि नष्टम्' इत्युपहासस्य पात्रतामापन्ना भवेम। अतः प्रस्तावितसंस्कृतविश्वविद्यालयेनैतस्मिन्विषये सम्यग्विचार्य पादश्चालनीयः।

अद्यास्माकं देशे प्रचलिताधुनिकी शिक्षापद्धतिः प्रतिवेशिनि भारते ब्रिटिशै राजनीतिकविजयानन्तरं धार्मिकसांस्कृतिकविजयस्य दुरभिसन्धितः सज्जीकृत्य शराग्निनागभूमिताद् १८३५ ईशवीयवर्षात्प्रारब्धास्ति। अत्र पद्धतौ धार्मिकसांस्कृतिकविद्रोहक्षमं विषं पूर्णतया सम्मेलितमस्ति। अत एवाद्य संस्कृतमङ्ग्रेजीं च पठतोरेकस्यैव गृहस्य द्वयोर्भ्रात्रोरपि परस्परं मेलनं नास्ति। एको धत् ! नास्तिक ! उच्छृङ्खल ! इति वदति चेदन्यो धत् ! रूढिवादिन् ! कूपमण्डूक ! इति वदितुमारभत एव। एकस्मिन् गृहे स्थित्वैकस्यामेव स्थाल्यां भुक्त्वा स्कन्धे स्कन्धं मेलयित्वा कार्यं कृत्वा प्रगतिकरणसमये द्वयोर्भ्रात्रोः स्फोटनेनानेन महती राष्ट्रिया क्षतिरतिरोहिता विद्यते। अतः संस्कृतशिक्षायां साम्प्रतिकसामाजिकजनजीवनोपयोगिनः कतिपयानावश्यकविषयान्समावेश्य अङ्ग्रेजीशिक्षायां चारम्भादेव संस्कृतमनिवार्यं विधाय प्रत्येकमेम् ए० परीक्षासु सुयोग्यपण्डितद्वारा मनुयाज्ञवल्क्यग्रन्थानामनिवार्यरूपेण विधिवदध्यापनव्यवस्थापूर्वकं धार्मिकसांस्कृतिकचेतनां जागरूकां रक्षित्वा संस्कृतमङ्ग्रेजीं च पठतोर्भ्रात्रोर्मध्ये स्थितं गर्तं पूरयित्वा द्वौ भ्रातरावेकस्मिन्नेव स्थाने संस्थाप्य कार्यं विधेयम्। तत एव ज्ञानविज्ञानसमन्वयार्थं बलवती पृष्ठभूमिः संपन्ना भवेत्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृतविश्वविद्यालयस्यावश्यकता

संविधानेनैवात्मानमार्यसंस्कृतेरनुयायि हिन्दुधर्मावलम्बनं हिन्दुराष्ट्रं घोषयित्वा गौरवानुभवकर्त्तुर्नेपालसदृशाद्देशादद्यतनेन हिन्दुजगता हिन्दुत्वस्य पूर्णं संरक्षणं संवर्धनं चाशास्यते । आत्मनः सांस्कृतिकीं परम्परां विस्मृत्य किमपि राष्ट्रं कापि जातिर्वा जीवितुं न शक्नोति । अत्यन्त-वेगेन भौतिके प्रवाहे वहदद्यतनजनमनः समृद्धिशालिनोऽतीतस्य गौरवमयं ज्ञानराशिम्, 'वसुधैव कुटुम्बकम्, स्वदेशो भुवनत्रयम्' इत्याद्युदात्तभावनां च बोधयित्वा 'तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्यस्विद् धनम्' । 'कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतं समाः ।' इत्याध्यात्मिकसिद्धान्ते प्रवर्त्य हिन्दूपरम्परां संस्कृतिं च संरक्षितुं संस्कृतविश्वविद्यालयपरिचालनादृते नान्यत्साधनं दृश्यते ।

युगस्य परिस्थितेश्चापेक्षां बुद्ध्वा राष्ट्रस्यानुकूलं चरित्रं निर्मातुं निर्मापयितुं च प्रवृत्तेन राजवंशेन प्रत्यक्षतो धार्मिकं सांस्कृतिकं च नेतृत्वं प्रदत्तमित्येष विषयो न तिरोहित इतिहासे । राज्ञो जनकस्यैवाश्रये राज्यविज्ञानस्ये विदेहज्ञानस्य च समन्वयोऽभूत् । अस्माकमेव नेपालजनन्या वरिष्ठपुत्रः सिद्धार्थो धार्मिकं सांस्कृतिकं च नेतृत्वं यदि नादास्यत् तदा बुद्धधर्मः संसारेऽमरो नाभविष्यत्, पालीसाहित्यं च राज्याश्रयं यदि न प्राप्स्यत् तदाऽन्ताराष्ट्रियख्यातिं नालप्स्यत । राज्ञो महावीरस्य नेतृत्वे जैनधर्मः सम्राजोऽशोकस्य नेतृत्वे बौद्धधर्मः संस्कृतिश्च यदि राजप्रश्रयं नालप्स्यतां तदा पुष्टतया विकासं नालप्स्यताम् ।

तदर्थं विभिन्नराजनीतिक-वादानालिङ्गतो वर्तमानविश्वस्य मध्ये स्वीयजलवायुमृत्तिकाशोभनीयां स्वसंस्कृतिपरम्परानुरूपां राजतन्त्रात्मकपञ्चायत्तपद्धतिमस्माकं देश आश्लिष्यतीत्येतच्छु-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भावसरेऽस्माकं देशे संस्कृतशिक्षायै राज्याश्रयप्रदानं युक्तिसङ्गतं दृश्यते । संस्कृतं विस्मृत्य संस्कृतिसंरक्षणं न संभवतीति निर्विकल्पम् ।

संस्कृतशिक्षा चान्यविद्यालयैरेव सम्यग् दातुं न शक्येति विविक्तेन विशिष्टेन च संस्कृतविश्वविद्यालयेन भाव्यमेव। अद्य लुप्त-गुप्त-नष्ट-भ्रष्टावस्थायामपि प्रकाशिता अप्रकाशिताश्च संस्कृतग्रन्था लक्षशः सन्ति । सर्वे च ते ग्रन्थाःकस्या अप्यन्यस्या भाषाया अनूदिता न भूत्वा मौलिका एव संस्कृते सन्ति ।

तेषु केचिदिमे—ऋग्यजुःसामाथर्वाणो वेदाः। एकविंशतिधा बाह्वृच्यम् । एकशतमध्वर्युशाखाः । सहस्रवर्त्मा सामवेदः । नवधार्थर्वणो वेदः । शतशो भागेषु विभक्ता आयुर्धनुर्गान्धर्वस्थापत्याख्या उपवेदाः । शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्यौतिषमिति षड्वेदाङ्गानि । चतुष्षष्टिकोटिप्रमाण आगमः । गौतमस्य कणादस्य कपिलस्य पतञ्जलेः। व्यासस्य जैमिनेश्चापि दर्शनानि षडेव हि । इति षड्दर्शनानि । बौद्ध-जैन-चार्वाकादीनि षडुपदर्शनानि । उपनिषदः शतशः । मनुयाज्ञवल्क्य-शुक्र-गार्ग्यायण-गौतमात्रि-हारीतापस्तम्ब-शंख-लिखित नारद-पराशरादिकृता अष्टादश स्मृतयो धर्मशास्त्राणि। अमरसिंहादिकृता अष्टादशाधिकाः कोषाः । अष्टादश पुराणानि, तथा तदधिकान्युपपुराणानि । रामायण-महाभारत-हिमवत्खण्डादय इतिहासाः । गद्य-पद्य-चम्पू-प्रमुखतया सहस्रधा विभक्तं श्रव्यम्, आख्यानाख्यायिका-प्रहसन-भाण-सट्टक-लटकमेलक-प्रहेलिका-प्रभृतिरूपेण सहस्रधा विभक्तं दृश्यं च काव्य-नाटकादिकम् । चतुष्षष्टिः कलाः । नल-भीमादिकृतानि पाकशास्त्राणि । मार्कण्डेयविभाण्डकदुर्वासीलोमश-वामदेवशुकमत्स्येन्द्रगोरक्ष-प्रमुख-लिखितानि कुण्डलिनी-क्रियायोग-शास्त्राणि । रावण-महीधरोवट-सायण-भर्तृहरि-प्रभृतिभणितानि वेदादिभाष्याणि । कौटलीयादीन्यर्थशास्त्राणि । वात्स्यायनादिकृतानि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

कामशास्त्राणि । भरतादिभणितानि नाट्यशास्त्राणि । मम्मट-दण्डि-विश्वनाथ-जगन्नाथादिकथितानि काव्यनाटकादिलक्षणशास्त्राणि । गुणाढ्यबाणसुबन्धुविष्णुशर्मप्रधानकथिता बृहत्कथाकथासरित्सागर-कादम्बरी-वासवदत्तापञ्चतन्त्र-हितोपदेशादयः कथाः । भास-कालीदास-माघ-हर्ष-प्रभृतिकृतानि महाकाव्यानि । हनुमद्बालबाल्मीकिशक्तिबल्लभादिकृतानि महानाटकानि । माहेश्वर-पाणिनीयादीनि नव व्याकरणानि, याज्ञवल्क्य-नारद-पाणिन्यादिकृताः १८ शिक्षाः । नीतिशतकदृष्टान्तशतकादीनि नीतिशास्त्राणि । स्वरशास्त्रं, सामुद्रिकशास्त्रं शकुनशास्त्रं, प्राणिशास्त्रं, वनस्पतिशास्त्रं, शालिहोत्र-गजहोत्रशास्त्रं, रत्नपरीक्षणशास्त्रं, भूगर्भशास्त्रं, कृषिपाशुपाल्यशास्त्रं, उद्यानशास्त्रं, विश्वकर्मशिल्पशास्त्रं, भूगोलशास्त्रं, राजशास्त्रं, मन्त्र-शास्त्रं, यन्त्रशास्त्रं वाणिज्यशास्त्रं, सङ्गीतशास्त्रं चान्यच्चानन्तमिति लक्षशः ।

अस्यागाधस्यातलस्पर्शस्य संस्कृतवाङ्मयस्य सङ्कलनसंशोधन-सम्पादन-संवर्धनानुसन्धानानुवादाशिक्षण - प्रशिक्षण - परीक्षणप्रमुख-निखिल-कर्म-करणार्थमेकः स्वतन्त्र एकः संस्कृतविश्वविद्यालयोऽनिवार्यतयापेक्षितोऽस्ति ।

अन्यश्च विचारणीयो विषय एष यदुपर्युक्तानां विषयाणां सम्यग्ज्ञातारो विद्वांसः प्रतिदिनं सङ्ख्यया न्यूनतामापद्यन्ते । अद्यावधि जीवितविद्वद्वर्गे निगूढोऽसौ ज्ञानविज्ञानराशिरचिरादेवागामिन्यां सन्ततौ यदि न सारयितुं शक्यते, तदा पश्चात्तेषां विषयाणां सामान्यतया ज्ञातारोऽपि नोपलप्स्यन्ते । तानखिलान् रत्नभूतान् ग्रन्थान् नदीप्रवाहेषु प्रवाहयितुं स्थितिरुपस्थिता भवित्रीति पूर्वजैर-नवरतप्रयासेनापरिमितसमयपर्यन्तं समुपार्जितं ज्ञानं लोपमवाप्स्यति।

अतः उपर्युक्तेन कारणकलापेन देशेऽस्मिन् विशेषप्रकारेण संस्कृतशिक्षाप्रदमेकमात्मन एव मातृसंस्थानं विश्वविद्यालयोऽ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तीवावश्यको वर्तते। कस्याप्येकस्य साधारणस्य विषयस्य कृतेऽपि पृथग् विश्वविद्यालया यदि स्थाप्यन्ते, तदाऽनन्तज्ञानपुञ्जीभूतस्य संस्कृतवाङ्मयस्य लोकोपयोगिकल्याणकारिकरणे संस्कृतविश्व-विद्यालयस्यावश्यकतायां सन्देहप्रकटनं नितान्तदुःखदायिविषयो भवि-ष्यति। अद्य देशेनात्यन्तावश्यकरूपेणानुभूयमानानां निम्नाङ्कितानां विषयाणां पूर्त्तये समयेन संस्कृतविश्वविद्यालयस्याह्वानं कृतमस्ति:—

१. राष्ट्रियतायै राष्ट्रियाकाङ्क्षापूर्त्तये राष्ट्रसंरक्षणाय च।

२. अस्माकं मौलिक-संस्कृति-धर्म - नीति - रीति - परम्परा-संरक्षण-संवर्धनादिकृते।

३. वैदिकाध्यात्मिक-ज्ञान-विज्ञान-परिशीलन-प्रयोग-कृते।

४. प्राचीनार्वाचीनयोर्ज्ञान-विज्ञानयोस्तुलनात्मकाध्ययनद्वारा लाभा-न्वितये।

५. राष्ट्रियकलानां विकासार्थम्।

६. राष्ट्रियचरित्रनिर्माणाय।

७. अन्ताराष्ट्रियसद्व्यवहारशान्तिमैत्रीबन्धुत्वविकासनार्थम्।

८. हिन्दुजगति धार्मिकं सांस्कृतिकं चैकतासूत्रं दृढं कर्तुम्।

९. राजमुकुटं प्रत्यास्थामक्षुण्णां रक्षितुम्।

सम्भावना

उपर्युक्तकारणैः संस्कृतविश्वविद्यालयस्यावश्यकत्वे दृष्टेऽपि नेपालेषु संस्कृतविश्वविद्यालयस्य सञ्चालनमुचितं नवेति विचार्यमाणे विश्वस्यैकमात्रे हिन्दूराष्ट्रे नेपाले संस्कृतविश्वविद्यालयान्तरस्या-भावादत्र चानेकेषां महाविद्यालय-प्रधानपाठशाला-माध्यमिकपाठशाला-प्रारम्भिकपाठशालादीनां प्रचलतां संञ्चालनायापि संस्कृतविश्वविद्यालय-स्यैकस्य स्थापनाया औचित्ये न कोऽपि सन्देहः। विद्यार्थिनो विनीता सुशीलान्सदाचारान् प्रबुद्धान्कर्मठांश्च विधातुं शिक्षायाः सामान्यतो लक्षमस्ति। एतस्य पूर्तिं प्रचलितशिक्षापद्धत्या प्राप्तुमशक्तः समाजः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वमूलवत्मैंव नुकिं विस्मरिष्यतीति शङ्कया राष्ट्रस्य कर्णधारा नितान्तं चिन्तिता वर्तन्ते । तदर्थमुक्तदोषेभ्यः समाजं रक्षित्वाऽनुशासितं संयमिनं च विधातु समर्थायाःशिक्षायाः सञ्चालने संस्कृतविश्वविद्यालये प्रभवति विद्यार्थिनस्तेषामभिभावकाः संस्कृतशिक्षामेव शिक्षयिष्यन्तीति शनैरत्र विद्यार्थिनां सङ्ख्या वृद्धिमापद्येत । परम्परात एव स्वगृहमेव गुरुकुलं मत्वा संस्कृतशिक्षां गृह्णन्तो लक्षशः परिवाराणां विद्यार्थिनोऽस्माकं विश्वविद्यालयस्य पूरकाणि अङ्गानि भवेयुः ।

अस्माकं शिक्षितसमाजे संस्कृतज्ञसङ्ख्यापि नितरामधिकास्ति यया संस्कृतं-पाठयतामध्यापकानां प्रयोजनं पूर्येत । हिन्दूराष्ट्रे प्राचीननवीनयोर्ज्ञान-विज्ञानयोः समन्वयपूर्विकायाः शिक्षाप्रदान-परिपाटचाः स्थापनेऽन्ताराष्ट्रियजगतोऽप्यत्र विद्यार्थिनः पठितुमागच्छेयुः, यतः 'एतद्देशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः । स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेरन्पृथिव्यां सर्वमानवाः' इति मनूक्तिश्चरितार्था भवेत् । अस्मत्समाजे संस्कृतं प्रत्यास्थाद्यापि नलुप्ता । अनेन संस्कृतविश्वविद्यालयेन हिन्दूसंस्कृत्यनुरूपाया उपयोगिन्याः शिक्षायाः सञ्चालने कृते देश-विदेशानां सहृदयव्यक्तिभ्यः संस्थाभ्यश्च विभिन्ना आवश्यिकाः सहायता उपलभ्येरन् । संस्कृतविश्वविद्यालयं सञ्चालयितुं कतिपयानां निःस्पृहसेवोत्सुकानां जनानामावश्यकं भवति आस्तिक्येन सेवाभावेन वा तत्कर्म विनैव वेतनं कर्तुं तत्पराणां जनानां पूरणं देशीयमवश्यं करिष्यति ।

विभिन्नव्यावहारिककारणवशाज्जनतामहाविद्यालयस्य मुख्यसम्पत्तेर्देवखुरीस्थितायाः द्वादशशतवर्गपरिमितायाः भूमेरपेक्षितमायं कर्तुमशक्तत्वेऽपि तस्याः शनैः सुव्यवस्था विधीयमानास्तीति संस्कृत-:विश्वविद्यालयसम्बन्धिनं व्ययं वोढु ततो महत्साहाय्यं भविष्यति ।

संस्कृतविश्वविद्याभवनं छात्रावासांश्च निर्मातुं जनतामहाविद्यालयस्याधिकारे वर्तमानाया भूमेर्बहु प्रयोजनं सेत्स्यति अपर्याप्तत्वे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समीपे पर्याप्ता भूमिः प्राप्तुं शक्येत । जनतामहाविद्यालयच्छात्रा-प्र० वि० विद्यालयस्य प्रारम्भिकाधारीभवितुं शक्नुयुः, बहुभिः सहृदयैर्जनैरन्यानि भवनानि निर्मातुमाश्वासनमपि प्रदत्तमस्ति ।

उपर्युक्तकारणैः सह दाङ्गस्य वायुर्जलं च समशीतोष्णं स्वास्थ्य-करञ्चास्ति । अत्र ग्रीष्मर्तौप्रस्वेदो न जायते व्यजनं च नापेक्षते, शीतर्तौचाधिकं जाड्यं भवति । अत्र विद्यार्थिनो द्वादशमासानपि श्रमपूर्वकं पठितुं शक्नुवन्ति । अन्नजातञ्चात्र नेपालस्यान्येण्डला-पेक्षया प्रशस्तं भवति । स्थानमिदं पौराडम्बरेण विदेशप्रभावेण चास्पृष्टमस्ति । सर्वैरेभिः कारणैस्त्र सुनियोजितया सुव्यवस्थितया च शैल्या संस्कृतविश्वविद्यालयेन सञ्चलितुं शक्यमिति सम्भाव्यते ।

उद्देश्यम्

मानव-विकास-द्योतकाद् वैदिकादेव कालादस्माकमेव शैल्या चिरकालपर्यन्तं चलदागतं, मध्य ऐतिहासिकघटनाक्रमेण विश्रृङ्ख-लतां गतं पाठचक्रमं सुधार्य पूर्ववज् ज्ञान-विज्ञानयोः समन्वयं कृत्वा-ध्यात्मिक-भौतिकोन्नत्योः सहसत्तां स्थायिनीं रक्षितुं क्रियाशीलशिक्षां प्रदाय विश्वात्मदर्शिनां सबलानामनुशासनशीलानामादर्शानां स्नातकानां सम्पादनमस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य मूलमुद्देश्यमस्ति ।

हिन्दुराष्ट्रे नेपाले हिन्दुसंस्कृतेर्मूलस्रोतसः संस्कृतवाङ्मयस्यो-पेक्षया राष्ट्राभिमानिनां हृदये जाताघातवार्ता स्वाभिमानिबुद्धिजी-विनामनुभूतविषयोऽस्ति । राष्ट्रनायकस्य नेतृत्वे शिक्षाक्षेत्रे समागताया अभूतपूर्वक्रान्तेः स्वीकारोऽद्यतनान्ववायेन सविनयं क्रियते । अतः संस्कृत-संस्कृत्यनुरागिणो राज्ञः उदारे नेतृत्वे संस्कृत-क्षेत्रस्यापि विकाससम्भावनाः परिपोषमायान्त्यो दृष्ट्वा संस्कृतज्ञाः सोत्साहं बद्धकक्षा उत्थिताः सन्ति । स्वकीयसमस्तसेवाश्चयाः समर्पितुं निर्धार्य वर्तन्ते । संस्कृतभाषाया गहनतां महत्तां मधुरतां ज्ञानगाम्भीर्यं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

च यद्यपि संसारः स्वीकरोति तथापि एनांलोकोपयोगिनि कल्याण-कारिणि च मार्गे प्रशस्तीकर्तुमशक्तो नेति वक्तुं न शक्यते । तदर्थं संस्कृतस्य राष्ट्रियसंस्कृतेश्च संरक्षणं संवर्धनं च कृत्वा जीवनोपयोगिनि लोककल्याणकारिणि च मार्गे प्रवृत्ताः प्रबुद्धा राष्ट्रहिताश्चरित्रशालिनोयोग्याःस्नातका निष्पन्ना भवेयुरित्युद्देश्येन प्रतीकरूपेणोदारेण प्राचीनार्वाचीनपाठ्यक्रमेणाचारसंहितया नूतनया परीक्षाशैल्या समाजसेवया चेत्यादिकार्यक्रमैरावश्यकसाधनसम्पन्नः संस्कृत-विश्वविद्यालय उपस्थातुमीहते ।

शिक्षानीतिः

अत्र शिक्षानीतिरुदारा भविष्यति । अन्यभाषाः प्रत्यपि मैत्री सद्भावश्च क्रियेत सापत्नव्यवहारश्च बहिष्क्रियेत । शासनस्य मान्यताया आधारेण संस्कृतशिक्षार्थिनो भाषान्तरशिक्षां प्राप्तुं शक्ष्यन्ति भाषान्तरशिक्षार्थिनां कृते च सामाञ्जस्येन संस्कृतविश्वविद्यालये प्रवेष्टुं शक्या व्यवस्था भविष्यति । एतदर्थं नेपालीहिन्द्याङ्ग्लादिभाषा-न्तरशिक्षासु प्रारम्भादुच्चकक्षापर्यन्तं संस्कृतशिक्षाऽनिवार्या इत्थमेव संस्कृतशिक्षायाः पाठ्यक्रमेऽपि यथायोग्यं हिन्द्यादिसमावेशोऽपेक्षितः ।

आचारसंहिता

राष्ट्रियसंस्कृत्यनुकूलमाचारं निर्मातुं शिक्षकाणां शिक्षार्थिनां पदाधिकारिणां सञ्चालकानां च कृत आचारसंहितैका निर्मीयेत या निश्चितेनैकेन नियमेन परिचालिता भविष्यति । आचारसम्बन्धिनो विषयाः परीक्षासु समावेश्याः आचारविषये न्यूनाङ्कभाजा परीक्षार्थिनोपाधिं प्राप्तुमशक्या व्यवस्था विधातव्या ।

अनुशासनम्

संपूर्णे संस्कृतविश्वविद्यालयपरिवारे सौमनस्यमेकतां बन्धुताञ्चा-नेतुं तथाधुनिकविद्यालयेषु व्याप्तं प्रच्छन्नमसन्तोषं निवारयितुं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्थासु पूर्णमनुशासनं प्राप्तुं सामूहिकप्रयासस्य सम्बद्धपञ्चकृतनिर्णयस्यापेक्षिततयोक्तलक्षपूर्त्यै विश्वविद्यालयस्य पदाधिकारिणामध्यापकानां च्छात्राणां च पूर्णप्रातिनिध्यं वहदेकं विश्वविद्यालयपञ्चायतं कुलगुरोरध्यक्षतायां भविष्यति यत्संस्थागतेन परिवारेण निर्वाच्येत ।

नाम

अस्य नाम महेन्द्रवीरविक्रमसाहदेवसंस्कृतविश्वविद्यालयं इति भविष्यति, संक्षिप्तं नाम म० सं० वि० वि० इति भविष्यति ।

स्वरूपम्

आर्थिकस्थितौ दृष्टिकोणं स्थापयित्वा प्रारम्भेऽस्य रूपं स्वल्पं स्वच्छं प्रभावकारि च भविष्यति । प्राच्यप्रचलितसंस्कृतसाहित्यदर्शनादिविषया यथासम्भवं समावेश्येरन्, अन्यभाषायाः साहित्यानि दर्शनानि च तुलनात्मकाध्ययनाय यथासाध्यं संस्थाप्येरन् । अद्यतनार्थिकयुगेऽर्थकारिण्या विद्यायाः स्वाभाविकमाकर्षणं विचार्य देशस्यासंख्यातानां दिव्यौषधीसञ्जीवनीनाञ्चोपयोगस्यात्यावश्यकतामनुभूयास्मिन्संस्कृत विश्वविद्यालये विशेषविभागरूपेण प्राचीनाधुनिकविषयसमाविष्टा ऽऽयुर्वेदशिक्षा प्रभावकारिणी विधीयेत ।

प्रशासनम्

संस्कृतविश्वविद्यालयस्य प्रशासने परिचालने च सुदृढस्य सङ्घटनस्यावश्यकं भावि, यत्र कर्तव्यस्याधिकारस्य च स्पष्टं विभाजनं शासनेन (श्रीपञ्चकस्य सर्वकारेण) संस्कृतविश्वविद्यालयविधेयकद्वारा क्रियेत । यथावश्यकं विधीयमानं परिवर्तनं संस्कृतविश्वविद्यालयपञ्चायतस्य परामर्शदातृसमितेश्च सहयोगेन कुलगुरुसम्मत्या कुलपतिः करिष्यति ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पदक्रमः

कुलपतिः प्राचीनपरिपाटयामपि राज्ञ्येव विश्वविद्यालयस्य गुरुकुलस्य च सम्बन्धि प्रत्यक्षमुत्तरदायित्वमर्पितं प्राप्यत इत्ययं संस्कृतविश्वविद्यालयः कुलपतिपदं श्री५महाराजाधिराजेभ्यः समर्पयिष्यति, कुलपतिरेव च संस्कृतस्य चतुरस्रं विद्वांसमाचारनिष्ठमनुशासनकुशलं कुलगुरुं नियोक्ष्यति ।

कुलगुरुः विश्वविद्यालयस्यास्य प्रधानसञ्चालकः कुलगुरुरेव स्यात्, कुलगुरवे परामर्शं दातुमेका परामर्शदात्री समितिः सङ्घटिता भवेत्। यत्र विभिन्ना विभागाध्यक्षाः, पञ्चायतस्य, दातृवर्गस्य, शिक्षामन्त्रालयस्य, शिक्षाविशेषज्ञानां, समाजसेवकानां, स्थानीयशासनस्य च प्रतिनिधयः समावेश्येरन् ।

कुलसचिवः कुलसचिवः कुलगुरुसम्मत्या संस्कृतविश्वविद्यालयस्य चलाचलसम्पत्तेरार्जनं संरक्षणं सम्बर्धनं साधारणं प्रशासनं नियुक्तीः परीक्षादिकञ्च सञ्चालयिष्यति ।

निदेशकः निदेशकोऽध्यापनविभागं पुस्तकालयमनुसन्धनशाखां प्रयोगशालां छात्रावासादिकं च निरीक्ष्य संचालयिष्यति ।

छात्रसम्पत्तिः

संस्कृतविश्वविद्यालये छात्राणां सङ्ख्या पर्याप्तमात्रया प्राप्तुं संस्कृतमयवातावरणमावश्यकं भवति । एतदर्थं संस्कृतज्ञानां जीविकाक्षेत्रं विस्तृतं कर्तव्यम् । संस्कृतोपाधिप्राथम्येन लोकसेवाऽऽयोगतो विज्ञापनानि प्रकाश्यानि । सरल-सरस-संस्कृतभाषायामाकाशवाणीतः समाचारप्रसारणस्य व्यवस्था विधेया । प्रतिग्रामपञ्चायतमेका प्रारम्भिकसंस्कृतपाठशाला प्रतिमण्डलमेका संस्कृतप्रधानपाठशाला, प्रत्यञ्चलञ्चैकः संस्कृतमहाविद्यालयं आवश्यको भवति । प्रतिग्रामपञ्चायतं विशिष्टदेवमन्दिरेषु च सुयोग्यसंस्कृतपण्डितद्वारा कथायाः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रवचनस्य च प्रबन्धः कर्तव्यः। इत्थं संस्कृतमये वातावरणे समुपयुक्ते सति आर्यसंस्कृतेर्गौरवमक्षुण्णं भविष्यति आर्यसन्ततिश्चान्यधर्मावलम्बनं न करिष्यति।

ब्रह्मचर्याश्रमः

संस्कृतविश्वविद्यालयस्याङ्गेषु मध्य एको ब्रह्मचर्याश्रमोऽपि प्रथमं प्रयोगात्मकरूपेण चालयिष्यते। अयं विविक्तस्थले पृथक् स्थापयिष्यते अत्र विद्यार्थिनामध्यापकानां कर्मचारिणाञ्चैकत्र भोजनादिकं भविष्यति। ब्रह्मचर्याश्रमस्य सर्वमपि कार्यजातं कुलगुरुसंरक्षणे निर्दिष्टदिनचर्यानुसारतः सम्पाद्येत।

ईश्वरदेशनरेशगुरुमातापित्रादिमान्यजनेषु प्रेमभक्तिश्रद्धात्मकभावनाभावितान् सुशीलान्कर्मठान्विनयिनश्च बालकान्निर्मातुं तदनुसारं लघुनिबन्धमयपुस्तकानि सम्पाद्य विद्यार्थिभिर्ग्रहीतुं धारयितुञ्च शक्यमेव पाठयित्वा साधारणेन शास्त्रीयज्ञानेन सह क्रियात्मकं व्यावहारिकज्ञानमपि प्रदीयेत। प्रारम्भिकपरीक्षामुत्तीर्णश्छात्रा अत्र प्रविश्य वर्षपञ्चकपर्यन्तमधीत्य पूर्वमध्यमास्तरीयां गुरुकुलपरीक्षामुत्तीर्यान्यविद्यालयेषु गन्तुमनुमता भवेयुः। आश्रमस्यास्य कृते पृथगाचारसंहिता निर्मीयेत, यस्याः पालनमत्रत्यानां समेषां कृतेऽनिवार्यं भवेत्।

आचारसंहितायां च प्रातरुत्थानकालतः सायं शयनसमयपर्यन्तं निम्नप्रकारेण कर्तव्यसमावेशो भवेत्।

प्रातः ब्राह्मे मुहूर्ते समुत्थानं, प्रातःस्मरणं मेधासूक्तादिपाठश्चदिवाधीतपाठाभ्यासः, शौचस्नानादिकं, सन्ध्यावन्दनं, समिदाधानं, वैदिकराष्ट्रियप्रार्थना, देवदेशिकदर्शनम्, आसनव्यायामाभ्यासः, धारोष्णदुग्धपानं यथालाभं कल्याशनं वा, स्वाध्यायः, सात्त्विकं भोजनम्, लेखाभ्यासः, इतिहासभूगोलदर्शनाङ्गसाहित्यपठनम् प्रयोगरूपोद्यानकृषिशिक्षा, गोसेवा, अनुकूला क्रीडा।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सायम्ः—ययर्तु शौचस्नानसन्ध्यादिकम्, समिदाधानम्, देवदेशिकवन्दनम्, लघुसात्त्विभोजनम्, पाठाभ्यासः, दुग्धपानम्, गणोपस्थितिः, रात्रिसूक्तपाठः, शयनम्।

सर्वा अपि एताश्चर्या गुरुनिर्देशानुसारं घटिकासङ्केतेन भविष्यन्ति। धूमपान-कषायपानादि व्यसनं सर्वेषां सर्वथा निषिद्धं भवेत्। सर्वोऽपि व्यवहारो यथासाध्यं संस्कृतमाध्यमेनैव निर्वाह्यः। वर्षपञ्चकपर्यन्तमाश्रमवासोऽनिवार्यः परमत्योहिते कार्ये समापतिते कुलगुरुसमादेशात्सावधिकोऽवकाशो ग्रहीतुं शक्येत। अवकाशदिनेषु वनभ्रमणं वस्त्रधावनमाश्रमोद्यानगोशालादिसंस्कारः सभोपस्थितिश्चानिवार्याः। ग्रीष्मावकाशः शीतावकाशो वाऽत्र नभावी। अत्र सर्वमपि धार्मिकं कार्यजातं समन्त्रकं भविष्यति। सप्तवर्षोत्तारं द्वादशवर्षावधि बटूनां प्रवेशः स्यात्। अनुपनीतानामुपनयनमाश्रम एव भविष्यति। अत्र द्विजबटूनामेव प्रवेशो भवेत्। प्रारम्भेऽत्र पञ्चविंशतिर्ब्रह्मचारिणः प्रवेशं लभेरन् ये संस्कृतविश्वविद्यालयतोऽभिभाविता वेयुः। तदधिकाः प्रवेशकामाः स्वीयव्ययसहिता यथालाभं प्रवेशं प्राप्स्यन्ति। विश्वविद्यालयीयानां प्राध्यापकानां कर्मचारिणां च कुमाराः कुलगुरुसम्मत्या ब्रह्मचर्याश्रमवाससौविध्यं लभेरन्।

नारीशिक्षा

आर्यजातेरितिहासे सांस्कृतिकसुरक्षाकार्ये नारीभिर्महदुत्तरदायित्वं निर्व्यूढम्। परिस्थितिवशात्पुरुषेषु सांस्कृतिकसङ्कटे पतितेषु आर्यवीराङ्गनाभिरेव कृतानि सांस्कृतिकसुरक्षाकार्याणि बहूनि प्रागैतिहासिकतथ्यैः प्रमाणीक्रियन्ते, वर्तमानसमयेऽपि चार्यसंस्कृतिसंरक्षणं विशेषतो नारीसमाजादेव जातमस्ति। अतो नारीणां कृते संस्कृतशिक्षायाः प्रबन्धोऽस्त्येयावश्यकः। नारीषु संस्कृतेन शिक्षितासु तत्सन्ततिभिः संस्कृतभाषा मातृभाषात्वेन व्यवहर्तुमपि शक्येत। परं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सहशिक्षा बहुवैगुण्यादनभिमतेति समुचितस्थले विश्वविद्यालयशाखारूपः महिलामहाविद्यालयः पृथक् स्थापनीयः यत्र यथासम्भवं शिक्षणकार्यं नारीभिरेव क्रियेत । यत्र मध्यमापर्यन्तं पाठ्यविषयवैशिष्ट्यं निम्नप्रकारेण कर्तव्यम् ।

१ कौमारभृत्यम् २ गृहशिल्पविज्ञानम् ३ नलभीमादिरचितं पाकशास्त्रम् ४ कुटीरोद्योगः, ५ धर्मशास्त्राणि ज्यौतिषं पुराणं च (अपेक्षितमात्रया) ६ सतीचरित्राणि ७ कोशव्याकरणादिकम् ८ इतिहासभूगोल-गणितादिकम् ९ नीतिशास्त्रञ्चेति ।

संस्कृतविश्वविद्यालयस्य प्रारम्भिकं रूपम्

विश्वविद्यालयपदेनैवास्य स्वरूपं नितान्तं विस्तृतं प्रतीयते । स्वीयसंस्कृत्या सार्द्धं सम्बद्धानां साङ्गानां सरहस्यानां समस्तानां विद्यानां विधिवदुपदेशस्य व्यवस्थया सह देशकालपरिस्थित्यनुसारमावश्यकापेक्षितान्यान्यसंस्कृतिसम्बद्धविद्यानामप्यध्ययनप्रबन्धो यथासम्भवं विधेयोऽस्मिन् । तदनुसारं प्राचीनाविष्काराणामन्वेषणपूर्वकम्पुनरुज्जीवनमाधुनिकाविष्काराणाञ्च सङ्कलनं विश्वविकासस्य, विश्वशान्तेर्विश्वकल्याणस्य च लक्ष्याणां रक्षणमुदिद्श्य विधातव्ये । प्रारम्भे बहुव्ययसाध्या विशाला आविष्काराः कर्तुमशक्यास्तथापि लघूनां जीवनोपयोगिवस्तूनामुत्पादनङ्कृत्वा शनैः शनैः राष्ट्रमात्मनिर्भरं विधातुं लक्ष्यमवलम्ब्य प्रवृत्ता वयमपि विकसितराष्ट्राणां तुलनायां नूनमनूनाः स्याम ।

अद्यापेक्षया २०।२५ वर्षेभ्यः पूर्वमस्माकं राष्ट्रस्याधिको भागो वहुषु विषयेषु स्वावलम्बः स्थितः । परंत्वद्य विलासितायां लग्नाः वयं शनैः शनैः परमुखप्रेक्षिणो भवन्त एव वर्तामहे । कार्पासस्योर्णायाश्च समुत्पादनं स्वयं विधाय निर्वाहङ्कुर्वन्त्यो मगरी-ज्यापुनी-लिम्वुनी-गुरुङ्-से-थरूनीप्रभृतयो ललना अपि सम्प्रति नाइलोनशाटीम्परिद-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धानाः पराधीना जायमाना दृश्यन्त एव । रूसाद्दुग्धच्चीनात् सितां समानाय्य कषायतृष्णानिर्वापणप्रवृत्तिरस्माकं जायत एव । इत्थङ्क्रमशः पराधीनतां लभमाना वयमचिरादेव स्वकीयमस्तित्वं विगमयितुं प्रवणायां परिस्थितौ पतिष्यामः ।

अतस्तामपाकर्तुमयं संस्कृतविश्वविद्यालयः संस्कृतवाङ्मयस्य विशिष्टाध्ययनाध्यापनमननपूर्वकं प्राचीनप्रौढ़िरक्षणपुरःसरं राष्ट्रं स्वावलम्बं विधातुं प्राविधिकीं व्यावसायिकींच शिक्षां रचनात्मकरूपेण दातुमपि यथासम्भवं प्रयतिष्यते ।

१ पाठ्यक्रमः

साम्प्रतिकसंस्कृतसमाजः संस्कृतमात्रस्यैकाङ्गिना रूपेण लोकजीवनव्यवहारोपयोगिनीं शिक्षां समाजे दातुं सम्भवतो न शक्यत इत्याशङ्कामवगच्छति । अनुरूपेण ज्ञानविज्ञानसमन्वयेन प्राचीनेतिहासस्य परम्परायाश्चाधारशिलां स्थिरीकृत्याधुनिकव्यावहारिक कर्मचरित्रयोः कथमावश्यकः सुधारःकार्यः ? इति युगस्य वेदनां हृदयतो जानाति कीदृशरूपे परिणम्यमानेऽयं (सुधारः) देशोचितो भवितुं शक्नोति ? इतीमां राष्ट्रियामुत्कण्ठां बुध्यते च ।

अस्माभिस्तथ्यमिदमद्यैवावगतमिति न किन्त्वस्माकं पूर्वजैरपि तथ्यमिदं ज्ञातमासीत् । पुराणमित्येव न साधु सर्वं न चापि काव्यं नवमित्यवद्यम् इति वैचारिकी क्रान्तिः क्रान्तदर्शिभिर्मनीषियुवकैरुपक्रान्तासीत् । तथापि आर्यसंस्कृतेरुपरि वैदेशिकसांस्कृतिकाक्रमणकाले भोगवादिनि रङ्गे रञ्जितेन पतनोन्मुखेन समाजेन क्रान्तिकारिणी स्वीया परम्परा रक्षितुं न शक्ता । शासनस्य विना वैदेशिकसंरक्षणं सांस्कृतिकविजयवाहिनीं प्रतिकर्तुमशक्ता तूष्णीं पश्चात्स्थिततिते ऐतिहासिकतथ्यैःसूच्यते । अस्माकं धर्मशास्त्राणां कांश्चिदंशान्भाषान्तरे पठित्वा न्यायाधीशोऽपराधनियन्त्रणे स्वात्मानं सफलं मन्यते चेत्, तर्कशास्त्रस्य काश्चिन्नगण्याः प्रक्रिया भाषान्तरेऽधीत्य वाक्कीला

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

न्यायमञ्चे तर्कं दातुं प्रभवन्ति चेत्, अस्माकं समस्तानि दर्शनशास्त्राणि विश्वस्याधुनिकदर्शनानि प्रतिस्पर्धयितुं पर्याप्तानि सन्ति चेत्, गीता चास्माकमाधुनिके जगति लोभेन लालसया च पठ्यते चेत् अस्माकं निराशीभावे न कापि वार्तास्ति । नवयं रिक्ताः स्मो न वा निःस्वाः किमर्थमस्माभिः कस्यापि मुखं प्रेक्ष्यम् इत्यात्मविश्वासेन संस्कृतजगति जागरितव्येम् । ततश्च तातस्य कूपोऽयमिति वदद्भिर्हठधर्मिभिः सह योद्धुं शक्तव्यम् ।

मनुष्यो विवेकशीलः प्राणीति तस्य विवेकस्य स्रोतांसि उद्गमक्षेत्राणि च भाषाः साहित्यानि च भवन्ति अतो भाषायाः साहित्यस्य च समृद्ध-स्रोतस उद्गमस्थानरूपेण संस्कृतभाषा साहित्यं वास्तीत्यैकमत्येन संसारः स्वीकरोति । साहित्यस्यास्य चिरगुञ्जनस्यामरस्वादः सर्वैर्ग्रहीतुमिष्यत इति सर्वतो महत्वपूर्णवार्ताऽस्माभिरवगताऽऽस्ते ।

ह्यस्तनः संसार एकस्या जातेरेकभाषाभाषिणां वाऽऽसीच्चेत् आधुनिकश्चन्द्रयुगी विश्वसमाज एकस्या जातेरेकभाषाभाषिणां वा नास्ति । ततश्च संस्कृतभाषायाः संस्कृतसाहित्यस्य वा मर्मणोऽनभिज्ञाः केचनयदि विरोधं कुर्वन्ति नैतदस्वाभाविकमिति वक्तुं विवशता-ऽस्त्येव । विरोधमेनमार्षग्रन्थानां विश्वश्स्य मूलभाषासु विशालतया व्यापकतया चानुवादं कारयित्वा सारांशं निष्कास्य श्रावयितुं शिक्ष-यितुञ्चावश्यकमस्ति न तु नास्तिकतैतदिति कथनमेव ।

तथैव च संसारे चेतनायां ज्ञानिपिपासाशमने चास्माकं पूर्वजानां मनीषिणां पर्याप्तं योगदानमासीत् तथापि संसारस्येतराभिर्विभूति-भिरपि ज्ञानविज्ञानपिपासापूरणायात्मोत्सर्गः कृतोऽस्ति । ताभिः स्वयमन्विष्टाः प्राप्ताश्च विषयाः स्वस्वभाषासु न्यस्ताः सन्ति । एतां विचारचर्चामन्वेषणं वा अनुवादद्वारा संस्कृतजगद्बोधयितुं साम्प्रतिक-संस्कृतसन्ततेः कर्तव्यं भवति अस्मिन्नेव विचारसंदर्भे राष्ट्रस्योत्क-ण्ठां बुद्ध्वाऽऽर्यसंस्कृतेर्हिन्दूराष्ट्रस्य वा प्रतीके नेपालाधिराज्ये संस्कृत-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जगत आदर्शस्य परम्पराया वा प्रतीकं संस्कृतविश्वविद्यालयं हिन्दू-जगद्दिदृक्षतीति च स्पष्टतया जानीमः।

प्रारम्भे साधनस्यार्थस्य वाभावेन कतिपयकारणवशाल्लक्ष-प्राप्तेरनुरूपं विश्वविद्यालयस्य स्वरूपं प्रकारं वा प्रस्तोतुं न शक्ता अपि वयं तदैवात्मनः सफलानज्जानीमो यदा वयमस्यां लक्षितायां दिश्यग्रे प्रवर्तमाना भवामः।

अतः संस्कृतं प्रत्युपेक्षया पूर्णे वातावरणेऽस्मिन्वयमसाध्याः साडम्बराश्च योजनाः प्रभावकारिण्यो न भविष्यन्तीत्याशङ्कायां विश्वविद्यालयस्य पाठ्यक्रमेण सम्वन्धिनी सामान्या योजना प्रस्तुतास्ति।

पाठ्यक्रमसम्बन्धिनी रूपरेखा विषयदिग्दर्शनञ्च समस्ता विद्या उपविद्याश्च निम्ननिर्दिष्टेषु चतुःसङ्कायेषु विभक्ताः सन्ति।

१ आन्वीक्षिकी २ त्रयी ३ वार्ता ४ दण्डनीतिः

आन्वीक्षिकीसङ्काये निम्नलिखिता विभागाः स्युः—

न्यायवैशेषिकसाङ्ख्ययोगबौद्धजैनन्यायागमचार्वाकरसेश्वरमनोविज्ञानविभागाः।

त्रयीसङ्काये—

वेदव्याकरणमीमांसावेदान्तधर्मशास्त्रज्यौतिषसाहित्येतिहासपुराणायुर्वेदशिक्षाविभागाः।

वार्तासङ्काये—

वाणिज्यस्थापत्ययन्त्रभूगर्भप्राणिवनस्पतिकृषिरसायनस्वराष्ट्रभाषा-राष्ट्रान्तरभाषाचित्रकलाशास्त्रविभागाः।

दण्डनीतिसङ्काये—

अर्थविधियुद्धनीतिपञ्चायतराजनीतिपत्रकारिताशास्त्रविभागाः।

उपर्युक्तविभागेषु मध्ये प्रारम्भे निम्नप्रकारेण विभागाश्चालयिष्यन्ते।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आन्वीक्षिक्याम्—

न्यायवैशेषिकसाङ्ख्ययोगागमबौद्धजैनन्यायविभागाः।

त्रय्याम्—

वेदव्याकरणज्यौतिषसहित्यायुर्वेदेतिहासपुराणधर्मशास्त्रवेदान्त विभागाः।

वार्तायाम्—

स्थापत्यभूगर्भवनस्पतिकृषिचित्रकलाविभागाः।

दण्डनीतौ—

अर्थविधिपश्चायतराजनीतिशास्त्रविभागाः।

प्रवेशिकामारभ्यैव संस्कृतमनिवार्य्यं विधाय ज्ञानविज्ञानसमन्वय-सिद्धान्ताधारे पत्रमेकं व्यावसायिकर्मप्यनिवार्य्यङ्करिष्यते। वर्तमान-पाठ्यग्रन्थावल्यामावश्यकपरिवर्तनपरिवर्द्धने विधाय ज्ञानविज्ञा-नयोः समन्वयङ्कर्तुं विशिष्टानामनुभविनां विदुषामेकां समितिं सङ्घटय्य तन्निर्णयानुसारं क्रमशः स पाठ्यक्रमः प्रवर्तयिष्यते।

२—अध्यापनम्

अस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्याध्यापनं प्रारम्भे निम्नाङ्कितनिकाय-चतुष्टयद्वारा चालयिष्यते:—

१. ब्रह्मचर्य्याश्रमः, (पञ्चवर्षपर्यन्तं पूर्वमध्यमास्तरस्य)
२. प्रधानपाठशाला (प्रवेशिका-प्रथमा-पूर्वमध्यमानाम्)
३. महाविद्यालयः (उत्तरमध्यमा-शास्त्र्याचार्य्याणाम्)
४. प्रशिक्षणमहाविद्यालयः (प्रवेशिकामारभ्याचार्य्यपर्य्यन्तस्य)

चतुर्णामपि निकायानामध्यापनं यथासाध्यं संस्कृतभाषामाध्यमेनैव विधास्यते।

संस्कृतभाषायां प्राप्तुमशक्यान् विषयान् प्रारम्भेऽन्यभाषापुस्त-कान्यवलोक्य शिक्षकाः संस्कृतमाध्यमेनैव पाठयिष्यन्ति। शनैश्शनैः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ते विषया: अनुवादविभागद्वारा संस्कृते आनेया:। आध्यात्मिकविश्वास-विकासाभ्यां सार्द्धं भौतिकी समुन्नतिरपि अध्यापनस्य मुख्यं लक्ष्यं भविष्यति ।

३–अनुसन्धानम्

सर्वप्रथमं राष्ट्रे अद्यत्वे निर्विकल्परूपेण सञ्चलन्त्या राजतन्त्रात्मिकाया: पञ्चायतप्रजातन्त्रव्यवस्थाया आधारभूतपञ्चायतदर्शनस्यानुसन्धानं प्राचीनराजशास्त्राधारेण कारयित्वा पञ्चायत्तदर्शनं विशुद्धम्परिष्कृतञ्च विधास्यते। नेपालस्य विभिन्नपुरातात्त्विकसामग्रीणामाधारे नेपालस्य विशुद्धेतिहासस्य संस्कृतेश्च वास्तविकं स्वरूपमनुसन्धाय प्रकाशयिष्यते। देशमात्मनिर्भरं निर्मातुमुपयुक्तानां विभिन्नकलाकौशलानामायुर्वेदादीनाञ्चानुसन्धानं विधाय कार्यान्वयनं करिष्यते, क्रमशश्च आधुनिकविज्ञानमपि स्वानुरूपं परिमणमय्य प्रयुज्यमानाया: पद्धतेर्गवेषणाङ्करिष्यते संस्कृतवाङ्मये प्रकीर्णा विषया उपयोगानुसारं सङ्कलयिष्यन्ते च ।

प्रतिभामाचारनिष्ठां राष्ट्रियभावनां क्रियाशीलताञ्च विचार्य्य विषयानुसारं लेखात्मिका मौखिक्य: प्रायोगिक्यश्च परीक्षा निष्पक्षया विशुद्धया च पद्धतया पाक्षिक-मासिक - षाण्मासिक-वार्षिकरूपै: सञ्चाल्य अन्यैर्विश्वविद्यालयै: सह सम्पर्कं स्थापयित्वा मान्यताञ्च प्रापय्य स्नातकानां जीविकाक्षेत्रं विस्तृतं विधातुं समुचितमुदाहरणं प्रस्तोतुञ्च सर्वदा ध्यानं दीयेत ।

परीक्षाश्च प्रारम्भे प्रचलितस्वरूपेष्वेव प्रवेशिकाप्रथमापूर्वमध्यमोत्तरमध्यमा शास्त्र्याचार्यभेदै: षट्सु श्रेणिषु विभाज्येरन् ।

आन्वीक्षिकी त्रयी-सङ्काययो: शास्त्रिपरीक्षायामुत्तरमध्यमोत्तीर्णा एव छात्रा: प्रविष्टा भविष्यन्ति। वार्ता-दण्डनीति-सङ्काययो:। शास्त्रिपरीक्षायान्तु संस्कृतमाश्रित्य आइ, ए० परीक्षामुत्तीर्णा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अपि छात्राः प्रवेश्येरन् । इत्थमेवान्वीक्षिकीत्रयीसङ्कायशास्त्रिणः स्वविषये आचार्यकक्षायां प्रवेशं लभेरन्, संस्कृतमाश्रित्य बी०ए० परीक्षामुत्तीर्णश्च वार्तादण्डनीतिसङ्काययोः स्वविषये आचार्यकक्षायां प्रवेश्येरन् ।

५ अनुवादपरिषद्

अस्मिन् संस्कृतविश्वविद्यालये संस्कृतभाषायां व्युत्पन्नानामन्यभाषाभिज्ञानां विदुषामेकाऽनुवादपरिषत् सङ्घटिता भविष्यति परिषदानया विभिन्नभाषाशास्त्रिणां सहयोगं प्राप्य अन्यभाषायाः उपयोगिन आवश्यकाश्च विषयाः सरलसंस्कृतेऽनूद्येरन् ।

६. वैतनिकपदाधिकारिणः सहायकाश्च

१. कुलगुरुः	१
निजसचिवः	१
धावकः	१
	३
२. कुलसचिवः	१
सहायककुलसचिवः	१
कार्यालयप्रमुखः	१
लिपिकः	१
धावकौ	२
	६
३. निदेशकः	१
निजसचिवः	१
धावकः	१
	३
४. महाविद्यालये	
सङ्कायप्रमुखाः	४
(क) श्रेण्यां प्राध्यापकाः	४
(ख) श्रेण्यां प्राध्यापकाः	५
(ग) श्रेण्यां प्राध्यापकाः	६
कार्यालयप्रमुखः	१
लिपिकः	१
धावकौ	२
	२३
५. प्रधानपाठशालायाम्	
अध्यापकाः	४
सहायकाः	३
लिपिकः	१
धावकः	१
	९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

६. ब्रह्मचर्याश्रमे

अध्यापकौ	२
परिचारकौ	२

७. अनुसन्धानविभागे

निर्देशकः	१
सहायकौ	२
लिपिकः	१
धावकौ	२
	६

८. परीक्षा-विभागे

प्रबन्धकः	१
सहायकः	१
लिपिकौ	२
धावकौ	२
	६

९. लेखापरीक्षाविभागेः

लेखापरीक्षकः	१
सहायकः	१
लिपिकः	१
धावकः	१
	४

१०. पुस्तकालये

ग्रन्थागाराधिकृतः	१
लिपिकः	१
धावकौ	२
	४

११. प्रशिक्षणमहाविद्यालये

सङ्कायप्रमुखाः	४
(महाविद्यालयीया एव)	
(क) श्रेणिप्राध्यापकाः	४
(ख) श्रेणिप्राध्यापकाः	५
लिपिकः	१
धावकः	१
	१५

१२. भोजनालये

प्रधानपाचकः	१
सहायकाः	३
परिचारकाः	४
	८

१३. रसायन-शालायाम्

निर्देशकः	१
सहायेकः	१
परिचारकाः	६
	८

१४. व्यायामविभागे

व्यायामपट्टः	१
सहयोगी	१
	२

७. वेतन-क्रमः

अत्र वैतनिकक्रमस्त्रिभुवनविश्वविद्यालयेत्रद्ययासम्भवं भवेत् । परिस्थित्यनुसारं न्यूनाधिकभावोऽपि सम्भवेत् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

८. प्रारम्भिको व्ययः

कलौ धनस्योपयोगो भवनसज्जायामेव न तु दानधर्मादौ, बुद्धेश्चोपयोगो धनार्जन एव न तु स्वर्गापवर्गसाधनादावित्याशयेन महर्षिभिः प्रोक्तासु 'गृहान्ता द्रव्यसंभारा द्रव्यान्ता मतिरेव च' इत्यादिमहावाणीषु दृष्टिं संरक्ष्य भवनाडम्बरेण कलिरावाहितो मा भूदित्यत्यावश्यकपुस्तकालयादिकृत एव भवनानि निर्माय शेषं कार्यजातं कुटीरेष्वेव सम्पादनीयमित्येष सिद्धान्तोऽत्र विश्वविद्यालये प्रतिपाल्येत । अतस्तदनुसारं प्रारम्भिकव्ययस्याकलनमधस्तान्निर्दिश्यते ।

छात्रवृत्त्यर्थं कर्मचारिणां वेतनार्थश्च वार्षिको व्ययः—४०००००)

(भवनानि)	
पुस्तकालयकृते	१०००००)
कार्यालयकृते	५००००)
औषधालयकृते	२५०००)
भोजनालयकृते	५००००)
(कुटीराणि)	
अध्यापनशालार्थम्	५००००)
शिक्षकनिवासार्थम्	५००००)
छात्रावासार्थम्	१०००००)
अधिकारिनिवासार्थम्	३००००)
अतिथिनिवासार्थम्	२००००)
ब्रह्मचर्याश्रमार्थम्	२५०००)
परिचारकावासार्थम्	१००००)
आतुरालयं निर्मातुम्	२५०००)
मुद्रणालयं निर्मातुम्	२००००)
मुद्रायन्त्रं क्रेतुम्	४००००)
पुस्तकानि सङ्ग्रहीतुम्	५००००)
आतुरालये शय्यादिव्यवस्थायै	२५०००)
आवश्यकान्योपकरणार्थम्	३००००)
	११,०००००)

४०००००) आवर्तकः 'सालबसाली') ७०००००) (अनावर्तकः 'पटके')

११०००००)

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

॥ श्रीं ॥

विदुषां सम्मतयः

विवेकपूतमनसां विदुषामधिकारिणाम् ।
सधन्यवादं दर्श्यन्ते शुभाः सम्मतयः सताम् ॥

महामहोपाध्याय-सर्वतन्त्र स्वतन्त्र-पद्मविभूषणानां
श्री गोपीनाथकविराजमहाशयानाम्—

2 (A) SIGRA VARANASI
3-9-1961

Mahamahopadhyaya
GOPINATH KAVIRAJ, M. A. D. LITT
Padmavibhushana

प्रथितयशसा महामहिम्ना नेपालनरेशेन महाराजमहेन्द्रेण स्वदेशे संस्कृत-विश्वविद्यालयनाम्ना कस्य चिद्विद्याभवनस्य स्थापनार्थं श्लाघनीयः प्रयत्नो विहितः । विद्याभवनमिदं हिमवत्प्रान्ते बहिर्मुखजनताकोलाहलमुखरनगरेभ्यो बहिःप्रदेशे कस्मिंश्चित् शान्ते रमणीये च स्थाने प्रतिष्ठितं भविष्यतीति सर्वथा युक्तमेव । वार्तामिमामासाद्य नितरां प्रसीदति मे चेतः । प्राधान्येन प्राचीनाया भारतीयसंस्कृतेः समुद्धरणाय तस्याः संरक्षणाय च श्लाघनीयोऽयमुद्यमः । अस्या महनीयायाः सुप्राचीनायाः संस्कृतेर्विस्तारक्रमो देवभाषायामेव निबद्धेषु श्रुति-स्मृत्याद्यगणितशास्त्रेषु काव्यदर्शनेतिहासपुराणादिषु तन्त्रकलाविद्याप्रतिपादक-ग्रन्थेषु च सम्यगुपलभ्यते । अस्याः संस्कृतेर्विभिन्नानामङ्गानां तथा कालोपयोगि-नीनां विविधविद्याकलानां च विकासः, नेपालदेशे संरक्षितविविधप्राचीन-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ग्रन्थानां (विशेषत आगमानाम्) प्रकाशनञ्चास्य विद्याभवनस्य मुख्यध्येयेष्वन्तर्भवतु। प्राचीनभारतस्याध्यात्मसम्पद्जिज्ञासमानाय प्रतीच्यायाकण्ठं देया, तथा च प्राचीननवीनयोः समन्वयोऽपि विधेयः। अद्यत्वे सर्वत्र समाजे परिवारे विद्यालयादिषु च यदनाचार-नीतिभ्रंश-व्यवस्थाशैथिल्यादिकं दृश्यते तत्सर्वं विद्यार्थिषु शीलसंपत्तिमनोनिग्रहादीनामसद्भावं सूचयति। वस्तुतो विद्यार्थिन एव ब्रह्मचर्यपूतचरित्रेण तथा निष्कामविश्वकल्याणव्रतचर्यया च विशुद्धजीवनस्यादर्शभूता भवितुमर्हन्ति। श्रीमतो नेपालनरेशस्य प्रशंसनीयोऽयमुद्यमो विद्यार्थिभिः स्वकृत्येन स्वाचारेण स्वजीवनेन च सफलीकरणीयः।

अभिनवं विद्याभवनमिदं विश्वकल्याणं विदधानं चिरंजीवतु इति श्री श्रीपशुपतिनाथं सप्रश्रयमभ्यर्थये।

गोपीनाथ कविराजः
(देव शर्मा)

वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालयोपकुलपतीनां श्रीमतां डा० गौरीनाथशास्त्रिमहाभागानाम्

वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालयः
वाराणसी २.
२४।३।१९६९

नेपालाधीश्वरेण श्रीमता महेन्द्रवीरविक्रमसाहदेवेन महताऽऽग्रहेण कश्चन संस्कृतविश्वविद्यालयं नेपालान्तर्गतदाङ्प्रदेशे प्रतिष्ठापयितुं प्रयास आस्थीयत इति श्रुत्वा नितरां प्रसीदति मे मनः।

स्वर्गं गतवता श्री लालबहादुरशास्त्रिमहोदयेन कदाचिदिदमुक्तमासीत्-भारतस्य समुन्नतये प्रतिप्रदेशमेकः संस्कृतविश्वविद्यालयो यथा निर्मितो भवति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तदर्थं भारतस्य केन्द्रीयसर्वकारेण सुतरां प्रयतिष्यत इति। परं तस्य महाशयस्य सङ्कल्पो न सफलतां यातः। अविमुक्तवाराणसीक्षेत्रे एक एव संस्कृतविश्वविद्यालयोऽधुना विराजते, यस्य रूपं सर्वभारतीयमपि प्रान्तीयतां बिभर्ति। द्वितीयः संस्कृतविश्वविद्यालयो विहारप्रदेशे यो वर्तते तत्राध्यापनादि कार्यं शोधकार्यञ्च न प्रचलतीति कृत्वा तस्य रूपमपूर्णमिव प्रतिभाति। अतो नेपालाधीश्वरेण यत्सङ्कल्पितं तन्नूनं सर्वेषामेव गीर्वाणवाणीपरिशीलनपराणामानन्दकरम्।

यस्मिन्प्रान्ते पुनरस्य विश्वविद्यालयस्य संस्थापनं चिकीर्ष्यते तदपि स्थानं निसर्गसुन्दरं विद्यार्थिनां तथाऽध्यापकानां कृते सुतरामुपयोगि। अस्मिन्कर्मणि ये तावत्संस्कृतविद्याप्रणयिनः सोत्साहा वर्तन्ते तैर्यदि सम्यग्विविच्य संस्कृतशिक्षाविस्तारानुगुणा पद्धतिराश्रीयेत तर्हि नूनं तेषां प्रयत्नः क्षेमाय कल्पिष्यत इति नास्ति तत्र कश्चन शङ्कावसरः।

अध्यापकानां विरलभावोऽस्माभिर्विशेषेण साम्प्रतमनुभूयते, योग्यानामध्यापकानां सम्प्रदायो यथा सुस्थितो भवेत्तदर्थं विशेषेण दृष्टिर्निक्षेपणीया। योग्यानामध्यापकानामभावेन विद्यायाः प्रचारः प्रसारश्च व्याहतो भवति। एवं सत्याग्रहवतामन्तेवासिनामपि मनसि खेदो जायते। खिन्नैरन्तेवासिभिः कथं वा गृहीतविद्यायाः संरक्षणं क्रियेत ?

शोधकार्यमपि यदिदानीं कुत्र कुत्र प्रचलति तदपि न पर्याप्तं मन्तव्यम्। एतत्तु कदापि न विस्मर्तव्यं यदस्मद्देशीया मनीषिणः स्वीयेषु ग्रन्थेषु यादृशं पाण्डित्यं प्रकटितवन्तस्तन्नूनं शोधकार्यत्वेन स्वीकर्तुमभिनन्दयितुं च निराबाधं शक्यते।

यथा तथा वा भवतु। संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापनेन समाजस्य महानुपकारः साधितो भविष्यतीत्यनुभवन् श्रीविश्वेश्वरचरणयोः सर्वतोभावेन प्रार्थयतेऽयञ्जनो यत्स परमकारुणिकः कल्याणमयः पुरुषोऽस्मिन्कर्मणि सर्वविघ्नोपशान्तिं कुर्यादिति।

निवेदनं श्री गौरीनाथशास्त्रिणः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृतविश्वविद्यालयस्य दाङ्गे समुद्घाटचमानस्य प्रतिवेदनसमितये

नेपालराजकीयसंस्कृतमहाविद्यालयस्य भूतपूर्वप्रधानाचार्याणां गोरखादक्षिण-बाहुन्यायाचार्यन्यायरत्नानां त्रिभुवनविश्वविद्यालयीयसंस्कृतविभागस्य धर्मरक्षा-महामण्डलनेपालस्य काशीस्थविद्याधर्मप्रचारिणीसमितेर्बृहदाध्यात्मिकपरिषदश्च भूतपूर्वाध्यक्षाणां द्वासप्ततिवर्षवयस्कानां **श्रीपण्डितपद्मप्रसादभट्टराईमहोदयानां** सम्मतिः ।

महानयं हर्षस्य विषयो रुग्णशय्यायां शयानस्य अपि मम कृते यत्किल दाङ्गे संस्कृतविश्वविद्यालयः स्थाप्यते । अन्वर्थनामा च भविष्यतीत्यस्माकं विश्वासः ।

पाठ्यक्रमे च आगमविषयो देशेऽस्माकं प्रधानविषयो भवतु । शिवधर्म-शास्त्रादिकं प्रचारे अनुसन्धाने अध्यापने च उपयुज्यताम् । अत्रत्याश्छात्रा अधीतिवोधाऽऽचरणप्रचारणेषु असाधारणा भवेयुः । सचिवालयविज्ञानमपि सानुसन्धानमध्यापनीयम् । देशानुरूपं कुटीरोद्योगमपि अध्यापयन्तु । नारी-शिक्षा अनिवार्या परं सहशिक्षा मा भूत् । स्नातकानां विद्यावैशद्येन सार्ध-माचारनिष्ठा आवश्यकी । आरम्भादेव धर्मशास्त्रं सक्रियं शिक्षणीयम् । स्नातका अनुशासनशीला राष्ट्रियभावनासम्पन्ना आर्यसंस्कृतिसंरक्षणशीलाश्च संस्कृत-विश्वविद्यालयान्निर्गच्छन्तु । विश्वविद्यालयस्य सर्वोऽपि व्यवहारः संस्कृतभाषायां भवतु इति ।

आचार्याणामाज्ञानुसारेण लिपिकृन्नव्यन्यायाचार्यो मुकुन्दनाथशर्मा भट्टराई वाल्मीकिसंस्कृतमहाविद्यालयस्य प्राध्यापकः ।

वि० सं० २०२५ फाल्गुनशुक्लतृतीयायां सौम्यवासरे अंशुवर्मधारा विशालनगरं काष्ठमण्डपम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

काठमण्डस्थ-वाल्मीकि-संस्कृतमहाविद्यालीय प्रधानाचार्य श्रीरामनाथाचार्याणां प्राध्यापकश्रीशेषराजशर्मणश्च

२०२५।१।२०

श्रीः

अयि महोदयाः

श्रीमद्भिः २०२४।१२।१६।२ समये प्रहितं पत्रमासादितं तत्रत्यो विषयश्चाधिगतः। प्रस्तावितसंस्कृतविश्वविद्यालयस्वरूपादिविषये केचित्स्वाभिमतविषया अधस्तात्प्रदर्श्यन्ते।

संस्कृतविश्वविद्यालये पाठ्यविषये

'अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः। धर्मशास्त्रं पुराणं च विद्या ह्येताश्चतुर्दश। आयुर्वेदो धनुर्वेदो गान्धर्वश्चेति ते त्रयः। अर्थशास्त्रं चतुर्थं तु विद्या ह्यष्टादशैव तु, इति विष्णुपुराणमतमनुसृत्य शिक्षादीनि षड् वेदाङ्गानि, तत्र शिक्षाध्यापने ध्वनिशास्त्रस्य तुलनात्मकरूपेणाध्यापनम्, एवं व्याकरणस्य निरुक्तस्य वाध्यापने भाषाविज्ञानस्य तुलनात्मकपद्धत्याऽध्यापनं कर्तव्यम्। तथैव ज्यौतिषशास्त्राध्यापनेष्वाधुनिकगणितादिविषयाणामपि तुलनात्मकप्रणाल्याऽध्यापनमपेक्षितम्। चत्वारो वेदाः। मीमांसापदेन पूर्वमीमांसा (जैमिनीया) उत्तरमीमांसा (वैयासकी) चेति द्वयम्। न्यायविस्तरपदेन प्रमाणैरर्थपरीक्षणं न्यायः इति नयेन न्यायवैशेषिके, साङ्ख्ययोगौ, शैवदर्शनानि वैष्णवदर्शनानि च गृह्यन्ते। एवं च पूर्वपक्षरूपेण चार्वाक-बौद्ध-जैनदर्शनानि, पाश्चात्त्यन्यायो यूरोपीयदर्शनानि च तुलनात्मकपद्धत्याध्यापनार्थं ग्रहीतुं शक्यन्ते। धर्मशास्त्रपदेन मन्वादीनि धर्मशास्त्राणि, आपस्तम्ब-बौधायनादिधर्मसूत्राणि च गृह्यन्ते। तुलनात्मकपद्धत्याध्यापनार्थं जैन-बौद्धधर्माः, भारतीया आधुनिकधर्माः, यहूदी-पारसीक-कन्फ्युसियस-क्रिश्चियस-मुस्लिमप्रभृतिधर्माश्च सामान्यरूपेण ग्राह्याः। एवं च धर्मशास्त्रस्य व्यवहारभागे आधुनिकव्यवहारशास्त्रस्य च दिग्दर्शनमपेक्षितम्। पुराणपदे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इतिहासस्याप्यन्तर्भावः। एवं च पुराणपदेन ब्राह्मादीन्यष्टादश पुराणानि, पाराशरादीन्युपपुराणानि, महाभारतं, रामायणं, नीलमतपुराणं, राजतरङ्गिणी च गृह्यन्ते। इत्थमेवाधुनिकेतिहासाश्च तुलनात्मकपद्धत्याध्यापनीयाः। आयुर्वेदपदेनाष्टाङ्गा आयुर्वेदास्तथाधुनिकपाश्चात्त्यचिकित्साशास्त्राणि च दिग्दर्शनरूपेण ग्राह्याणि। गान्धर्ववेद एव सङ्गीतशास्त्रस्यान्तर्भावः। तत्र च नारदीयशिक्षा, भारतीयं नाट्यशास्त्रं च प्राधान्येन पाठ्ये। अर्थशास्त्रस्य विषयाः प्रकीर्णरूपेण रामायणे, महाभारते, मन्वादिस्मृतिषु, बार्हस्पत्यार्थशास्त्रे, शुक्रनीत्यादिषु च प्राप्यन्ते। अर्थशास्त्रस्याधुनिको मूलग्रन्थः कौटलीयमर्थशास्त्रं तत्सारभूतः कामन्दकीयनीतिसारोऽपि वर्तते। आर्यसम्प्रदायेऽर्थशास्त्र एव राजशास्त्रस्याप्यन्तर्भावः। एवं च पाश्चात्त्यार्थशास्त्रस्य राजशास्त्रस्य तुलनात्मकरूपेणाध्यापनमपेक्षितम्। कुत्र चित्त्वर्थशास्त्रस्थाने तन्त्रशास्त्रस्योपादानं, तस्यापि वेदवत्प्रामाण्याच्छिष्टपरिग्रहाच्च स्वतन्त्ररूपेणाध्यापनं कर्तव्यम्। तथा चैतासु विद्यासु सति संभवे उपयुक्तकलानाञ्च सैद्धान्तिकं प्रायोगिकं चाध्यापनं क्रमाद्विधातव्यमेव। विज्ञानविषये भारद्वाजसंहिता समराङ्गणसूत्रधारो युक्तिकल्पतरुः इत्यादीनां ग्रन्थानामधिकारिभिर्विद्वद्भिरध्यापनमुपक्रमणीयम्। प्राचीनशास्त्रमर्यादासंरक्षणपूर्वकमाधुनिकविषयाणामुपयुक्तः प्रदेपः कर्तव्यः।

भूमिदातृभिर्महोदयैः संस्कृतविद्यासु निरतिशयप्रेम्णः प्रदर्शितत्वात्तदिच्छामनुसृत्य पश्चादन्येषामप्युपयुक्तकार्याणां सम्भावनया, अभीप्सितपदार्थानां सौलभ्याद्, वैषयिकजनानाकीर्णत्वाच्च स्थानमेतद् विश्वविद्यालयस्योपयुक्ततरं विमृश्यते।

अथावशिष्टं समारोहे प्रबन्धविषये च स्वाभिमतप्रकाशनम्-तत्रास्माकं वक्तव्यमिदमेवास्ते यदल्पसमये स्तोकसाहाय्यलब्धावपि सुरभारतीपरिचरणपरायणैस्तत्र भवद्भिः श्रीमद्भिर्नानास्थानसमागतानां विपश्चितां यदातिथेयं समनुष्ठितम्, तदतीव श्लाघास्पदमिति सञ्चिन्त्य वितीर्यन्ते बहुशः साधुवादाः।

सत्यामावश्यकतायां पाठ्यविषये विस्तृता योजनापि प्रस्तोष्यते। अथेदमपि प्राप्तकालत्वात्समुल्लिख्यते यद्विश्वविद्यालयस्य च्छात्रसङ्ख्याप्रपूर्त्यर्थं प्राथमिक-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पाठशाला-माध्यमिकपाठशाला-माध्यमिकविद्यालयोच्चविद्यालय-महाविद्यालयादीनां स्थाने स्थाने संस्थापनं कार्यम्, नो चेच्छात्रोद्गमस्थानसङ्कोचाद्विश्वविद्यालयस्य स्वरूपलाभ एव न स्यात्, तदर्थमपि प्रयतनीयमिति निवेद्य साम्प्रतमेतावतैव विरम्यत इति शिवम्।

भवदीयौ

रामनाथ आचार्यः प्रधानाचार्यः

शेषराजशर्मा प्राध्यापकः

वाल्मीकिसंस्कृतमहाविद्यालयः

नेपालः

सर्वतन्त्र-स्वतन्त्राणां पद्मविभूषणानां पण्डितराज-
श्री राजेश्वरशास्त्रिद्रविडमहोदयानाम्

"श्री गुरुः शरणम्"

दि० ७–१०–६८

नयपालराज्ये संस्कृतविश्वविद्यालयसंस्थापनवार्तामुपश्रुत्य महान्सन्तोषोऽनुभूयते। विद्याध्ययनस्य कृते ब्रह्मचर्याश्रमस्य महानस्त्युपयोगः। विशेषतश्च संस्कृतविद्यानामध्ययनमेकान्ते जनसंमर्दरहिते स्थान उपयुक्तं भवति। अत एवोक्तम्—

योऽहेरिव गणाद्भीतो मिष्टान्नाद्गरलादिव।
राक्षसीभ्य इव स्त्रीभ्यः स विद्यामधिगच्छति॥
'द्यूतं पुस्तकशुश्रूषा नाटकासक्तिरेव च।
स्त्रियो निद्रा च तन्द्रा च विद्यानाशकराणि षट्॥

इत्यादिना। वर्तमानसमये विशेषरूपेणेदमालोचनीयतां गतमस्ति, यत् तेषु २ पाश्चात्यपद्धत्या निर्मितेषु विश्वविद्यालयेषु छात्राणामुपद्रवस्य, सर्वथा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अनौचित्यपूर्णानां तेषामाकाङ्क्षाणां च यद्यालोचनं क्रियते तर्हि कथङ्कारं भविष्यत्काले शिक्षासंस्थानां सञ्चालनं सुकरं भवेदिति। सोऽयं प्रश्नः सर्वेष्वेव वैदेशिकेष्वपि शिक्षावित्सु असमाधेयतां गतो वर्तते। एवं स्थिते अस्मदीय-प्राचीनराजनीत्युक्तनियमानुसारेण क्रियमाणा विद्यालयव्यवस्थैव श्रेयस्करी भवितुमर्हति। सा च व्यवस्था कौटिलीयेऽर्थशास्त्रे एवंरूपेण निरूपिता वर्तते। तथा हि "विद्यानां तु यथास्वमाचार्यप्रामाण्याद्विनयो नियमश्च" इति।

अपमपि च प्रश्न इदानीं संस्कृतविद्यानां समुन्नतिमभिलषतां पुरतः समु-पस्थितो दृश्यते, यत् एतासां विद्यानां संरक्षणं प्रचारणं च कथं भविष्यति यतो हि वर्तमानसमये संस्कृताध्येतॄणां संख्या प्रतिदिनं ह्रासोन्मुखी समुपलभ्यते। अत्र किं कारणमित्यालोचने क्रियमाणे इदमेव पुरत आगच्छति यत् प्रायः संस्कृताध्यापकाः स्वीयपुत्रान् आङ्ग्लभाषाध्ययने विनियोजयन्ति। एवंविधाया-मवस्थायामन्येषां पुरतः संस्कृतविद्याध्ययनप्रेरणां कर्तुं कथमपि न ते पारयन्ति। अतः संस्कृताध्यापकाः स्वपुत्रान् यथा संस्कृताध्ययने प्रवर्तयेयुस्तथा कश्चनो-पायोऽत्रलम्बनीयो वर्तते तद्विषये कौटिलीयेऽर्थशास्त्रे राज्यसंस्थाद्वारा अदण्डकर-भूमिप्रदानं प्रतिपादितमस्ति। तथा हि ऋत्विगाचार्यपुरोहितश्रोत्रियेभ्यो ब्रह्म-देयान्यदण्डकराण्यभिरूपदायकानि प्रयच्छेदिति।

एवंविधायामवस्थायां वर्तमानसमये यदि तथा भूमिप्रदानमशक्यताकोटौ समागच्छेत्तदापि संस्कृताध्यापकस्य पुत्रो यदि योग्यतासम्पन्नो लभ्येत तदा पितुः स्थानं तस्मा एव प्रदातव्यमिति नियमः कृतो भवेच्चेत् स्वपुत्राणां संस्कृताध्ययने प्रवर्तनं विदुषां सम्भवति। तद्द्वारा चान्येषामपि तत्र नियोजनाय प्रयत्नो विद्वद्भिः कर्तुं शक्यते। एवमस्मदीयप्राचीनशास्त्रप्रतिपादितविद्याध्ययनक्रमे स्वीक्रिय-माणे प्रायः १६ वर्षपर्यन्तं·····एतावती योग्यता तेन सम्पादनीयेति निरूपित-मस्ति। तथा सम्पादितायां योग्यतायां यद्याङ्ग्लादिभाषाध्ययने कश्चित्प्रतितो भवेत् तदापि तर्कदृष्टिपूर्णत्वात्स तत्रापि समीचीनां प्रतिपत्तिं लब्धुमर्हतीति प्रत्यक्षत एवानेकेषु स्थलेषु अवलोक्यते। अतः प्रथमतोऽस्मदीयपद्धत्या अध्य-यनाध्यापनव्यवस्थायै एको विशुद्धः स्वतन्त्रवातावरणयुक्तः संस्कृतविश्वविद्यालयो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यदि संस्थापितः स्यात् तदा तत्राधीतवतां आध्यात्मिक्या उन्नत्या सहान्य-विधापि सर्वा उन्नतिः सर्वस्यापि राष्ट्रस्य कृते आदर्शमार्गभूता भवितुमर्हति।

पारवश्ये खलु जाड्यं नियतं तेन च प्रतिभाया उन्मेषो न भवति। शुका-दयः पक्षिणः यदि सकृदपि पञ्जरे बद्धा भवन्ति तदा तेषामुड्डयनप्रतिभा विलुप्ता भवतीति सर्वानुभवसिद्धम्। श्रीमता काशिराजमहोदयेनापि अस्मदीयप्राचीन-पद्धत्या स्वीयपुत्रस्याध्यापनव्यवस्था कृता वर्तते। एवं सम्यक् सभायां परीक्षोत्तीर्णाय सामवेदविदुषे यावज्जीवं वृत्तिव्यवस्था सम्पादिता, तत्पुत्रोऽपि यदि सर्वोच्चवैदिकपरीक्षोत्तीर्णः स्यात् तदा तस्मै अपि यावज्जीवं तादृशी वृत्ति-व्यवस्था कृता। एवं त्रिपुरुषपर्यन्तं यदि वेदविद्यायां कृतपरिश्रमा विद्वांसो भवन्ति तदा मूलभूतं द्रव्यमपि तस्मै तृतीयाय देयत्वेन विनिर्णीतमस्ति। एवं विधा यदि व्यवस्था अन्येष्वपि राज्येषु भवेत् तदा संस्कृतविद्याया उन्नत्या सह सम्पूर्णे विश्वे सन्तोषशान्त्यादिव्यवस्थापनं भविष्यतीति विश्वसिमि (इति श्री पू० गुरुचरणानां (राजेश्वरशास्त्रिद्रविडमहोदयानाम्) आज्ञया

रामचन्द्रशास्त्री होसमने

श्री डा० मङ्गलदेवशास्त्रिणाम् एम० ए० डी० लिट् पदभाजाम्

इंग्लिशिया लाइन वाराणसी २

१४।६।६७

प्रिय श्रीपराजुलीमहोदयाः

सप्रेमनमस्कारानन्तरं निवेदनम्

नेपालराष्ट्रे श्रीप्र्महाराजाधिराजानां नेपालभूपालानां छत्रच्छायायां संस्कृत-विश्वविद्यालयस्य स्थापनायाः समाचारः श्रूयमाणः संस्कृतज्ञविदुषां नूनमन्तस्तोषं जनयति। नैकप्रकारेण नेपालस्य भारतीयसंस्कृत्या संस्कृतेन चान्तरङ्गः सम्बन्धः। चिरकालादेव नेपालदेशीयसंस्कृतज्ञविदुषां वाराणस्यां विशिष्टस्थानमवर्ततेति सर्वैः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वीक्रियते। ततश्च तत्र राष्ट्रे संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापनया गीर्वाणवाण्याः समुद्धारे महत्साहाय्यं प्राप्स्यत इति नास्त्यत्र संदेहलवस्याप्यवकाशः। परंतस्य विश्वविद्यालयस्य स्वरूपं कीदृशं भवेदित्येष प्रश्नः प्रथमं विचारसमीक्षणमर्हति। वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य या दुर्दशाद्यत्वे मया सान्निध्येन दृष्टा सा नूनमत्यन्तखेदावहा। अतो नेपालस्थविश्वविद्यालयस्य स्थापनायाः पूर्वमेका लघ्वी समितिरावश्यकी, त्रयः पञ्च वा अनुभववन्तो विद्वांसस्तस्याः सदस्याः भवेयुः। ते च तत्स्वरूपविषये तत्तद्विकल्पान् सम्यक् परीक्ष्य स्वमतं निर्धार्य तद्विषये राजशासनस्य मार्गप्रदर्शनं कुर्युः। एषा मे निश्चिता संमतिर्नूतनस्य प्रस्तुतस्य विश्वविद्यालयस्य विषये।

भावत्कः शुभाशंसी

मङ्गलदेवशास्त्री

(विद्यामार्तण्डः काशिकराजकीयसंस्कृतमहाविद्यालयस्य पूर्वप्रधानाचार्यः, वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य पूर्वोपकुलपतिश्च।)

श्री गङ्गाधरशास्त्री पराजुली निदेशकः
जनतासंस्कृतमहाविद्यालयः दाङ्गः
पो० जरवा, एक्सचेंज कोयलावास
जि० गोंडा (U. P.)

पूज्यपादानां श्री १००८ स्वामिहरिहरानन्द-सरस्वतीनां
करपात्रोपाह्वानां परमहंसपरिव्राजकाचार्याणाम्

श्रीहरिः

ब्रह्मकुटीर डी २५/१८
नारदघाट, वाराणसी १

भाद्रपदशुक्लाष्टम्याम् २०२५ वि० सं०

अङ्गीकुर्वन्ति सर्वेऽपि जनाः सर्वेषु देशेषु सर्वेषु कालेषु सर्वासु च परिस्थितिषु ज्ञानस्य माहात्म्यातिशयम्। अत एव प्रथमायामेवावस्थायां ज्ञानं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समुपार्जनीयमिति विश्वजनीनो नियमः । यया स्वदेशस्य स्वजातेः स्वपूर्वजनानाञ्च गौरवं जागृयात् , यया च तत्पोषकस्य स्वधर्मस्य स्वसभ्यतायाः स्वसंस्कृतेश्चरमोत्कर्ष उदियात्तस्या एव शिक्षायाः कृते ससंरम्भं प्राणपणेन प्रयतनीयं विपश्चिदपश्चिमैः । प्रमोदावहोयं विषयो यन्महामहिम्न महाराजमहेन्द्रेण नेपालनरेशेन संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनाय प्रयत्न आस्थितः । स च विद्यावासो नगराद् बहिः पृथक् च ग्रामेभ्यः प्रशान्ते प्रदेशे स्वसन्निवेशं स्वश्रेयसेऽपेक्षते । अस्ति चैवंविधं स्थानं यत्र परितः पर्वतश्रेणयो मधुरिमाणं बिभ्राणा विराजन्ते । सरितः कलकलारावसङ्कुलाः प्रवहन्ति । सुन्दरा द्रुमा रमणीया लता वन्याः पशवो बन्धव इव विचरन्ति । समा च विस्तृता च सा भूमिः मध्ये नेपालानां विराजते । सर्वसौविध्यकरी च सा । रोचतेऽस्माद्दशेभ्योऽपि तत् रमणीयं स्थानं श्रीविश्वविद्यालयनिर्माणाय ।

विश्वविद्यालये च वेदानाम् , शिक्षा-कल्प-व्याकरण-निरुक्त-छन्दो-ज्योतिषां वेदाङ्गानाम् , मन्वादिधर्मशास्त्राणां, पुराणेतिहासानां, न्यायवैशेषिकसाङ्ख्ययोगमीमांसावेदान्तानां दर्शनानाम् , आयुर्वेदार्थशास्त्राद्युपवेदानाञ्चाध्यापनं यथाधिकारमुपनीतानां द्विजातीनां कृते भवेत् । द्विजातयश्च सदाचारपरायणा गुरुशुश्रूषणरताः समिदाधानमाचरन्तो ब्रह्मचारिणः सन्तो वेदाध्ययनं विदधीरन् । उपर्युक्तानां वेदादीनां सारं सङ्कलय्य नेपालीयभाषायामनूद्य पुस्तकानि निर्माय सर्वसाधारणजनकृते शिक्षा वितरणीयेति

श्री १००८ श्रीमतां स्वामिकरपात्रिपादानामाशावशम्वदतया स्थितस्य मार्कण्डेयस्य ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीः

जगद्गुरुशङ्कराचार्याणां काशीपीठाधीश्वराणां श्री १००८ महेश्वरानन्दसरस्वतीमहाभागानाम्

अहो विसृमराः श्रेणयः शिखरिणां, मनोहरध्वनयः सरःस्रोतवत्यः, हृदयहारिणी शस्यश्यामला वसुन्धरा, आवर्जनाः प्रस्थ-प्रदेशाः, बलाद् दृष्टि-बन्धनी मनःशमनी च विविक्तता समुपदिशन्तीव कस्यचित् महतो महतः कर्तव्यस्य स्वविशिष्टे समीचीनां साद्यस्कावतारणाम् । वाराणसेयैर्महानुभाव-महात्ममनीषिमहनीयैः परमहंसपरिव्राजकाचार्यैर्विद्वत्तल्लजैस्तत्यैरत्रत्यैश्च विद्या-तपोव्रतविश्रुतैर्भूयोभूयोभिः स्वयं महाराजैः शौर्यवीर्य्यौदार्यविद्यातेजोवयोविभू-षितैरमात्यादिसहपरिकरैः शतसमुदायोपबृंहितप्रजाप्राज्यमण्डलमण्डितैः हिन्दू-राज्यमिदमेकमेवेति घोषणाप्रतिघोषपरिव्याप्तनेपालभारतदिगन्तरालवलयैः उद्-घोषितोऽभ्युपगतः अनुमोदितः समर्थितश्च संस्कृतविश्वविद्यालयः साङ्गोपाङ्ग-सम्पूर्णः प्रादुर्भवन् अत्र भवतां भवतां श्रीमहाराजानां संकल्पान् अनल्पान् परि-पूरयन् अस्मादृशामपि श्रोत्रपेयतामुपयास्यतीति । अरण्येष्वेव गुरुकुलान्यभूवन् । अभूवन् रामकृष्णादयस्तेजोमया वर्णिनः, भूस्वामिमहाभूप्रखण्डदानमपि इदमेव कर्तुं प्रेरयति । एतदपरं च भूयोऽस्मादृशानपि एतदुदीरयितुं प्रैरिरत् । दाङ्ग-प्रदेशावयवे प्रोक्तलक्षणलक्षिते शीघ्रं विधानकर्मतां गमिते संस्कृतमहेन्द्र-विश्वविद्यालये समग्राः साङ्गाः सरहस्याः संस्कृतविद्याः सधर्माचरणाः चारित्र्यो-दञ्चनचतुरा वर्णाश्रमरक्षणपरायणाः प्रकटन्तु । यदि वाञ्छ्यन्ते परेऽपि विद्यालयाः, भवन्तु अनुभ्रातरः सुश्लाघ्यमेतत् । परमत्रत्या सामग्री काचन अन्यैवेति ।

महेश्वरानन्दसरस्वती
का० पी० शंकराचार्य
ज्ये० कृ० १२ गुरौ २०२५ वि०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वाराणसेय-संस्कृतविश्वविद्यालयीयपुस्तकागारस्य भूतपूर्वाध्यक्षाणां डा० श्री सुभद्रझामहोदयानाम्

काशी मुंशीघाट
२२।५।६८

आदरणीय पण्डितजी, सादर नमस्कार

आपका कृपापत्र यथासमय प्राप्त हुआ था। इसके पूर्व डा० जयमन्त मिश्रका भी पत्र आया था। मैने अपना मन्तव्य डा० मिश्रके पास काठमान्डू कई सप्ताह पूर्व भेज दिया है। उसकी प्रतिलिपि मेरे पास नही है। पर पत्र भेज देनेके अनन्तर कुछ ऐसी बातें आगई हैं जिनका उल्लेख करना आवश्यक है। मूल पत्रमें मैने मार्गकी असुविधाको ध्यानमें रखकर दांगसे अन्यत्र विश्व-विद्यालयकी स्थापनाका सुझाव दिया है। पर अब मैं समझता हूँ कि दांगके लोग जितने उत्सुक मालूम पड़ रहे हैं उतने उत्सुक नेपाल वा भारत वा कहिये तो संसारके किसी भी देशके मनुष्य इतने उत्सुक ऐसे कार्यके लिए मालूम नहीं पड़ते हैं। लाख-लाख नर-नारी दूर-दूर वस्तियोंसे माथेपर गठरी बाँधे दांग आकर सभाकी कार्यवाही शान्तिपूर्वक देखा। नेपाली छात्रोंका उत्साह तो मैं जीवन भर देखता आया हूँ। वे दांग जैसे दुर्गम स्थानों एवं ३ नम्बर ४ नम्बर आदि पहाड़ोंको लांघकर कई दिनोंतक पैदल चलकर काशी वा मटिहानी पढ़ने बराबर आया करते हैं। काशीके संस्कृतविश्वविद्यालयमें विशुद्ध संस्कृत पढ़ने वाले प्रायः नेपाली छात्र हैं। भारतीय छात्र तो मेरे जानने में प्रायः भोजन और निवासकी सुविधाके लोभसे यहाँ आकर अंग्रेजी स्कूलोंमें पढ़ते हैं। इस प्रकारके उत्साही दांग-निवासियों एवं नेपाली छात्रोंको दांगमें विश्वविद्यालय नहीं कर अनुत्साहित करना जातीय अपराध होगा।

जिन उत्साही दांगबासियोंने इतनी विस्तृत भूमिका दान इस महर्घताके समयमें दिया है उनकी धर्मनिष्ठा, कर्तव्यनिष्ठा, सदाचारिता आदि स्पष्ट हैं जो आज कलके दूषित वातावरण वाले भारत वा नेपालके नगरोंमें कहीं भी देखनेमें

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नहीं आई है। यदि शासनका सहयोग होगा तो रास्ता बनाना दांगके निवासियोंके लिए असम्भव नहीं है।

मुझे भय है कि अन्यत्र विश्वविद्यालय बनानेके लिए दांग वाले प्रायः अपनी बहुमूल्य भूमि नहीं देंगे।

अतः स्थानकी सुलभता वन पर्वतोंसे सुसज्जित दांगको मैं भारत तथा नेपालमें संस्कृतविश्वविद्यालयके लिए सुन्दरतम स्थान मानता हूँ। शेष बातें डा० मिश्रके पत्रसे ज्ञात होगी।

भवदीय
सुभद्र झा

सेवामें
पं० गङ्गाधर पराजुली
दांग

श्री भोलानाथ भ्रमर
एम ए. डी. फिल्. डी. लिट्
और अध्यक्ष, हिन्दी विभाग
म. ला. कुं. महाविद्यालय,
बलरामपुर, गोंडा

Balarampur
३०-३-६८

माननीय महोदय,

१४, १५, और १६ मार्च ६८ को होनेवाले आपके विद्वत्सम्मेलनमें भाग लेनेका मुझे भी अवसर प्राप्त हुआ था, इसके लिए मैं आप लोगोंका आभारी हूँ। उस तीन दिनोंके प्रवासमें आपलोगोंकी सुव्यवस्थाके परिणामस्वरूप मुझको जो सुख मिला उसके लिए भी मैं आप आयोजकोंका विशेषरूपसे हृदयसे कृतज्ञ हूँ और धन्यवाद देता हूँ। वैसे इधर एक कहावत है जिसके अनुसार काम खत्म होने जाने पर कोई किसीको नहीं पूछता किन्तु सम्मेलन समाप्त होतेही आप लोगोंने मेरी सुविधा और आवश्यकताका ध्यान रखते हुए जिस तत्परताके

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

साथ मेरे घरतक मुझे पहुँचा दिया उसके लिए भी मैं आभार प्रकट करता हूँ। आपने जिस स्नेह और आतिथ्यके साथ मुझे वहाँ रखा है उससे मनमें लालच पैदा होती है कि आप बार-बार मुझे बुलाएँ तो मैं बार-बार आपकी सेवामें उपस्थित होऊँ। मेरे उपर एक दायित्व था और वह यह था—शिक्षापद्धतिको निर्धारण, संस्कृतविश्वविद्यालयको आवश्यकता, सम्पूर्ण शास्त्रहरूको चौतर्फी विकास तथा संस्कृत भाषाको प्रोत्साहन तथा स्नातकहरू तयार पार्नु—विषयों पर विचारसरणि लिखितरूपेण देया। जबसे आपके यहाँसे आया हूँ तबसे अत्यधिक व्यस्त रहनेके कारण यह कार्य अभी तक नहीं कर सका। आज संलग्न पत्रोंमें अपने विचार आपके पास भेज रहा हूँ। ये अत्यन्त संक्षेपमें हैं पूर्ण नहीं है, न विस्तारके साथ हैं। इनसे आपको एक दिशा मिल सकेगी। आशा है, इससे आपको अपने विश्वविद्यालयको रूपरेखा तयार करनेमें मदद मिलेगी। यह रूपरेखा हिन्दू शास्त्रोंकी रूपरेखाके आधार पर बनाई गई है।

आपको पुनः धन्यवाद

आपका
भोलानाथ 'भ्रमर'

प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयकी सामान्य रूपरेखा

१—उपर्युक्त विश्वविद्यालयका नाम "महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालय, बिजौरी दाङ" हो।

२—महाराजाधिराजसे प्रार्थना की जाय कि वे नैपालराष्ट्रकी राष्ट्रभाषा और राजभाषा संस्कृत घोषित करनेकी कृपा करें। यह हिन्दूसंस्कृतिके अनुरूप होगा और इससे संस्कृतके अध्ययनकी उपयोगिता बढ़ जायेगो।

३—विश्वविद्यालय पूर्णरूपेण स्वतः पूर्ण (Self Sufficient) हो, अर्थात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(i) उपकुलपति अवैतनिक हों और उनका सारा आवश्यक खर्च विश्व-विद्यालय वहन करे ।

(ii) विभागाध्यक्ष एवं प्राध्यापक भी अवैतनिक हों ओर उनका भी सारा खर्च विश्वविद्यालय वहन करे ।

(iii) विश्वविद्यालयकी शिक्षा निःशुल्क हो ।

(iv) विश्वविद्यालयकी सम्पत्ति उसके जनसमूहकी श्रमशक्तिही हो ।

(v) विश्वविद्यालयमें कोई भी छात्र पुरवासी (Day Scholar) नहीं होगा, सभी छात्रोंको छात्रावासी होकर रहना होगा ।

(vi) विद्यार्थी तबतक घर न जाने पाए जबतक उसकी शिक्षा समाप्त न समझी जाय । हाँ, इस बीच उसके परिवारवाले उससे आकर मिल अवश्य सकते हैं ।

(v) छात्रावासोंमें प्रधान द्वारके अतिरिक्त और कहीं भी ताला नहीं लग सकेगा—न कमरोंमें और न सन्दूकोंमें ।

(vi) विश्वविद्यालयकी अपनी पुस्तकशाला (Book Depot) मक्खन एवं दुग्धशाला, गोशाला, वसनशाला, अर्थात् बाजार होनी चाहिए जिसमें विश्वविद्यालयके जीवन और मानवजीवनकी सारी वस्तुएँ विनिमयार्थ रहें (चिनीकी जगह गुड़, चायकी जगह दूध, बिस्कुटकी जगह रोटियाँ आदि रहें) ।

(vii) विश्वविद्यालयकी अपनी छपाई शाला हो और उसकी अपनी कागजकी मिल हो ।

(viii) विश्वविद्यालयके पास अपनी पर्याप्त भूमि हो जिसमें छात्रों, अध्यापकों और कर्मचारियोंके लिए आवश्यक अन्न उपजाया जा सके और यह कार्य विश्वविद्यालयके निवासियों द्वारा ही हो ।

(ix) विश्वविद्यालयकी अपनी स्वतन्त्र रङ्गशाला हो जिसमें अनेक सांस्कृतिक कार्य-कलाप तो समय-समय पर आयोजित ही हों, साथ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ही साथ सांस्कृतिक चलच्चित्रोंका तथा देश-विदेशके विभिन्न महत्त्वपूर्ण दृश्योंका प्रदर्शन हो।

(x) सबका भोजन सामूहिक भोजनालयमें ही हो। व्यक्तिगत भोजन-शाला उपकुलपतिसे लेकर सामान्यसेवक तकमें किसीकी भी नहीं हो सकती। बडासे भी बडा अतिथि क्यों न हो, उसे सामूहिक भोजनालयमें ही भोजन करना होगा।

(xi) भोजन और वस्त्र सम्बन्धी किसी भी चीजके लिए मशीनोंका उपयोग यथासंभव नहीं होगा।

(xii) विश्वविद्यालयकी दिनचर्यामें सामूहिक प्रार्थना, सामूहिक रचनात्मक व्यायाम, सन्ध्या, अग्निहोत्र, सामूहिक भोजन, अनिवार्य श्रम, सामूहिक मनोरंजन आदिको अनिवार्य रूपसे स्थान देना होगा।

४—अंगरेजी चिकित्सा-पद्धतिकी जगह अनिवार्यतः प्राकृतिक चिकित्सा और विवशतः आयुर्वेदिक चिकित्सा पद्धतिका प्रयोग होना चाहिए।

५—विश्वविद्यालयकी प्रधान भाषा संस्कृत हो, सहायक भाषांके रूपमें नेपाली और अंगरेजीका भी अध्ययन किया जा सकता है; विश्वकी अन्य भाषाओंका भी अध्ययन हो सकेगा, किन्तु दैनिक व्यवहारमें विश्वविद्यालयकी सीमाके भीतर और पत्रव्यवहार आदिमें विशेषतः संस्कृत और सामान्यतः नेपालीका ही प्रयोग हो सकेगा।

६—रजिष्ट्रार आफिस, रेकर्डस आफिस आदिके अतिरिक्त सारा कार्य झोपडियोंमें चटाइ और चौकी पर ही होगा।

७—आचार्यों, छात्रों और आगन्तुकोंकी वेश-भूषा नियत और निश्चित होगी। उसमें व्यक्तिगत रुचि और व्यक्तिगत स्वतन्त्रताके लिए कोई भी संभावना नहीं होगी। यह वेश-भूषा अंगरेजी तो कदापि नहीं होगी। सामान्य नेपाली नागरिक वेश-भूषा भी वह न होगी। उसमें प्रधानता पीले रंगकी होगी। शेषका निर्णय विद्वत्समिति करें।

८—विश्वविद्यालयका अपना पेनलकोड (आचार एवं दण्ड संहिता) हो।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

६—विश्वविद्यालयका अपना स्वतन्त्र कोर्ट और काउन्सिल हो, जिसमें विभागाध्यक्ष, प्राध्यापक, सरकारी कर्मचारी और क्षेत्रके गण्य-मान्य व्यक्ति हों। उपकुलपति सभी समितियोंका, कोर्टका परिषदोंका एवं सभाओंका पदेन स्थायी सभापति होगा।

अध्ययन-अध्यापनकी सामान्य रूपरेखा

१—अक्षरज्ञानके बादका प्रारम्भिक पाठ्यक्रम व्याकरणका ज्ञान हो और यह अनिवार्य हो।

२—तत्पश्चात् प्राध्यापकमण्डल यह निश्चित करें कि छात्र किस शास्त्रका अध्ययन करेगा, वही शास्त्र उसे विश्वविद्यालयके अध्ययनकालतक पढाया जाय, जिससे वह उसीका विशेष विद्वान् बन सके। उसपर अनेक शास्त्रोंका व्यर्थका बोझ न डाला जाय।

३—जो स्नातक उस कक्षाके लिए, जिसे उत्तीर्ण करनेका वह अभ्यर्थी है, सुन्दर पुस्तक लिख दे, उसीको उत्तीर्ण घोषित करना चाहिए।

४—विद्यार्थियोंको सप्ताहमें एक दिन क्षेत्रके गावोंमें जाकर भाषण देना चाहिए। यह अनिवार्य होना चाहिए।

५—विश्वविद्यायलके अपने प्राध्यापकगण ही (जिनकी सङ्ख्या दो या तीनसे अधिक नहीं होगी, क्योंकि शेष अध्यापनकार्य उससे ऊँची कक्षाका विद्यार्थी करेगा) परीक्षकका कार्य करें। इसके लिए पारिश्रमिक नहीं होना चाहिए।

६—प्रत्येक विभागमें अनुसन्धानकी व्यवस्था होनी चाहिए।

७—यदि कोई थीसिस ऐसी समझी जाय जिसका पूर्ण परीक्षण विश्वविद्यालयकी विद्वत्समिति नहीं कर सकती या जिसे बाहरके विद्वानोंको दिखानेसे प्रचारका लाभ हो सकता हो तो उसे विदेश भेजा जाय। थीसिसोंका बाहर भेजा जाना अनिवार्य नहीं होना चाहिए।

८—थीसिस पहले छप जाय, उसपर विद्वानों और पाठकोंकी प्रतिक्रिया देख ली जाय, तभी डिग्री दी जाय।

९—डिग्रीयोंका नाम अंग्रेजीके अनुकरणपर नहीं होना चाहिए।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१०—परीक्षाप्रणाली बदली जाय। रटकर सुना देना या याद करके कापीपर लिख देना ही योग्यताका मापदण्ड न हो। ऊँची कक्षाका विद्यार्थी नीची कक्षाके विद्यार्थियोंको पढाए, यह बराबर देखा जाय। उसके सालभरका अध्ययन मनन और लेखनका कार्य देखा जाय। उससे एक बडी सभामें किसी विषयपर भाषण कराया जाय। उससे उसके अपने विषय पर जो भी व्यक्ति जो भी प्रश्न चाहे पूछे। उसे सबको सन्तुष्ट करना पड़े। इन सबके निष्कर्षोंपर एक विद्वदुपसमिति निर्णय लें। जब सब ठीक है तभी छात्रको उत्तीर्ण घोषित किया जाय।

११—विश्वविद्यालयमें दर्शन, धर्म, व्याकरण, साहित्य, अर्थ, आयुर्वेद, राजनीति, भूगोल, समाज इतिहास आदि समस्त विषयोंके अध्ययनकी व्यवस्था हो। अध्यापनकी भाषा संस्कृत हो।

१२—जिस विषयपर संस्कृतमें पुस्तकें न हों उनका अध्यापन आचार्य स्वयं संस्कृतेतर भाषाओंकी पुस्तकोका अध्ययन करके और संस्कृतमें नोट लिखकर संस्कृतमें करें।

१३—प्रत्येक विभागके प्रत्येक आचार्यके लिए संस्कृतमें अपने-अपने शास्त्रकी एक सुन्दर पुस्तकका लिखना अनिवार्य होना चाहिए।

१४—इसी ढंगसे विज्ञानका अध्ययन भी संस्कृतमें कराया जा सकता है। प्रारम्भिक कक्षाओंसे शुरु किया जाय। पुस्तकें लिखी और लिखाई जायं।

भोलानाथ भ्रमर

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ॐ

आत्मा खलु विश्वमूलम्

विद्वत्सम्मेलने प्रतिवेदनसमितौ च भावि-संस्कृत-विश्वविद्यालयकृते

सप्तसूत्री सम्मतिः

१—दाङ्गे भाविनि संस्कृत-विश्वविद्यालये मुख्यतयाऽऽर्यसंस्कृतेः संरक्षणं भवतु। चरित्रनिर्माणस्य बलिष्ठायां पृष्ठभूमौ विश्वसंबद्धमादर्शमानवजीवनं चेतनामयं सुखमयमपवर्गक्षमं च सम्पादयितुं लक्ष्यं रक्षणीयम्।

२—उपर्युक्तं लक्ष्यं लब्धुमाधारभूताऽध्यापकाऽभिभावक-सञ्चालक-परिचारक-प्रभृतिसकलसम्बद्धजनैर्नियमतः—'आचारः प्रथमो धर्मः, दशकं धर्मलक्षणम्। आत्मा खलु विश्वमूलम्' इत्यादि विश्वात्मदर्शने दृढा अन्तेवासिनः स्नातकाश्च सबलाः सम्पादनीयाः।

३—'यथा राजा तथा प्रजा' इत्यादर्शरूपामुक्तिं सार्थां स्थापयितुमत्र संस्कृत-विश्वविद्यालये राजपरिवारस्य युवराजाधिराजकुमारप्रमुखा अप्यपेक्षित-समय-पर्यन्तं प्रविश्य देशाचारकुलाचारप्रतिपालन-पूर्वकं विश्वस्यैकमात्रहिन्दू-राष्ट्रं सञ्चालयितुं समुचितां वैदिकीं लौकिकीं चानिवार्यां शिक्षां लभन्तां सुमधुरं जनसम्पर्कं च वर्धयन्तो वर्धन्ताम्।

४—कुलपति-प्रमुखाः प्राध्यापकप्रभृतयः सर्वे संस्कृत-विश्वविद्यालयसम्बद्धा बुधजना बन्धुपुत्रादीनात्मीयानत्रैव पाठयन्तु।

५—पञ्चायत्त-प्रजातन्त्र-प्रणाली चतुरङ्गिणी। विकास-दिग्जया भाति सेनेव चतुरङ्गिणी। इदमाद्यमनवद्यं हृद्यं च वैदिकं पञ्चायत्तदर्शनं क्रियात्मकमत्र विश्वविद्यालये सम्यगध्यापनीयम्।

६—इह हि पठन-पाठन-लेखन-वाचन-प्रवचन-पत्राचार-विचार-विनिमय-परीक्षा-प्रमाणपत्र-संल्लाप-प्रमुख-निखिल-वाग्व्यवहारः सभ्य-सरस-सरल-संस्कृत-राष्ट्र-भाषायामेव कर्तव्यः। ज्ञानविज्ञानयोः समन्वयश्च कर्तव्यः।

७—अत्र च यथारुचि सक्रियं स्वाध्यायं विधाय समुत्तीर्णः प्रतिभाशाली स्नातको जनप्रातिनिध्ये शिक्षाक्षेत्रे प्रशासनप्रमुखे च सकले देशसेवाकर्मणि प्रथमं स्थानं लभताम्।

योगिनो नरहरिनाथस्य
(२०२४।१२।३) दाङ्गे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ॐ आत्मा खलु विश्वमूलम् ।

हाम्रो संस्कृतविश्वविद्यालय कस्तो हुनु पर्छ ?

१—आर्यसंस्कृतिको संरक्षक हुनु पर्छ ।

२—पञ्चायती दर्शनको राम्रो दिग्दर्शक हुनु पर्छ ।

३—प्रत्येक अङ्गमा राष्ट्रिय भावनाका साथ मानवीय भावना टम्म हुनु पर्छ ।

४—अध्ययन अध्यापनको र व्यवहारको माध्यम राष्ट्रभाषा र संस्कृत हुनु पर्छ ।

५—प्रत्येक विषयको शिक्षा क्रियात्मक हुनु पर्छ ।

६—यथासाध्य 'आयादल्पतरो व्ययः' भन्ने अर्थशास्त्रीय सूत्रमा ध्यान राखेर प्रत्येक विभाग सञ्चालित हुनु पर्छ ।

७—छात्रवर्ग तथा अध्यापकवर्गलाई प्राकृतिक यौगिक स्वास्थ्य-विज्ञान द्वारा स्वस्थ र सबल राखनु पर्छ ।

८—कृषि गोपालनदि स्वानुरूप प्रयोगात्मक शिक्षणद्वारा स्वावलम्बी जीवन निर्माण गर्ने स्नातक उत्पन्न गर्नु पर्छ ।

९—ज्ञान र विज्ञानको पूरक समन्वय गरी समयसुहाउँदो लघुशिक्षाप्रणाली चलाउनु पर्छ ।

१०—सर्वप्रथम स्नातकहरुको चारित्रनिर्माण गर्नु पर्छ ।

११—कुनै विषयको शिक्षा दिंदा स्थानीय प्राकृतिक वस्तुको सदुपयोग गर्ने लक्ष रहनु पर्छ ।

१२—धार्मिक शिक्षा विश्लेषणात्मक र उदार हुनु पर्छ ।

१३—यस्ता प्रकारका स्नातकहरूले राष्ट्रका प्रत्येक सेवामा प्रथम स्थान पाउँनु पर्छ ।

१४—शैक्षणिक योग्यता भन्दा पनि आचारनिष्ठा र राष्ट्रियभावनायुक्त क्रियाशीलताको सर्वत्र स्थान रहनु पर्छ ।

१५—छात्रवर्ग तथा अध्यापकवर्गको दिनचर्या रचनात्मक-परम्पराको निरन्तर हुनु पर्छ र आहार विहार सर्वात्मना सात्त्विक रहनु पर्छ ।

योगी नरहरिनाथः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सुरेन्द्रनाथशास्त्री एम० ए०
दर्शनतीर्थ, न्यायवेदान्ताचार्य्य
वाराणसी संस्कृतविश्वविद्यालय

राजभवन
सी० २१|८७ प्लाट ए १/७
लहुरावीर, वाराणसी,
१५।४।६९

संस्कृतं नाम दैवी वाक् अन्वाख्याता महर्षिभिः

विभिन्नेषु कालेषु राज्यनाशगणविप्लवादिभिः प्रतिघातकैः प्रतिहन्यमाना अप्यार्यसंस्कृतिरद्यापि मूलाद्रूपान्तरं नीयमानाऽपि वास्तविकं स्वरूपं न जहाति। कस्यापि राष्ट्रस्य स्थायि समुन्थानं सांस्कृतिकेन जागरणेनैव सम्भाव्यते। आर्यजातेः मौलिकः सांस्कृतिक इतिहासश्च संस्कृत एव वर्तते निहितः समस्ता अपि प्रादेशिक्यो भाषाः प्रायः संस्कृतादेव प्रादुर्भूताः संस्कृतशब्दैरेव समृद्धिङ्गताः। अतः संस्कृतं प्रति जनताया अत्यादरो विद्यते। जनता संस्कृतं शिक्षितुं कामयते। तदर्थं युगानुरूपा संस्कृतशिक्षाया व्यवस्था परमावश्यकी। संस्कृतभाषायाः सामान्यविज्ञानस्य शास्त्रीयप्रौढपाण्डित्यसंरक्षणस्य चोभयोः समावेशो यथावद्रूपेण यावन्न स्यात्तावत्सर्वोऽपि मनोरथो विफल एव भवेत्।

अतो नयपाल (नेपाल) राज्यान्तर्गतदाङ्गस्थाने संस्थाप्यमानस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य तथा कर्तव्यं परमावश्यकं यथा प्राच्य-प्रतीच्यविद्याया पारस्परिकः समन्वयात्मकः सम्बन्ध उत्तरोत्तरं दृढतरं संस्थापितः सन् वर्द्धेत, स्वसंस्कृतिसंरक्षकाः कार्यकुशलाः स्नातका भाविनो विश्वविद्यालयस्य यथाभवेयुस्तथा प्रयत्नो विधेयः। एतदर्थमपेक्षितसर्वसाधनसम्पन्नेन विश्वविद्यालयेन भाव्यम् कार्येऽस्मिन् संलग्नाः पण्डितप्रवराः श्रीगङ्गाधरशास्त्रिमहोदयाः श्रीविश्वनाथस्यानुकम्पया सफलमनोरथा भवितार इति मे विश्वासः।

सुरेन्द्रनाथशास्त्री द्विवेदी
वा० सं० विश्वविद्यालय
वाराणसी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विद्वत्शिरोमणि-महामहाध्यापक—

पं० कमलाकान्तमिश्रो व्याकरणवेदान्ताचार्यः

सम्मानित-प्राध्यापको वाराणसी

वाराणसेय-संस्कृत-विश्वविद्यालयस्य : दिनांक । २३।५।१९६८

भूतपूर्वाध्यक्षो

जो० म० गोयनका संस्कृत-महाविद्यालयस्य

नेपाल-प्रदेशान्तर्गत-जनतामहाविद्यालयदाङ्गनामके शुभपदे गत-मार्चमासस्य क्रमेण १४.१५.१६ त्रिषु दिनेषु विशिष्ट-विद्वत्संमेलन-समारोहे प्रस्तावित-संस्कृत-विश्वविद्यालयस्वरूपमधिकृत्य आचार्यचरणानां महाविदुषां च विभिन्ना विचाराः समुपस्थापिताः ।

तत्र तृतीय-दिवसे सर्वसंमत्या निश्चितमिदमासीत् यत् संस्कृत-विद्यानां महाविद्यालयेऽत्र संस्कृतमाध्यमेनैव वेदवेदाङ्गानामध्ययनाध्यापनप्रक्रमो भवेत् अन्येऽपि नवीनास्ते विषया निवेष्टव्या ये तदनुरोधिनः स्युः किन्तु तेषामपि पठनं पाठनं च संस्कृतमाध्यमेनैव भवेत् । विश्वविद्यालयश्चायं नेपालदेशाधीश्वराणामाचार्यपादानां विदुषां च चरणार्पणपरिपूते तीर्थभूते दाङ्गप्रदेशे एव स्थापितो भवेत् । इहत्या भूमिस्तद्भागश्च माता-पितराविव नवजातं बालकमिव विश्व-विद्यालयं जुषमाणौ यशो लभेताम् ।

कुलपतीनां नेपालमहाराजानां च सदास्य शिरसि वरदहस्तः छत्रायितः स्यात् । एवमयं विशुद्धान् स्नातकान् समुत्पाद्य देशस्य वर्णाश्रम-वैदिकधर्म-मर्यादानां रक्षां कुर्यात् । इत्थं सर्वसंमत्या निश्चितेऽहमपि संमतिं प्रदाय अत्र संवसद्-भावनां श्रीपशुपतिनाथं विश्वनाथं च प्रार्थये शम् ।

कमलाकान्तमिश्रः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आचार्य आनन्द झा

प्राच्य-संस्कृत-विभागः
लखनऊ
विश्वविद्यालयः

दिनांक : २०।५।१९६८

श्रीमन्तो जनता-महाविद्यालय-निदेशका :

नमस्काराः

प्राप्तं पत्रम्। समवगतः समाचारः। नेपालीयैर्बहुभिरस्मदीयैः पृष्टं पृच्छ्यते च प्रस्तावमुपगतस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थानौचित्यविषये। तत्रोत्तरमिदं मदीयं अनतिपूर्वं दाङ्गविजोरीजनतामहाविद्यालयायोजितस्य विद्वत्सम्मेलनस्योद्घाटनभाषणे नेपाले संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनामुद्घोषयितुर्नेपालमहीमहेन्द्रस्य श्री ५ महेन्द्रवीरविक्रमसाहदेवसदासमरविजयिनस्त्विच्छा सर्वतो बलवती यद्यपि तत्स्थाननिर्वाचनविषयेऽपि, परन्तु यदि सूक्ष्मेक्षिकया निरीक्ष्यते तत्स्थानौचित्यं तदा दाङ्गभूमिरेव प्रतीतिपथमवतरति सर्वाधिक्येन तदर्थमुचिता खल्वाभियुक्तिभिः—

१—राष्ट्रस्य ननु नेपालस्य या परिलक्ष्यते दीर्घता पूर्वपश्चिमानुगामिनी तत्पूर्वार्द्धे प्रचलतो विश्वविद्यालयस्यैकस्य सत्तया तत्पश्चिमार्ध एव नूतनस्यास्य विश्वविद्यालयस्य स्थापनमुचितम्।

२—सत्यं काष्ठमण्डपस्य महत्त्वं सर्वाधिकम्, परन्तु तद्धि तस्य महत्त्वं यद्यमहतोऽपि नेपालपश्चिमाञ्चलप्रधानस्य दाङ्गस्य महत्त्वमापादयेत्। संस्कृतविश्वविद्यालयस्यैतस्य स्थापनेन तदा नेपालीयायाः जनताया दृष्टौ विवृद्धमेव भवेत्सर्वथा। यतो ह्यमहतोऽपि महत्त्वापादनं स्वमहिम्ना भवति सर्वाधिकं महत्त्वम्। यदि कश्चिदत्र ब्रूयात् तथा सति त्रिभुवनविश्वविद्यालयीयेन सुमहता प्रचलता प्राच्यसंस्कृतभागेन दाङ्गे महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालये समागन्तव्यं स्यात्। कथं नाम तद्रुचिकरं प्रभवेद् बहूनामिति, तत्रेदं वक्तव्यम्—कथं नाम भवेदरुचिकरं नेपालराष्ट्रैक्यं साधु विलोकयतां सहृदयानामथ केषामपि? अथवा तथा सति तस्य तत्र यथापूर्वं समवस्थानेऽपि नूतनस्यास्य महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापना भवितुमर्हति दाङ्गे। वाराणस्यां संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्वतन्त्रस्यैकस्य सत्त्वेऽपि हिन्दूविश्वविद्यालयेऽपि प्राच्यसंस्कृतसङ्कायः सुमहानस्ति प्रचलन् "धर्मविज्ञानसंङ्काय", नाम्ना तथा नेपाले कुतो न भवितुमर्हेत्? तत्रोभयत्र प्रचलन्ती यथा समवलोक्यते समानसम्माना शास्त्र्याचार्यपरीक्षा तथा नेपालीययोरपि द्वयोर्विश्वविद्यालययोः सा भवितुमर्हत्येव तथा। नोक्त-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मात्रमुदाहरणम्-काश्यधिकरणकाभ्यामुक्ताभ्यां विश्वविद्यालयाभ्यामन्येनास्मदीयेन "लखनऊविश्वविद्यालयेन" अपि दीयत एव स्वीयेभ्यः प्राच्यसंस्कृतान्तेवासिभ्यः शास्त्र्याचार्याद्युपाधिर्भारते। तत्कथं न भवितुं शक्नुयात् तथा सति नेपाले तथा ?

३—काष्ठमण्डपातिरिक्तं तु महेन्द्र-संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनार्हंतयाऽवशिष्यते स्थानद्वयम्, जनकपुरं धरान इति च। परन्तु सम्पन्नस्य पूर्वोक्तस्य विद्वत्संमेलनस्यावसरे प्रतिनिधिमेकमपि विद्वांसमप्रेषयता जनकपुरेण प्रदर्शितैव स्वीयोत्साहहीनता। धरानाच्चागनेन प्रतिनिधिना विदुषैकेन सह जातायामेतद्विषयिण्यां चर्चायां, तदानीं या ह्यभिहिवा परिस्थितिस्तत्रत्यसंस्कृतविद्यालयस्य प्रचलतस्ततस्तत्रत्यानामप्युत्साहो न तथा यथास्ति दाङ्गीयानां विषये प्रकृत इति।

"यथेच्छं तु प्रदेयानि सर्वद्रव्याणि भारत।
अन्नं विद्या तथा कन्या नानर्थिभ्यः प्रदीयते" ॥

इति धर्मशास्त्रवचनानुसारं कथं नाम देयतामर्हेत् श्री ५ महेन्द्रेण महेन्द्र-संस्कृतविश्वविद्यालयस्ताभ्यामनर्थिभ्याम् ?

४—दाङ्गजनतामहाविद्यालयस्य महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयत्वसम्पादने विहिते संस्कृतविश्वविद्यालयस्य तस्य चालनाय प्राप्यस्यार्थराशेः कियानप्यंशः (ज०म०वि०वि०) तद्भूमिसुव्यवस्थासम्पादनेन यथा लब्धुं शक्यते न तथान्यत्रेत्यपि वैशिष्ट्यं दुरपलपमेव दाङ्स्य महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनानुकूलम्।

५—छात्रसम्पत्तिरपि यथा भवितुमर्हति दाङ्गे न तथाऽन्यत्र। यतो हि दाङ्गीयानामभिभावकानां यथाऽवलोक्यते श्रद्धा संस्कृतसंस्कृत्योर्न तथा स्यान्मन्येऽन्यत्रस्थानां तेषाम्।

६—भारतादावपि सर्वत्र समवलोक्यत एव प्रचलन्ती चर्चेयं यदधुना नगरं विहाय ग्राम एव विश्वविद्यालयस्थापना श्रेयस्करी जनोत्थानदृष्ट्या। ततोऽपि हेतोः महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयस्थापना दाङ्गे युज्यते।

७—आणवे हि युगेऽस्मिन् आकस्मिकया अपि परिस्थितेरानन्त्येन सम्भाव्यमानतया राजनीतिक्या अपि दृष्ट्या तत्तद्राष्ट्रनायकाः राजधानी-विश्वविद्यालय-महापुस्तकालय-विभिन्नमहायन्त्रालयादीनां स्वराष्ट्रसम्पत्तीनां स्वराष्ट्रान्तर्विकेन्द्रणं वदन्ति राष्ट्रहितकरम्। ततोऽपि हेतोः काष्ठमण्डपातिरिक्ते दाङ्गे महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयस्थापना शक्यते वक्तुं साधीयसी।

८—नेपालपश्चिमाञ्चलीयानां संस्कृतच्छात्राणामधनिनां बहूनां काष्ठमण्डप-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

गतागतानुकूलस्य तत्रस्थित्यनुकूलस्य चार्थस्याभावेन तेषां हितायापि नेपालपश्चिमाञ्चलप्रधाने दांगे महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनमुचितम् ।

६—सर्वाधिकप्रबलान्तिमा च युक्तिरियमत्र यत्र हि दांगे महता समारोहेणानतिपूर्वमभूदभूतपूर्वं संस्कृतसुमहद्विद्वत्सम्मेलनम्, पुनीते च तदवसरे कृतः सुमहान् जयघोषो जनतया तत्रत्यया स्वनरनाथं साक्षादवतारमेव जगदवतो भगवतः समवगच्छन्त्या । नेपालमहीमहेन्द्रेण श्री ५ महेन्द्रेण च स्वदर्शनदानानुग्रहपूर्वकं विहिता श्रोतृणां समेषां समुपस्थितानामसंख्यानां निरतिशयानन्ददायिनी संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनघोषणा, हन्त को नामास्त्यपराधस्तस्य, यदुक्तसंस्कृतविश्वविद्यालयस्थानतया वञ्चितः कृतः स्यात् कर्तुमकर्तुमन्यथाकर्तुञ्च सर्वथा सामर्थ्यमात्मनि दधता श्री ५ महेन्द्रेण दांगोसौ ? इति ।

दाङ्ग-नेपालस्थितेन जनता-महाविद्यालयेन २०२४ वर्षे समायोजिते विद्वत्संमेलने विचारायोपस्थापिता —

संस्कृतविश्वविद्यालयस्य रूपरेखा

(१) संकायाः (फैकल्टी) चतस्रः स्युः—आन्वीक्षिकी, त्रयी, वार्ता, दण्डनीतिश्च ।

(२) तत्रान्वीक्षिकीसंकाये निम्नाः स्युर्विभागाः—

(क) न्यायवैशेषिकविभागः
(ख) सांख्ययोगविभागः
(ग) बौद्धन्यायविभागः
(घ) आगमविभागः
(ङ) चार्वाकरसेश्वरविभागः
(च) मनोविज्ञानविभागः
(छ) जैनन्यायविभागः

(३) त्रयीसंकाये निम्नाः स्युर्विभागाः—

(क) वेदविभागः
(ख) मीमांसाविभागः
(ग) व्याकरणविभागः
(घ) वेदान्तविभागः
(ङ) धर्मशास्त्रविभागः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(च) ज्यौतिषविभागः
(छ) साहित्यविभागः
(ज) शिक्षाविभागः
(झ) पुराणेतिहासविभागः
(ञ) आयुर्वेदविभागः

(४) वार्तासंकाये निम्नाःस्युर्विभागाः—
(क) वाणिज्यशास्त्रविभागः
(ख) यन्त्रशास्त्रविभागः
(ग) भूगर्भशास्त्रविभागः
(घ) प्राणिशास्त्रविभागः
(ङ) वनस्पतिशास्त्रविभागः
(च) राष्ट्रान्तरभाषाविभागः
(छ) कृषिशास्त्रविभागः
(ज) रसायनशास्त्रविभागः
(झ) स्वराष्ट्रभाषाविभागः

(५) दण्डनीतिसंकाये निम्नाः स्युर्विभागाः—
(क) अर्थशास्त्रविभागः
(ख) विधिशास्त्रविभागः
(ग) युद्धशास्त्रविभागः
(घ) नीतिशास्त्रविभागः
(ङ) पत्रकारिताशास्त्रविभागः

(६) राष्ट्रस्य परिस्थित्यनुरूपमन्येऽपि विभागाः स्थाप्यतामर्हन्ति ।

(७) सर्वत्र पाठ्यक्रमे यथायोगं प्राच्यपाश्चात्यविचारधारयोस्तुलनात्मकाध्ययनप्रयोग आवश्यकः ।

(८) सर्वमध्यापनं संस्कृतभाषामाध्यमेनैव चालनीयम् ।

(९) आरम्भावस्थायामर्थशक्त्यनुसारमुक्तेषु विभागेषु केचनैव स्थापनीयाः, परन्तु संकायाः सर्वे चालनीयाः ।

(१०) आन्वीक्षिकी-त्रयीसंकाययोः शास्त्रिपरीक्षासु मध्यमापरीक्षोत्तीर्णा एव हि छात्राः प्रवेशार्हा भवेयुः । वार्ता-दण्डनीतिसंकाययोः किन्तु संस्कृतमाश्रित्येण्टरपरीक्षोत्तीर्णा अपि । एतदर्थं प्रारम्भिक्याः शिक्षाया आरम्येण्टरपरीक्षापर्यन्तं पाठ्यक्रमे सरलस्य संस्कृतस्य पाठ्यत्वेन निर्धारणमावश्यकम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(११) यस्मिन् विषये संस्कृतग्रन्था दुर्लभाः तस्मिन् विषये संस्कृतग्रन्थरचना विधापयितव्या, तदर्थं पूर्वं केचन संस्कृतज्ञा युवानः अध्येतृत्वेन केचन चान्ये तद्विषयज्ञा अध्यापकत्वेन विनियोजनीयाः स्युर्विशेषवृत्तिप्रदानेन। सावधितया तृतीयचतुर्थसंकाययोः स्वराष्ट्रभाषया शिक्षा देया वा।

(१२) संस्कृतविषयमाश्रित्य बी० ए० परीक्षोत्तीर्णानामाचार्य-परीक्षासु कासुचन प्रवेशो देयः। ततोऽपि विषयान्तरज्ञसौलभ्यं किञ्चिदनन्तरं प्रभवितुमर्हेत्।

(१३) वेद - मीमांसा–व्याकरण–वेदान्त-धर्मशास्त्र - पुराणेतिहास ज्यौतिषविभागवर्जं सर्वेषु विभागेषु सर्वजातीयानां प्रवेशो भवेत्।

(१४) शिक्षा सर्वथा निश्शुल्का कार्या। प्रवेश-परीक्षा-शुल्कग्रहणं कार्यम्।

(१५) विश्वविद्यालयस्य सञ्चालनायार्थसंग्रहः शैक्षिककरग्रहणेन सम्पाद्यः। अनपत्यधनानि शिक्षामात्रोपयोगीनि विधेयानि शासनेन।

(१६) एकैकस्य संकायस्य कृते एकैकोनुसन्धानविभागः स्थापनीयः।

(१७) सुमहानेकः पुस्तकालयस्तथाविधो भवेत्, यत्रानुसंधानार्थमपेक्षितानि सर्वाणि पुस्तकानि भवेयुः। पाठ्यपुस्तकालयस्तु सर्वत्र विभागे स्वस्वतन्त्रो भवेत्।

(१८) संस्कृतविश्वविद्यालयपरीक्षोत्तीर्णानां योग्यपदलाभे प्राथम्यं देयं शासनेन।

(१९) सर्वत्र ग्रामपञ्चायते एकैकः समाजशिक्षकः स्थापनीयः शासनेन प्रथमद्वितीयसंकायाभ्यामुत्तीर्णो विद्वान् प्राप्तसच्चरित्रत्वविशेषप्रमाणपत्रः।

(२०) अस्य विश्वविद्यालयस्य नाम "महेन्द्र-संस्कृत-विश्वविद्यालयः" इति भवेत्।

(२१) अन्ये नियमा उपनियमाश्च विश्वविद्यालयान्तरनियमोपनियमवद् भवेयुः।

॥ इति ॥

आनन्द झा

प्रधानः प्राच्यसंस्कृतविभागः

लखनऊ विश्वविद्यालयः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्राच्य-संस्कृत विभागः
लखनऊ-विश्व-विद्यालयः

१७ । ४ । ६८

श्री निदेशकमहोदयाः

ज० म० वि० वि० दाङ्ग नेपालस्य

नमस्काराः

मन्ये नाविज्ञातं भवेद्भवतां यदव्यवहितपूर्वं सम्पन्नस्य महतो विद्वत्संमेलनस्यावसरे प्रतिवेदनसमितेः समक्षमुपस्थापनाय "संस्कृत-विश्व-विद्यालयस्य" समपेक्षितैका रूपरेखा प्रदत्ता मयेति । रूपरेखान्तामधिकृत्य लखनऊ-विश्व-विद्यालये संस्कृत-विभागाध्यक्षपदं कलासङ्कायाधिष्ठातृपदं (डीनपदं) उपकुलपतिपदं च विभूष्य वाराणसेय संस्कृत-विश्वविद्यालयोपकुलपतिपदमपि च पूर्वमलङ्कृतवता को० अ० सुब्रह्मण्य अय्यरमहोदयेन मल्लिखितं मन्तव्यं प्रदत्तमिदानीं तत्प्रतिलिपिः प्रेष्यते । विद्वत्संमेलने तस्मिन् गन्तुमशक्नुवता तावदय्यरमहोदयेन स्वकीया शुभकामना प्रोषितासीदिति कृत्वा तन्मन्तव्यमपीदं शक्यते समुपयोगे नेतुं प्रतिवेदनसमित्या भवदीययेति ।

प्राच्य-संस्कृतविभागः भवदीयः
लखनऊ-विश्व-विद्यालयस्य **आनन्द झा**

सत्या प्रतिलिपिः

दृष्टा मयेयमाचार्यानन्दझामहोदयसमुत्प्रेक्षिता संस्कृतविश्व-विद्यालयस्य रूपरेखा । अर्थशास्त्रकृदाचार्य-कौटिल्यसम्मतान्वीक्षिकी - त्रयी-वार्ता-दण्डनीतिरूपविद्याचतुष्टयमाश्रितेयं रूपरेखा सर्वथा संस्कृत-विश्व-विद्यालयानुगुणा प्रतिभाति । परिस्थित्यनुरूपमन्येषामपि विभागानामस्यां रूपरेखायां स्थानम्प्रकल्पितमित्यस्या विशेषः । एतदालम्ब्य विचारं कृत्वाऽऽवश्यकानि संशोधनानि च सम्पाद्य कार्यरूपेण परिणमयितव्येति मन्यते ।

को० अ० सुब्रह्मण्य अय्यरः
भूतपूर्व-उपकुलपतिः
१२ । ४ । ६८
लक्ष्मणपुर विश्व-विद्यालयस्य
वाराणसेयसंस्कृत-विश्व-विद्यालयस्य च ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृत-विभाग।
लखनऊ-विश्व-विद्यालयः
दिनाङ्कः ६ । ४ । १९६८ ई०

डॉ० शिवशेखरमिश्रः

एम० ए० (संस्कृत, अङ्ग्रेजी, भारतीय-संस्कृति) एल० एल० बी० पी० एच० डी० डी० लिट्

श्रीमन्तः प्रतिवेदनसमितेः संयोजक-महोदयाः

नेपाले प्रस्तावितस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य रूपरेखा कीदृशी भवेत् इत्यत्र विषये मया बहु विचारिता। विचारयता च मया इदमेव निर्णीतं यत् लखनऊ-विश्वविद्यालयप्राच्यविभागप्रधानैः श्रीआनन्दझामहोदयैः स्थिरीकृता रूपरेखैव सर्वथा साध्वी। अतस्तामेव स्वाभिमतां ज्ञापयामि पुरतः प्रतिवेदनसमितेः इति।

भवदीयः
शिवशेखरमिश्रः

नेपालदेशे संस्कृत-विश्व-विद्यालयस्य सञ्चालनाय निम्न-निर्दिष्टा अधिकारिणोऽपेक्ष्यन्ते:—

कुलपतिः, उपकुलपतिः, प्रस्तोता (RegiStrar) सहायक-प्रस्तोता, निर्देशकः, प्रधाननिरीक्षकः, मुद्रणालय-प्रबन्धकश्च।

तत्रोपकुलपतेरेव विश्व-विद्यालयसञ्चालनाधिकारस्स्यात् यद्यपेक्षा स्यात्तर्हि परामर्शदातृत्वेन द्वौ शिक्षा-शास्त्रिणौ नियोक्तुं शक्येते।

उपकुलपति-निर्देशानुसारं प्रस्तोता व्यवस्थासबन्धीनि सर्वाणि कार्याणि पश्येत् प्रस्तोतृ-निर्देशानुसारं सहायक-प्रस्तोता परीक्षाकार्याणि सम्पादयेत्

निर्देशकः—विश्व-विद्यालय सम्बन्धिषु विद्यालयेषु पाठ्यक्रमं निर्द्धार्य निरीक्षक-मुखेन परिचालयेत्। एवमनुसन्धानार्थं विषयान्निर्द्धार्य तत्र योग्यानध्यापकान्नियोज्य तैर्विरचितान्निबन्धान् मुद्रणालय-द्वारा प्रकाशयितुं व्यवस्थां कुर्यात्। पाठ्य-पुस्तकान्यपि दुर्लभानि सम्पादयितुं विदुषो नियोजयेत्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पाठ्यक्रमः

प्राचीनैः प्रवर्तितानां चतुर्दशविद्यास्थानानां यथायथमध्यापनाय प्रबन्धः कार्यः। तेषु विद्यास्थानेषु वेदानां सांगानां यथाविध्यध्यापने विशेषतो दृष्टिरावश्यिकी। नेपालदेशे यस्य वेदस्य या शाखा विशेषतः प्रचलिता वर्तते तस्या अध्यापनमावश्यकम्। प्रथमं मूलभागं तदनु विकृतिपाठञ्चाध्याप्य वर्षत्रयेणांगाध्ययनं समापनीयम्। नेपाले प्रचलितशाखातिरिक्ता याश्शाखास्तासामप्यध्ययनाय छात्रान् भारते सम्प्रेष्य तत्तन्मूल-भागाध्ययनाय व्यवस्था विश्व-विद्यालय-द्वारा कर्तव्या। तत्रातिरिक्ता याश्शाखास्ता वेदान्तरीया एव भवेयुः न स्ववेदीयाः। अस्यायं परिणामस्स्यात् यत्कालान्तरे चतुर्णामपि वेदानामुपलभ्यमानासु शाखासु पारंगता विद्वांसः नेपाले संरक्षिता भवेयुः। वेदाध्यायिनश्छात्रा एव कर्म-प्रयोग-ग्रन्थानपि शिक्षित्वा स्मार्तानां कर्मणामनुष्ठापने यथा समर्था भवेयु स्तथा सम्पादनीयाः।

एतेषु केचन श्रौतकर्मणां दर्शपूर्णमासादीनामप्यनुष्ठानेऽनुष्ठापने च प्रावीण्यं सम्पाद्याहिताग्नयो भूत्वा विश्वविद्यालय एव समुचिते स्थाने तिष्ठन्तः प्रत्यहं यथाविधि कर्माण्याचरेयुः।

छात्रावासे निवसन्तश्छात्राः शास्त्राध्यायिनो वा वेदाध्यायिनो वा नियते समये सन्ध्योपासनं गायत्रीजपं विशिष्टमन्त्रजपञ्च सनियमं यथा कुर्युः तथा एतत्संबन्धिनोऽध्यापका जागरूका भवेयुः अन्ततः केचन छात्रा एतादृशास्सम्पादनीयाः यैश्च कालान्तरे मन्त्रसिद्धेः, देवतासिद्धेश्च फलमाविष्क्रियेत।

वेदसम्बन्धिन्यः परीक्षास्सर्वा अपि वाचिक्यः प्रयोगात्मिक्यश्च भवेयुः। परीक्षायाः परिणामोऽयं भवेत् यद् अधीतस्य वेदस्य कर्मकाण्डप्रयोगस्य च वाचो विधेयता स्यात्। एतदर्थं पृथग् भवनानि कल्पनीयानि यान्याश्रमरूपाणि भवेयुः।

शास्त्राणामध्यापनं तथा सम्पादनीयं यथा निर्दिष्टे समये। नियतान् ग्रन्थान् समधीत्य तत्र तलस्पर्शि वैदुष्यं छात्रा अवाप्नुयुः। तस्य तस्य शास्त्रस्य पाठ्यक्रमनिर्द्धारणाय तत्तदभिज्ञानां कुशलानां विदुषां समितिरायोजनीया। तेऽप्यल्पानेव ग्रन्थान् पाठ्यक्रमे निर्द्धारियेयुः।

शास्त्रि-परीक्षा-पर्यन्तं राजनीतिः, अर्थशास्त्रम्, इतिहासः एतेष्वेकः देशभाषा भारतीयभाषास्वेका चेति यथायथं विषयास्समावेशनीयाः। समावेशश्च तथा कर्तव्यः यथा हि संस्कृतस्य न्यूनता न स्यात्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अस्यां श्रेण्यां परीक्षा लेखनवाचिकाभ्यां परिचालनीयाः वाचिकपरीक्षा अधीतग्रन्थानामध्यापनरूपा सम्पादनीया। संस्कृतमाध्यमेनैवाध्यापनमावश्यकम्। अस्यां श्रेण्यां छात्रास्तथा भवेयुः यथा हि ते भाषणे लेखने च शब्ददारिद्र्यं नानुभवेयुः।

आचार्य श्रेण्यां तु विषय एक एव भवेत्। पुस्तकानि काममल्पान्येव वर्तितुमर्हन्ति किन्तु तेषामध्ययनं समीक्षात्मकं वैदुष्यसम्पादकञ्च यथा स्यात्तथा क्रमः कल्पनीयः। अध्ययनावसर एव शास्त्रान्तरैः सह येषां विषयाणां वैमत्यमस्ति तेषु शास्त्रार्थकरणेऽप्यभ्यासः कर्तव्यः। अत्रापि परीक्षाः पूर्ववदेव भवेयुः। स्वविषयेण सह शास्त्रान्तर-प्रकरण-ग्रन्थानामप्यध्ययनमनिवार्यं सम्पादनीयम्।

शास्त्रिश्रेण्यां स्वस्वविषयेण सह व्याकरणं साहित्यं न्यायञ्च सन्निवेश्य पाठ्यक्रमः प्रवर्तनीयः।

आचार्यसमाप्त्यनन्तरं वर्षद्वयेन तथा शिक्षा प्रवर्तनीया यया चाधीतान् ग्रन्थान् नूतनांश्च ग्रन्थान् सम्यगध्यापयितुं प्रभवेयुश्छात्राः। अयमेको मार्गः।

अपरश्च लेखन-प्रावीण्य-सम्पादने यत्नो विधेयः। येन छात्राः कञ्चनविषय-मादाय समीक्षात्मकं निबन्धं लिखितुं दक्षा भवेयुः।

इतोऽप्यपरः कश्चन सर्वसाधारणः पाठ्यक्रमः परिचालनीयः येन नेपाला-भिजनस्सर्वोऽपि संस्कृतज्ञानवान् भवेत्। अस्मिन् पाठ्यक्रमे इतिहास-पुराणेभ्यः, धर्मशास्त्रेभ्यः, नीतिग्रन्थेभ्यः, काव्यनाटकादिभ्यः स्तोत्र-ग्रन्थेभ्यः, तर्कग्रन्थेभ्यश्च सरला भागाः सङ्कलनीयाः। छात्रस्य षोडशे वर्षेऽयं पाठ्यक्रमो यथा समापितः स्यात्तथा श्रेणीषु विभज्य समावेशनीयः।

कन्या-पाठशालाः पृथक् प्रवर्तनीयाः। सहशिक्षां विना यथा कन्याः प्राचीन-संस्कृतौ इतिहास-पुराणादिषु, व्याकरणे साहित्ये च समुचितं ज्ञानमवाप्नुयुः तथा प्रयत्नः कार्यः एतदर्थं पृथगेव पाठ्यक्रम आवश्यकः।

तन्त्र-विद्यायास्संरक्षणमपि विश्वविद्यालयद्वारा कथञ्चित्कर्तव्यम्।

चै०शु० ३—२०२५ **हरिरामशुक्लः**

पट्टाभिरामशास्त्री

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीगुरुः शरणम्

नयपालदेशान्तर्गते दांगप्रदेशे विद्वत्सम्मेलनावसरे गतवता तत्र संस्कृत-विश्व-विद्यालयस्थापन-प्रस्तावोऽवगतः। तद्विषये स्वीयोऽभिप्रायो निवेद्यते।

(क) नयपालदेशीयानां संस्कृताध्ययिनां छात्राणां बाहुल्यात् तत्र संस्कृत-विश्वविद्यालयोऽपेक्षितो वर्तते।

(ख) तदर्थमुपयुक्तं स्थानं किं भवितुमर्हतीति निश्चितरूपेण तत्रत्यां सर्वविधां परिस्थितिं जानाना एव वक्तुमर्हन्ति। तथापि यावदस्माभिरवगतं तदनुसृत्येदं वक्तुं शक्यं यत् तत्रत्यं वातावरणं संस्कृताध्ययनस्य कृते उपयुक्तमस्ति।

योऽहेरिव गणाद्भीतः मिष्टान्नाद् गरलादिव।
राक्षसीभ्य इव स्त्रीभ्यः स विद्यामधिगच्छति॥

इत्युक्तरीत्या ब्रह्मचर्याश्रमसदृशं तत्स्थानं सात्त्विकीनां संस्कृतविद्यानामध्ययना-ध्यापनयोः कृते उपयुक्तं प्रतिभाति।

ज्ये० शु० ८ सं० २०२५ **हरेरामशुक्लः**

श्रीः

श्रीयुतवन्दनीयनिर्देशकादिमहाभागाः

जनतामहाविद्यालयदांग नेपालस्य।

मदीयेयं कामना ईश्वरे याचना च यद् वयमुपदर्शितदांगस्थले सर्वविध-सौविध्यसम्पन्नस्य श्रीविश्वविद्यालयस्य तत्र प्राप्तोदयस्य प्राप्तेन विलोकनेन कृतार्थंकल्पाः स्याम इति।

यतः स्थलमिदं मह्यमत्यन्तमरोचत श्रीविश्वविद्यालयस्य कृते, यतस्तत्र न अतिनागरिकता-प्रयुक्त-विघ्नशंका, न च नागरिकताऽभाव-प्रयुक्तविज्ञानस्वरूप-योग्यताशून्यतया विहिताध्ययननिर्मित्तकप्रयत्नस्य फलशून्यत्वशंका।

तादृशस्थलस्य विश्वविद्यालयार्थमुचितत्वं न भवति चेत् स्थलमेव नेपाले न लभ्यते यत्र विश्वविद्यालयोचितत्वं स्यात्।

नेयं धर्मभूमितया प्रसिद्धा भूमिरिति चेत् कस्याश्चन भूम्या धर्मभूमित्वं सहजं नैमित्तिकं वा पूर्वपक्षे विनिगमनाविरहः। उत्तरपक्षे च न प्रतिबन्धः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

किंच करपात्रिमहोदयादिसदृशमुनिकल्पानेकजनसंसर्गप्राप्त्या धर्मभूमित्वं दांगभूम्या अर्जितमेवास्तीति कुतो विस्मर्यते ?

अध्ययनपद्धतिविषये तु—

यदुक्तं करपात्रिमहोदयैस्तन्मह्यमतीव रोचते। अन्तिमकरपात्रिमहोदयभाषणतः पूर्वं यदि मया भाषणावसरः प्राप्तोऽभविष्यत्तदा तादृशमेव भाषणं मया विहितमभविष्यत् यादृशं भाषणं करपात्रिमहोदयैरन्तिमावसरे व्यधायि।

मादृशजनतोऽपि दर्शितमार्गतो यदि काचन विश्वविद्यालयोपयुक्तसहायता विधातुं शक्येति भाति भवतां तर्हि अहं यदि तदर्थं सूचितो भवेयं तदा स्वमुपकृतं मंस्ये।

स्वाभिप्रायनिवेदने जातस्य विलम्बस्य विषये क्षमां प्रार्थयमानोऽस्मि।

श्रीयुतगुरुपादेष्वनन्ता दण्डवत्प्रणतयो विलसन्तुतमां मदीया इतरसुहृत्सु नतयस्तथैव सन्तु।

अशुद्धिषु अनेकासु सतीष्वपि नाहं चिन्तायुतोऽस्मि यतः भवत्सन्निधिसम्प्राप्त्या सर्वा अपि अशुद्धयो विलीनाः स्युरेवेति।

यदि वयं दांगसदृशोपयुक्तभूम्यां विश्वविद्यालयनिर्माणे न सफलीभवेम तदा अस्माभिःकाऽप्याशा न करणीया यद्वयं कस्मिन्नपि कार्ये सफलीभवितुं शक्ष्याम इति। विस्तारजालं संगतिकाल एव स्यात् शुभम्।

अपराधक्षमायाचकः भावत्कः

दामोदरशर्मा न्यायाचार्यः

श्रीमन्निदेशकाः पण्डितप्रवरा विद्वांसः

प्राप्ता सम्मत्यर्थं प्रेषिता सूचना। प्रस्तावित-संस्कृत-विश्वविद्यालय-विषयेऽयमस्ति ममाशयः।

आधुनिक (टेक्नोलजी-साईन्स आदि) विद्यानां समावेशस्तु सर्वव्यवहारसिद्ध्यर्थं सर्वत्राकुण्ठितज्ञानवृद्ध्यर्थञ्चावश्यं करणीयमेवात्र न किमपि (कोऽपि) सन्देहः। परं भावुकबुद्ध्या नैवात्मसमर्पणं तस्मिन्-कर्तव्यम्। किन्तु ते सर्वेऽपि विषया आत्मसात्करणीयाः खलु। यथा भेरी-कर्णाल्याद्या नद्यादयः सरयूनद्यामात्मसात्भूताः स्वनामरूपे विहाय "सरयू" इत्येवाभिधां लभन्ते, तथैव तेषां नामरूपे आत्मसात्कृत्वा स्वनाम्नैव व्यवहारः कर्तव्यः। विद्यन्ते हि तेषां मूलान्यस्माकं वैदिकवाङ्मये। यतोऽस्माकं वैदिकसाहित्यानुसन्धानेनैव तैर्विकसिताश्च ते नव्या विषयावभाषाः (साः) स्वनाम्ना व्यवहृताश्चेति।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अपरञ्च प्रस्तावितविश्वविद्यालयान्निःसृताः स्नातकाः कर्तव्यपरायणाः सदाचारनिष्ठा देशनरेशभक्ता मातापितृसेवका दीनोद्धरणे संलग्नमनसो धर्मवीराः सर्वत्रात्मदर्शनक्षमा येन भवेयुस्तादृशः प्रयत्नो विधेयः। एतदर्थं काचन कक्षा शिशुशिक्षार्था विधेया यतो बाल्यात्प्रभृत्येव तस्मिन्नवे भाजने लग्नः संस्कारो नान्यथा भवेदित्योम्

स्वामी ईश्वरानन्द

गीता—प्रचार आश्रम सरस्वती

अखडा स्वयम्भू

काठमाण्डू (नेपाल)

प्रतिवेदकेभ्य इदम्।

श्री पं० देवराजोपाध्यायः

तोलेश्वरनाथराजकीयसंस्कृतप्रधानपाठशाला

कपिलवस्तु

श्रीमदध्यक्षाः

प्रतिवेदनसमितेः।

श्रीमताम्पत्रमवाप्याऽनुगृहीतोऽस्मि। मदीयन्तावद्विचारमस्मिन्नेव पत्रे विलिख्य प्रेषयन्नस्मि।

दाङस्थजनतामहाविद्यालयभवनप्राङ्गणे परुदन्ताराष्ट्रियसंस्कृतविद्वत्सम्मेलनञ्जातम्। यत्र दैशिकानाम्वैदेशिकानाञ्च ज्ञानवयोवृद्धानां विपश्चितां संस्कृताऽनुरागिणाम्बहूनामप्यन्येषामुपस्थितिरासीत्। दिनत्रयव्यापकस्यास्य सम्मेलनस्य समुद्घाटनन्तत्र भवताम्भवतां सनातनधर्मरक्षाव्रतिनां हिन्दूराष्ट्रनायकानां पञ्चश्रीसमलङ्कृतानां श्रीमन्महाराजाऽधिराजानां करकमलैः सुसम्पन्नमिति सम्मेलनमिदं सुवर्णसौरभायितम्।

अस्माकन्नेपालदेश ऐतिहासिकमिदं सम्मेलनं यद् यत्र सर्वप्रथमं श्रीमच्छङ्कराचार्यमहाभागाः करपात्रस्वामिपादाः सोमनाथपण्डितराजाः नरहरिनाथयोगिनस्तथा चान्येऽपि बहवो विद्वांसःसंस्कृतजीवनानां श्री ५ राष्ट्रनायकानां सुसन्निधौ "सनातनधर्मः सनातनसंस्कृतिः तदुभयोः संरक्षकं हिन्दूराज्यम् तस्य चाऽऽधारस्तम्भस्वरूपं संस्कृतवाङ्मयं साहित्यञ्च सर्वेषां संरक्षणपरिवर्धनप्रसारोपायः" इत्येतादृशेषु बहुविधविषयेषु श्रुतिस्मृतिपुराणोपनिषदुदाहरणप्रत्युदाहरणोहापोहसंव-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लितम्भाषणमकुर्वन् । विविधाः समस्याः समुपस्थापिताः समाधानञ्च विहितम् । सम्मेलने समुपस्थिता दशसहस्राऽधिकाः संस्कृतसंस्कृतिप्रियाः सभ्याः प्रतिदिनं तत्सर्वाश्चर्चाः परिचर्चाश्च कर्णगोचरीकुर्वन्तः स्वान् धन्यानमन्यन्त । सर्वं तावत्सम्मेलनसहयोगिनो विशेषतस्सम्मेलनाऽऽयोजकसमितिसदस्याः सन्ति बहुशो धन्यवादभाजः । अस्माकं संस्कृतसमाजस्तेषामाधमर्ण्यं वहन्नास्ते ।

सम्मेलनस्यान्तिमे दिवसे नेपालराष्ट्रस्य अत्र संञ्चालितायाः शासनव्यवस्थायाः विश्वस्मिन्नेकमात्रं हिन्दूराष्ट्रमिति गौरवस्य परिरक्षणाय देशे संस्कृतविश्वविद्यालयस्याऽऽवश्यकत्वमस्ति इति प्रस्तावितः पारितश्च सर्वसम्मत्या । विद्वत्सम्मेलनस्यास्य सत्सु बह्वीष्वुपलब्धिषु एष एव पुरः फलमिति विचारयामि ।

अस्मद्देशीयाः सहस्रशो युवानः स्वदेशे संस्कृतपठनपाठनसौकर्यमनवाप्य प्रतिवर्षं भारतभुवं प्रधावन्ति । भारते यत्र यत्र तावत् संस्कृतशिक्षणसंस्थाः प्रचलन्ति यथा वाराणस्याम् देहल्याम् लक्ष्मणपुरे पाटलिपुत्रके कर्णपुरे मथुरायाम् वृन्दावने नागपुरे हाथरसे अलीगढ़े गोरक्षपुरे मोहमय्याम् कालिकतायाम् कति गणयामः प्रायः सर्वेषु प्रान्तेषु सर्वासु नगरीषु प्रतिमासं पञ्चषरूप्यकाणां सहायतां लब्ध्वाऽध्ययनं कुर्व्वन्ति । जीर्णशीर्णं वस्त्रं क्षीणा गौरा त्वाकृतिः पादुकाविहीनौ चरणौ तेषामेतदेव चिन्हम् । ये खलु स्वीयां युवावस्थां विदेशे स्थित्वा यापयन्ति तत्रैव च सभ्यतां भाषां विचारं संसर्गञ्च पठन्ति कुर्वन्ति च त एव स्वदेशं परावृत्य स्वानुकूल्येन सञ्चालनीयं शासनधुरं समाजधुरं च स्वकीये स्कन्धे निर्हितुं कथङ्कारं समर्थाः भविष्यन्ति । मातापितरौ देशं आत्मीयञ्च परित्यज्य ते वराकाः दीनहीनाः विचरन्ति वयमद्यापि तान् दृष्ट्वा जीवामः श्वसिमः स्वदेशं स्वगौरवञ्च समुन्नयामः । भौतिकविज्ञानाध्येतॄणां कृते यादृशं सौकर्यं देशे विदेशे वा छात्राः प्राप्नुवन्ति न तथा संस्कृताध्येतारः । प्रसङ्गेऽस्मिन् म०वि०वि० साहस्यैका गीतपंक्तिः स्मृतिपथमायाति । "शक्नोमि नैव द्रष्टुं वत सन्ततिर्विभिन्नेति ।

परन्त्वत्र मन्ये यत्संस्कृतविश्वविद्यालयस्तावत् निर्माणाऽधीनोऽस्ति संस्कृताध्येतॄणां कल्याणाय भविष्यति विदेशं परिभ्रमतां छात्राणां प्रत्यावर्तनाय प्रभविष्यति ।

किञ्च विश्वविद्यालयोऽयं संस्कृतवाङ्मयस्य साहित्यस्य च तथा प्रसारं प्रचारञ्च करिष्यति यथा हिन्दूराज्यस्य हिन्दूसंस्कृतेश्च संरक्षणं परिवर्धनं च स्यात् । अस्माकं नीतिरस्माकं व्यवस्थाऽस्माकं परिपाटी च यावच्चन्द्रदिवाकरौ स्थिरा सुदृढा च भविष्यतीति ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पुनश्च प्रतिवेदकसमितिमेतदपि स्मारयामि यद् संस्कृतविश्वविद्यालयस्य निर्माणमपि तत्रैव स्यात् यत्र संस्कृताऽनुरागिणां महता प्रयासेन आध्यात्मिक-सम्मेलनं संस्कृतविद्वत्सम्मेलनञ्च जातम्। इदमेव स्थानं पर्वतीयानां मध्यदेशीयानां च कृते समुचितं तत्रोभयेषां कृते कल्याणावहौ जलवायू। तदेव शान्तं स्थानं शिक्षा-प्रसारायोपयुक्तम् आर्थिकी समस्याऽपि तत्र विश्वविद्यालये निर्मिते सरलेनैव पथा समाहिता स्यात्।

अन्त्ये पुनरेकवारं संस्कृतोत्थानाय वपुषा मनसा धनेन च सहयोगं कुर्वतः सर्वान् धन्यवादमभिधाय विरमामि।

इति 'शिवम्'।

श्रीः

अये संस्कृत-भारती-प्रीतिजुषो महान्तः आदरणीया विद्वांसः ?

सार्वभौम-सत्ता-सम्पन्ने हिन्दूराष्ट्रे नेपाले विश्वस्यैव कल्याणकारिण्याः समस्त-भाषामूर्धन्याया अस्याः संस्कृतभाषाया विश्वविद्यालयो भवतीति महान् प्रमोद-विषयः।

परन्त्वद्यत्वे पाश्चात्त्य-शिक्षया विदूषितमनसां विचार एतस्याः प्रातिकूल्ये सम्भवति। आक्षिपन्ति च ते भाषेयं कठिनेति तस्मान्नवीनसमाजे संस्कृतभाषां प्रतिष्ठापयितुमिच्छुकैरस्माभिर्व्यवहारार्हाः सरलाः शब्दाः प्रयोजनीयाः, यया रीत्या सौविध्यं सर्वेषामभिरुचिकरा च भवत्वियं भाषा।

अस्याः संस्कृतभाषायाः श्रुतिस्मृतिपुराणेतिहासकाव्यादिग्रन्थेषु यद् भाव-गाम्भीर्यं विद्यते न तदपरभाषाग्रन्थेषु। तेषां ग्रन्थानां सरलतमाभिर्नेपालीप्रभृतिभि-र्भाषाभिरनुवादो विधेयः। यतो हि सर्वे मानवाः संस्कृतवाङ्मयस्य गुणगौरवं जानीयुः। तथा च जायमाने तस्मिन् संस्कृत-विश्वविद्यालये नेपालस्य सर्वेषा-मपि ब्रह्मचर्याश्रमाणां संरक्षणाय समुन्नत्यै च काऽपि व्यवस्था सम्यग्विधेया।

स्वसंस्कृतेः संस्कृत-भाषायाश्च प्रचाराय संरक्षणाय च गण्डक्यञ्चल-कास्की-मण्डलान्तर्गत-हेमजाग्रामे २०२१ वैक्रमाब्दतः "श्री ऋषिकुल आश्रमः" संस्थापि-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तोऽस्ति । तस्याश्रमस्य सर्वेऽपि वयं जायमानस्य संस्कृत-विश्वविद्यालयस्य सफलतायै समोदं शुभेच्छां समर्पयामः शमिति । जयतु संस्कृतम्

ऋषिकुलाश्रमः
२०२५।१०।२०
पूर्णिमा ।

लक्ष्मीशरण-उपाध्यायः, नव्यव्याकरणाचार्यः
प्रधानाचार्यः, श्रीऋषिकुल-आश्रमः,
हेमजा पोखरा गण्डकी अञ्चलम्

कृत-श्रद्धेय-संकलपाः

संस्थापक-महोदयाः ?

नमस्कारादिकं पूर्वं गृह्यतामर्पितं मया ॥
श्रुत्वा दाङ्गाभिधे स्थाने विश्वविद्यालयाभिधा ।
संस्था संस्थाप्यते शीघ्रमित्यहं चास्मि हर्षितः ॥
मदीया धारणा तस्मिन् विषये यास्ति, साम्प्रतम् ।
अस्मिन् पत्रे लिखाम्यद्य कृपया सा विचार्यताम् ॥
यस्य देशस्य भूगोलं संस्कृते लिखितं स्थितम् ।
इतिहासादिकं तथ्यं पूर्णं यस्यास्ति संस्कृते ॥
यद्-विश्वस्मिन्ननन्यच्च हिन्दुराष्ट्रं सुघोषितम् ।
तत्र संस्कृत-शिक्षाया महत्त्वे किमु वर्ण्यते ॥
तथापि संस्कृता भाषा सुप्तेवास्त्यधुना खलु ।
हिन्दवोऽपि न जानन्ति तस्या माहात्म्यमद्भुतम् ॥
मन्यन्ते वर्तते तत्र कर्मकाण्डादि केवलम् ।
वदन्ति संस्कृतं पूजा-पाठानामेव वाङ्मयम् ॥
तत्र भूगोल-विज्ञान-खगोल-ज्योतिषादिकम् ।
भौतिकं नैतिकं काव्यं गद्यपद्यादिमण्डितम् ॥
आन्वीक्षिकी-त्रयी-वार्ता-दण्डनीति-प्रसङ्गतः ।
सर्वमेवास्ति यद्भाव्यमिति जानन्ति नैव ते ॥
संस्कृतस्याखिलं विश्वं क्षेत्रं तत्रापि मुख्यतः ।
नेपाल-भारतौ देशौ संस्कृतस्य प्रकीर्तितौ ॥
भारते यवनाङ्ग्लानां शासने संस्कृतं हतम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वतन्त्रेऽप्यत्र नेपाले सुप्तं भारत-हेतुना ।
"उत्थातव्यं जागृतव्यं योक्तव्यं भूतिकर्मसु"
"उत्तिष्ठ हे कापुरुष मा स्वाप्सीः शत्रुनिर्जितः"
"आयसं हृदयं कृत्वा मृगयस्व पुनः स्वकम्"
"वयमाश्रयणीयाः स्मो न कदाचित्तथाश्रिताः"
"एतद्देश-प्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः ।
स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेरन् पृथिव्यां सर्वमानवाः"
"क्षुद्रं हृदय-दौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परन्तप"
"तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृत-निश्चयः"
इत्यादिकैर्महावाक्यैः प्रेरयन्ती सती जनान् ।
निर्गताभ्यः शताब्दीभ्यो भाषेयं खलु रोदिति ॥
धन्या यूयं श्रुतो यैर्यैर्भाषायास्तादृशो रवः ।
धन्यो दाङ्गोऽपि यत्रास्ति विश्वविद्यालयस्थितिः ॥
विद्वत्सम्मेलनं धन्यं निर्णीतं येन तादृशम् ।
नेपालिनो वयं धन्या येषां काले भवेदिदम् ॥
काञ्चित् सम्मतिमत्रापि लेखितुमुत्सुकोऽस्म्यहम् ।
उपयुक्ता लगेच्चेत्सा तत्र प्रयुज्यतामपि ॥
उपाधिर्वा परीक्षायाः क्रमो वा संस्कृते भवेत् ।
किञ्चित् संशोधनं कार्यं कक्षाणां सूचके क्रमे ॥
यथाऽद्य प्रथमा नाम परीक्षा दीयते यदि ।
द्वितीया वा तृतीया वा परीक्षा किं न दीयते ? ॥
तथा हि मध्यमायाश्च पूर्वार्धे पूर्वमध्यमाम् ।
उत्तरार्धे वदामो यत् तथैवोत्तर-मध्यमाम् ॥
पूर्वोत्तरे दिशोः संज्ञे यदि चात्र समागते ।
कथं समागते नैव पुनर्दक्षिण-पश्चिमे ? ॥
सामान्यानां श्रमस्थानमुपयुक्तं तथापि च ।
गाम्भीर्येण विचार्यैतत् क्रियतां परिवर्तनम् ॥
आरम्भात् प्रथमां यावद् कक्षासंज्ञा विधीयताम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मध्यमापूर्व-भागस्य योग्या संज्ञा प्रवेशिका ॥
मध्यमोत्तर—भागस्य संज्ञा भूयाद् विशारदः ।
भूषणं वाऽपि रत्नं वा ज्ञानी वाऽपि विचार्यताम् ॥
शास्त्र्याचार्य—पदे नैव परिवर्तनकाङ्क्षिणी ।
पाठ्यक्रमस्तु तत्रापि परिवर्तनमीहते ॥
पी० एच्० डी० वा वि० एड् एम् एड् डाक्टराद्या उपाधयः ।
सुखोच्चार्याक्षरैर्युक्ता विकल्प्यन्तां विवेकतः ॥
भाषातिसरला कार्या केवलं ज्ञानवृद्धये ।
शब्दज्ञानाय सर्वेऽपि शब्दाः पाठ्याः प्रयत्नतः ॥
परीक्षायाः प्रणाली च यास्ति प्रचलिताऽधुना ।
सा दोषबहुलाऽस्तीति तत्रापि चिन्त्यतां बुधैः ॥
संस्कृतादन्य—भाषासु ह्यनुवादं विधाय वा ।
संस्कृते चान्य–भाषाभ्योऽप्यनुवादं विधाय वा ।
संस्कृते मौलिकं ग्रन्थं गद्ये पद्ये विरच्य वा ॥
विषये संस्कृतस्यान्यभाषासु च विलिख्य वा ॥
विश्वविद्यालयोद्देश्यं यः पूरयितुमुद्यतः ।
आचार्यपदवीं लब्धुमधिकारी स एव हि ॥
सर्वमाधुनिकं रम्यमिति केऽपि वदन्ति चेत् ।
सर्वं पुरातनं रम्यमिति चान्ये वदन्ति हि ॥
विश्वविद्यालयोऽयं तद् विविच्य तद्द्वयोर्मतम् ।
समन्वितविधिं सृष्ट्वा सर्वशान्ति-करो भवेत् ॥
ह्रासोन्मुखोऽस्ति सर्वत्र हिन्दुधर्मोऽपि साम्प्रतम् ।
दृश्यते हिन्दुसंख्याऽपि शनैरल्पां दशां गता ॥
तत्र "कटुतरो वादो" हेतुरस्तीति तत्कृते ।
भाषायामिव धर्मेऽपि सारल्याय विचार्यताम् ॥
यस्यां यः स्नातको जातः प्रायस्तस्या हि रक्षणे ।
संल्लग्नो दृश्यते प्रायो मानवस्तेन हेतुना ॥
अथवा विश्वबन्धुत्वभावनाऽस्माकमेव हि ।
शास्त्रेषु दृश्यते सम्यक् घोषिता तेन हेतुना ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विश्वविद्यालयेऽत्रापि स्त्री-शूद्र-यवनादिकान् ।
सर्वांश्च मानवान् मत्वा पाठनीयान् विचारये ॥

किन्तु कन्या-कुमाराणां सहशिक्षा-विधिर्नवः ।
दोषवानस्ति वा ? तस्मात् तत्र किञ्चित् विचार्यताम् ॥

यथा संस्कृत-विद्वांसो भवेयुर्नैतिकास्तथा ।
जीविकायै च वा तेषां कष्टं मा भूत् यथा पुनः ॥

यथा संस्कृत-संस्कृत्योरुन्नत्यै संल्लगन्तु ते ।
तथा सम्यक् विचार्यैव कर्तव्या पाठ्ययोजना ॥

अत्रापि हेमजा-ग्रामे श्रीशुक्ला-गण्डकीतटे ।
पोखरा-नगरी-पार्श्वे संस्था-ऋषिकुलाभिधा ॥

संस्कृतेः संस्कृतस्यापि रक्षार्थं पञ्चभिः समैः ।
संचालितास्ति सा चापि शनैरङ्गं भविष्यति ॥

अथवा हिन्दूराष्ट्रेऽत्र या या संस्कृत-पोषिणी ।
संस्था भवेत् समग्रा सा तस्य शाखा भवेत् क्रमात् ॥

किन्तु पूर्वं यथा भूयाच्छात्र-संख्या सुवर्धिता ।
तथा कर्तुं प्रयासोऽपि कर्तव्य इति चिन्तये ॥

अस्तु केनाप्युपायेन संस्था संस्थाप्यतां लघु ।
दृढ-निश्चितकार्यस्य साफल्यमपि निश्चितम् ॥

अथवा भगवद्-गीता-वाक्ये गच्छति मे मनः ॥
'कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

इत्यहं पोखरावासी मुकुन्दशरणाभिधः ।
विश्व-विद्यालयं द्रष्टुमुत्सुको विरमाम्यलम् ॥ इति ॥

संस्कृत-विश्वविद्यालयस्य प्रतिवेदन-समितये

अयं खलु परम-प्रमोदावसरः । यदद्यास्माकं देशे संस्कृत-विश्वविद्यालयः स्थाप्यते । बृहदाध्यात्मिकसम्मेलनेन संस्कृतविश्वविद्यालय-स्थापना-प्रस्तावः पारितः । विद्वत्सम्मेलनेन सं० वि० वि० पृष्ठभूमिः प्रतिष्ठापिता । अयमधुना संस्कृतविश्वविद्यालय उद्घाटयते, इति कल्याणपरम्परा । उचितमिदमस्माकं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हिन्दुराष्ट्रे हिन्दुसम्राजा महेन्द्रेण भुवनेऽद्वितीयेन विधीयते। यत्नश्च विद्वज्जनैः सर्वजनतया चात्र कर्मणि विधातव्यः। सर्वेषां सहयोगेन संस्कृतविश्वविद्यालयो दांगे तथा स्थापनीयो यथासौ वैदिकार्य-संस्कृति-समुचितां हिन्दुराष्ट्रशोभनां च शिक्षां दातुं प्रभवेत्। शिक्षा च सा क्रियात्मिका भवेत्। परानुकारसाराद्यत्वे प्रचलिता निष्क्रिया शिक्षा दोषबहुला वर्तत इति सम्यगामूलचूलं परिवर्तनमर्हति। न केवलं पाठ्यक्रम उपाधय एवापि तु शिक्षालक्ष्मपि सुधारमर्हति। न च साकल्येन पुरातनी न वा नवा सर्वात्मना, किन्तु नव-पुराण-सार-समन्वय-पूर्वकं मध्यमेनाध्वना संस्कृत-राष्ट्रभाषामाध्यमेन राष्ट्रोचित-चरित्र निर्माण-प्रवणा सक्रिया शिक्षा प्रदेया। यया वैदिकार्यजातीय-परम्परा सुरक्षिता भवेद्, यया च वर्तमाने भौतिके जगति व्यावहारिकाः स्नातकाः समुत्पद्येरन्। देशकाल-पात्रानुकूला क्रियाशीला शिक्षापद्धतिरेव राष्ट्रं स्वावलम्बं विधत्ते, धत्ते च मौलिकं स्वगौरवम्। हिमवत्खण्ड-प्रभवाः श्रुतयः स्मृतयश्चेतिहासपुराणादिकं निखिलमेव संस्कृतवाङ्मयं क्रमविकाशं प्रकाशयति युगे युगे। पुराणमित्येव न साधु सर्वं नचापि शास्त्रं नवमित्यवद्यं, तस्माज्ज्ञान-विज्ञानयोराध्यात्मिकाधिभौतिकयोः प्राच्यपाश्चात्त्ययोः सारग्राहिसमन्वयः सुतरामपेक्षित इति युगजनजीवनप्रयोजनम्। आशैशवादाचार्य-कक्षा-पर्यन्तं शिक्षा-फलं नम्रतेत्यादि शिष्टताकर्मठताऽऽचारनिष्ठताराष्ट्रवादिता-नवनवाविष्कारिता-व्यवहारपटुता - शान्तिप्रियतोत्साहसम्पन्नता-विकाशशीलताध्यात्मिकता-प्रभृति-गुणगणभूषणा वीतदूषणाः स्नातकाः संस्कृतविश्वविद्यालयादस्मात् प्रभवन्तु। ये प्रकृति-सम्पदाढ्यां हिमवत्खण्डभूमिमेव न केवलामपि तु समग्रमेव भूमण्डलं मण्डयन्तो विद्यावदातमुखा दिङ्मुखानि सुखालोकैरालोकयन्तु चेति।

सम्मन्यन्ते—

रत्नाकर देवकोटा—उ० म० प्र० नव्यव्याकरणम् (यमला)
दानबहादुरभण्डारी—हुम्ला जि० पं० सभापतिः
श्यामलालशर्मा घिमिरे—शा० प्र० ख० (वेदः)
मनसादेवकोटा,
शुकदेवपौडेलः (नव्यव्याकरणाचार्यः) रा० पो० सं० प्र० पाठशाला अ०
रामजीलोहिनी—देवपत्तन,
दुर्गाबहादुरः
डोरेन्द्रविक्रम राणा
क० प० टेकबहादुरथापा क्षत्री—फक्कू

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पंचायत गोठाटार का० जि० रामशरण वोहोरा क्षत्री

गोविन्दहरिजंगम, (बृ० श्रा० प०)

धर्मवहादुरसिंह वस्नेत,

प्रदनसिह कठायत रा० पं० स० जुमला ।

जि० स० स० महाशङ्कर देवकोटा कर्णाली अंचल तिवृकोट वोहोरा गाउं ।

कविदत्तदेवकोटा,

डा० गोकुलचन्द्रशास्त्री प्रोफेसर (काठमाण्डू)

उपप्रधान पं० शान्तसिंहवस्नेत, गोर्खा ठिगुरेस्वारा,

नरेन्द्रमानसिंह वस्न्यात, हरिमानसिंह वस्नेत

विष्णुकान्त देवकोटा तिवृकोट, असिवोहोरागाउं क० अं

वैकुण्ठनाथखनाल फस्कू

नरेन्द्रकेशरी उपाध्याय (वृ० आ० प०)

संस्कृतविश्वविद्यालय-दाङ्ग, प्रतिवेदनसमिति

आजको यो जडवादले ग्रस्त गरेको विश्वमा अध्यात्मतर्फ ढल्काउने उच्च लक्ष लिएर खोलिएको यो संस्कृतविश्वविद्यालय त्यहाँमात्र आंशिकरूपमा न रहेर नेपालराज्यभर व्यापक बनोस् भन्ने मेरो शुभेच्छा छ ।

विज्ञानको अतिसूक्ष्म से सूक्ष्म खोजीद्वारा बल्ल पदार्थ र विद्युत् दुई तत्त्व रहेछन् भन्ने पत्ता लागि सकेको यो वैज्ञानिक संसारमा वैदिक संस्कृतको उत्थाव सुनमा सुगन्ध हुनेछ । मानिस चेतनशील प्राणी हो । उसलाई ज्ञानको भोक छ । त्यो कुरा वेदमैमात्र प्राप्य हुने हुवाले हिन्दूपरम्पराको पुनरुत्थाव ज्यादै सामयिक निर्विवाद छ ।

यिनै सवै कुरालाई साक्षात्कार गर्न यो विश्वविद्यालय सफल बनोस् मेरो परमात्मा संग यही एक जोडदार प्रार्थना छ ।

वद्रीनाथ पौड्याल

एम० ए० (अंग्रेजी)

बानेश्वर महादेवस्थान

काठमाण्डू

६ । ११ । २०२५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ॐ आत्मा खलु विश्वमूलम्

बृहदाध्यात्मिकपरिषद्

जनकपुराञ्चलशाखाकार्यालय, जानकीमन्दिरम्

धनुषा, जनकपुरधाम (नेपाल)

मितिः—शाके १८९० । ११ । १६ । ५

सांप्रतं संस्कृतभाषाया या दुरवस्था दृश्यते सा सर्वेषामेव साम्मुख्यमाकलयति कस्मिन्नपि विद्यालये सम्यक्तया सान्तर्बोधमध्ययनमध्यापनञ्च नैव चाल्यमानं दृश्यते प्रायः प्रतिशतं छात्राणां पञ्चैव यथोचितरीतिपूर्वकमधीयते छात्राः केवलमुत्तीर्णतैव प्रयोजनं मन्यते छात्रैः कारणानि बहूनि सन्ति तान्यपि सर्वैर्ज्ञायन्त एव, अस्माभिस्तु तेषु सर्वेषु कारणेषु मुख्यं कारणं सञ्चालकाभाव एव स्वीक्रियते यावत्पर्यन्तं संस्कृतविश्वविद्यालयः कुत्रापि प्रान्ते न स्थाप्येत तावत्पर्यन्तं संस्कृतविद्यायाः संरक्षणं नैव संभावितम् अत एव द्रागेव कुत्रापि संस्कृतविश्वविद्यालयः स्थापनीयः यद्द्वारा प्राचीनपरिपाट्या प्रौढपाण्डित्यप्राप्तये शिष्याः संघटनीयाः स्युः यथा महाभारतयुद्धोत्तरं धनुर्विद्या लुप्ता तथैव पाणिनीयं व्याकरणं ज्यौतिषं नव्यन्यायादिदर्शनशास्त्रं च सर्वमेव लुप्तं भवितुमुपक्रमते तदर्थमेव दाङ्गप्रान्ते जनकपुरप्रान्ते च संस्कृतविश्वविद्यालयस्य प्रस्तावः प्रवर्तितोऽस्ति आशासे द्रागेव श्री५प्रभुसर्वकारेण स्वीकृतिर्दास्यते अस्माभिरमन्द आनन्दः प्राप्येत यदा तस्योपचारिकरूपेण स्वीकृतिः श्रूयेत अस्माकं सम्राट् श्री५महेन्द्रश्चिरं जीव्यात् संस्कृतं रक्षेत् इत्येव श्री १०८जगज्जननीं प्रत्यहं याचे ।

जीवनाथझाशर्मा

जनकपुरवासी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ॐ आत्मा खलु विश्वमूलम्

बृहदाध्यात्मिक-परिषद्

जनकपुराञ्चलशाखाकार्यालय, जानकीमन्दिरम्

धनुषा, जनकपुरधाम (नेपाल)

मिति—०२५ । ११ । १६ । ५

प्रतिवेदनसमितये

स्वदेशविदेशविश्वविद्यालयविद्वज्जनसंमत्या राज्ञाऽपि दाङ्गे संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापनमङ्गीकृत्य समुद्घाटनमारब्धम् । तदभूतपूर्वं कार्यं महोत्सवं च बृहदाध्यात्मिकपरिषदो जनकपुराञ्चलशाखाऽपि सहर्षं सोल्लासं स्वीकुरुते परन्तु जनकपुरधाम्नि संस्कृतविश्वविद्यालयस्य औचित्यविषये प्रकाशिता सूचना पत्रमपि अस्मिन् पत्रे संलग्नमस्ति तस्मादत्रापि संकृतविश्वविद्यालयस्यानिवार्यापेक्षा वर्तते । अत्र विषये सर्वेषां ध्यानमाक्रष्टुमिच्छामि । जनकस्य जानक्या याज्ञवल्क्यस्य वा कस्याप्यैतिहासिकस्य राष्ट्रियस्य जनस्य नाम्ना संकृतविश्वविद्यालयस्य नामकरणमुचितम् । राजधान्यां त्रिभुवनविश्वविद्यालयो विद्यते । पश्चिमाञ्चले दाङ्गे महेन्द्रजनतासंकृतविश्वविद्यालयो विद्यते । पूर्वाञ्चले जनकपुरधामनि संकृतविश्वविद्यालयो-विद्यताम् । इत्थं त्रिधा संस्कृताध्यनाध्यापनानुसन्धानसुविधा धार्यतामस्माकं देशेनेति संमतिर्जनकपुराञ्चलवासिनां प्रातिनिध्येन बृहदाध्यात्मिकपरिषदीयजनकपुराञ्चलशाखासचिवपदेन दीयते ।

पुष्करनाथेन ठाकुरोपनाम्ना

सचिवेन

बृ. आ. प. ज. पु. अं. शा. का. जानकीमन्दिरं—

जनकपुरधाम्नः

२०२५–११–१६–५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मुनिर्जयति योगीन्द्रो महात्मा कुम्भसम्भवः ।
येनैकचुलुके दृष्टौ दिव्यौ तौ मत्स्यकच्छपौ ॥

दाङ्गे भाविनः प्रस्तावितमहेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य विषयमधिकृत्य जनतामहाविद्यालयस्य केषाञ्चित्प्राध्यापकानामध्यापकानाञ्च संयुक्ता सम्मतिः—

१—हिन्दुधर्मसंस्कृतिसंरक्षकक्षात्रधर्मावलम्बिनेपालभूपालच्छत्रच्छायायां संस्थाप्यमानस्याभिनवसंस्कृतविश्वविद्यालयस्येदमेव लक्ष्यं मुख्यं भवेद्यदखिलज्ञान-विज्ञानराशेः पाश्चात्त्यविदुषामपि सर्वतोऽग्रजतया हृदयेनाभ्यनुज्ञातस्य वैदिकवाङ्मय-स्याध्ययनाध्यापनानुसन्धानादिकं तथा स्याद्यथा विश्वस्मिन् कामप्यपूर्वता-म्प्रकटयितुं सौभाग्यमधुनापि लभ्येत ।

२—भाषणाद् भाषा भवतीति हेतोः संस्कृतभाषायाः वस्तुतो भाषणरूपे सर्वजनसाधारणप्रचारं मुख्यलक्ष्ये निधाय समुद्भावितया सरलातिसरलया प्रयोगपद्धत्या शिक्षण ईदृशः प्रयत्नो विधेयो येनाल्पेनैव कालेन सस्नेहं संलपितुं संस्कृते साग्रहं जनाः प्रवर्तेरन् येन स्वत एव एतद्भाषानिबद्धानि गूढान्यपि रहस्यानि क्रमशो जिज्ञासेरन् ।

३—ऐहिकसमृद्धौ सत्यामपि सर्वत्राशान्तेर्नग्ननृत्यं निवारयितुमभिमततरस्या-ध्यात्मिकज्ञानप्रसारस्य सम्वर्द्धनाय आर्यपरम्पराप्राप्तदर्शनशास्त्राध्ययनावश्यक-त्वेऽनिवार्येपि अद्यत्वे भौतिकयुगे परिस्थित्यनुसारमाध्यात्मिकदृशा सम्पोष्यमाणस्य भौतिकविज्ञानस्य प्राच्यपाश्चात्त्यमयस्य बोधे प्रयोगे वा परिस्थितिशोभनमग्रे-सरताविधाने विश्वविद्यालयप्रयत्नो नूत्नो नूनमनूनो भवेत् ।

४—संस्कृतवाङ्मये ततः समुद्भूतलोकभाषास्वपि विलक्षणानामव्ययानामथ विकीर्णानामद्भुतविज्ञानानामेकत्र ग्रन्थरूपे सङ्गृह्य निबध्य संस्कृते परीक्ष्य च सम्यक्तया तथाध्यापनप्रयोगकौशलमापादनीयं यथा बहुव्ययसाध्याधुनिकविज्ञान-वन्तः साश्चर्य्या भवेयुः ।

५—प्राच्यायुर्वेदिकमूलविज्ञानमुपेक्ष्यैलोपैथादिषु साग्रहं सस्नेहं प्रवर्तमानाना-मायुर्वेदे समुन्मुखीकरणाय नव्यानवद्यानुसन्धानपूर्वकमायुर्वेदस्याध्यापनमौषधनिर्माण-शल्यचिकित्सादिप्रायोगिकविज्ञानञ्च शास्त्रीयपद्धत्या विशेषतया सञ्चालनीये येनापाततः प्रतीयमाना न्यूनता अपाकृता भवेयुः अथ च यथापूर्वं ज्ञानगौरव-परावृत्त्या पुनः प्रतिष्ठामासाद्य यत्किञ्चिल्लाभलब्धनिर्वाहेण ज्ञानसन्तोषदोषं निराकुर्युरार्याः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

६— सर्वा अपि आर्यनार्यो बालिकाः सुरभारत्यामेवाधीतिन्यः सत्यो वैदेशिक-पारतन्त्र्यपरम्पराप्राप्तहीनभावनाद्यज्ञाननिराकरणे यथा दक्षा भवेयुस्तथा सर्वाङ्गीणप्रयासोऽनिवार्यः स्यात् ।

७—तन्त्रशास्त्राध्ययनानुसन्धानेन सह क्रियात्मकज्ञानसिद्ध्यर्थं तान्त्रिका अन्विष्याध्यापनानुष्ठापनार्थं रक्षणीयाः एवङ्क्रियायोगस्यापि दैनिकजीवने ज्ञानवृद्धये प्रयत्नो विधातव्यो यस्य मानवजीवने सर्वदा सदुपयोगः स्यात् ।

८—अस्माकं देशस्य कृषिप्रधानतया प्र०संस्कृतविश्वविद्यालयस्य पाठ्यक्रमे कृषिविज्ञानसम्बन्धिविशेषाध्यापनानुसन्धानप्रायोगिकपरीक्षणानां व्यवस्थया सार्द्धं पशुपालनोद्यानादिव्यवस्थापि प्राचीननवीनसमन्वितरीत्या क्रोडीकृता भवेत् ।

९—प्राचीनानां वास्तु-चित्र-मूर्तिकलादीनां जनजीवनोपयोगिग्रामीणलघू-द्योगानां प्राक्कालिकशोधानुसन्धानपुरःसरं नवीनतानयनेपि विश्वविद्यालयेन प्रधानता स्थापनीया ।

जनतामहाविद्यालयाचार्यमण्डली

गङ्गाधरशास्त्री पराजुली
न. प्रा. न्यायाचार्यः पोष्टाचार्यः
सर्वदर्शनसूरिः
पोखरा ।

पूर्णचन्द्र ढुंङ्गेलः
व्याकरणन्यायसाहित्याद्याचार्य।
विराटनगरम् ।

तीर्थराजः सुवेदी
साहित्याचार्यः
दाङ्ग ।

दीर्घराजो घिमिरे
न. न्यायाचार्यः
रामेछाप ।

देवराजः सुवेदी
साहित्याचार्यः
दाङ्ग ।

सुरेन्द्रनाथझाः
व्याकरणसाहित्यधर्मशास्त्राचार्यः
एम. ए.
रौवहट् वसन्तपुराभिजनः ।

दत्तात्रेयदाहालः
व्याकरणपुराणेतिहासाचार्यः
दाङ्ग ।

गोविन्दप्रसाद आचार्यः
एम. ए. काठमांडौं

कुमारबहादुरो जोशी
एम. ए. काठमांडौं

श्यामकुमारगौतमः
एम. ए.
हेठौंडा

बकुलरञ्जन वनर्जी
वी. कम्
कलकत्ता

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भानुभक्तो ज्ञवाली
व्याकरणाचार्यः
गुल्मी ।

लक्ष्मीनारायणो ज्ञवाली
व्याकरणाचार्यस्थः
दाङ्गम् ।

भक्तिरामो ज्ञवाली
साहित्यशास्त्री
गुल्मी ।

गदाधरः पौडेलः
साहित्याचार्यस्थः
वनहरी ।

स्थानेश्वरः पौडेलः
साहित्यशास्त्री
गुल्मी ।

शिवकुमारोऽधिकारी
साहित्यशास्त्री
प्यूठान (प्रतिष्ठानम्)

श्री पं० गोविन्दप्रसादसुवेदिनः

वा. सं. वि.विद्यालयस्य प्राध्यापकस्य

परमगौरवास्पदं प्रमोदावहञ्चेदं यदधुना विश्वस्मिन्नपि विश्वे देव-देवर्षि-ब्रह्मर्षि-राजर्षिसेवितस्यावशिष्टस्यैकमात्रस्य राजन्वतो नेपालदेशस्य गौरवानुरूपं द्विजकुलकलकूजितपूजिते शान्तैकान्ततपोवनायमाने नागरिकचाकचक्यदूषितविविध-वातावरणरहिते परमोर्वरे पवित्रतमे हिमवदङ्कशायिनि दाङ्गभूभागेऽस्माकं पैतृकसर्वस्वरूपस्य वैदिकादिनिखिलसंस्कृतवाङ्मयस्य संरक्षणाय सम्वर्धनाय प्रचाराय प्रगतिततिप्रदानाय च संस्कृतविश्वविद्यालयं संस्थापयितुं विहितविविधोद्योगानां तत्रत्यानां समेषां संस्कृतप्राणानां सज्जनानां यः प्रयासोऽधुना जागर्ति स हि नितरां प्रशंसनीयोऽनुकरणीयश्च । उदन्तममुं कर्णगोचरीकृत्य को नाम गीर्वाणवाणीसमुपासकः प्रमुदितचेताः सोत्कण्ठश्च न भवेत् ?

संस्कृतविद्यायाः प्रगतये सुरक्षायै चेदमस्माकं कर्तव्यम् :—

१—द्विजबालकाः प्रारम्भिकषोडशाब्दपर्यन्तमनिवार्यरूपेण साङ्गवेदोपवेदेतिहासपुराणदर्शनधर्मशास्त्रार्थशास्त्रराजशास्त्रादिसंस्कृतविद्यानामेवाध्ययनं कुर्युस्तदनन्तरं यथेच्छं तच्छाखाप्रशाखाध्ययनमितरभाषाध्ययनं वा कुर्युः ।

२—सर्वकारेण संस्कृताध्येतॄणां कृते सर्वत्र राजकीयपदेषु नियुक्तौ प्राथमिकता देया । तथात्वेऽस्मिन्नार्थिके युगेऽन्यभाषां परित्यज्य संस्कृतेऽहमहमिकया समेषां प्रवृत्तिरवश्यं स्यात् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३—परस्परं वार्तालापेषु पत्राचारेषु शिक्षासत्रेषु प्रवचनादिषु च संस्कृत-भाषाया माध्यमिकता संस्कृतज्ञैरपरिहार्या ।

४—संस्कृतज्ञानां सुधियां भोजनाच्छादनादिचिन्ताया दूरीकरणाय सर्वकारस्तथा प्रबन्धं कुर्याद्येन ते निश्चिन्ताः सन्तः सुरभारतीसेवनव्रतं निर्वहेयुः पाठयेयुश्च रुचिपूर्वकं शिष्यान् स्वपुत्रपौत्रादींश्च तदर्थं सर्वकारसकाशात्त्रिपुरुष-व्यापिनी ब्रह्मवृत्तिव्यवस्था विधेया ।

५—विद्यालयेषु छात्राणां कृते स्वल्पाकाराणां हास्य-शान्त-रस-प्रधानानां शिक्षाप्रदानां नाटकानामेकाङ्किनां छात्रैरेवाभिनयस्य व्यवस्था यथासमयं विधेया । येन संस्कृतवार्तालापेषु संस्कृतपत्राचारादिषु च तेषां प्रवृत्तिः सुकरा स्यात् ।

६—पठने पाठने वार्तालापे प्रश्ने तथोत्तरे । वदन्तु संस्कृतं सर्वे गुरुशिष्या निरन्तरम् । इति मन्त्रं मनसि विधाय संस्कृतमाध्यमेनैव शिक्षणादिव्यापाराः स्युः सर्वत्र ।

७—प्राचीनर्षिकुलानुरूपामाचारविचारपरिपाटीं संरक्षन्तश्छात्राः काशिकराम-घट्टस्थसाङ्ग-वेदविद्यालयीयपाठ्यक्रमेण षोडशाब्दपर्यन्तं शिक्षणीयाः । तत्रत्यपाठ्यक्रम-परिपाटी चेयम्ः—

षष्ठवर्षात्षोडशवर्षपर्यन्तानां बालानां कृते

पाठ्यक्रमः

६ वर्षे—शब्दरूपावली, ३ मासैर्व्यवहारतो विभक्त्यर्थबोधनम् ।
धातुरूपावली, ६ मासैर्लकारार्थपरिज्ञानम् ।
समासचक्रम्, ३ मासैः स्वल्पवाक्यरचना ।
अष्टाध्यायी, १ वर्षेण मूलमात्रघोषणम् ।

७ वर्षे—अमरकोषः, ८ मासैर्मूलघोषणम् ।
हितोपदेशः ६ मासैरनुवादसमासान्वयबोधः ।
रघुवंशम्, ६ मासैःसर्गद्वयानुवादपरिचयः ।

८ वर्षे—रघुवंशम्, ३–४ सर्गौ ।
तर्कसंग्रहमूलम् ।
मनुस्मृतिः १–२ अध्यायौ ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

९ वर्षे—तर्कसंग्रहः सार्थः ।
सन्धिपरिचयः ।
किरातार्जुनीयस्य १–३ सर्गाः ।

१० वर्षे—न्यायबोधिनी, तदर्थमपेक्षितन्याय-
मतसिद्धपदार्थानां परिचयश्च ।
कामन्दकीयनीतिसारस्य १–७ अध्यायाः ।

११ वर्षे—माथुरी पञ्चलक्षणी ।
शिशुपालवधस्य १–३ सर्गाः ।

१२ वर्षे—कामन्दकीयनीतिसारस्यावशिष्टभागः ।
मुक्तावली ।
साङ्ख्यतत्त्वकौमुदी ।
प्रबोधचन्द्रोदयनाटकम् ।
याज्ञवल्क्यस्मृतिसूत्रं च ।

१३ वर्षे—सिद्धान्तलक्षणम् ।
योगदर्शनम् ।
दिनकरी ।
कौटिलीयार्थशास्त्रस्य प्रथमो भागः ।

१४ वर्षे—जागदीश्या व्यधिकरणम् ।
वेदान्तपरिभाषा ।
कौटिलीयार्थशास्त्रस्य द्वितीयो भागः ।

१५ वर्षे—सामान्यनिरुक्तिः ।
कौटिलीयार्थशास्त्रस्य तृतीयो भागः ।

१६ वर्षे—व्युत्पत्तिवादः प्रथमाकारकान्तः ।

८ ये सर्वदैव पठनपाठन-वार्तालाप-पत्राचार-प्रवचन-प्रश्नोत्तर-वादविवादादिषु निखिलेष्वपि कार्यकलापेषु स्वेच्छया प्रेरणया वा गीर्वाणवाणीमाध्यमेनैव प्रणपूर्वकं व्यवहारजातं कुर्वन्ति ते सर्वे समये समये विविधपुरस्कृतिप्रदान-पुरःसरमवश्यमेव प्रोत्साहनीयाः ।

९ विश्वविद्यालयीय-स्वाध्यायदिवसानामर्धविश्रामसमयावसरेऽसति परमात्य-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यिके कार्यान्तरे सर्वैरप्यध्यापकैरेकत्रीभूय विविधशास्त्रीयेषु स्वस्वशास्त्रीय-विचारस्यादानप्रदानं तत्तत्सामयिकसमस्यासमाधानविषये च विमर्शं कर्तुं स्वल्पाकारा गोष्ठी विधेया । अनया पद्धत्या प्रत्यहं सङ्गठिते समस्तेष्वपि कार्येषु सौविध्यं स्यात् ।

१० निम्नाङ्किताः प्रतियोगिता यथाशक्यं समये-समये समायोजनीयाः । तासु प्रथम-द्वितीय-तृतीय-पदभाजश्छात्राः प्रमाणपत्रसनाथैर्विशेषपुरस्कृतिप्रदानैः सत्कार्याः । तथात्वे मनोरञ्जनधिया पुरस्कारलिप्सया च छात्राणां सोत्साहं संस्कृताध्ययने प्रवृत्तिः स्वास्थ्यरक्षा च स्यात् ।

प्रतियोगितानामानि यथा

(क) शास्त्रार्थ-प्रतियोगिता
(ख) शास्त्रचर्चा ,,
(ग) व्याख्यान ,,
(घ) कवितारचना ,,
(ङ) निबन्धलेख ,,
(च) सुलेख ,,
(छ) विशिष्टनिबन्धलेख,,
(ज) अनुसन्धानात्मकलेख ,,
(झ) सूत्रान्ताक्षरी ,,
(ञ) सूक्त्यन्ताक्षरी ,,
(ट) काव्यान्ताक्षरी ,,
(ठ) कोशान्ताक्षरी ,,
(ड) सूर्यनमस्कार ,,
(ढ) योगासन ,,
(ण) कन्दुकक्रीडा ,,
(त) रज्जुकर्षणक्रीडा ,,
(थ) कपड्डीक्रीडा ,,
(द) कूर्दनं ,,
(ध) दीर्घकूर्दनं ,,
(न) उत्प्लुति ,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(प] दीर्घोत्प्लुति		प्रतियोगिता
(फ) गोलकप्रक्षेप	,,	,,
(ब) भल्ल	,,	,,
(भ) मल्लक्रीडा		,,
(म) गदा-युद्ध		,,
(य) मुद्गर	,,	,,
(र) तोमर	,,	,,
(ल) भिन्दिपाल	,,	,,
(व) धनुर्बाण	,,	,,
(श) खड्ग	,,	,,
(ष) यष्टि	,,	,,
(स) लक्ष्यवेध	,,	,,
(ह) भुशुण्डीप्रयोग		,,
(य) शतघ्नी	,,	,,
(ज्ञ) चललक्ष्यवेध	,,	,,
(क्ष) अभिनयप्रदर्शन		,,
(त्र) समाजसेवा		,,
(अ) कलोपकलाप्रदर्शन		,,
(आ) नवीनपदार्थाविष्कार		,,
(इ) स्वतन्त्रजीविकोपार्जन		,,
(ई) नानाविधवाद्यवादन		,,
(उ) सङ्गीत		,,
(ऊ) प्राहरिक-कार्य		,,
(ए) सैनिक	,,	,,
(ऐ) स्वयंसेवक	,,	,,
(ओ) दूत	,,	,,
(औ) चर	,,	,,
(अं) गुप्तचर	,,	,,
(अः) देशसेवा	,,	,,
(ऋ) यन्त्रप्रयोग		,,
(ॠ) जीर्णयन्त्रसुधार		,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(ङ) यन्त्राविष्कार ,,

(ढ) देशकालसमाजपरिस्थित्यनुकूलान्यक्रीडा ,,

११ संस्कृतोन्नतिं कामयद्भिर्यथाशक्यं स्वगृहे स्वकुटुम्बे स्वकीयमित्रगणेऽन्यत्र च वार्तालाप-पत्राचारादेश-प्रत्यादेशादिकार्यनिकरेषु सुरभारत्येव प्रयोज्या । तथात्वे शनैः-शनैः सकलोऽपि तदीयपरिवारः संस्कृतमयः स्यात् ।

१२ सर्वैरपि सुधीभिः प्रथमं स्वकुलक्रमागतो वा स्वाधीतविषयोऽवश्यं पुत्राय पाठनीयः । तथात्वे पैतृकग्रन्थानां सदुपयोगो विशेषानुभूतिपरिज्ञानञ्च स्यात् । तदनन्तरमेव यथेच्छमन्यदपि सत्यामिच्छायां पठेयुः ।

१३ आतुरोपचारकर्मणि सर्वदैवायुर्वेदस्यैवोपयोगः करणीयः ।

१४ प्राचीनशास्त्रार्थपरिपाटीपरिपालनाय समये-समये विशिष्टविदुषां छात्राणाञ्च शास्त्रार्थव्यवस्था कार्या ।

१५ वैदिकयागानां संरक्षणाय वैदिकयज्ञोपकरणसनाथामेकां श्रौतयज्ञशालां निर्माय तत्र सुयोग्यः कश्चिदलोलुपः सदाचारी श्रौताग्निहोत्री ब्राह्मणः प्रत्यहं यागं सम्पादयितुं नियोज्यः । यथावश्यकं तत्सहायकाश्च निर्णीय देयाः ।

१६ तथैव स्मार्तयागानां संरक्षणं कर्तुञ्चैकां स्मार्तयज्ञोपकरणसनाथां स्मार्तयज्ञशालां निर्माय तादृश एव कश्चन स्मार्ताग्निहोत्री प्रातिदैनिकयागं सम्पादयितुं नियोज्यः । यथावश्यकं सहायकाश्च निर्णीय देयाः । परं न स्यात् प्रदर्शनीमात्रं तदिति विषयेऽवधातव्यमधिकारिभिः ।

१७ महत्त्वपूर्णेषु विषयेषु सुयोग्यविदुषामेका प्रवचनमालापि परिचालनीया, यया विद्वत्सु च्छात्रेषु च पाण्डित्यप्रकर्षः स्यात् ।

१८ समये-समये विशिष्टविद्वद्गोष्ठी चायोजनीया । यत्र महत्त्वपूर्णा शास्त्रचर्चा स्यात् ।

१९ विशेषतः शोधकार्यसम्पादनायानुसन्धानस्य व्यवस्थाऽपि समयानुरूपा कार्या ।

२० छात्रेभ्यो भोजनार्थं सोपस्करमामान्नं सिद्धान्नं वा यथारुचि यथासौविध्यं वा देयम् ।

२१ पानाद्यर्थं स्वच्छजलस्य व्यवस्था विधेया । तथैव वस्त्रस्वच्छतासमस्यापि विचारणीया, नो चेन्नानाविधरोगापत्तिः स्यात् ।

२२ सर्वेषां स्वास्थ्यसंरक्षणाय व्यायामव्यवस्थयापि चावश्यं भाव्यम् । तत्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

व्यायामेषु सूर्यनमस्कारसंज्ञकव्यायामः सर्वोत्तमः। तदनन्तरं योगासनानि, तदनन्तरमन्ये। परं वैदेशिकव्यायामपरिपाटी तु नात्रोपयुक्ता।

२३. एकः सुसम्पन्न आयुर्वेदीयौषधालयोऽवश्यं तत्र सञ्चालनीयः। तद्द्वारैवोपचार-व्यवस्था विधेया।

२४. एकेन पत्रालयेनापि तत्र सन्निहितेन भाव्यम्।

२५. प्रश्नोत्तरपत्रपत्रिकापुस्तकादिप्रकाशनसौविध्यार्थं सति सम्भवे प्रेसेनाप्येकेन सुसज्जितेन तत्र भाव्यम्।

२६. अष्टादशविद्यानुरूपं विभागव्यवस्था विधेया। तेषां समेषां समुज्जीवनाय सावधानं भृशं प्रयतनीयम्।

२७ सर्वविधसंस्कृतपुस्तकसम्पन्नः सुपरिष्कृतः पुस्तकालयश्च तत्रावश्यं सुलभः करणीयः।

२८. सर्वैरपि यथाशक्यं वैदेशिकवस्तुबहिष्कारः करणीयः।

२९ आत्मनिर्भरतासादनाय सर्वैरपि भृशं प्रयतनीयम्।

३०. आ प्रवेशादध्ययनसमाप्तिपर्यन्तं छात्रा विश्वविद्यालयाभ्यन्तरे स्थित्वैव पठेयुः पाठयेयुश्च। समावर्तनानन्तरमेव बहिर्निष्क्रमणाधिकारः स्यात्। सत्यप्यात्ययिके कार्ये प्रमुखाधिकार्यनुमतिमन्तरा न ते बहिर्गन्तुं शक्नुयुः।

३१. गुरूणामनुशासनं सर्वैरपिच्छात्रैरवश्यं सर्वथैव पालनीयम्।

३२. छात्रावासः प्रकाशबहुलो वातानुकूलितः स्वच्छः कार्यः।

गोविन्दप्रसादः सुवेदी

वा० सं० विश्वविद्यालयः

१५।४।१९६९

श्रूयते नेपालराष्ट्रस्य दाङ्०प्रदेशे संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापना भविता। आकटकाटकमाकुमारीकाश्मीरं बहुभाषाभाषिणां भारतस्य भारतत्वप्रतिपादिका राष्ट्रियताया ऐक्यसमुत्पादिका तथा चार्यसंस्कृतेः संरक्षिका च संस्कृतभाषैव।

अस्याः प्रचारप्रसारोपायोऽवश्यं विधेयो विश्वस्मिन्नपि विश्व एकमात्रमवशिष्टेन हिन्दूराष्ट्रेण नेपालेन।

परमिदं नहि केवलं मृते सति पिण्डाय परलोकायैव स्यात् किन्तु जीवितेऽप्यस्याः प्रयोगः स्यात् तथास्या भौतिकमण्डारोऽपि भृशं पूर्णतां बिभ्रियात्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नास्त्यावश्यकताधुनास्याः परीक्षाप्रणाल्याः श्रेयः प्रेयश्च साधयित्वाऽऽध्यात्मिकं भौतिकं चोत्कर्षं सम्पादयितुं स्वर्गे लोके च कामदुघा यथा स्यात् तथा पाठनप्रणाली निर्मेया ।

ज्ञानविज्ञानयोर्हस्तौ योज्यौ कर्मणि साधुभिः ।

दिशतु परमेश्वरः सन्मार्गं तत्स्थापननिरतान् प्रयत्नशीलान् सज्जनान् ।

कृष्णप्रसादः
प्रधानाचार्यः
नेपालीसंस्कृतमहाविद्यालयः
वाराणसी—१

श्री पं० पद्मनाभनिरौलाशर्मणः

विशुद्धं संस्कृतं वन्दे विशुद्धान् श्रीगुरूनपि ।
विशुद्धदेवान् वन्देऽहं त्रिविशुद्धानहं भजे ॥

अयि सकर्णाः सहृदया जनाः ? इदानीमेतादृशः समयः समुपस्थितो भवतामस्माकं च समक्षे यन्नेत्रे विस्फार्य कर्णावुत्पाट्य सावधानं मनो विधाय द्रष्टुं श्रोतुमेवास्माकं कर्तव्यमिति ।

यद्यपि कैश्चिदुच्यते पुनरुक्तस्य नायं समयः नवीनानुसंधानं कृत्वा वर्तनमेवास्माकं कर्तव्यमिति । तत्र ते प्रष्टव्या अस्माभिः, समयः कथं ज्ञातो भवद्भिरिति । सम्यग् अयते गच्छति इति व्युत्पत्त्या यदि समीचीनरूपेण समययापनमेव समयस्यार्थं केऽपि स्वीकुर्युः । तत्राप्यस्माभिः समीचीनत्वमेव पृच्छ्यते । मनोरञ्जनकरणत्वमेव नास्ति शास्त्रस्य तात्पर्यम् अपि तु शान्तिस्थापनमपि चरमकर्तव्यमस्ति अस्माकम् एतद्विदुषामतिरोहितमेव ।

किंच संस्कृतमुपहसन्ति जनाः, देहात्मवादप्राबल्यात् द्यौः शान्तिः पृथिवी शान्तिरित्युक्त्वाऽपि तस्य मन्त्रस्याऽर्थं ज्ञातुं न प्रयतन्ते घनयौवनेन मत्ता जनाः । अस्यां परिस्थतौ नेपालविजौरीदाङप्रदेशे महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनमपि अकर्तव्यमेव स्फुरति देहात्मवादिजनानां दृष्टौ । विश्वविद्यालये समस्तान्यपि कार्यजातानि संस्कृते एव व्यवहर्तव्यानि । अन्यथा संस्कृतह्रासोऽनुभूयते संस्कृतज्ञैः । सन्मार्गदर्शनमेव विश्वविद्यालयस्थापनस्य प्रयोजनम् । यावदेकविज्ञानेन सर्वं विज्ञातं न भवति तावद्विश्वविद्यालयस्थापनमपि व्यर्थं सेत्स्यति । अतः सर्वेऽपि जनाः स्वधर्मानुवर्तिनो भवन्तु । किं विश्वम् ? काः विद्याः ? कस्तासामालयः ? किं तत्रानुशासनम् ?

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्थापनादिवसोत्सवे इत्यादिविषयाणामपि गोष्ठी संचालनीया । यथा विश्वविद्यालयो विश्वमावर्जयति तादृशं कार्यं करणीयं सर्वैः । स्वदेशस्यैव आचारविचारौ रक्षितव्यौ न तु विदेशिनौ । नाममात्रेणैव संस्कृतविश्वविद्यालयस्यैवोन्नतिर्न भवति विशुद्धाचरणविचारणे भवेताम् । आचारः परमो धर्मः, विचारः परमं ज्ञानमिति अपेक्षणीये ।

अधुना एतादृशसमयः समुपागतः । सर्वेऽपि देशाः परस्परं कथयन्ति भवतां पार्श्वे किमस्ति किं नास्तीति । नेपालस्य पार्श्वे संस्कृतविश्वविद्यालयस्याऽभाव आसीत् । अस्य स्थापनेन तस्य पूर्तिरवश्यं भविष्यतीति सर्वे वयं स्वगौरवमनुभवामः । मृतेऽपि शरीरे संस्कृतविद्या न नश्यति । अत एव सा देवभाषेति कथ्यते । देवलोकादेव समागता संस्कृतविद्या मर्त्यलोके पुण्यक्षयानन्तरं सर्वेऽपि देवा मनुष्यलोके आगच्छन्ति । आगत्य च स्वभाषायामेव वदन्ति प्रचरन्ति व्यवहरन्ति च । एवं रीत्या संस्कृतविद्या मर्त्यलोके समागता । यस्या भाषाया व्याकरणमस्ति सा भाषा बलवती । परमात्मनः समष्टिशक्तिरेव संस्कृतविद्या इति वयं स्पष्टरूपेण कथयितुं शक्नुमः तस्या संरक्षणार्थं प्रचारार्थं स्थापनार्थं यथा अन्ये देशाः समुत्सुकाः सन्ति तथैव नेपालोऽपि पश्चान्न सरति । नेपाले संस्कृतविश्वविद्यालयः श्री ५ महेन्द्रवीरविक्रमसाहदेवैः संस्थाप्यते इति श्रुत्वा भारतीयविद्वांसोऽपि अतीव प्रसन्नाः सन्ति । संस्कृतवाङ्मये संस्कृतसंरक्षणोपाया बहवः सन्ति । तदनुसारेणैव विश्वविद्यालयसंचालनसंविधानं रचनीयम् । महति कार्ये बहूनां विदुषां बहूनां देशानाञ्च साहाय्यमपेक्षितं भवति । येन विश्वविद्यालयस्यानुरूपं भवेत् । विद्याऽपि सैव भवितुमर्हति । अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययाऽमृतमश्नुते । अध्यात्मविद्या विद्यानामिति भगवद्वाक्यमस्माभिः कदाऽपि न विस्मर्तव्यम् । तथैव एकविज्ञानेन सर्वं विज्ञातं भवति । विश्वमपि भगवतो नाम एव । यथा 'विश्वं विष्णुर्वषट्कारः" इति तस्य नाम्नोऽस्माभिरवश्यमादरः कर्तव्यो न विमानना । अस्माकममूल्यनिधिर्वेद एव । अतः सर्वत्र वैदिकपक्ष एव समाश्रयणीयः । येन भुक्तिमुक्ति आदिपदार्थाः करतले स्थिता भवन्ति । शुभाकांक्षी-पद्मनाभ उपाध्यायनिरौला वेदान्तसाङ्ख्ययोगाचार्यः ।

अध्यापकः ने० सं० म० वि० मङ्गलागौरी काशी २०२५ चैत्रनवरात्रः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शिक्षा कैसी हो

शिक्षा सोद्देश्य ही हो सकती है। "जन्मना जायते शूद्रः संस्कराद् द्विज उच्यते" इसका भी यही अर्थ है कि जन्म से ही कोई बिना संस्कार के बड़ा नहीं हो जाता। संस्कार मन बुद्धि को शुद्ध करने के लिए आवश्यक है। अतः समुचित शिक्षा की व्यवस्था करना व्यक्ति के मानसिक तथा बौद्धिक विकास के लिए परमावश्यक है। विश्व के प्रायः सभी देशों के मनीषियों का दृष्टिकोण इस विषय पर एक सा रहा है। प्राचीन समय से ही शिक्षा का महत्त्व यही रहा है कि व्यक्ति को विनयसम्पन्न विद्यायुक्त ज्ञानवान् बनाया जाय। कालान्तर में जो विशेषता उत्पन्न हुई है वह केवल इतनी ही कि ज्ञान का क्षेत्र विशालतम हो गया है और जीवनयापन की समस्या उठ खड़ी हो गयी है। प्राचीन काल में हिन्दू-समाज में वर्णव्यवस्था द्वारा जीवन में उठ खड़े होने वाले पारस्परिक संघर्षों को यथाशक्ति सीमित करने का प्रयत्न किया गया था पर आधुनिक काल में वर्ण-व्यवस्था की यह विशेषता नष्ट हो गयी है। शिक्षा के साथ आजीविका का सम्बन्ध है। अतः शिक्षा के स्वरूप पर विचार करते समय शिक्षितों के रोजगार का उनकी व्यवसायक्षमता का भी प्रश्न उठ खड़ा होता है। इन सब बातों का यही निष्कर्ष है कि शिक्षा की व्यवस्था करते हुये तत्संबन्धी अर्थोपार्जनक्षमता का भी विचार रखना आवश्यक हो गया है। अतः विशेष शिक्षा तो अर्थकारी होनी ही चाहिए। पर सामान्य शिक्षा के विषय में यह नहीं कहा जा सकता। सामान्यशिक्षा का एक ही सनातन लक्ष है बालक को चरित्रवान्, धर्मभीरु बनाया जाय। अर्थात् शिक्षाद्वारा ज्ञान-वितरण ही न हो वरंच उसके द्वारा विद्यार्थी कर्त्तव्यनिष्ठ परिश्रमी तथा विचारवान बनें।

वर्तमान काल में भौतिक-विज्ञान अपने चरमोत्कर्ष पर है और कोई भी समाज या व्यक्ति इसकी उपेक्षा नहीं कर सकता। हम भी इसकी उपेक्षा न कर सकते हैं और न करते ही हैं। विज्ञान द्वारा जो भी सुख के उपकरण या साधन हैं उनका व्यवहार हम करते ही हैं फिर विज्ञान की अवहेलना कैसी ? शिक्षा को प्राचीन परिधि के भीतर विज्ञान के सिद्धान्तों का, वैज्ञानिक दृष्टिकोण का सन्निवेश आवश्यक है। अतः शिक्षा के स्वरूप के निरूपण में जो परिपाटी स्वीकृत की जाय उसमें तीन बातों पर विशेष ध्यान देना आवश्यक है—

(१) प्राचीन परम्परा

(२) अर्वाचीन विज्ञान

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(३) आजीविकासाधनता

पाठ्यक्रम इस प्रकार तथा ऐसे हों कि विद्यार्थियों को (१) अपने देश, जाति, इतिहास, पूर्वोपलब्धि का समुचित ज्ञान ही न हो, उनमें अपने पूर्वजों के प्रति आस्था तथा सम्मानभावना भी हो। (२) वैज्ञानिक सिद्धान्तों से उनका परिचय हो जाय तथा (३) सामान्य शिक्षा के पश्चात् विद्यार्थियों की योग्यता रुचि तथा सम्पन्नता के आधार पर ही विशेष शिक्षा का प्रबन्ध हो। इस तीसरी बात के लिए शासन अपनी आवश्यकता तथा साधन के अनुसार व्यवस्था करे। यदि प्रारम्भ से ही शिक्षा की वर्गीकरण हो जाय तथा इसके लक्ष्य व उद्देश्य स्पष्ट कर दिये जायँ तो जो युवाजनो का आक्रोश, उनमें उत्पन्न होने वाली अशान्ति तथा व्याप्त कुण्ठा इत्यादि है उनका शमन हो जायेगा और शिक्षा का प्रयोजन भी सिद्ध हो जावेगा।

गणेशदत्त शास्त्री—

श्री नित्यानन्द-पर्वतीय-संस्कृत-विद्यालय, काशी

॥ श्रीः ॥

नेपालदेशे खलु संस्कृतस्य
यैर्विश्वविद्यालय एव विज्ञैः।
संस्थाप्यते सम्प्रति तैस्सुधीभि-
र्विचार एवं सततं विधेयः॥ १॥

आदर्शः — धर्मस्य रम्यस्य सनातनस्य
प्राचीनहिन्दूजनसंस्कृतेश्च।
रक्षा विधेया खलु संस्कृतस्या-
नुरागिभिस्सज्जनवृन्दमुख्यैः॥ २॥

अध्यापकाः — बुधा विद्यावन्तः प्रथितयशसः शास्त्रनिपुणा
दयादाक्षिण्याढ्या मधुरवचसः प्रेमबहुलाः।
महात्मानस्सर्वे सकलविषयाध्यापनपरा
नियोज्याः स्थानेषु प्रखरमतयः काव्यरसिकाः॥ ३॥

छात्राः — प्रगल्भास्सच्छात्राः पठनमननाभ्यासनियता
गुरूणां पूज्यानां पदकमलसेवासु निरताः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सदा तेषामाज्ञावचनरचनापालनपरा
विनम्रास्सश्रद्धाः श्रुतिषु विलसन्त्वत्र बहुलाः ॥ ४ ॥
श्रीविश्वनाथं प्रणिपत्य याचे
भूयाद्विवृद्धिर्भुवि संस्कृतस्य ।
तथा च धर्मस्य सनातनस्य
भूयान्प्रसारोऽस्तु वसुन्धरायाम् ॥ ५ ॥
श्रीमद्रामकुबेरस्य मालवीयस्य धीमतः ।
प्रस्तूयते विचारोऽयं संस्कृतस्यानुरागिणः ॥ ६ ॥

शुभाशंसा

पाश्चात्यपरम्परापराभूतेऽस्मिन् संस्कृतसमाजे नव-नवा शैक्षिकी क्रान्तिरेवाऽस्ति दांगमण्डले प्रस्तावितः संस्कृतविश्वविद्यालयः । हिन्दु-राष्ट्रनेपालभूपालस्य तत्र भवतो भवतः पञ्चश्रीकस्याऽस्मिन् सहयोगोऽपि सर्वथा स्तुत्य एव ।

यथा नेपालः विश्वस्मिन्नेकमात्रहिन्दुराष्ट्रस्य धर्मस्य संस्कृतेश्च परिपाटीर्यथापूर्वं वहन्नास्ते, आशासे तत्रत्यानाम्विपश्चिदपश्चिमानान्नागरिकाणान्दानवीराणाञ्च सहयोगेन सुरभारत्या समुन्नतावपि गौरवपदमाप्नुयादिति शम् ।

भवदीयः

रामानुज ओझाः
न्यायव्याकरणसाहित्याचार्यो व्याकरणालङ्कारः
प्रधानाचार्यो
बिरला संस्कृतमहाविद्यालस्य

ललघाट वाराणसी,
१४।४।१९६६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीविश्वेश्वरो विजयते ।

नेपालपश्चिमदिग्भागस्थराप्तिअञ्चलविजोरीदाङप्रदेशे सकलनेपालाभिजनानां संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापनेऽभिलाषातिशयं दृष्ट्वा श्रुत्वा च महान् हर्षोऽनुभूयते। ये संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापने प्रचारे द्रव्यसञ्चये समित्यादिसंघटने च प्रयत्नशीलाः सन्ति, तेषां चरणेषु शिरोवेष्टनं समर्प्यते। अतः परं किं वक्तव्यम्, अनेनैव समर्पणेन सम्मतिः प्रदीयते हृदयात् संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापने। पठन-पाठनादिसकलकर्मसु यावच्छक्यं स्वदेशीया एव निवेशनीयाः। अनेनैव स्वदेशजन-गौरवमुन्नतिश्च भवेत्। विनायकं प्रकुर्वाणो रचयामास वानरमिति वैपरीत्यं माभूत्। पूर्वं प्रतिज्ञातस्य सिद्धान्तः परित्यक्तो माभूत्। यथा मदनमोहनमालवीयमहोदयैः संस्कृतविश्वविद्यालये प्रतिज्ञाते पश्चाद् वैदेशिकभाषायां शिक्षाऽदीयत, तादृशी शिक्षा माभूत्। विशुद्धसंस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनेनैव नेपालराष्ट्रस्य गौरवं वर्णाश्रमव्यवस्थात्मकधर्मस्य सुचारुरूपेण पालनं संभवेदित्याशासे।

केशवशर्मा वास्तोला वेदान्ताचार्यः, प्राचीनन्यायशास्त्री च,
अध्यक्षः—प्रस्तावित सं० वि० वि० दाङसहयोगमितिः
वाराणसी १

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्रिभुवनविश्वविद्यालय-प्राध्यापकानां श्री रामेश्वर-हरिप्रसाद-विद्यानाथोपाध्यायानाम्—

महतो हर्षस्याऽयं विषयो यन्नेपाले भाविनं संस्कृतविश्वविद्यालयमधिकृत्य दाङ्गभूमौ नेपाल-भारतीय-विदुषां सम्मेलनमभूत्। तत्र च वयमपि संमेलनावसरं लब्ध्वा स्वरूपस्थानादिविषयकसम्मतिप्रकटनावसरं चावाप्य धन्यंमन्याःस्मः सम्मतिश्चास्माकं निम्नप्रकारा—

स्वरूपविषये

संस्कृतविश्वविद्यालये तावद् वर्तमानयुगावश्यकानुसारं निम्ना दश विभागाः स्थाप्याः। ते च विभागा निम्नाङ्कितचतुःसङ्ख्यायान्तर्गताः स्युः।

आन्वीक्षिक्याम्— प्राचीन-न्यायवैशेषिकविभागो नव्यन्यायविभागश्च।

त्रय्याम्—वेदः, आयुर्वेदः, शैवागमः, व्याकरणम्, ज्यौतिषम्, साहित्यम्।

वार्तायाम्—कृषि-वाणिज्यविभागः।

दण्डनीतौ—राजशास्त्रविभागः।

१—उपर्युक्तवार्तावाणिज्यविषयकोपयुक्तग्रन्थान्वेषणायेतो वत्सरादेव प्रयासःकार्यः

२—यस्य कस्य चिद्विषयस्याध्यापन-प्रणाली प्राच्य-पाश्चात्त्य-मतसमीक्षापूर्विका परमतेभ्यः स्वमतवैशिष्ट्यावैशिष्ट्यबोधपर्यवसाना स्यात्। एतदर्थं सुगम-प्राच्यभाषासु संस्कृते वाऽनूदितानां पाश्चात्त्यसाहित्यदर्शनभौतिकविज्ञानादि-पुस्तकानामपि तत्पाश्चात्यविषयसम्बन्धिनां शास्त्रिपरीक्षात एव पाठ्यक्रमे समावेशः समीक्षात्मकबोधाय वर्तमानयुगानुकूलः स्यात्।

३—पाश्चात्त्यभाषानिबद्धस्वविषयसंबन्धिपुस्तकावलोकनपूर्वकं स्वविषयवैशिष्ट्या-वैशिष्ट्य समीक्षासौकर्यात् संस्कृतरक्षणायापि छात्रप्राध्यापकयोरुच्चमाध्यमिक-कक्षापर्यन्तमाङ्ग्लभाषासामान्यज्ञानमप्यावश्यकम्।

४—वैज्ञानिकविषयाणां संस्कृते सन्निवेशाय संस्कृताङ्ग्लोभयभाषाविदः कतिपये स्नातका विज्ञानमध्याप्याः। आङ्ग्लविज्ञानविदो वा संस्कृतमध्याप्याः। ते च पश्चादधीतविज्ञानाः संस्कृतज्ञा अधीतसंस्कृता विज्ञानविदो वा संस्कृतसंस्थासु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विज्ञानाध्यापनाय प्राच्यविज्ञानान्वेषणाय च नियोज्याः। ते चानूद्य अन्विष्य च संस्कृतच्छात्रान् प्राच्य-पाश्चात्योभयविज्ञानविषयान् प्राध्यापयेयुः। एवं सत्येव विलम्बेनापि ज्ञानविज्ञानसमन्वयः स्यात् संस्कृतविश्वविद्यालये। एवमद्यतनी पाठ्यप्रणाली परीक्षाप्रणाली च परिवर्तनीया, याभ्यां शास्त्र-सागराद् रत्नसारग्रहणक्षमं गम्भीरवैदुष्यमुपार्जयितुं विश्वसितुं च पार्येत।

५—संस्कृतविश्वविद्यालयस्थानविषये विद्वत्संमेलने सम्मिलितैर्नेपालभारतीयैर्विद्वद्भिर्दाङ्ग - विजौरी - भूमिरेव संस्कृतविश्वविद्यालयोपयुक्तेति समर्थितं यदस्माभिरप्यनुमोदितम्। परं पुनरपि तद्विषयक-संमतिं ततः प्रार्थितामवगत्य स्वमतदानं प्रासङ्गिकमेव भाति। तत्र संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनार्थं निम्नपृष्ठभूमयोऽपेक्ष्यन्ते। यथा—

(क) आर्थिकं स्थायि स्रोतः।

(ख) संस्कृतानुकूलजनभावना।

(ग) छात्रस्रोतः।

(घ) स्थानस्य प्रशान्तमनोहरता अन्नादिसुलभता च।

(ङ) प्राध्यापकलाभः।

(च) यातायातसौविध्यम्।

तत्र विद्वत्संमेलने संमिलितैर्विद्वद्भिरार्थिकस्रोतःप्रभृतिसाधनसंपन्ना दाङ-विजौरी-भूमिरेव संस्कृतविश्वविद्यालयोपयुक्तेति'' पारितम्। परमत्रान्तिमद्वयोः प्राध्यापकलाभ-यातायातसौविध्ययोर्यत्रास्तित्वं तत्रैव संस्कृतविश्वविद्यालयेन भाव्यमिति केषाञ्चिन्मतमस्ति इति कदाचित्कर्णपथमुपैति।

परमत्र सूक्ष्मेक्षिकया समीक्ष्यमाणे आर्थिकं स्थायि स्रोतः संस्कृतसम्वर्धनेच्छुजनभावना स्थानीयप्रशान्तोर्वरत्वे चेति त्रयाणां दाङ्गभूमौ सहजसिद्धत्वम्। छात्रस्रोतसश्च पाश्चात्यप्रवाहापतितराप्ती-भेरी-कर्णाली-लुम्बिन्यञ्चलीयबहुपर्वतीय-भूभागमध्यवर्तितया सति प्रचारे सुसंभव इति आदितश्चतुर्णां प्रमुखसाधनानां दाङ्गभूमौ सम्भवेऽन्त्ययोर्द्वयोः प्राध्यापक-यातायात-सौविध्ययोरपि तत्र प्रयत्नसाध्यतया दाङ्गभूमिरेव संस्कृतविश्वविद्यालयोपयुक्तेति पुनरप्यस्माकं निष्कर्षः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यतोऽन्तिमद्वयस्यान्यत्र संभवेऽपि आद्यचतुर्णां तत्रापि आदिमद्वयो-राथिकस्रोतोजनभावनयोरद्यत्वे सम्पादनमन्यत्र दुःशकं प्रतीयते ।

विशेषः

संस्कृतविश्वविद्यालयस्येतः परतः पृष्टभूमि-निर्माणविषयेऽपि प्रसङ्गान्स्वमत-मस्माभिः संलग्नपत्रेऽभिव्यक्तीकृतमस्ति ।

२०२५।२।६ रामेश्वरशर्मा

प्रा० त्रि० वि० वि०

हरिप्रसादशर्मा आचार्यः

प्रा० त्रि० वि० वि०

विद्यानाथ उपाध्यायः

प्रा० त्रि० वि० वि०

पृष्ठभूमिनिर्माणविषयकं मतम्

१—प्रथमस्तावत् स्थापनीयोपदशाऽऽचार्यविभागीय-प्राध्यापकानामुपकुलपति-प्रस्तोत्रादिकर्मचारिणाञ्च वेतनस्य, उपकुलपतिनिवासकार्यालयभवन-निर्माणादीनाञ्च कृते-समुपयुक्तद्रव्यराशेरुपस्थितौ प्रतिवर्षमुपयुक्तायस्रोतसश्च निश्चये सति संस्कृतविश्वविद्यालयस्य जन्मने प्रमुखाऽऽर्थिकी पृष्ठभूमि-र्विश्वसनीया भवति ।

२—इतः परं सुयोग्यप्राध्यापकप्रश्नः समायाति तत्समाधानायाप्यादित एव चिन्ता कार्या । तदर्थमस्माद् वत्सरादेव त्रिचतुरवर्षपर्यन्तं मासचतुष्टयं यावत् प्रतिवर्षं विभिन्नविषयकप्रकाण्डविदुषोऽस्मदीयजिज्ञासापूरणक्षमान् शासनस्य त्रिभुवनविश्वविद्यालयस्य च सहयोगेनोपलभ्य काष्ठमण्डप-वीरगञ्ज-नेपालगञ्जाद्यन्यतमस्थल उत्तीर्णाचार्यपरीक्षा विभिन्नविषयकाः प्राध्यापकाः प्राध्यापकयोग्या वा विद्वांसः प्रशिक्षणीयाः । प्रशिक्षणञ्च प्रकृतग्रन्थाशय-स्फोरणपूर्वकं प्राच्यपाश्चात्यमतसमीक्षणेन स्व-परमतवैशिष्ट्याऽवैशिष्ट्यबोध-पर्यवसानं स्यात् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३—प्राध्यापकेषु विद्यमानेष्वपि विश्वविद्यालयस्य कृते छात्रसम्पत्तेः सर्वस्मादावश्यकम्। तदर्थं सकलनेपालराष्ट्रियसंस्कृतशिक्षायाः पृष्ठभूमेः स्थिरीकरणाय जनतामहाविद्यालयेन एका एतादृशी समितिर्निर्वाचयितव्या यतो वर्षद्वयाभ्यन्तरे निम्नकार्यणि संपादयेत्।

(क) राष्ट्रियशिक्षापरामर्शदातृपरिषदि अपेक्षाकृतबहून् प्रतिनिधीन् प्रेष्य प्रेषितैश्च सह मिलित्वा राष्ट्रियशिक्षायां स्नातकपरीक्षापर्यन्तं संस्कृतस्याऽनिवार्यत्वविषये परिषदमुद्बोध्य तत्प्रस्तावसमर्थनाय यावच्छक्यं प्रयासः।

(ख) एतस्माद् वर्षादेव उपाद्वित्रविषयकाऽचार्यकक्षोद्घाटनमावश्यकम्। यदर्थमनुपदमेव प्राध्यापकव्यवस्थां कृत्वा प्राध्यापनं प्रारभ्य स्वीकृतिः प्रार्थनीया।

(ग) संस्कृतस्योपादेयतायां प्रचारोऽनुपदमेव प्रारब्धव्यः। तद्रूपञ्च यथा—

१—सनातनधर्मः, आर्यसंस्कृतिः, तन्मूला नेपालीया संस्कृतिः, हिन्दूराष्ट्रं नेपालः, नेपालीया राष्ट्रियता, राजमुकुटम्, शासनविधानं, राष्ट्रभाषा, साहित्यम्, नेपालेतिहास-भूगोलौ च संस्कृतमूलान्येव स्वगरिमाणं बिभ्रतीति संस्कृतरक्षणवर्धनाभ्यां विना हिन्दुराष्ट्रस्य नेपालस्य स्वतन्त्रमस्तित्वं न भविष्यतीति नेपालीयैः स्वराष्ट्रगौरवाय संस्कृतं प्रधानीकृत्यैव भाषान्तरमध्येतव्यम्।

प्रशासनक्षेत्रेषु विधानतः पूर्वोत्तरमध्यमा-शास्त्रिणाम् एस्० एल्० सी०, इन्टर, बी० ए० परीक्षाणाञ्च समानत्वस्य कार्यान्वयोऽस्ति जायमानः। इत्येवं संस्कृतस्य तन्निष्ठधर्मसंस्कृत्योरपि प्रथमतो राप्त्यञ्चले ग्रामे ग्रामे निकटस्थभेरीलुम्बिन्यञ्चलीय-प्रमुखप्रदेशेषु च प्रचाराय वरिष्ठस्य वक्तुर्नेतृत्वे एकं दलं वत्सरेऽस्मिन्नेव प्रेष्यम्। तेन च भाषणसंभाषण-परामर्शादिपथेन शिक्षार्थिपरिवाराः संस्कृताभिमुखाः कार्याः। एवं स्वदेशीय-संस्कृतक्षेत्रेषु धरान-दिङ्गलादिषु अपि द्वित्रा वक्तारः संस्कृतप्रचाराय प्रेष्याः।

२—प्रत्यञ्चलं विशेषतो राप्त्यञ्चलीयभाषापाठशालासु राष्ट्रियप्राईमरीसंस्थासु च अनिवार्यसंस्कृतः पाठ्यक्रम आगामिवत्सरादेव सञ्चालनीयः। यस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्वीकृतिः शासनाद् ग्राह्या। यातायातसौविध्याय कुट्टिमपथनिर्माण यत्नः सत्यामुपयुक्तायां पृष्ठभूमौ नेपालस्य विशेषतो राप्तीतन्निकटाञ्चलानाञ्च वायुमण्डले संस्कृत-सस्कृतिपूते-जनतामहाविद्यालयप्राङ्गणे च वर्धमान-संस्कृताध्यायिच्छात्रसमूहशोभिते यथासंभवर्मितस्तृतीये वर्षे दाङ्ग विजौरीभूमौ संस्कृतविश्वविद्यालयस्याऽरम्भः स्यात् समुदर्को विश्वसनीयश्च लोकानाम्।

फलतः—दाङ्गवासिभिर्विद्वद्बन्धुभिः संस्कृतानुरागिजनैश्च पूर्वोक्तानि तत्सदृशान्यन्यान्यपि संस्कृतविश्वविद्यालयानुकूलानि बलवन्नेतृत्व-साध्यानि कार्याणि सकलनेपालीयविद्वज्जनसहयोगादानपूर्वकमितो वत्सरादेव प्रारब्धव्यानि।

रामेश्वरशर्मा प्रा० आचार्य विभागः, त्रि० वि० वि०

२०२५।२।६ हरिप्रसादशर्मा आचार्यः प्रा० ,, ,,

विद्यानाथ उपाध्यायः प्रा० ,, ,,

श्रीकालिप्रसादमिश्रस्य ,, ,,

ता० १४।३।६८

नेपालराज्यस्य दाङ्गप्रान्तीयविश्वविद्यालयनिर्माणाय आयोजिते संस्कृत-सम्मेलने समवेतविद्वन्मण्डल्यां कृतस्य भाषणस्य नागरलिप्यां संस्कृतायां वाचि च निबन्धनम्।

माननीयाः सभापतिमहोदयाः तथा समादरणीयास्सदस्याश्च—अनन्तसमया-त्प्रसिद्धेऽस्मिन्-हिन्दूराष्ट्रे सस्कृतविश्वविद्यालस्योद्घाटना भविष्यतीति श्रवण-मात्रेण भारतीयायास्संस्कृतेस्सानुरागास्सर्वे मानवा नितान्तं प्रमोदभरमनु-भवन्ति। संस्कृता वागेवाऽस्माक संस्कृतिसभ्यतयोरुद्भवप्रचारयोर्मूलम्। यद्यपि प्रसिद्धमेतत्सर्वाः भाषाः स्वां स्वां संस्कृतिं प्रसुवते अत एव सर्वप्रान्तीया जनाः स्वस्याः संस्कृतेः संरक्षणाय प्रयतमानाः स्वकीयाया मातृभाषायाः संरक्षणे बद्धकक्षा दृश्यन्ते परन्तु तथापि संस्कृतभाषा भारतनेपालयोर्मातृभाषासमा एव, एतद्देशयोः सर्वेषु प्रान्तेषु यावत्यो मातृभाषा विभान्ति तासां सर्वासामुपजीव्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृतैव भाषाऽस्ति। मान्धातृप्रभृतयो राजान एवात्र पृथिव्यां प्रथमं शासकत्वेन प्रसिद्धिं प्राप्नुवन्।

मनुस्मृतिग्रन्थात्प्राक्तना न सन्ति केऽपि ग्रन्था यत्र राजनैतिक-सामाजिक-धार्मिक-साहित्यिकविचाराः प्रकाशिता दृष्टा भवेयुः। ग्रन्थेऽस्मिन् स्वल्पकायेऽपि प्रायो यावन्तः सन्ति आदर्शजीवनोपयोगिनः पदार्थाः सर्वे प्रौढपाण्डित्येन विचार्य निहिताः सन्ति अत्र हि चतुर्वर्गप्राप्तिहेतवश्चत्वार आश्रमास्तेषाञ्च परिपालनविषयः गुरुशिष्यसम्बन्धा राजप्रजाधर्माः क्रयविक्रयविषयः सन्धिविग्रहविधिश्च तथा निर्धारिताः सन्ति येऽद्यत्वेऽपि सर्वत्र न्यायालयेऽपि प्रचलिता आसन्। दिलीपप्रभृतिराजतः पृथ्वीराजपर्यन्तं शासनव्यवस्था अस्यामेभाषायामभूदिति ऐतिहासिकाः प्रमाणम्। अतः संस्कृतभाषाया अस्यास्संरक्षणाय आवश्यकेऽत्र विश्वविद्यालये न कस्यापि विमतिरिति दृढं ब्रूमः। अतो वयं समवेतास्सर्वेऽपि विद्वांस आर्यजातीयानां कल्पलतासभां निधिरूपाञ्चास्माकं संस्कृतां वाचमिमां मत्वा अस्याः प्रचारसमादरयोः कृते-निर्मास्यमानस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य सोल्लासभरेण वचसा अनुमोदनमुच्चैर्व्याहरामः।

अतः परं विचारोऽयं कर्तव्यतयोपतिष्ठते यदस्य कीदृशं स्वरूपं कार्यं भवेदिति। अतोऽस्य निर्धारणाय परिस्थितिरपि पर्यालोचनीयाऽस्ति-तस्यां परिस्थितौ च येषां कृते विश्वविद्यालयोऽयमुद्घाट्यते तेषां छात्राणां कीदृशी भावना अद्यत्वे वर्तमाना दृश्यते-अर्थात् किन्ते धर्माचरणाय विद्यां कामयन्ते आहोस्वित् धनोपार्जनाय-विना संशयं मनसि स्फुरति धनोपार्जनायेति। तच्च राजशासनप्रवेशं विना प्रायो दुर्लभम्——यद्यपि व्यापारः कृषिश्चापि धनोपार्जनाय प्रभवतः किन्तु तावपि राजशासनाधीनावेव-राजशासनञ्चापि नाद्यत्वे प्राक्तनमेवास्ति सर्वेषां देशानां दूरता तु दूरं गतेति सर्वेषां देशानां दैनन्दिनी व्यवस्था प्रतिदिनं प्रतिपलञ्च प्रायः सर्वेषां पुरस्तान्नृत्यन्ती दृश्यते अतो विज्ञानस्य प्राबल्यं पुरत प्रकाशते संस्कृतभाषायां विज्ञानस्य व्यवस्था कथमपि न सम्भवतीति ज्यौतिषस्य आयुर्वेदस्याध्यापनापुरस्सरा इतिहासनागरिकशास्त्राभ्यां सह इङ्गलिशभाषाऽवि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अध्येतव्यतया शिरसि आपतति-पश्यामश्च नेपालस्य परस्सहस्राश्छात्रा भारतीय-संस्कृतविद्यामन्दिरमुपासीना नानाविधां सहायतां संकृतपाठशालात आदायापि इङ्गलिशविद्यामधीयाना दृश्यन्ते ते कथंकारं केवलां संस्कृतां गिरं तत्र निबद्धान् विषयाँश्चाधीत्य सन्तुष्टा भवेयुरिति अतः एतदर्थमद्यत्वे वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्याधिकारिमनीषिभिरिमामेव विचारधारां मनसिकृत्य पाठ्यत्वेन निर्णीता यावन्तो यादृशाश्च विषयास्ते एवात्रापि निर्धारणीयाः स्युरिति मे मतिः परन्त्वेते छात्रा भारतीयायाः संस्कृते रक्षकाः कथमपि न भवेयुरिति यदि तद्रक्षणं राज्यं चिकीर्षति तदाऽत्र विश्वविद्यालये भागद्वयम्-धर्मविज्ञानविभागं प्राच्यविद्याविभागञ्च व्यवस्थाप्य-हिन्दूविश्वविद्यालयप्रणाली आश्रयणीया भवेत्-धर्मविज्ञानविभागस्य पाठ्यप्रणालीमनुसरन्तश्छात्रा यागादीन् धर्मविधीन् संरक्षेयुरिति ब्राह्मणादिचतुर्वर्णस्य च जन्मादिमारभ्यान्त्येष्टिं यावत् सर्वेषां संस्काराणां कर्तार इव कारयितारोऽपि दुर्लभा विलोक्यन्ते एवमेव पुराणप्रवचनपरा व्यासादयोऽपि अनुसन्धीयमाना अपि नोपलभ्यन्ते अतो धर्मविज्ञानस्य पठनपाठनप्रणाली क्षीणा दृश्यमाना धार्मिकजनानां मनांसि खेदयति अत एव श्रीपूज्यमालवीयमहोदयाः स्वीये विश्वविद्यालये संस्कृतमहाविद्यालयस्य पाठ्यत्वेनाभिमतकक्षासु संस्कृतिरक्षणसाधनीभूतोऽयं धर्मविज्ञानविभागोऽपि पृथक् स्थापनीयो यत्र कर्मकाण्डविधिव्यवस्था सुदृढा स्यादिति ।

यद्यपि नेपालमहाराष्ट्रस्य हिमालयप्रदेशोऽयं तपोभूमितया प्रख्यातोऽस्ति अत्रैव भगवत्पाणिनिप्रभृतयो मुनयो भगवत्पादश्रीशंकराचार्यादयश्चैनं प्रदेशमध्युष्यैव भाष्यमष्टाध्यायीञ्च प्रणीतवन्तोऽतोऽस्य सर्वे भागाः प्रशस्ता भान्ति तथापि जनतादाङ्गमहाविद्यालयस्य परिसरोऽयमस्माकं नितान्तं शान्तः प्राचीनगुरुकुलानुरूपो दृष्ट इति अस्माकं मनांसि लुभति पुनरत्राऽऽगमनाय । महनीयेषु महानगरेषु स्थापिता विश्वविद्यालया नवेन पाश्चात्यचाकचिक्येन अभिनववयस्कानां बालकानां मनांसि प्राक्तनविचारादाकृष्य बलाद्भौतिकेऽस्मिन् पाश्चात्यविचारे प्रवर्तयन्तीति नैतेन संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनासंकल्पः फलितो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भविष्यतीति निर्जनोऽपि निर्मलः पावनोऽयं प्रदेश एव संस्कृतविश्वविद्यालय-स्थापनायोग्यः इति न विस्मर्तव्यम् अधिकारिमहाभागैरिति सम्मनुते ।

कालीप्रसादमिश्रः

भूतपूर्वप्रिंसिपल संस्कृतमहाविद्यालय हि० वि० वि०
सम्मानितप्राध्यापकः
संस्कृतविश्वविद्यालयस्य

मीमांसारत्नानां श्रीसुब्रह्मण्यशास्त्रिणाम् ।

(१) व्यवस्थितार्थमर्यादः कृतवर्णाश्रमस्थितिः ।
त्रय्या हि रक्षितो लोकः प्रसीदति न सीदति ॥

यह चाणक्यका वचन है। इसका यह आशय है कि जहाँ वैदिक आर्य-मर्यादा व्यवस्थित हो वर्णाश्रमव्यवस्था चालू हो, त्रयी (तीनो) वेदोंसे रक्षित जनता प्रसन्न अर्थात् सुखी रहती हो, वहाँ दुःख नहीं होता है।

तथा—स्वानि कर्माणि कुर्वाणाः दूरे सन्तोऽपि मानवाः ।
प्रिया भवन्ति लोकस्य स्वे स्वे कर्मण्यवस्थिताः ॥ मनु०

इसका यह आशय है - वैदिक सनातन धर्मानुयायी विद्वान दूर रहते हुये भी अपना काम करते हुये सारे लोगों का प्रिय होते हैं।

यह भारत और नेपालका समान है। इसलिये इस विश्वविद्यालयके मूल-स्रोतमें वैदिकाचार सुरक्षित हो धार्मिकता आध्यात्मिकताको मूलमें रखते हुये वेदका साधारणज्ञान व्याकरणन्याय इत्यादि दर्शनोंमें प्रगाढपाण्डित्य और दर्शनोंका साधारणज्ञान कराते हुये आधुनिकव्यवहारोपयोगी विषयोंका भी ज्ञान कराना ही सं०वि०विद्यालयका उद्देश होना चाहिये।

२—(क) मेरा यह मत है कि इसमें शुद्धसंस्कृतशिक्षा का ही प्राचीनपरम्पराको अक्षुण्ण रखते हुये धार्मिक आध्यात्मिक ज्ञानसम्पन्न देश और समाजका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उद्धार करने वाले पण्डितों को तैयार करना। इसमे आधुनिक विज्ञानका निवेश करने का प्रश्न नही उठता। जैसे लाकालेजोंमें आर्टविज्ञानकी पढाई नही होती है।

(ख) इसी में दो धारा करा दी जाय प्रथम धारामें प्राचीन परम्पराका अक्षुण्ण रखते हुये शास्त्रार्थमें निपुण सदाचारसम्पन्न विद्वानोंका तैयार करना।

(ग) प्राचीन शिक्षाप्रणालीकी रक्षा करते हुये आधुनिकव्यवहारोपयोगी विषयोंका (इतिहास भूगोल विज्ञान आदि का) समावेश यथावकाश किया जाय। और संस्कृतके माध्यमसे उन ग्रन्थोकों तैयार कर उसीको पढाना चाहिए।

(घ) प्रारम्भिक शिक्षा नेपाली भाषामें हो, उच्च कक्षाकी पढाई संस्कृत भाषाके माध्यमसे हो, जिससे संस्कृतमें वोलनें लिखने पढानेका अभ्यास अप्रतिहत हो।

प्राचीन ग्रन्थोंका अध्यापन-प्रणालीका अभिप्राय यह है कि सूत्र, भाष्य वार्तिकका यथावत् अध्यापन कराते हुये टीका टिप्पणी आदि सम्पूर्ण किसी एक ग्रन्थका भी अध्ययन होना चाहिए। जिससे प्राचीन तथा नवीन विषयोंका भी अच्छा परिज्ञान हो सके। जैसा व्याकरण में सूत्र, भाष्य, शेखर, न्यायमें सूत्र, भाष्य, वार्तिक, टीका, नव्य न्यायका भी पूर्ववाद उत्तरवाद ऐसा मीमांसामें सूत्र, भाष्य, वार्तिक शास्त्रदीपिका अथवा भाट्टदीपिका आदि इसमें कितना अंश रखना चाहिए इसका निर्णय वादमें किया जायेगा।

(ङ) इतिहासका एक नवीन ग्रन्थका निर्माण संस्कृत भाषामें होना चाहिए। जिसमें श्रुति-स्मृति शिष्टाचारके द्वारा मानवजीवनमें उपयोगी हो जैसा श्रीमद्वाल्मीकिरामायण महाभारत श्रीमद्भागवत आदि पुराणोंका अनुसार विषय हो। वर्तमान इतिहास अधुरा और निराला है। और मध्यकालीन है। उसका आदि अन्तका पता

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नहीं है परन्तु इसमें जो उपादेय हो उसको लेना चाहिये। हम लोग जो नित्य सन्ध्यावन्दनादिमें सङ्कल्प करते हैं उसके अनुसार ही होना चाहिये। मैं यहाँ इसके वारेमें एक ग्रन्थ उदाहरण रूपमें देता हूँ। वह है आर्यविद्यासुधाकर यज्ञेश्वरभट्टका है जिसके दो संस्करण छप चुके हैं। यह निर्णय नहीं निर्देशमात्र है।

३—इस समय हमारे सं० साहित्यमें जितने अपूर्व गहनातिगहन विज्ञान निहित है, उसका अनुसन्धान संरक्षण परिवर्धन, वैदिक प्राचीनविद्वत्परम्पराके अनुसार होना चाहिए। इनका ग्रन्थ संस्कृतके माध्यमसे होना चाहिए।

४—इसके साथ वैदिक आर्यसंस्कृतिका समर्थन संरक्षणके लिए शास्त्रार्थकी प्रणालीको अक्षुण्ण रखना अत्यन्त आवश्यक है इसके विना पदार्थका सशोधनबुद्धिका परिष्कार नहीं हो सकता है यही सं० विद्याका महत्ता है यह अन्य भाषामें नहीं है हो तो इसीका आभास मात्र है जैसे पुरातत्त्व विभागमें टूटे फूटे मूर्तियां, छिन्न-भिन्न चीजोंका संग्रह इत्यादि चीजोंका संरक्षण राज्य सरकार करता है वैसा वैदिक विद्वानोंकी जो परम्परा है इस परम्पराका अक्षुण्ण रखना इसका परम कर्तव्य होना चाहिए।

५—यहांके स्नातक, सत्य, ब्रह्मचर्य, अहिंसा, व्यायाम, आदिका पालन करते हुए ईश्वर भक्त हो देशभक्त प्रकाण्ड विद्वानोंका तैयार करना इस विश्वविद्यालयका परम कर्तव्य होना चाहिए।

सत्येन ब्रह्मचर्येण व्यायामेनाथ विद्यया।
देशभक्त्या त्यागेन सम्मानार्हः सदा भवेत् इति ॥

इन विषयोंको ध्यानमें रखते हुए आधुनिक भौतिक विज्ञानको पढानेके लिये सं० भाषाके माध्यमसे ग्रन्थ वनाकर उन्हीं ग्रन्थोंको पाठ्यप्रणालीमें समाविष्ट करना आदि।

इसका सारांश

संस्कृत भाषामें प्रवेश होनेके लिए पञ्चतन्त्र हितोपदेश रघुवंश आदि काव्य, तथा अमरकोष तथा व्याकरण **शब्दरूपावली, धातुरूपावली,**

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

समासचक्र, इसके बाद असाधरण विषयोंका अध्यापनके साथ साधारणज्ञान प्रमाण-प्रमेय-आदिज्ञानके लिए जैसे न्यायमें तर्क भाषा या मुक्तावली, सांख्यमें सांख्यतत्त्वकौमुदी, योगमें **योगसूत्र भोजवृत्ति**के साथ मीमांसामे **मान-मेयोदय** या **पूर्वतन्त्रसिद्धान्तरत्नावली,** या **मीमांसापरिभाषा** या न्याय प्रकाश, इत्यादि। वेदान्तमें **वेदान्तसार पञ्चदशी** या **वेदान्त परि-भाषा, इत्यादि।** बौद्धदर्शनमे **न्यायविन्दु** इत्यादि। उपर्युक्तार्थ का यह विश्लेषण है कि विश्वविद्यालयका जो अध्ययन कालका त्रेधा विभाजन हो।

१—प्रथम भागमें साहित्य, कोश, व्याकरण।

२—द्वितीय भागमें असाधारण विषय, वेद, व्याकरण, न्याय, इत्यादि! और असाधारणज्ञानके लिए साधारणदर्शनज्ञान।

३—तृतीय भागमें शास्त्रार्थके ग्रन्थ रखे जाँय। शास्त्रार्थके साथ तत्तच्छास्त्रके मौलिक विषयोंपर विशिष्टाध्ययन हो। तत्तच्छास्त्रके विषयमें वैदेशिक विद्वानोंसे किया हुआ वैदिक आर्य सिद्धान्तके अनुकूल बातोंको छोड़कर खण्डनीय अंशोंको निरास करना। उन आक्षेपोंका समाधान शास्त्रीय दृष्टिसे दें जो हमारे यहाँ नहीं है। उन विषयोंको लेना इत्यादि संस्कृत माध्यमसे निर्माणकर पाठ्य ग्रन्थमें समावेश करना इत्यादि। आचार्य होनेके बाद उनकी प्रतिभा योग्यता और परिश्रमके अनुसार शास्त्रके प्रकाण्ड पाण्डित्यके लिए ३ वर्ष अधिक रखकर उसका प्रबन्ध की जाय जिसमें उसकी रुचि हो, उसमें अनुसन्धान कराया जाय। ग्रन्थका प्रकाशन नवीन समयोपयोगी ग्रन्थका निर्माण, तथा प्रकाशन विश्वविद्यालयके तरफसे होना चाहिए। इस तरह वेदादि सभी विषयोमें प्रकाण्ड पाण्डित्यके साथ तत्तद् विषयोंके ग्रन्थोंको जो पढ़ा सके। और जो वर्णन, लेखनकला आदिमें निपुण हो उनके द्वारा समयोचित आवश्यक ग्रन्थोंका निर्माण तथा प्रकाशन समय-समय पर होना चाहिए। इस तरहसे विश्व-विद्यालयका सभी कार्य होनेपर विश्वविद्यालय महान् उपकारी होगा। और सभीके लिए आदर्श होगा।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विशेष सूचना

विश्वविद्यालयको रोचक तथा आकर्षक बनानेके लिए यह आवश्यक है कि विद्यालय, महाविद्यालय, विश्वविद्यालय, और धर्मस्थान आदिमें चुनावकी प्रतियोगितामें संस्कृतविश्वविद्यालयोंका स्नातकोंको प्रथम स्थान देना चाहिए। अध्यापनके अतिरिक्त राजकीय पब्लिक सर्विस कमीशन द्वारा किये जानेवाले सभी नियोक्तिमें प्रथमापरीक्षोत्तीर्ण को ५ रू० अतिरिक्त वेतन, मध्यमोत्तीर्णको १० रु० अतिरिक्त वेतन शास्त्रिपरीक्षोत्तीर्णको १५ रु० अतिरिक्त वेतन, आचार्य परीक्षोत्तीर्णको २० रु० अतिरिक्त वेतन देना चाहिए।

मीमांसारत्नम् अरुणाचलम्
सुब्रह्मण्य शास्त्री
मीमांसा-वेदान्ताचार्य
१९३९ शास्त्रीयाचार्य परीक्षामें स्वर्णपदक विजेता
आचार्यमीमांसादर्शन प्रकरणपञ्चिका, विधिरसायन, मीमांसादर्शनका परिचायक, मीमांसाके प्रमुख आचार्यगण अद्वैततत्त्व सुधा द्वितीयभाग दो सम्पुटोंका सम्पादक, मीमांसा धर्मशास्त्रोंका शोधकार्योंका निर्देशक,
सं० म० वि० का० हिं० वि० वि० वाराणसी–५

न्यायाचार्य-श्रीविभूतिभूषण-भट्टाचार्याणाम्।

विगतमार्चमासस्य १४. १५. १६ तारिकासु नेपालप्रदेशीयदाङ्गक्षेत्रस्य जनतामहाविद्यालये समेतैर्विद्वद्भिस्तत्र संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनार्थैकः प्रस्तावः पारितः। संस्कृतविश्वद्यालयस्थापनं तद्द्वारा संस्कृतवाङ्मयस्य प्रचारप्रसारौ च वैदिकसभ्यतायाः संस्कृतेर्वा दृढीकरणाय भारतनेपालयोरत्यावश्यकावेव न अपि तु अनिवार्यावेवेत्यत्र नास्ति सन्देहलेशः, किन्तु एतद्विषये मया स्वकीयाः केचन विचाराः समुपस्थाप्यन्ते। आशासेऽत्रापि भवद्भिरवधानं दास्यत इति:—

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१—भारते नेपाले वा साम्प्रतं या संस्कृतशिक्षापद्धतिः प्रचलति, मन्येऽत्यावश्यकन्तस्याः पुनर्नवीकरणम्। कस्यापि विश्वविद्यालयस्य तदेव साफल्यं यत् तत्र शिक्षिताः स्नातकाः सर्वत्र जीवनोंपयोगिक्षेत्रे लब्धप्रतिष्ठा भवेयुः, तत्र चाध्यापयिष्यमाणा विषया लोके उपयुज्येरन्। पूर्वजैर्महर्षिभिर्यः स्वानुभवसंग्रहोऽस्मभ्यम्प्रदत्तस्तन्महत्वं वयमवबुध्येम। परन्तु नैतादृशी स्थितिर्वर्तमाने दरीदृश्यते। भारते नेपाले वा यावन्तोऽपि संस्कृतशिक्षालयाः सन्ति तेष्ववलम्ब्यमाना शिक्षापद्धतिः सम्प्रति विज्ञानप्रभाविते भौतिकोन्नतिपरके युगेऽस्मान् क्वादाय पातयतीति नातिरोहितम्विपश्चिताम्। निःसङ्कोचमिदं वक्तुं शक्यते—यत् केवलं ये ये विषया अस्माभिरधीतास्तास्तान् तथावदेवाध्यापयितुं शक्ता वयं, नैतदतिरिक्तं किमपि सामर्थ्यं प्रचलिता पद्धतिरस्मास्ववदधाति, यदि नवीनेऽपि भवतां विश्वविद्यालये तयैव पद्धत्या स्थीयते, ततश्च तादृशा एव पठितपाठका विद्वांसः समुद्भूताश्चेत्कस्तस्योपयोग इति न जानीमहे। अतः प्रथमन्तु तत्राध्यापनविषयाणामामूलचूलं पुनर्नवीकरणमत्यावश्यकम्।

२—प्रायो दृश्यते यत् संस्कृतज्ञा विद्वांसः स्वतनयान् न संस्कृतज्ञान् कर्तुमीहन्तेऽपि तु तदितरविभिन्नविषयदीक्षितान् कृत्वा मोदन्ते। कोऽत्र हेतुरिति विचार्यमाणे प्रतिभाति, तैः संस्कृतमधीत्य स्वकीयजीवने निराशैवार्जिता। स्वकीये विषयेऽतितमाम्प्रौढिमवाप्ता अपि ते व्यावहारिके जगति सङ्कोचमेवान्वभूवन्। न स्वानिव ते स्वबालकानपि जीवनम्प्रति निराशान् दिदृक्षन्ते। अतोपि संस्कृतविश्वविद्यालयीया शिक्षा तादृशी विधातव्य यया अधीयमानस्य (अधीयानस्य) जीवनम्प्रति नैराश्यं मा भूत्।

३—नव्यतमे संस्कृतविश्वविद्यालये तत्सम्बद्धेष्वितरविद्यालयेषु च ये ये विषया अध्याप्येरन् ते लौकिकाः स्युः। तेषाञ्च प्रयोगात्मकं ज्ञानं छात्राणाङ्कृतेऽनिवार्यं भवेत्, न तु केवलं सिद्धान्तज्ञानम्। यथा साम्प्रतं कस्मिंश्चिदपि विश्वविद्यालये गणितविषयमवलम्ब्य स्नातकोत्तरपरीक्षोत्तीर्णश्छात्रो यत्र कुत्रापि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

महतो संस्थानानां लेखापरीक्षणमायव्ययकनिरूपणम्वा कर्तुं सम्यक् पारयति किन्त्वस्माकं गणिताचार्य्यस्य पञ्चाङ्गगणनातिरिक्तं न काप्युपयोगः।

यद्यपि गणितस्योत्पत्तिविकासश्चास्मद्देशीय एवेति सडिण्डिममस्माभिरुद्घोष्यते। न्यायशास्त्रस्य कञ्चिदंशाभासमधीत्येतरे प्राड्विवाकाः महाधिवक्तारो वा भवन्ति किन्तु अस्माकंन्यायाचार्या अधीतग्रन्थानामपि परिष्करणे शैथिल्यमनुभवन्ति। धर्मशास्त्रस्य केवलम्व्यवहारप्रकरणमधीत्य न्यायाधीशैरपराधनिर्णयः क्रियते अस्माकं धर्मशास्त्रिणः तिथिनिर्णयेपि विवदन्ते। एवमेव राजशास्त्रमायुर्वेदं योगं तन्त्रं विषयान्तराणि वा ग्रहीतुं शक्यन्ते। अतो निदर्शिकाया विषयचयनं ग्रन्थानां निर्धारणं, तेषामध्यापनं च तथा भवेत् यथा तदध्येतृभिः सर्वत्र जीवनोपयोगिक्षेत्रे तदुपयोगः कर्तुम्पार्येत।

४—वाराणसेयसंस्कृतमहाविद्यालयस्येतिहासोऽत्र साक्षी यद् बहवो विषया वेदान्तादयः सन्ति, येषां व्यावहारिके जगति न कोप्युपयोगः। अस्तत्रस्वल्पतमानां तादृशाच्छात्राणामेव प्रवेशो विधयो येषामध्यात्मविषये वास्तविकी रुचिः स्यात् तथा ऐहिकेषु लाभेषु सर्वथैवौदासीन्यं भवेत्। एतदप्यवधेयं यत् छत्रपतिशिवाजीराज्ये ये पेशवादयः राज्यसञ्चालका आसन् ते मीमांसादिषु प्रौढ़पण्डिता अपि भवन्ति स्म। भारते तु आङ्ग्लशासनस्य प्रभावोऽयं यदैहिकविषयेष्वौदासीन्यं पण्डितानां विनाशस्य कारणमभवत्। बहवस्त्वेतादृशा अपि विषयाः साम्प्रतं पाठ्यन्ते ये सुतरामुपेक्षणीयाः। न तत्र शक्तेर्द्रव्यस्य चापव्ययः कर्तव्यः। अविचारितविषयाणां सन्निवेशो वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालये निष्फलः सञ्जातः।

५—संस्कृतविश्वविद्यालयो दाङ्गप्रदेशे भवतु अन्यत्र वा, इत्यस्मिन् विषये तु राज्यस्य आर्थिकी भौगोलिकी राजनीतिकी वा स्थितिरपेक्षणीया भवति नात्र विषयेऽस्माभिः किमपि वक्तुं पार्यते।

६—यदि वयं भारते नेपाले वा संस्कृतशिक्षायाः समुन्नतिं कामयामहे तर्ह्यस्माभिरवश्यमेनैतद विचारणीयं यत् संस्कृतविश्वविद्यालयानां स्थापनं स्थाने स्थाने

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भवतु किन्तु तत्राविचारितविषयप्रवेशो मा भूत्। तत्रत्याः स्नातका यत्र कुत्रापि गत्वा स्वावलम्बिनो भवेयुः। एतेषाञ्च नवीनविश्वविद्यालयानां माध्यमेनास्माकं पुरातनविज्ञानं जगति सुतरां प्रकाशमुपेयात्।

७—वयं नेपालदेशे स्थापयिष्यमाणस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्वागतं व्याहरिष्यामः। तत्र चोपयोगिविषयनिर्धारणे, नियमनिर्माणे, नीतिनिरूपणेऽन्येषु वा सम्बद्धविषयेषु यथाशक्यं साहाय्यप्रदानाय सर्वदा सन्नद्धाः स्मः इति।

निवेदयते
विभूतिभूषणभट्टाचार्यः
२७।४।६८
(वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालयीयग्रन्थागाराध्यक्षः)

नेपाले संस्कृतविश्वविद्यालयः

जगतीह नेपालराज्यमेव हिन्दूराज्यम्। सौभाग्यात्तस्य महाराजो महेन्द्रवीरविक्रमसाहदेवो वैदिकसंस्कृतिसमुपासकः। अत एव विश्वस्य समस्तहिन्दूनां दृष्टिबिन्दुरस्ति निजसंस्कृतिरक्षणविषये। किंच सा वैदिकसंस्कृतिर्देववाणी संस्कृतभाषावलोपरि प्रतिष्ठितत्वात् संस्कृतभाषाया उद्धारेणैव उर्जस्वला भवितुमर्हति। सांप्रतं सर्वत्र संस्कृतेतरशिक्षाया विकेन्द्रीकरणं संस्कृतशिक्षायाः केन्द्रीकरणं संस्कृतिसमुपासकान् त्रासयति। अतः संस्कृतविद्यानां समुद्धारो वैदिकसंस्कृतसमुद्धाराय प्रभवेत्।

यद्यपि भारते एको द्वौ नाम्ना संस्कृतविश्वविद्यालयौ स्थापितौ स्तः। तत्र वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालयः पुरतो विद्यते। तद्विषये बहु न वच्मः, तस्य संस्थापको वाराणसेयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य वर्तमानां दयनीयतां सर्वदोषविगर्हितां दुःस्थितिं पश्चात्तपन् परलोकमगात्। अस्यां संस्कृतदुःस्थितौ नेपाले

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनप्रयासः सर्वथा श्लाघ्योऽभिनन्दनीयश्च। मन्ये तदुपरि विविधविद्यापारगानां विदुषां सम्मतिः प्राप्येत। तत्र केचन पाश्चात्यपथानुकारकाः-शोध-शोधचाकचिक्यप्रभाविता, तस्मिन्नेवनेपालसंस्कृतविश्वविद्यालये शोधकार्यप्रामुख्यं विधातु प्रेरययुः प्रभावयेयुश्च।

किंच एतस्मात् पाश्चात्याभिमुख-परावलम्बनात् स संस्कृतविश्वविद्यालयः परिहरणीयः। केवलं संस्कृतविद्यानां स्वस्थरूपमध्ययनाध्यापनं भवेत्, येन संस्कृत-विद्यारक्षणेन सह वैदिकसंस्कृतिरक्षणं संभवेत्। अतः प्रस्तावितस्याऽस्य नेपाल-संस्कृतविश्वविद्यालयस्य सर्वविधमङ्गलाय श्रीविश्वेश्वरं पशुपतिं प्रार्थयामहे, इति।

रामबालकशास्त्री
प्रधानसंपादकः—संस्कृतसाप्ताहिक-गाण्डीवस्य
नईवस्ती रामापुरा वाराणसी–१
१६।४।६९

२०२६ वैशाख ६ गते ६,

दाङ्गे संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनायाः समाचारं श्रुत्वा नितान्तं प्रसीदति मे चेतः। नेपालदेशोयं पुराकालत एव संस्कृतवाङ्मयस्य संरक्षणे प्रसिद्ध इति साम्प्रतमपि विश्वस्य एकमात्रहिन्दूराष्ट्रतया संस्कृतसंरक्षणभारः नेपालस्कंधे पतितोऽस्ति, विश्वविद्यालयोऽयं संस्कृतं तथा शिक्षयेत् यथा ततो निर्गताः स्नातकाः संस्कृतस्य प्रौढिं संरक्षन्तः आधुनिकजनजीवनेऽपि प्रौढा भवेयुरिति मे सम्मतिः।

स्वा० महेश्वरानन्दः
श्रीचैतन्यमठः १३।३ भण्डारी गली
बाँसफाटक, वाराणसी
१२–४–१९६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रतिष्ठानपुरस्य संस्कृतमाध्यमिकविद्यालयस्य

श्री मन्तो विद्वत्सम्मेलनसमारोहप्रवर्तकाः

महामान्याः संस्कृतानुरागिणः ?

श्रीमद्भिः प्रस्तावित-संस्कृतविश्वविद्यालयस्योद्देश्येनानुष्ठिते विद्वत्सम्मेलन-समारोहे समागतानां नेपालमण्डलवर्तिनां पण्डितराज-प्रमुखानां योगिवर्याणां नरहरि-नाथानां तथा भारतभूमेर्नेपालभूमिं सनाथीकृतवतां प्रकाण्ड-पण्डितानां सनातनैक-धर्मधुरन्धराणां श्रीकरपात्रेयश्रीशङ्कराचार्यप्रभृतीनां विद्वत्प्रवराणां महर्षिकल्पानां शुभागमनेनास्मत् श्री ५ महाराजाधिराजानां महेन्द्रवीरविक्रमसाहदेवानां सर्व-काराणां यशसा सह नेपालभूमेरपि गौरवं रुचिरत्वं कृतमिति विदितप्राय एष उदन्तः किं पुनरुक्त्या,

संस्कृतभाषा भाषान्तराणां शिरोमणिरिति समेषामैकमत्यमेव अतस्तस्याः प्रधानतां विधाय अध्ययनाध्यापने कृते सति वर्तमानसमयापेक्षया संस्कृतस्योन्नति-पुरःसरं नेपालीभाषायाः शुद्धतां विज्ञाय स्वदेशनरेशं प्रति विशुद्धभावनो नागरिक एकाभिप्रायो भविष्यति ।

अस्मन्नेपालराष्ट्रोपयोगिषु न्यायप्रशासनकार्यकलापेषु योग्यताप्रदानकुशलायां पाठ्यप्रणाल्यां सत्यामेव सर्वेषां संस्कृतभाषानुरागो भवेत् पुस्तकञ्च यस्मिन् संस्कृतशब्दाः सरलाः सुबोधतया बहुज्ञानप्रदाः समयोपयोगिनश्च सन्ति तादृशं परीक्षायां निर्धारितं भवतु । भाषान्तरपठनपाठनपरीक्षाकारके विद्यालयेऽपि अनिवार्यतया एकं पत्रं संस्कृतस्य भवितुमर्हति एवं सति संस्कृतं सुसंस्कृतं स्वसंस्कृति-रक्षकं जगत्प्रियञ्च भवत्येव ।

अस्मद्वेदादिसंस्कृतग्रन्थेऽधुना प्रचलितो विज्ञानचमत्कृतिबोधको विषयः किन्न वर्तते ? चरकसुश्रुतवाग्भटादिग्रन्थेषु किं शल्यचिकित्साप्रकारो नास्ति ? लीलावत्यादिपुस्तके बीजरेखागणितादिशिक्षा न दीयते किम् ? न किन्तु अस्ति भवति वर्तत एव, संस्कृतस्य दुर्बोधगभीरतया दुष्परिश्रमसाध्यत्वादन्वेषणेऽस्माकं शैथिल्यं जातम् । पाश्चात्त्यैर्विद्वद्भिरस्मद्ग्रन्थात् सारं सारं प्रगृह्य स्वभाषाया-मनुवदितुमध्यवसायः कृतः । अतः, अतः परं यथाशीघ्रं सर्वकारवेतनमुपादाय-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्नातकोपाधियुक्तस्य विद्वन्मण्डलस्य संस्कृतग्रन्थानवलोक्य ततो निष्कास्य च विज्ञानपाठ्यग्रन्थनिर्माणार्थं कर्तव्यतया प्रतिभाति ।

यावत्संस्कृते विज्ञानविषयाध्यापनं न भवति तावदेव भाषान्तरे तद्विषयाध्यापनं भवतु, तत्पश्चात् भाषान्तराध्ययनं देशाटनादौ भाषान्तरज्ञानप्रयोजनमेव । भाषान्तराध्यायिनामप्यस्मद्बन्धूनां संस्कृते प्रवर्तयितुमस्यैको महानुपाय. यत्सर्वकारवेतनेनोपभोग्ये पदे (जागीरपदवाच्ये) नियोक्तुं संस्कृताध्यायिनां प्राथमिकता भवेत् एतदेव सर्वश्रेष्ठोपायः ।

यथा देशकालपरिस्थित्यनुसारेण श्री ५ महाराजाधिराजसर्वकारैरनुगृह्य प्रदत्ता पञ्चायती पद्धतिरस्मद्व्यवहारेऽतीवोपयुक्ता एव न अपि तु नानाविधराजनीतिपरिबृंहितस्य विश्वस्याग्रतः पुण्यभूमिपाशुपतक्षेत्रवास्तव्यानां श्रीसर्वकारच्छत्रच्छायाश्रितानास्माकं सर्वोपरि वरिवृत्यत इति गौरवं विदधती सर्वश्रेष्ठतया प्रतिभाति । यत्र पञ्चायतीदर्शने अस्मन्नेपालभूमण्डलोपयुक्ता आर्थिक-सामाजिक-राजनैतिक-पदार्थाः पदे पदे समन्विताः सन्ति तथा संस्कृतविश्वविद्यालये अप्यधुना पाश्चात्यविज्ञानकुशलैरिञ्जिनियर-डाक्टर-पदाधिकारिभिरन्यैश्च शिल्पकारैरनुसन्धाननिपुणैः क्रियमाणं व्योमयानटेलिभिजनराकेटादिसंज्ञकं विश्वचमत्कृतिकारकानेकप्रादुर्भावकारणं विज्ञानपाठनं च भाषान्तरं कृत्वा तदितरं सकलं संस्कृते भवतु । एतादृशसमन्वयपद्धत्यनुसारेणास्माकं संस्कृत विश्वविद्यालयो नेपालभूमेः पवित्रां संस्कृतिं रक्षयन् अनवद्यतामनिर्वाच्यतां च लभेतेति ब्रूमो वयमिति शम् ।

कुलचन्द्रसुवेदो

अन्येऽध्यापकाः	स्थान	२०२५।०।३।५
१—त्रिमानन्द अधिकारी	सं. मा. पा. भित्रि कोटटारी	प्रधानाध्यापकः
२—भुवनेश्वरगौतमः	,, ,, ,,	श्री ५ को सरकार
३—टङ्केश्वरगौतमः	,, ,, ,,	संस्कृत माध्यमिक पाठशाला
		भित्रीकोट टारी प्यूठान

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीकृष्णप्रसाद-घिमिरे-भागवतस्य

श्रीकृष्णो विजयते

प्रतिवेदन-पत्रम्

अयि माननीया विद्वद्वरिष्ठा राजपुरुषाश्च ।

प्रस्तावितविश्वविद्यालयीयकृतविद्वत्संमेलनाध्यक्ष-निदेशक-सचिवप्रभृतिषु तथा च विशिष्टव्यवस्थापकायोजकवर्गेषु च मदीयं मन्तव्यं वि. सं. २०२४।१२।१६ सोमदिनस्य श्रीमतां पत्राज्ञानुसारतः प्रेष्यते मया । तदित्थं भवितुमर्हति ।

विदाङ्कुर्वन्तु तत्र भवन्तो महनीयमहानुभावा विद्वद्वरिष्ठा धन्यतमा यद्विशेषोऽस्मादृशस्य मनुष्यवर्गस्य जन्मत एव सांसारिकोऽयं विषयप्रवेशो द्वैविध्यमुपागतः प्रतिभाति । प्रथमः पारमार्थिको द्वितीयो लौकिकश्चेति तद्द्वयोरपि विषययोः प्रावीण्यसाधनं महाज्ञानमेव । यत्संभवति गुरुतः शास्त्रतश्च । विनयादिसद्गुण-सम्पन्नेभ्यः शिष्यशिष्टावर्गेभ्यः एव तद् ददति ते तानि च । निर्विवादमेवैतत् । ततस्ते प्रवीणा भवन्ति चोभयोरपि विषययोः । अस्तु विस्तरेणालम् ।

पुनः संस्कृतविश्वविद्यालये तदैव प्रवेशः सम्भाव्यते तेषां विद्यार्थिवर्गाणां यदा ते मध्यमापरीक्षां समुत्तीर्णा भवन्ति। मदीयकथनतात्पर्यमेतत् पञ्चदशषोडशवर्षाभ्यन्तर एव सफला भवन्ति तां परीक्षां सफलीकर्तुम् । दृश्यन्तेऽस्माभिश्च चेतस्ततोऽस्माकं त्रिचतुरवर्षीया बालका अपि पथिकान् पाश्चात्त्यात् दृष्ट्वैव कथयन्ति—गुड्वाई ? ह्वाट इज योर नेम ? इत्यादिवाक्यानि कथयन्तः संसर्गवशत एव । तस्मात् विश्व-विद्यालयप्रवेशात् पूर्वमेव जानन्ति ते चाधुनिकीमाँग्लादिभाषाम् । वातावरणमेवा-स्माकं सञ्जातं तादृशप्रायम् । ते विद्यार्थिनः पुनः प्रविश्यापि विश्वविद्यालयं संस्कृत-विद्यया सार्धमेवच्छलेनापि पठिष्यन्ति भाषान्तराणि न वयं प्रभवामस्तत्र रोद्धुं तान् यत्र ते कृतसंस्काराः पूर्वत एव अतो वर्तमानायां स्थितौ नात्र ते प्रोत्साहयितव्या भाषान्तरपठने पाठने च। तदत्रास्माकं विद्वत्संमेलनावसरे प्रस्तावितभाविसंस्कृतविश्व-विद्यालये केवलं विशुद्धा सुसंस्कृतविद्यैव पठन-पाठने भौतिकोन्नतौ ह्याध्यामिको-न्नतौ च महाकल्याणं दरीदृश्यतेऽस्माभिः सम्यक्तया विचारसिन्धाववगाहमाने ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अतो नात्र विश्वविद्यालये स्यादाधुनिक्या अन्यस्याः भाषायाः संस्कृतेः सभ्यताशब्द-वाच्याया कलियुगप्रतिरूपाया नग्ननृत्यात्मिकायाः समाजस्वरूपनिदर्शिन्या अभूतपूर्वाया गतिविधिशिक्षणस्वरूपः समावेशः। यत्करणे मित्रराष्ट्राणामिवा-दर्शतामुपयात्यस्माकं पवित्रतरा महर्षिकल्पानामस्मत्पूर्वपुरुषाणां महर्षीणां च जन्मस्थलीयं धन्यतमा नेपालभूः। इयमेव मदीया मनीषा। महद्विचारणीय-मेवैतत्।

पूर्वकाले यथात्रैव प्राप्तपरब्रह्मस्वरूपाणां जीवन्मुक्तानां दर्शनस्पर्शनादिनैव विनाशितकलिकल्मषाणां महामुनीनां वसिष्ठ-याज्ञवल्क्य-व्यास-वाल्मीकिप्रभृतीनां विशुद्धाध्यात्मिकसद्वस्तुशिक्षणस्थलानि गुरुकुलाभिधेयानि शुभाश्रमाणि भवन्ति स्म तथैवास्माकं प्रस्तावितविश्वविद्यालयेनापि भाव्यम्। संस्कृतविश्वविद्यालयेऽ-प्यस्मिन् पठन-पाठनरीतिस्तत्रत्यविद्यार्थिवर्गाणामावासः स्थितिश्च तादृश्येव विशुद्धा सविनयाचारविनयादिपालनपरा लौकिक्याध्यात्मिकसद्वस्तुप्राप्ति-पद्धतिश्च भवितुमर्हति। विशुद्धप्राचीनर्षिकुलसरणेरनुसरणपराणि चाधुनिक-लोकोत्तराणि छात्रावासकल्पानि तृणवंशादिनिर्मितानि निवास्थलानि भोजन-स्थानानि च तादृशान्येव स्युर्यानि तान् विभूषयेयुरिति मे सिद्धान्तः श्रीमतां तत्र भवतां विचारपथमागच्छति चेद्विमर्शः। मार्गेण नैवा ते विद्यार्थिनः सर्वसद्गुण-विशिष्टाः सन्तः स्वात्मोन्नतौ लौकिकोन्नतौ च महाशिखरं समाक्रान्ता आदर्शाःस्नातका सञ्जायेन्ते चोन्नतयिष्यन्ति ह्यस्माकं सुरुचिरां नासिकाम् तत्रत्या गुरवर्चर्षिकल्पाः सदाचारपरिपालकाःसन्नियमा ब्राह्ममुहूर्ततः शर्वर्याः प्रथमप्रहरपर्यन्तं लोकोत्तर-नित्यनैमित्तिकादिसत्कर्मकर्त्तारश्च भवेयुः इति मदीयो राद्धान्तः। अलं बहुविधैरनावश्यकैः प्रलापैस्तत्रभवत्सु सर्वज्ञेषु।

अयि महोदयाः यद्यस्माकं संस्कृतविश्वविद्यालयस्याभावोऽस्मानानेपालीय-शीर्षस्यसाधारणपुरुषान् विह्वलयति चेत् कार्यमेवैतदस्माकं मुख्यकर्तव्यत्त्वेन वर्तते येन केनाप्युपायेन तत्परिपूरणीकरणम्। प्रथमतः स्थानं च तत्पोषणहेतुभूतं तद्दाङ्गा-भिधानं सुन्दरतरमेव दरीदृश्यतेऽस्माभिर्यस्मिन् जलवाय्वादीनामपि ह्यानुकूल्यं समीचीनमेव प्रतिभाति। प्रोत्साहयितव्यास्तत्रत्या धनिकवर्गो मुहुर्मुहुर्यथाधुना

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दृश्यन्ते तथैव जीवनान्तकालं यावत् भवेयुः ये र्षिकल्पान् पूर्वोक्तसन्निमयाचार-परिपालकान् विद्यार्थिनः स्नातकान् जनयन्तस्ते सर्वेपि महानुभावाः संसारदृष्टावादर्शरूपा निरन्तरं धन्यवादार्हाश्च भवेयुर्यथा तैः विद्वत्समेलनं सम्यक्तया निर्वाहितम् तथैव कर्मण्यस्मिन्नपि श्रद्धधेयुरिति मद्विचारः

अवशिष्टे विज्ञानपाठनविषयेऽप्यस्माकं सिद्धान्त एष विद्यते यत्सर्वलोकमान्य आदर्शरूपो लोकोत्तरश्च वरीवर्ति । अयि महनीया महानुभावाः सुशिक्षिताश्चास्माकं श्रीमन्त एव विचारयन्तु ह्यत्र यदा पूर्वोक्तपद्धत्या प्रबुद्धाः तत्रत्या विद्यार्थिनः संभवन्ति तदैव ते पाठयितव्यास्तादृशै ऋषिकल्पैरेव गुरुभिर्मुरत्याकं सद्विषयकाणि संस्कृतग्रन्थरत्नानि यानि विद्यन्त एव महाशक्तिशालिभिनर्भनिर्माय परित्यक्तानि चोपयोगे महत्तमानि भूगोल-खगोल-निर्देशकानि-स्थापत्यवास्तुनिर्मितिपराणि विमानादिनिर्माणबोधकानि शस्त्रास्त्रादिनिर्मितावुपोयोगीनि चतुःषष्टिकलानुगतानि चापरिमितानि येषां विस्तरशो वर्णनं वर्तते दरीदृश्यते च वेदादौ रामायणमहाभारतादौ च यत्र तत्रर्षिप्रणीतग्रन्थरत्नादिषु कँषान्यूनता नामास्माकं सुसंस्कृतशिक्षापद्धतौ संस्कृतौ च यत्रत्यमादाय वस्तुजातं पाश्चात्त्या विद्वांसो भूत्वा सफला उपहसन्त्यस्मानेव निरन्तरम् धिक् कष्टम् । निर्विवादेऽपि विषये पृच्छचन्ते श्रीमद्भिः पुनः पुनस्तत्रत्यविद्वत्संमेलने कृपापूर्वकं संमिलिता महनीयचरणा महानुभावा विबुधकल्पा बुधाः तस्मात्सोऽयं विश्वविद्यालयो यदि स्थाप्यते चेत् आधुनिक्या भाषायाः पठनपाठनस्थानं भवितुं नार्हति कदाचिदपि । अस्मत्सदृशैर्धर्मप्राणैः स्वप्नेऽप्यतर्क्योऽयं विषयः । नास्ति किं त्रिभुवन-विश्वविद्यालयः ? यद्वा समाप्तं तत्रत्यं कार्यजातमाँग्लभाषादिपठनपाठन-स्वरूपमयम् ? तत्रैव पठन्तु ते तादृश विद्यार्थिनः पाठयन्तु च ते गुरवस्तादृशान् भाषान्तरादीन् । यद्यत्र तस्याः समावेशो भवति चेत् का वावश्यकतैवास्य संस्कृत-विश्वविद्यालयस्य किं वा तात्पर्यमस्योपक्रमस्य । पिष्टपेषणमेव न सञ्जायते खल्वेतदिति पृच्छामो वयमेव श्रीमतो महानुभावान् प्रस्तावितैतत्संस्कृतविश्वविद्यालया-योजकान् राजपुरुषविशिष्टांश्च मुखमुद्रणां कथंवाकुर्वन्ति श्रीमन्तोऽस्माकम् तस्मात् पूर्वोक्तपद्धतिमेवद्रढयति कथनरीतिरियमस्माकम् अलंबहुपल्लवितेन विरमाम

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्तावदावश्यकीयेऽस्मिन् विषये मुहुर्मुहु समये समये च यथायोग्यसम्मतिप्रदानार्थम् क्षन्तव्याः कटु-सत्यं जल्पन्तो वयं महनीयचरित्रैरुदारैर्विद्वद्भिः।

श्रीमतां तत्र भवताम् :—

१७। ३५६ नं०
टङ्गाल गहिरीधारा
काठमाण्डू

कृष्णप्रसादशर्मा धिमिरे
भागवतः
२०२५ अक्षय-तृतीया
भौमदिवसान्तर्गता

न्यायाचार्यश्रीरुद्रधरझामहोदयस्य

सं. म. वि. का. हि. वि. वि.
वाराणसी
ता. १५–४–६८

श्रीः

महानुभावाः ?

नेपालराष्ट्रान्तर्गते दाङ्गग्रामे समायोजिते विद्वत्सन्मेलनसम्मेमारोहे सर्वथा सोत्साहैस्तत्र भवद्भिः सम्पादितेन सर्वमनोहरेण स्वागतातिथ्यादिना सर्वथा कृतार्था वयन्तदर्थं कोटिशो धन्यवादान् वितरामः।

यद्यप्यस्माभिस्तत्र प्रस्तावितसंस्कृतविश्वविद्यालयस्वरूपादिविषये निजभाषणेनैव स्वसम्मतिः प्रकटिता तथापि भवतामाग्रहेण लिखिताऽपि संक्षिप्तस्वसम्मतिस्तत्र विषये षेष्यते।

तथाहि--

१ सद स्वतन्त्र-हिन्दुराष्ट्र-नेपालान्तरगते दाङ्गनामके सर्वथा सुशान्ते स्थाने एव विश्वेषामादर्शः "महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयः" सञ्चालितो भवतु यतो गुरुकुलपरम्परानिर्वाहाय तदेव स्थानमुपयुक्ततमं प्रतिभाति यद्यपि सम्प्रति तत्र यातायातकाठिन्यन्नगरादिसामीप्याभावाच्च तादृशवि-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विश्वविद्यालयार्थमुपयुक्ततायां केचन शङ्कन्ते तथापि तादृशविश्वविद्यालय-स्थापनोत्तरमचिरेणैव तदीयं तत्काठिन्यं तदसामीप्यञ्च निरस्ते भवेतामिति दृढो विश्वासः ।

२. एतद्विश्वविद्यालयीयैः प्रायः सर्वैरन्तेवासिभिः प्राध्यापकैश्च गुरुकुल इव विश्वविद्यालयान्तर्गतस्थान एव स्थातव्यम् ।

३. प्रकृतविश्वविद्यालयान्तर्गतभूमौ सर्वैर्यथासम्भवं देववाण्यैव व्यवहर्तव्यम् ।

४. एतद्विश्वविद्यालयीयपरीक्षाप्रणाल्या सर्वत्र प्रचलितायाः परीक्षाप्रणालीतो विलणयैवभाव्यमिति यदुपाध्यर्थं यावन्तो ग्रन्थाः पाठ्यास्तावता मध्ययने पूर्णोऽपठित-तादृशग्रन्थाध्यापनक्षमतैव तदुपाधिं प्रददातु ! अथवा यदा कदा अनधीततादृश-ग्रन्थाध्यापनक्षमता यं वृणोति, तमेव तदुपाधिरप्यलं करोतु ।

५. अत्र विश्वविद्यालये प्रतिपक्षं न्यूनातिन्यूने, एकस्मिन्नपि दिने समस्या-पूर्ति-निबन्ध-व्याख्यानाख्यान-विवेचनादिप्रमुखा शिक्षा आवश्यं-देया ।

६. प्रकृतविश्वविद्यालये लौकसंस्थितिहेतुभूता आन्विक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिच शाश्वती इति चतस्रो विद्या एवाधारीकृत्य विषयाणां स्थापनेन विभाजनेन च भाव्यम्, परन्तु संप्रति तावन्त एव विषयाः सञ्चलन्तु, यावत्सु देववाण्यां विषेषाः समुपलभ्यन्ते । मन्ये यत्पञ्चवर्षाभ्यन्तर एव सर्वेऽप्याधुनिका अपि विषयाः संस्कृतेऽपि समुपलब्धुं शक्येरन् तदर्थं विशेषतः प्रणतमानैः ।

७. एतद्विश्वविद्यालयीयाः सर्वे छात्राः पदानि पदार्थश्चि निपुणं जानन्तु इत्येतदर्थं सर्वेषां विनेयानां कृते मध्यकौमुद्याः न्यायसिद्धान्तमुक्तावल्याश्च ज्ञानेनानिवार्येण भाव्यम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीवेदानन्दझामहोदयानाम् ।

ऋषिकुलविद्यापीठब्रह्मचर्याश्रमः, हरिद्वारम्,

श्रीमन्तः

सुरभारतीसंरक्षणपरायणा विचक्षणाः संयोजकमहोदयाः

संस्कृतविद्वत्सम्मेलनस्य

महनीयमहाशयाः

तत्र भवद्भिरायोजिते महाराजाधिराजश्री ५ नेपालसर्वकारेण सनाथीकृते गुणिगणालङ्कृते दिग्विदिगागतविद्वदुदञ्चिते बृहत्संस्कृतविद्वत्सम्मेलने समुपस्थातुं लब्धावसरेण प्रमोदनिर्भरेण नूनमात्मा कृतार्थीकृतः ।

अवश्यमासीत् स विलक्षण एव शुभप्रप्रक्रमः प्रसंसनीयः । अभूदमन्द आमोदो वचसामविषयः । सुरगीर्जुषां विदुषां विमर्शप्रसङ्गादासीदुल्लासप्रकर्षः । अतिथिनिकरसत्कृतिकृत्यजातेऽहर्निशमनलसं व्यापृतानञ्चलाधीशमहाशयान् निदेशकमहोदयान् प्राचार्यानाचार्यांश्छात्रान्नागरिकांश्चालक्ष्य कस्य न सचेतसश्चेतसि श्रद्धा पदमाधत्ते स्म ।

अविस्मरणीयः किल विद्वत्सम्मेलनसमारोहसमारम्भो नूनं विस्रम्भमुपपादयत् संस्कृतविश्वविद्यालयस्यापनासंकल्पमूर्तिमत्तायै । भव्यभूधरमण्डलकुण्डले कमनीयकाननकुन्तलेनुरणन्निर्झरिणीधौतगण्डस्थले शस्यश्यामले प्रकाण्डपण्डितमण्डलसमेधमानमानपरिमले वेदवेदाङ्गस्वाध्यायपटुमुलभवहुवटुकुले प्रशान्तान्तस्तले रावतीप्राञ्चले दाङमण्डले संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापनावश्यकता सफलसञ्चालनपरिवृढता च केन नानुभूता नानुमोदिता च ।

संस्कृतविश्वविद्यालयस्याकारप्रकारे तु नैकविधाः सम्मतयः प्रस्तुताः परिलक्षिताः । तत्र केचन प्रौढपाण्डित्यसंरक्षणार्थं विशुद्धप्राचीनशिक्षापक्षपातिनः केचन विज्ञानयुगानुरूपावश्यकतापूर्त्यर्थं च तथा विधाशिक्षापक्षपातिनो दृष्टाः ।

अत्र विषये वक्तव्यमिदं यद् विश्वविद्यालयेन पाठ्यपद्धतिस्तथा चयनीया ययोभयोः समन्वयो यथोचितं संविशेत् । छात्रा यथेच्छं यथाशक्ति तथा विषमेव विषयं चेतुं प्रभवेयुः येस्मिन् किल ते प्रकृतया शक्ताः । प्रधानविषया विकल्पतया

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तथा स्थापनीया येन जिघृक्षितविषयप्रौढ़वैदुष्यं यथारुचि समासादितं भवेत् दुर्जेनच समापतेदनावश्यकविषयभारः रुचिबहिर्भूतो भवति विषयोऽज्ञेयः। अतो यथारुचि तत्तद्विषयं ग्रीहीतुं शक्नुयुश्छात्रास्तथा विषयनिवेशो विधेयः। न हि सर्वः सर्वं जानातीत्युक्तिदिशा न हि सर्वः सर्वविषयज्ञ एकदैव सम्पादयितुं शक्यः। अतो विषयविनिवेश एतादृशो विधेयो येन छात्रोऽनावश्यकबहुविषयभारवहन-क्षीणबलो न भवेत् न च भवेदावश्यकमिषय परिज्ञानविकल.। एतद्दृष्ट्या पाठ्य-पद्धतौ प्रदीयते काचन विचारणीया सम्मति :—

१—अनिवार्यविषय :—

सं. व्याकर ास. साहित्य-राष्ट्रभाषा-क्षेत्रीयभाषाणां परिज्ञानार्थं वाराणसेय-सं.विश्वविद्यालयवत्द् दरभङ्गा सं विश्वविद्यालययवद्वा प्रश्नपत्राणां विस्तारं विधाय अनिवार्य विषयः स्थापनीयः।

२—प्रधानविषयः

वेद-व्याकरण-न्याय-ज्यौतिषादिशास्त्रवत् अर्थशास्त्रराजशास्त्र-इतिहास-भूगोल-गणित-विज्ञानादय आधुनिका विषया अपि 'क' वर्गे प्रधानविकल्पविषयाः स्थापनीया 'ख'वर्गविषयभारो न स्थापनीयः। आधुनिकविषय ग्रन्थानां संस्कृते प्रकाशनव्यवस्थाप्रयासोऽपि विधेयः। छात्राः प्राचीनेषु शास्त्रेषु नवीनेषु वा तेषु तेषु विषयेषु योग्याः स्नातकाः सम्पादनीयाः।

३—अतिरिक्तविषयः—

अङ्ग्रेजो, फ्रेंच, जर्मन, इत्यादि विदेशभाषासु काचन भाषाः। तत्रोत्तीर्णतां बिनाप्युत्तीर्णता घोषणीया।

एवं च प्राचीनेषु नवीनेष्वन्यतमो विषयो ग्रहीतव्यो भवेत्। उपाधिदानं च तस्मिन्नेव विषये भवेत्। अतिरिक्तविषयभारो यथेच्छं भवेत्। 'ख' वर्गो न स्थापनीय :।

मन्ये एवं सति प्रौढ़पण्डित्यप्रणयिनां ग्रन्थपाण्डित्यं रक्षितं भवेत्, आधुनिक-विषयवैदुष्यसमीहावतां च तादृशविषयचयनेन तथाविधविषयवैदुष्यमासादितं भवेत्।

सर्वेषु विषयेषु योग्यस्नातकसम्पादनाय विश्वविद्यालयेनैतदर्थमपि समरक्षपातया

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धिया प्रयतनीयं भवेत् यत् समे स्नातकाः पदेषु नियुक्ताः समसुविधाभाजः स्युः । समेषामेषां सम्पूर्त्यै विजौरीदाङ्जनतामहाविद्यालयो भवतु अचिरमेव च क्रियान्वयेन मूर्तरूपं दधातु सुरभातीं च समुन्नयत्विति समुद्भूतभव्यभावोदयेन हृदयेन कामयते–

भवदीयः––
वेदानन्द झाः
१-५-६८
प्रधानाचार्य
ऋषिकुल विद्यापीठ ब्रह्मचर्याश्रमस्य
हरिद्वार (सहारनपुर)

८. अत्र विश्वविद्यालये यथासम्भवं सर्वापि शिक्षा संस्कृतमाध्यमेनैव प्रचलतु ।

९. प्रकृतविश्वविद्यालये सुयोग्यताः सुचरित्राणि चैवाधारीकृत्य प्राध्यापका नियोज्याः न तूपाधीन् दुराग्रहान् वा ।

१०. एतद्विश्वविद्यालयोपकुलपतिपदं पूर्णसंस्कृतज्ञेन निष्पक्षेण च महापुरुषेणैव शोभनीयम् ।

११. प्रकृतविश्वविद्यालयीयव्यवस्थापिकायां समितौ पूर्णयोग्यैर्मनुष्यैरेव भाव्यम्, न तु मानवाकारमात्रैः ॥

भवदीय :––
श्री रुद्रधरझाः

सभापतिमहोदय तथा सभ्यगण

संस्कृत भाषा भारतीय संस्कृति की वाहिका है। यहाँ के मनीषीगण जहाँ भिन्न-भिन्न उपनिवेशों में गये, वहाँ वे अपने साथ अपनी संस्कृति को भी लेते गये। उन देशों के लोगों के बीच भारतीय संस्कृति का उन्होंने विपुल प्रचार किया तथा उन्हें सभ्य सुसंस्कृत तथा सदाचारी बनाया। ऐसे ही एक विज्ञ प्रचारक थे वैदिक संस्कृति के जिनका नाम 'अगस्त्य' काशी का अगस्त्य कुण्ड इन्हीं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

के नाम पर इस नाम से विख्यात है। इन्होंने उत्तर भारत से इसी उद्देश्य से दक्षिण भारत की यात्रा की। तमिल भाषाके वे आदिगुरु हैं। उनका मूल ग्रंथ अगत्तियम् आज उपलब्ध नहीं हैं, परन्तु तोलकप्पियम् इसी के आधार पर निर्मित उपलब्ध है। 'तोल का अर्थ है प्राचीन। कप्पियं तो स्पस्टतः काव्यम् है। फलतः इस ग्रन्थ का संस्कृत नाम हुआ - प्राचीनकाव्यम्। इस सर्वप्राचीन मौलिक तमिल ग्रन्थ के उपर संस्कृत की प्रभूत छाया है। इसे आस्वीकार नहीं किया जा सकता। पूर्वी द्वीपों में भी अगस्त्यने इस संस्कृति का प्रचार किया उनमें जाने के लिए समुद्र कथमपि अवरोधक तथा प्रतिबन्धक सिद्ध नही हो सका। अगस्त्यद्वारा समुद्रपान को प्रतीकरूप मानना चाहिए। इस प्रकार संस्कृत भाषाका आश्रय लेकर हो इन पथिकृत मनीषियों ने विश्वभर में संस्कृति का प्रचार। किया इसका प्रभाव आज भी जाग्रत है। संस्कृत भाषा निःसन्देह संस्कृति का समर्थ बाहन है।

संस्कृतसाहित्य का द्विविध रूप हैं। एक तो है आध्यात्मिक रूप जो अध्यात्म शास्त्र का विवरण प्रस्तुत करता है। दूसरा है व्यावहारिकरूप जो बोको पयोगी विद्याओं का वर्णन करता है । आज संस्कृत के व्यावहारोपयोगी न होनेके कारण यही कारण है कि हमने उसके व्यावहारिक अंश को प्रायः विस्मृत कर दिया है। प्राचीन ऋषियों ने मानव के कल्याणार्थ सस्कुत भाषाके द्वारा उपयोगी विद्याओं का विवरण हमारे लिंए उपस्थित किया है। काम शास्त्रकेवल रतिशास्त्र का वर्णन, नहीं करता प्रत्युत गृहस्थों के लिए आवश्यक शिक्षाओं को देता है। एकचारिणीचर्या के भीतर भारतीय नारीके कर्तव्यों का अभिराम वर्णन प्रतिपादित है। वराहमिहिर की वृहत्संहिता ऐसी लौकिक विद्याओं का एक विशाल विश्वकोश ही हैं। पुराणों में वर्णित भुवनविन्यास अर्थात् भूगोल उपेक्षणीय नहीं है। पंचलक्षण समन्वित पुराण ही वास्तवमें हमारा सच्चा चिरन्तन इतिहास है। आवश्यकता इस बात की हैं कि उसे नव्य दृष्टिसे देखा जाय तथा अनुशीलन किया जाय। मेरी दृष्टि में नेपाल में प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालय में इन विशेषताओं पर लक्ष्य रखना नितान्त आवश्यक हैं: —

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१. परीक्षाके ऊपर ही अधिक जोर न देना चाहिए । ग्रन्थकी उपस्थिति तथा व्युत्पत्ति वाञ्छनीय है, उत्तीर्णता ही केवल नहीं ।

२. दो प्रकारका पाठ्यक्रम होना चाहिये । प्रथम का उद्देश्य संस्कृत का विपुल प्रचार प्रसार होना चाहिये । इसके लिए सरल पाठ्यग्रन्थ होना चाहिये । द्वितीय का उद्देश्य प्रौढ पाण्डित्यका उत्पादन है । इसके लिए कठिन शास्त्रीय ग्रन्थों का अध्ययन उचित होगा । यह सुयोग्य छात्रों के लिए होगा । इनके लिए शास्त्रार्थकी पद्धति भी वाञ्छनीय है प्रथम प्रकार के लिये नहीं ।

३. संस्कृत के व्यावहारिक शास्त्रों का समन्वय आधुनिक विषयों के साथ अवश्यमेव करना चाहिये । आधुनिक भूगोल के साथ पौराणिक भूगोल को, इतिहास के साथ पुराणों को निश्चित रूपसे पाठ्यग्रन्थों में रखना चाहिये । तभी संस्कृताध्यापन की एकाङ्गिता दूर हो सकेगी तथा हमारा वास्तविक कल्याण सम्पन्न होगा ।

बलदेव उपाध्याय
(अनुसन्धानविभागाध्यक्ष, वा. सं. वि. वि.)
२६ । ५ । ६९

त्रिभुवनविश्वविद्यालयप्राध्यापकश्रीराधाकृष्णाधिकारिणः

विश्वविद्यालयको आवश्यकता

आजको विश्वमा सवै मानिसले अवगत गरेकै हुनु पर्छ कि ज्ञान-विज्ञान रूप दुई पाग्र नभै संसाररूप रथ चल्न सक्तैन । अतः दुवै पक्षको पूर्ण रूपले विकास हुनुपर्दछ । सुखसाधन भौतिक सामग्री जुटाउनलाई त्यति महत्त्व दिन सकिन्न । किन कि 'काकोऽपि तिष्ठति चिराय बलिं च भुङ्क्ते' भन्ने उक्ति अनुसार येन केन यावत् प्राणीले जठराग्निशमन गरेकै छ । अव वर्तमान अवस्थामा त मानवलाई केचाहि एको छ भने अशन-वसन शान्तिपूर्वक होस् र पछि पनि शान्तिलाभनै होस् । यो कुरा अन्धो संसारलाई आँखा खुलाएर देखाउन परेको छ। त्यस्का निमित्त एक मात्र साधन अध्यात्मशास्त्र छ । त्यस्को उच्चस्तरीय अध्ययन, अध्यापन, अन्वेषण

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हुनु पर्छ। त्यो कुरा वर्तमान प्रणाली अनुसार विश्वविद्यालय न भै हुन सक्तैन। त्यसैले एक-मात्र हिन्दूराष्ट्र नेपालमा वर्तमान शिक्षापद्धतिलाई विकाश गर्न हैन, अपितु अध्यातमतत्वको विकाश गर्न संस्कृत-विश्वविद्यालय खोलिनु नितान्त आवश्यक छ।

विश्वविद्यालय कहाँ रहनुपर्छ, विश्वविद्यालयको प्रशासन कस्तो रूपमा हुनुपर्छ, अधिकारी कति र कस्ता हुनुपर्छ, तिनिहरूको प्रबन्ध कस्तो हुनुपर्छ, विश्व-विद्यालयका निमित्त कति मात्रामा सम्पतिको आवश्यकता रहन्छ, त्यहाँबाट उत्तितीर्षु र उत्तीर्णका निमित्त के कस्तो प्रबन्ध हुनु पर्दछ, भन्ने आदि बहिरङ्ग विषय समयमा व्यक्त गरिनेछ। तर ऐले त्यस विषयलाई न छोई अन्तरङ्ग विषय-लाई नै विचारमा उपस्थित भएका केही शब्दले शब्दित गरिन्छ।

वर्तमान शिक्षाप्रणालीले खूब्रो दिनको वजाय धोखा दिएर मानवलाई खाडल तर्फ धकेली रहेको छ। सर्वप्रथम यो प्रणालीलाई भस्मावशेष गराई नवीन प्रणालीको सृजना गर्नु पर्दछ। नवीनप्रणाली त्यो हैन जो ग्रैले शिक्षा पद्धति ठीक भएन भनेर सोचिदै छ।

यो शिक्षाप्रणाली त्यस्तो हुनु पर्छ, जुन शिक्षाप्रणालीमा बोक्रे कुरालाई लिएर अथवा मानिसलाई रङ्गमङ्याउने शब्दाडम्बर मात्र लिएर वाद-विवाद लेहैरान गराउने शास्त्रसमूहलाई प्रधान्य न दिएर संस्कृतमा ऐहलौकिक र पारलौकिक सुख दिन समार्थ ग्रन्थरत्नहरूको अन्वेषण गरी छान-विन गरिनु पर्छ र तदनुकूल शिक्षापद्धति तलदेखि माथिसम्म विचार गरी निर्माण गर्नु पर्दछ। जस्तै धर्मशास्त्रले ऐहलौकिक व्यवहार-व्यवस्था शान्ति-पूर्वक निर्वाह गर्दै पारलौकिक आनन्द दिलाउन सक्छ। त्यस्तै तन्त्रशास्त्रले अभूतपूर्व चमत्कृति दिलाउद छ। यी दुवै शास्त्रले दिएको देनमा अदृष्टांश परोक्ष भएता पनि दृष्टांशमा धर्मशास्त्रको व्यवहार व्यवस्थाका साथ-साथ त्यस्को अनुष्ठानबाट उपलब्ध प्रयोजनहरू प्रत्यक्ष छन् र तन्त्र-शास्त्रबाट प्राप्त गरिएका विषयहरू इतिहासले बताउँ छ र वर्तमान अवस्थामा पनि गोठाला खेतालाले समेत परम्परा अनुसार अनायास कार्यसिद्ध गरीरहेकै छन्। यदि थाहा न पाउने कुनै मानिस भए त्यस्को अध्ययन गर्न गाउंतिर फर्केको खण्डमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हज्जारौं रुपीयाँ खर्च गरे पनि डाक्टर साहेबको सामर्थ्य ठोक्रीने रोगमा उस्ले सुलभ पदार्थको भरमा विजय प्राप्त गरी रहेको देखिन शक्तछ। धर्मशास्त्र र तन्त्रशास्त्रको मात्र उल्लेख भएकोले पाठक वर्गले यी दुई विषयलाई मात्र अपनाएको सम्झिइनेछैन,अपितु जस्तो हाम्रो शरीरमा प्रयोजन प्रतिपादनका निमित्त एक एक अङ्ग प्रत्यङ्गको आवश्यकता छ र प्रत्येक अङ्ग-प्रत्यङ्ग स्वस्थ भएमानै शरीर अधुरो रहन्न, त्यस्तै शास्त्रमा पनि प्रत्येक अङ्ग प्रत्यङ्ग आफ्नो आफ्नो व्यापार-प्रयोजन प्रतिपादनका निमित्त सामर्थ्य राख्दछन् र प्रत्येक अङ्गको विकाश भएमानै वेदशास्त्र रुप शरीर अधूरो रहन्न। विद्याका स्थान र धर्मका स्थान, पुराण, न्याय, मीमांसा, धर्मशास्त्र, षडङ्ग र चतुर्वेद यी चौधोटा छन्। यिनै पुरुषार्थका साधन हुन्। भावी विश्वविद्यालयले यी शास्त्रहरूको सम्यक् अध्ययन अध्यापन गराई तथ्य-वस्तुको पत्ता लगाएर इष्ट सिद्ध गर्ने लक्ष्य लिनु पर्दछ।

हाम्रो संस्कृतविद्यामा अनन्तशक्ति-सपन्न आयुर्वेदको वर्तमान अवस्थामा व्यावहारिक दृष्टिकोणबाट सुप्तिप्रायः छ। जुन आयुर्वेदको विकाश भएमा हामी स्वस्थ वन्न शक्छौ र आध्यात्मिकचिन्तन गर्न समर्थ वन्छौ, त्यैनै शक्ति अलौकिक छ र त्यसैवाट विश्वसामु हामी सिरपेच वन्न सक्दछौ। विश्वलाई कल्याणमय मार्गको निर्देश गर्न शक्छौ। अन्तरतत्त्वका निमित्त पनि यो शास्त्र अनुपमेय छ। बाह्यतत्वका निमित्त त यों प्रत्यक्षनै छ। 'धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं मूलमुत्तमम्'। भन्ने वाक्यहरूले तीन पुरुषार्थ हासिल गर्न आयुर्वेद शास्त्र प्रत्यक्ष छ भन्ने कुरा स्पष्ट बताई रहेका छन्।

तर वास्तविक शान्ति छाउन र अलौकिक आनन्द दिन भावी विश्वविद्यालयले अन्तरतत्वको पत्ता लगाउन जारी राख्नु पर्छ। त्यै किसिमको शिक्षापद्धति अपनाउनु पर्दछ। जस्कों अभावले आज विश्व संत्रस्त छ।

यी सबै कुरा संस्कृतको उत्थान न गरी हुन नसक्ने र हाम्रो संस्कृतिको आधार पनि त्यैनै भएकोले आर्थिक धार्मिक राजनैतिक, सबै पक्षको पूर्ण रूपले विकाश गर्न संस्कृतकोनै अध्ययन अध्यापन, र अन्वेषण गर्नु पर्दछ। तर निम्नकोटीले हैन। ठूलो लक्ष्य थापी उच्चस्तरीय अध्ययनादि हुनुपर्दछ। त्यस पछि, प्रयोगावस्थामा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उतारी सफलता प्राप्त गर्नु पर्छ, । त्यस किसिमको ज्ञान प्राप्त गर्न वर्तमान क्रम-विभाजन अनुसार त्रिश्वविद्यालय नभइ हुन सक्तैन । अतः संस्कृतविश्वविद्यालय खोलिनु पर्छ भन्ने कुरा सहृदय हृदयीहरूमा आविर्भूत अवश्य भएकै हुनु पर्छ । आशालाई जगदीशले साकार गराउन् अलम् ।

राधाकृष्ण अधिकारी
प्राध्यापकः
त्रिभुवनविश्वविद्यालय

व्याकरणाचार्य श्रीछविलालपोखरेलस्य-

श्रीमन्तो माननीया अध्यक्षमहोदयाः
निदेशकमहोदयाः सचिवमहोदयाश्च
जनतामहाविद्यालय विजौरी दाङ्ग,

महाशयाः

भवतां पत्रलाभेन प्रमोदमाना वयमितरानुपहारानलभमानाः शतशो धन्यवादानेव समर्पयामः ।

तत्र विद्वत्सम्मेलनसमारोहे आतिथ्यप्रबन्धोऽतीव सुसम्बद्धः, सर्वाङ्गपरिपूर्णोऽपव्ययरहितश्चासीत् इति मेऽनुभवः ।

प्रस्तावितसंस्कृतविश्वविद्यालयः परीक्षाग्रह णार्थमेव तु नावश्यकः, तत्तु त्रिभुवनविश्वविद्यालययेनापि गतार्थमेव ।

राष्ट्रनायकैः श्री ५ महाराजाधिराजैरुद्घाटनसमारोहे उक्तमासीत् यत् तादृशो विश्वविद्यालयो भवत् यत्र प्राचीनशास्त्रपठनपरम्परादिपूर्वकं नवीनविषयज्ञानमपि प्रापयेत् । तदर्थं यदि नवीनविषयाः प्राचीनविषयाश्च स्थाप्यन्ते तर्ह्यपि काशीविश्वविद्यालय इव नवीनविद्याप्रधान एव स्यात् इति कथं संस्कृतभाषाप्रधानः संस्कृतविश्वविद्यालयः स्यात् ?

वाराणसेय-संस्कृत विश्वविद्यालयोपि अधुनापर्यन्तं नापेक्षितामुन्नतिं प्राप्तवान् इति प्रतीयते । एतत् सर्वं विचार्य आधुनिकविषयं पठितुमिच्छूनामपि साधारण-संस्कृत-भाषाज्ञानमावश्यकं भवतु विस्तृत-संस्कृतशास्त्रीयविषयज्ञानार्थं स्वल्पेन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

साधारणविज्ञानसहितेन आधुनिकव्यावहारिकज्ञानेन सह विस्तृतरूपेण संस्कृत-शास्त्राध्ययनं विधेयमेव ।

एतदर्थं माध्यामिकविद्यालयादावपि संस्कृताध्यायिव्यतिरिक्तानामपि साधारण-संस्कृतभाषाध्ययनमावश्यकं प्रतीयते । एवमेव विज्ञानाध्येतृणामपि साधारण संस्कृतभाषाध्ययनमावश्यकं भवतु, येन संस्कृतशास्त्रेषु वैज्ञानिकविषयाः कति सन्ति इति ज्ञातुं शक्नुयुः ।

सार्वजनिकरूपेण सर्वेषां जनानां संस्काराधायको विश्वविद्यालयो भवति अतस्तत्र अध्ययनसमर्थाः सर्वा जातयः तत्र विश्वविद्यालये प्रवेशं प्राप्नुवन्तु ।

संस्कृतशास्त्राणि संस्कृतमाध्यमेन पाठनीयानि । आधुनिकशास्त्राणि तु कियत्-कालपर्यन्तं तत्तद्भाषामाध्यमेन नेपालीभाषामाध्यमेन वा पाठनीयानि ।

एवमपि संस्कृतशास्त्राणामन्यापेक्षया, प्रारम्भसमये पठने काठिन्यात् संस्कृत-शास्त्राध्येतृणां छात्राणामाकर्षणाय वृत्त्यादिप्रबन्धस्य अपेक्षा स्यादेव इति संक्षेपः ।

भवदीयः

२५-१-२८

छविलाल पोख्रेलः

प्राधानाचार्यः पिण्डेश्वर संस्कृत

महाविद्यालयः (धरान)

निर्माणाधीन संस्कृतविश्वविद्यलय किन ? कस्तो ? र कहाँ ?

प्रतिवेदनसमितिलाई सुझाव,

प्रेषकः—

आचार्य विष्णुराजशर्मा आत्रेय,

प्राध्यापक व्याकरणविभाग

नेपाली संस्कृतमहाविद्यालय, वाराणसी

आजको युग वैज्ञानिक युग हो । विश्वका कुनै पनि कुनामा वस्ने कुनै पनि मानिस आफ्नो दैनिक जीवनमा कुनै-न-कुनै वैज्ञानिक उपकरणको उपयोग गरिरहे छ । उपचार, शिक्षा, भोजन, विचार राजनीति जहाँ हेर्‍यो जता हेर्‍यो विज्ञानै

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

छ । सभ्यताको मापदण्ड पनि विज्ञान, समृद्धिको आधार पनि विज्ञान । अब त विज्ञानको अभावमा जीवनको अस्तित्वको पनि हामी कल्पना गर्न न सक्ने हुन आटचौं । यस स्थितिमा हाम्रो जस्तो भरखरै सभ्यता र समृद्धिमा खुड्किलो चढ्न थालेको देश त यसबाट अप्रभावित कसरी रहो ? आज देशका कतिपय बुद्धिजीवी-हरू विज्ञानतिरनै बढ्ता चाख दिन्छन्, हुन पनि हो, विज्ञानको अध्ययनले मनुष्य औद्योगिक सामाजिक आर्थिक प्रत्येक दृष्टिकोणबाट समृद्ध र स्वावलम्वी हुन सक्छ भने वृद्ध-पितामहको सियो सम्म बनाउने र सांझविहान एकछाक खान दिने हुति नभएको थोत्रो भाषा पढेर त्यसको लागि एउटो पैसो पनि खर्च गरेर किन समय र धनको दुरुपयोग गर्नु ? आज संस्कृतसमाजको लागि यसको वास्त-विक उत्तर दिनु अपठ्यारो भैदिएको छ ।

मानवजीवनको लक्ष्य हो "सत्यं शिवं सुन्दरम्" अर्थात् बाह्य र आन्तरिक दुवै स्थितिबाट त्यो निःशङ्क र शान्त होस् । आज विज्ञानले जहाँ मानवसमाज-लाई अधिकतम उपकरण दिएर उसका अधिकतम आकाङ्क्षाको पूर्ति गर्दै छ, ती उपकरण उपयोगमा ल्याएर मानव सुखी छ त वास्तमा ? यसको उत्तर हुन्छ छैन, मात्र छैन ।

आज हामी विश्वका समुन्नत देशहरू मध्ये अमेरिका, रूस, इङ्गलैण्डको नाउं लिन्छौं, त्यहाँका मानिस सांझ-विहानको रोजी-रोटीका समस्यादेखि मुक्त छन्, त्यहाँ कुनै नाङ्गो छैन, कुनै बेघर छैन, प्रायः सबै संग मोटर छन् ट्रेक्टर छन् रेडियो छन् आदि, तर यति सबै कुरा भएर पनि ती देशका निवासीहरू आफुलाई सुखी र समृद्ध अनुभव गर्दैनन् आन्तरिक रूपले। त्यो त मात्रमृगतृष्णा हो जो हामी उनलाई सुखी देख्छौं । त्यहाँ प्रतिमिनट प्रशस्त सङ्ख्यामा बलात्कार लूट-पाट हत्या आत्महत्या अग्निदाह प्रतिशोध विश्वासघात विस्फोट भैरहेका हुन्छन्, त्यहाँ साधारण जनताको त के ? राष्ट्रपतिसम्मको जीवनको सुरक्षा हुन सक्दैन, भित्र-भित्र अशान्तिको आगो दन्किरहेको छ । समृद्ध देशहरू पनि वैज्ञानिक शक्तिको युद्ध र आक्रमणमा दुरुपयोग गर्दैछन् । आज २१ सौ शताब्दीमा पनि एक अर्काको शोषणनीति निर्मूल भएको छैन । के त यै हो सभ्यता ? के त यै हो समृद्धिको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लक्षण ? के त यै हो मानवता ? यसबाट ती देशहरू सर्वसाधनसम्पन्न भए पनि जति पनि सभ्य या समृद्ध भनाइए पनि एउटा कुराको कमी अनुभव गर्छौं हामी तिनीहरूमा, त्यो हो आध्यात्मिक ज्ञानको अभाव । यसको अभावले मानवतामा दानवता आउंछ, यसको अभावमा मानव राक्षस हुन्छ, त्यो दमन गर्छ अरु साना-लाई । त्यसैले हामीकहाँ संस्कृतशास्त्रले जहिले पनि रामादिवत् प्रवर्तितव्यम् न तु रावणादियत् भनेर उपदेश दिन्छ । नत्र रावण पनि बाहुनको छोरो शक्ति-शाली समृद्ध थियो, आजका वैज्ञानिकले जस्तो वरुण-वायु-आकाश सबैलाई हात लिएको थियो, विज्ञान थियो उसंग पनि, कैलासवासी भगवान शङ्करको अनन्य-भक्त थियो त्यो पनि, यज्ञ पनि गर्थ्यो दान पनि दिन्थ्यो, तर यो सवै हुंदा श पनि त्यो राक्षसै भयो । मात्र यसनिति कि त्यसमा आध्यात्मिक गुण थिएनन्, ठीक त्यो नै स्थिति आज विश्वका वैज्ञानिक समृद्ध देशहरूको छ । आध्यात्मिक ज्ञान भएको मानिस अल्पतम व्यय गरेरू पनि अधिकष्म सुख प्राप्त गर्छ, जहां भौतिक विज्ञान-वादी अधिकतम व्यय गरेर पनि स्वल्पतम सन्तुष्टि पाउन सक्तैनन् । संग्रहमा दान, शक्तिमा क्षमा, ऐश्वर्यमा निरहङ्कारिता आदि गुग केवल आध्यात्मिक ज्ञानद्वारानै हुन्छ भौतिकविज्ञानमा उदारता तितिक्षा संतोष क्षमा स्नेह ममता जस्ता गुण मानिस-लाई सिकाउने क्षमता छैन, कारण त्यसको त्यो विषयनै होइन, यो त आध्यात्मिक कुरा हो । त्यसैले यस्ता गुग सिकेको हुन्छ । आजको युगमा विश्वलाई विशेष गरेर हाम्रो जस्तो दुई ढुंगाको तरुल भएका देशलाई प्राच्य र पाश्चात्य आध्यात्म र भौतिक ज्ञान र विज्ञान दुवैको समन्वय चाहिएको छ । आज समाज आध्यात्मिकता-बाट धेरै पर छ, अतः विश्व अशान्त छ । आध्यात्मिकताको ज्ञान मात्र-संस्कृत वाङ्मयमा निहित छ अतः जबसम्म यसको प्रचार र प्रसार हुदैंन तबसम्म विश्वले यसको शिक्षा पाउंदैन र विश्व सुखी हुंदैन । आज संस्कृतवाङ्मयको प्रसार-प्रचार साहित्यको अनुशीलन-परिशीलनको आवश्यकता छ । नत्र पहिलेका मानिसले हवाई जहाज वनाउन टेलीफोनको आविष्कार गर्न न जानेका होइनन् । आज पनि महर्षि भरद्वाजकृत 'यन्त्रसर्वस्व' ताड़पत्रलिखित पुस्तक बडौदा पुस्तका-लयमा उपलब्ध छ भन्ने सुनिन्छ ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आज हाम्रो देशले त संस्कृतको अत्यधिक सुरक्षा गर्न परेको छ, कारण यस देशमा जन्मेका आदर्श पुरुषले जहिले पनि आफ्नो ज्ञानले विश्वको विप्लवलाई शान्त पारेका छन् विश्वशान्तिमा पटक पटक योगदान गरेका छन्, भगवान् बुद्ध र जगज्जननी सीताको उत्तरदायित्व उनका आदर्शको निर्वाह हामीले तृतीय-विश्वयुद्धको विकराल गर्तमा पर्न थालेकी यस पृथ्वीको रक्षा गरेर गर्नपरेको छ। आज पुनः बुद्ध चाहिएको छ, आज पुनः सीता चाहिएकी छन्, यस्ता भावी सन्तान मात्र संस्कृत समाजमा हुन सक्दछन् भन्ने कुरा सिद्ध छ। नत्र आजसम्म त्यस्तो शक्तिशाली वम र अन्य उपकरण निर्माण गर्ने देशले यस्तो पुरुष पनि जन्माउन सक्ने थियो। विश्वमा शान्तिको प्रतिष्ठाका लागि संस्कृतसमाजले पुनः सचेत हुनुपरेको छ।

राज्यका आवश्यक तत्वहरूमध्ये जस्तै भूभाग राजनैतिक संघटन, सार्वभौमिकताको अनिवार्यता छ, ठीक उस्त सर्वमान्य भाषाको पनि। जुन देशको भाषा जति समृद्ध र सम्पन्न हुन्छ, त्यस्तै त्यो देश पनि समृद्ध हुन्छ। भाषा र साहित्यको आधारमानै संस्कृतिको विकास हुन्छ जस्तो संस्कृति हुन्छ त्यस्तो समाज एवं जस्तो समाज हुन्छ त्यस्तै व्यवस्था पनि। नेपाली संस्कृति र नेपाली समाजको लागि नेपाली भाषा र साहित्यको विकास र उन्नतिकों जति आवश्यकता छ ठीक उत्तिकै आवश्यकता छ संस्कृत साहित्यको समृद्धि र त्यसका प्रचारको पनि। किन कि संस्कृतभाषाबाटनै नेपालीको उत्पत्ति भएको छ, नेपालीको सुरक्षा संस्कृतलेनै गर्न सक्छ जति संस्कृत शब्द नेलालीमा अटाउँछन् उति अरु शब्द अटाउदैनन्। हाम्री संस्कृति र सामाजिक सगंठन पनि संस्कृतले वताएको सामाजिक नीति र नियममा आधारित छ। यूरोपीय देशका निवासीहरूले सबैभन्दा पहिले लैटिन र ग्रीकनै पढदथे तिनकै शब्द धोक्दथे आज संस्कृत छात्रले हलन्त्यम् रटे जस्तै। किनकि विना लैटिन र ग्रीक शुद्धसाहित्यकार र समर्थ कवि हुन सकिदैन भन्ने उनले निश्चय गरेका थिए त्यसैको फल हो आज अङ्ग्रेजी फ्रेन्च जर्मनी भाषाको अति प्रचार छ र त्यो यति समृद्ध पनि छ। हामीले पनि नेपाली भाषा साहित्यको सुरक्षाको लागि देशको सामाजिक सांकृतिक तथा राजनैतिक एकताको लागि संस्कृत पढन अत्यावश्यक छ यदि देशमा अङ्ग्रेंजी जस्ता विदेशी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भाषाको प्रसार यस्तै रूपले बढन थाल्यो भने अवश्य पनि हाम्रो स्थिति नराम्रो हुनेछ । अङ्ग्रेजले अफ्ना उपनिवेशमा सबै भन्दा पहिले आफ्नु भाषाको र साहित्यको प्रचार गरे, यवनले जहां जहां आक्रमण गरे आफ्नै भाषा र साहित्यको प्रचार गरे। पहिले भाषा अनि साहित्य त्यस पछि संस्कृति अनि समाजमा दखल गर्दै राज्यमा समेत दखल गर्ने सजिलो उपाय सिकेका थिए यिनीहरूले, आज पनि यस्ता तत्वहरू सक्रिय छन् पनि । अतः हामीले पनि छिटो यस विषयमा सतर्क रहनु परेको छ र चांडै संस्कृतको प्रचार प्रसारद्वारा आफ्नो भाषा साहित्य र संस्कृतिको लागि संबल दिनु परेको छ ।

हाम्रो देश विश्वको एक मात्र हिन्दूराज्य हो । हाम्रो गौरव सनातन धर्ममा छ। त्यसको आधार संस्कृत हो। १०४ वर्ष सम्मको राणातन्त्रको थिचोमिचो र सात देखि सत्र सालसम्मको अस्थिर राजनैतिक वातावरणको कटु अनुभवले आफ्नु माटो पानि सुहाउंदो आफ्नै किसिमको नया प्रजातान्त्रिक प्रणाली जसमा आधुनिक राज्यविज्ञान र प्राचीन राज्यविज्ञानको अभूतपूर्व मिश्रण छ संस्कृतबाट अप्रभावित छैन वरु यसमा जहां तहींनैं संस्कृत र संस्कृतिको पुट पाइन्छ । यदि हामी यसको प्रतिष्ठा र स्थिरता चाहन्छौ भने अझ बढी संस्कृतको विकासको आवश्यक छ । घर-घरमा संस्कृतको प्रचार हुनुपर्दछ ।

हाम्रो देशमा श्री ५ राष्ट्रनायकको कुशल नेतृत्वमा अन्य महत्वपूर्ण क्रान्ति भए आर्थिक क्रान्तिमा भूमिसुधार राजनैतिक क्रान्तिमा पञ्चायती प्रजातन्त्र सामाजिक क्रान्तिमा मुलुकी ऐन तथा सांस्कृतिक क्रान्तिमा गांउफर्क ज़स्तै शैक्षणिक क्रान्तिमा यो अन्ताराष्ट्रिय संस्कृतविद्वत्सम्मेलन, जसले देशमा संस्कृतविश्वविद्यालयको निर्माणको आवश्यकता महसूस गऱ्यो । अंग्रेजी त हामीलाई भाषाज्ञान मात्र पर्याप्त छ । अन्य विषय जो विश्वविद्यालयमा पढाइन्छन् विश्व-इतिहास राजनीतिविज्ञान आदि ती त दोस्रा तहका कुरा हुन् किन कि हाम्रा तल्ला तहका जनतामा त मात्र नेपाली र संस्कृतको आवश्यकता छ जसको लागि यो संस्कृतविश्वविद्यालय यथाशीघ्र खुल्न गैरहेछ यसले परीक्षा चलाएर र ४–५ वटा स्नातक निकालेर मात्र कार्य पूर्ण भएको मानिने छैन जनजनमा संस्कृत भाषा र साहित्यको

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रचार गरी देशको धार्मिक, सामाजिक सांस्कृतिक; राजनैतिक सबैं किसिमको एकतासूत्र बलियो पार्नु पर्नेछ। वैज्ञानिक शब्दको संस्कृतीकरण गर्नु पर्ने सर्वप्रथम कर्तव्य हुन्छ, जसबाट नेपालीभाषाको साहित्यको कलेवरमा वृद्धि होस्।

आज विज्ञानले मनुष्यलाई क्रियाहीन आलसी र पङ्गु वनाइ दिएको छ। जे कुरा पनि वटन दवाएर उपलब्ध हुने हुंदा मनुष्यमा ऐस आरामको प्रवृत्ति वढदै गयो जो वास्तवमा गहिरिएर विचार गर्दा विशेष गरेर हाम्रो जस्तो देशको लागि अनिष्टकारक छ। आज मात्र अधिकारलोलुप समाजलाई पुनः एक चोटी कर्तव्यको पाठ पढाउनु परेको छ। विज्ञानबाट उत्पन्न यो वातरोगको निर्मूल "आफ्नु काम आफैं गर्नें" भन्ने शिक्षा नभैं वर्दलिदैंन। अन्यथा हाम्रो समाज पनि यसैं गरी पङ्गु भइद्वियो भने विश्वमा असंभव त केही छैंन कदाचित् चारैंतिर बाट शत्रुले घेरा हाले भने हामी डरले भयले या कुनै अरु दवावले प्रभावित भएर गाण्डीव मिल्काएर कौरव-पाण्डव-सेनाका माझमा मूर्छित किंकर्तव्य-विमूढ अर्जुन जस्ता हुनेछौं त्यति वेला हामीलाई गीता नैं चाहिन्छ र कृष्णनैं चाहिन्छन् दुवै संस्कृत साहित्यमानैं छन्। अन्यथा एक्लो अर्जुनको स्थिति हाम्रो हुनेछ जसका वरिपरि दुर्योधनको नूनको सोझो गर्नें इष्ट मित्र छर छिमेकी नाता गोत्यार मात्र हुनेछन् यो ज्ञान भाग संस्कृतले दिन्छ यो पङ्गुपन हटाउनु मात्र संस्कृत समर्थ छ। कुनैं पनि ज्ञान मस्तिष्कमा मात्र सीमित हुन्छ भने ज्ञान हो, कार्य रूपमा परिणत हुन्छ भने विज्ञान हो आध्यात्मिक ज्ञान पनि जो आजसम्म मात्र कागतका ठेली र केही दुइ चार विद्वान्का मस्तिस्कमा मात्र सीमित छ मानवमात्रमा प्रचार गरेर त्यस ज्ञानलाइ विज्ञानको रूप दिनु परेको छ यसरी आध्यात्मिक र भौतिकविज्ञानको गाङ्गयामुन सङ्गमले मानव मात्रका अज्ञान कल्मषहरू पखालिनेछन् यसमा सन्देह छैंन।

संस्कृतविश्वविद्यालले गर्नुपर्नें कार्यक्रमको विवरण—

१. संस्कृत विश्वविद्यालयले वैज्ञानिक तरीकाले वैज्ञानिक साधनको उपयोग गरेर जनजनमा संस्कृत प्रचार गर्नुपर्दछ। योटा संस्कृतको दैनिक या साप्ताहिक समाचारपत्रको प्रकाशन चालू हुनुपर्दछ, त्यो प्रकाशित हुने मात्र होइन,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्यसको प्रचार र त्यसमा जनताका मनोरंजनका स्थायी स्तम्भको पनि समावेश, जसले संस्कृत पटन पट्टि मानिसलाई चाख लागोस् हुनु आवश्यक छ ।

२. संस्कृतवाचनकलाको शिक्षा दिनु पर्दछ । यसको आचार्य पास गरेर पनि साधारण संस्कृत बोलन नजान्ने स्नातक निर्माण गर्नु देशको र समाजको लागी वरदानको साटो उल्टो अभिशाप हुनेछ ।

३. केवल हल् अन्त्यम् द्विपदमिदं सूत्रं र घटत्वावच्छिन्न र पटत्वावच्छिन्नको गुरु-शिष्यकलहमात्रले संस्कृतमा विद्वत्ता आउँदैन यस्ता ग्रन्थहरू व्याख्यानका रूपमा लिखित सम्झाउने अध्यापक या व्याख्याताको कर्तव्य हुनुपर्दछ ।

४. विज्ञानशाखाको विभाग अत्यावश्यक छ, जसले समस्त विज्ञानका ग्रन्थको संस्कृत-अनुवाद गरोस् संस्कृतशब्दको धात्वर्थानुरूप यथाव्युत्पत्ति निर्माण गरोस्, ख्याल गर्ने कुरा यो छ कि शब्दकपना संक्षेप र पूर्ण भावाभिव्यक्ति हुने हुनुपर्दछ, रेल शब्दको अनुवाद लौह-पथ-गामिनी बाष्पशकटयानम् भन्नु उचित हुंदैन, राःधनं तत्लाति आददातीति रैलम् यस्ता शब्दको निर्माण आवश्यक छ । समस्त विज्ञानको पठन-पाठन आवश्यक छ, यतिमात्र होइन विज्ञानको पढाइ मध्यमासम्म अनिवार्य हुनुपर्दछ तर त्यो मात्र संस्कृतमाध्यमबाट पढाइनु पर्दछ ।

५. विश्वविद्यालयमा आज भोली पढाइने राजनीतिविज्ञानका पाठ्यपुस्तकहरू अरस्तु र सुकरातलाई आदि प्रवर्तक या विचारक मानेर प्रारंभ हुन्छन् ग्रीक नगर राज्यबाट मात्रनै नागरिक शब्दको उत्पत्ति भयो भन्ने यिनको भनाई छ त्यै पाठ्यपुस्तकनै पढेर हाम्रो युवापिढ़ी स्नातक बन्दैछ हामीले यस विश्वविद्यालयमा नागरिक शब्दको उत्पत्ति र प्रयोग पाणिनिकालीन भारतवर्षमा पनि थियो, त्यहाँ पनि आदर्श र अनादर्श नागरिक भएको कुरा नागरिकश्चौरः शिल्पी वा भनेर व्यक्त गरिएको छ यसरि राज्य-विज्ञान र शासन-विज्ञानको अध्यापन हुनुपर्दछ ।

६. संस्कृतमामात्र कर्मकाण्ड छ र संस्कृत मात्रत्रैवर्णिक विशेष गरी ब्राह्मणको भाषा हो भन्ने भावना जनमानसबाट हटाउने प्रयास गर्नुपर्दछ यस्ता खालका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संकुचित विचारधारा छोडेर आजका संस्कृत मनीषीले उदारताको भावना आफुमा जागृत गर्नुपरेको छ ।

७. केवल विज्ञापनपत्र र बोलचालका भाषामा मात्र संस्कृत र अंग्रेजी समान देखाएर नियुक्त गर्दा प्रशासनमा अंग्रेजी डिग्री भएकालाईमात्र लिने चलन शासनले गर्नुहुँदैन, विश्वविद्यालयले अंग्रेजी डिग्री प्राप्त गरेकासँग अन्तरवार्तामा या समाजमा वस्न वोल्न व्यवहार गर्न नजान्ने स्नातक निर्माण गर्नु पनि हुँदैन ।

८. सरकारी कागजपत्रमा एम. ए. आचार्य र बी. ए. शास्त्रीलाई समकक्ष मानिए पनि कार्यक्षेत्रमा यस्तो भएको देखिदैन यसको मुख्य कारण स्नातकीय उपाधिका सञ्ज्ञा वैरूप्य पनि हो । जब सम्म यो विषमता हट्ने छंन तब सम्म संस्कृतस्नातक हरू एम. ए. र बी० ए. उपाधिवान का सामु उपेक्षित हुनेनै छन् यस सन्दर्भमा काशीविद्यापीठ विश्वविद्यालयले आपनो स्नातकीय उपाधिलाई शास्त्रीकैनाउले व्यवहार गरेको र विश्व प्रसिद्ध बनारस हिन्दू विश्वविद्यालयले आफ्नो बी० ए० एम० ए० उपाधिलाई निकट भविष्यमै शास्त्री आचार्य गराउने योजना बनाएको पनि उल्लेखनीय छ ।

९. त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट चलाइने समस्त संस्कृत परीक्षा प्रस्तावितसंस्कृत विश्वविद्यालयमा कार्य प्रारम्भ भएदेखिबाट यसैमा अन्तर्निहित गरिनु वेश होला अन्यथा एउटै विषयको अलग अलग संस्थाले परीक्षा चलाउँदा ठूलो सानुको प्रश्न हुन्छ यसले पछि अनाहक विभिन्न विवाद खड़ा हुने र व्यर्थ खर्च मात्र वृद्धि हुने संभावना पनि स्पष्ट छ । यस विषयमा संस्कृत जगतका निस्वार्थ र तपोनिष्ठ महाशय विद्वान हरूले संस्कृतसमाजको चिरन्तन प्रतिष्ठाका लागि गहिरो विचार गर्नुपने आवश्यकता छ ।

१० प्रस्तावित संस्कृत विश्वविद्यालयका समस्त प्रशासनिक नियुक्तिहरूमा सकेसम्म संस्कृतज्ञ मनीषीहरूको नियुक्ति अत्यावश्यक छ । अन्यथा संस्कृत समाज र संस्कृतभाषा देखि अनभिज्ञको प्रशासनले व्यर्थको राजनीतिक विद्वेष र संघर्षको सिर्जना हुन पाने संभावना हुन्छ ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यो उपरोक्त सुझाव हरूनैंसर्वमान्य हुन् र यसभन्दा अरु सुझाव छैनन् भनेको होइन तर व्यक्तिगत दृष्टिकोणले संस्कृतविश्वविद्यालयका लागि यति कुराको आवश्यकता छ भनेको मात्र हो।

अब विश्वविद्यालयनिर्माण कहाँ हुने भन्ने कुरामा पनि दुई शब्दमा भन्न चाहन्छु।

(१) यो संस्कृतविश्वविद्यालयको निर्माणमा अथवा यसकोलागि गरिने प्रयाससम्बन्धमा दाङ्ले जुन योगदान गरेको छ त्यो सर्वप्रशंसनीय छ। दाङ् विद्वत्सम्मेलन आयोजक समितिका कार्यकर्ता सहयोगी नागरिकहरूका प्रति समस्त संस्कृत-समाज ऋणी छ। यस दृष्टिले दाङ् र त्यहाँको जनतामहाविद्यालयले पोखरा, जनकपुर, धरान, कपिलवस्तु, काठमाडौंका पनि संस्कृतसंस्थानहरूलाई जितेको कुरा स्पष्ट छ। अतः विश्वविद्यालयको स्थापना पूर्व यत्रो उत्साह गर्ने जनता, विश्वविद्यालय-स्थापनाको लागि र स्थापना पछि कति सहयोगी हुनन् भन्ने सजिलैसँग-अनुमान गर्न सकिन्छ।

(२) नेपालको पूर्वीभाग राजधानीको सान्निध्य र अन्य औद्योगिक प्रतिष्ठानको कारणले पनि समृद्ध छ तर पश्चिमी भाग साह्रै पिछडिएको छ। जति पनि पश्चिमी प्रान्तका छात्र छन् ती राजधानी पुग्न र त्यहाँको खर्च भर्न असमर्थ भएर वनारस र भारतका अन्य प्रान्तमानै दुगुर्दछन् अतः यो दोस्रो विश्वविद्यालय पश्चिमी भागमानै आवश्यक छ, त्यस्तो उपयुक्त स्थान दाङ्नै होला।

(३) संस्कृतविश्वविद्यालय शान्त र स्वच्छ वातावरण भएको ठाउँमा हुनुपर्दछ यसको अर्थ निर्जन होइन जहाँ विद्यार्थी न भेटियून् तर त्यस्तो पनि होइन जहाँ केवल भूँ भूँ र पूँ पूँ मिलको धुवाँ, मिसिनको खच् खच् मात्र होस्, यसले शिक्षा असफल हुन्छ। अतः संस्कृतविश्वविद्यालयको शतप्रतिशत लाभ पनि हामी दाङ्बाटनै उठाउन सकौंला जस्तो मलाइ लाग्दछ।

(४ –कुनै पनि समस्या समाधानको लागी अर्थको आवश्यकता हुन्छ हामीले घाँटी हेरेर मात्र हाड निल्नु पर्दछ, आज देशको स्थिति देखदा विश्वविद्यालय जस्तो ठूलो संस्था काठमाण्डू जनकपुर या विराटनगर जस्ता ठाउँमा खोलेर

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सर्कारमामात्र त्यसको भार खपाउनु उचित छन, दाङ् जनतामहाविद्यालयसँग जग्गा जमीन प्रशस्त छ, कमी भए त्यहाँका दानवीरहरू अरु पनि सहायता र सहयोग गर्नकटिबद्ध छन्, किनकि, उनको जनतामहाविद्यालय उनकै श्रमको फल हो, अतः आर्थिक दृष्टिकोणले समृद्ध पनि विश्वविद्यालय दाङ्मानै बनेर मात्र हुनेछ। सरकारको सहायता कम पाएर पनि त्यो चल्न सक्ला जस्तो लाग्दछ।

आज हामीले स्वार्थ प्रतिशोध या अन्य दुर्गुणलाई भुलेर मात्र कर्तव्यदृष्टचा देशनिर्माणमा अग्रसर हुनपरेको छ संस्कृतसमाज यस कुरामा सधै अगाडी छ सधै रहने छ भन्ने म विश्वास गर्दछु।

अन्त्यमा आजको यो वीसौं शताब्दीका उत्तरार्द्धमा पाश्चात्य-संस्कृति र सम्यताको बढदो व्यामोहले मलिन भएर अस्ताचलाऽभिमुख संस्कृतभाषा र साहित्यलाई पुनः उदयाचलमा प्रतिष्ठापित पार्न सतत प्रयत्नशील श्री ५ महाराजाधिराज सरकारका प्रति यो संस्कृतसमाज श्रद्धाले शतशः नतमस्तक छ मौसूफको चिरन्तन स्वप्नलाई मनसा वचसा कर्मणा सहयोग गरेर सफलीभूत पार्ने प्रण दाङको ऐतिहासिक अन्ताराष्ट्रिय संस्कृतविद्वत्सम्मेलनमा समुपस्थित विद्वद्वर्गले गरिसकेको छ।

आशा छ निकट भविष्यमा श्री ५ महाराजाधिराज सरकारका यशस्वी एवं मङ्गलमय करकमलबाट समुद्घाटित विश्वको गौरवभूत संस्कृतविश्वविद्यालयले पुनः नेपालमा राजर्षि जनक एवं महाकवि कालिदासको स्वर्णिम युगलाई प्रत्यावर्तन गर्नें छ।

जयतु संस्कृतिर्जयतु संस्कृतम्

संस्कृतविश्वविद्यालयको लागि श्री

मेघराज शास्त्रीको मन्तव्य।

श्रीमन्तो गुरवः गंगाधर शास्त्रिणः।

सन्तु प्रणतयः

अत्र शुभकामनया कुशलिनः। तत्र श्रीमतां कुशलं समीहामहे। निर्वाचन प्रचा-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रो हि निर्वाधं यत्र तत्र सर्वत्र प्राधान्येन वर्वति। नास्ति, अन्यत् किमपि वचनीयम्। संस्कृतविश्वविद्यालयस्य कृते स्वीयं मन्तव्यमुपस्थापितमस्ति ततः विश्वविद्यालयस्य विमर्शसमये संमिलितं भविष्यति, इति दृढो विश्वासः अन्यत् सर्वं दर्शनावसरे।

श्रीमत्को

मेघराज उपाध्यायः

हापुर विजौरी (दाङ्ग)

ज्ञानद्वारानै मानव आफ्नो अन्तिम लक्ष्य प्राप्त गर्न सक्दछ। अरु साधन-हरूबाट मनुष्य आफ्नो अन्तिम लक्ष्य प्राप्त गर्न सफल हुँदैन। जुन लक्ष्यमा पुगि सके पछि मानवले देखनु पर्ने पाउनुपर्ने कुनै कुरा बाँकि रहदैन सदाको लागि परम सुख शान्तिको अनुभव गर्दछ। त्यस कारण ज्ञानको आर्जन मानवजीवनको लागि ज्यादै महत्वपूर्ण छ भने अर्कोतिर विज्ञानको पनि उत्तिकै आवश्यकता छ। आजको युग विज्ञानको युग हो। विज्ञानले विश्वलाई आंगन बनाई दिएको छ। अंग प्रत्यंग विज्ञानले रङ्गिएको छ। जीवनोपयोगि आवश्यकता पनि यसैबाटनै पुरा भइरहेछ। अतः ज्ञान र विज्ञान दुवै विषय मानवजीवन-लागी परमावश्यक छन्।

ज्ञानद्वारा त्रिकालदर्शिता कायाकल्प गर्ने शक्ति अमर हुने आदि आदि कार्य र विज्ञानवाट विश्वामित्रले अलग विश्वरचना गर्नु आदि जस्ता कार्य केवल कथामामात्र वांकी रहेका पाउँछौं। आज हामी त्यस किसिमका कार्यहरूलाई कथामामात्र न राखी प्रयोगमा पनि ल्याउनलाई कार्य गर्नुपरेको छ। ज्ञान--विज्ञानलाई समन्वयात्मक ढंगले प्रयोगमा देखाउनुपरेको परस्परको पूरक बनाउनु परेको छ। यी उक्त कुराहरूलाई पुरा गराउने संस्थाको नेपालमा ठूलो खाँचो छ।

जुन संस्थाबाट विश्वलाई बाटो देखाउन सक्ने युगपुरुष ठूला-ठूला दार्शनिक अर्थशास्त्री समाज शास्त्री। रसायनशास्त्री, भूगोलशास्त्री, वैज्ञानिक, प्राविधिज्ञहरू आदि जन्मन सकून्। यस संस्थालाई हामी "संस्कृतविश्वविद्यालय" भनि पुकार्न छौं। प्रकृतिले अनेक किसिमसँग सिंगारेको यो हाम्रो मातृ-भूमि नेपाललाई

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धनधानले सुसंपन्न गराउने तत्वहरूको मुहान विश्वविद्यालयनै हो। ज्ञानसंपन्नता वैज्ञानिक आविष्कार र प्रगति सभ्यताको कसौटी हो र उक्त कुराको विश्वविद्यालय जन्मदाता हो। यसैले विश्वविद्यालय न भै न हुने कुरा हो। विश्वविद्यालयको लागि चाहिने वातावरण, स्थान खाद्यान्न, जलवायु भौगोलिक संबन्ध सम्पत्ति जन सहयोग आदि हुन्। यी जहाँ अनुकूल पर्दछन् वहाँ विश्वविद्यालय हुनु नितान्त आवश्यक छ। यी उक्त कुराहरूको लागि दाङ् उपयुक्त छ।

१—यहाँको जनता श्रद्धालु उत्साही र सहयोगी छ। उक्त संस्थाहरू खाली सरकारबाट मात्र चल्न सक्दैनन्। जनतामा पनि निर्भर गर्दछन्। यसैले जनभावनाको मूल्यांकन गर्नु पर्न आवश्यक पर्दछ।

२. यहाँ स्थान पनि उत्तिकै युपयुक्त छ। चारैतिर पर्वतमाला वनस्पतिले सजिसजाउँछ। माझमा उर्वराशक्ति भएको विशाल मैदान छ। न ज्यादै गर्मी छ। न ज्यादै ठण्डी छ। यस्तै सम-शीतोष्ण ठाउँनै प्रगतिलागी उपयुक्त हुन्छ।

३. खाद्यान्न पनि यहाँ सुलभ छ। खाद्यान्न प्रशस्त न भएको ठाउँ प्रगतिमा बाधा पुऱ्याउँछ।

४. यहाँ मित्रदेश सँगको भौगोलिक सम्बन्ध पनि उक्तिकै उपयुक्त छ। जसबाट आवश्यक सम्बन्ध राख्न सजिलो परेकोछ।

५. यहाँको जलवायु पनि अनुकूल पर्दो छ। जसले गर्दा विश्वविद्यालय यहाँ हुर्कन सक्नेछ।

६. दाङ्गको जनताले महाविद्यालय लागि दिएको १२०० विगाहा जग्गा छ र त्यस्कै आधारमा हाल संचालन गरेर पनि पछि विशाल रूप दिन सकिन्छ।

यी सबै कारणले गर्दा प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयले यही दाङ्मा मूर्त-रूप लिने छ भन्ने कुरामा दुई मत हुन सक्ने छैन भन्ने मेरो दृढ विश्वास छ।

संस्कृतविश्वविद्यालयले निम्न विषयहरू अँगालेको हुनु पर्दछ।

१. जुनसुकै राष्ट्र पनि महत्त्वपूर्ण र गौरवान्वित हुन आफ्नै राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिमा निर्भर गर्दछ त्यो शिक्षापद्धति आफ्नै साँचामा ढालिएको आफ्नै इतिहासमा हाँसिको आफ्नै पनामा अस्तित्व कायम गरेको हुनु पर्दछ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२. युगानुकूल शिक्षापद्धति चलाइनु पर्दछ। जसले ज्ञान र विज्ञानको समन्वयात्मकता अगालेको होस्। यदि ज्ञान र विज्ञानको समन्वयात्मकता भएन भने सबै क्षेत्रहरू अधुरो र असफल भएर जाने छन्।

३. आजको क्षिक्षाप्रणालीले विद्वत्तामा ह्रास ल्याएको छ। यसैले प्राचीनताको संरक्षण गर्दै शिक्षाको परिपाटीलाई परिवर्तन गरी नवीनता ल्याउनु पर्दछ। जसबाट गंभीर विद्वत्ताको संरक्षग संवर्धन हुन सकोस् यो विश्वविद्यालयबाट निस्केका स्नातकहरू विश्वका विभिन्नवाद दर्शनको उत्तर प्रत्युत्तर गर्न सक्ने प्रौढ दार्शनिक बन्न सकुन्।

४. आजको युगमा खालि संस्कृतमा भक्ति देखाएर मात्र संस्कृतको रक्षा हुन सक्दैन र संस्कृतविद्याको संरक्षण न भए संस्कृति पनि लोप भएर जाने छ। अतः समाजलाई यस दिशातर्फ आकर्षित गराउनलाई सर्वसाधारण व्यवहार लागी संस्कृतको प्रारम्भिक तहमा सरलता ल्याउनलाई संस्कृतमा सरलीकरण गरियोस्। जसमा सामयिकता र उपयोगिता समावेश गरिएको होस्।

५. पढाईको लक्ष्य ज्ञानोपार्जन र जीविकोपार्जन हो। सादा जीवन उच्च विचार हाम्रो परम्परा हो। प्रमुख लक्ष्य आध्यात्मिकताको संरक्षणको साथै रोटी रोजीको समस्या पनि मानवजीवनमा आइ पर्ने भएकोले त्यसलागि संस्कृतले राज्याश्रय पाउन उपयोगी हुने छ। अन्यथा वर्तमान समयकै हालत हुने छ र संस्कृतसमाजको आकर्षणमा व्यवहारतः केही शिथिलता अनुभव हुने छ। अतः त्यस तर्फ पनि ध्यान दिइयोस्।

६. समाजशास्त्र, प्राणिशास्त्र, अर्थशात्र, व्याकरण, भूगोल, ज्योतिष, गणित, आयुर्वेद, दर्शन, कला, सङ्गीत साथै अनुसन्धान विभाग अलग हुनु आवश्यक छ।

७. प्राचीन आदर्श कायम गर्दै शिक्षाको सर्वाङ्गीण विकाशको लागी उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने व्यवस्था अँगालियोस् र ज्ञान ज्ञानको निमित्त मात्र न भई जीवनोपयोगी हुनु पनि आवश्यक छ।

मेघराज उपाध्याय शास्त्री
हापुर विजोरी दाङ्
२०२५-२-२०-१ मा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीमन्तस्तत्र भवन्तो निदेशक-महोदयाः

जनतामहाविद्यालयीयाः !

दाङ्ग-नेपालस्थाः

मान्या महाभागाः !

दाङ्गभूमौ जातस्य विद्वत्संमेलनस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापननिश्चयात्मकं प्रस्तावम्, अहम् सर्वात्मनाऽनुमन्ये । प्रस्तावसंबन्धेन काश्चन मामकीनाः विज्ञप्तयो निम्नाङ्किताः सन्ति ।

(१)–प्रस्ताविते संस्कृतविश्वविद्यालये शिक्षणस्य माध्यमं संस्कृतमेव स्यात् ।

(२)–आधुनिकविषयार्थं सत्यावश्यकत्वे संस्कृतमाध्यमेनैव पाठनं स्यात् । परीक्षायाञ्च छात्राः संस्कृतेनैवोत्तरं दद्युः ।

(३)–प्राचीनाचारविचारयोः संरक्षणार्थं विश्वविद्यालयान्तर्गतमेकं ब्रह्मचर्याश्रममपि स्याद्यत्र प्रत्यहं हवनसन्ध्यादिकार्यं सम्पादयेयुः । तत्र च १० वर्षपर्यन्तवयस्काः कृतोपवीतसंस्कारा एव द्विजाः प्रवेशार्हाः स्युः । मध्यमापर्यन्तं तत्र ब्रह्मचर्याश्रमे शिक्षा स्यात् । अष्टादशवर्षावस्थापर्यन्तमेव तत्र ब्रह्मचारिणो निवसेयुः । वेदाध्ययनस्य तत्रानिवार्यता स्यात् ततो निःसृताश्च छात्राः विश्वविद्यालये विशेषेण सम्मानिताः स्युः ।

(४)–अध्यापकानां विश्वविद्यालये नियुक्तौ केवलं शैक्षणिकी योग्यता एव न किन्त्वाचारविचारसम्बधिनी योग्यतापि स्यादपेक्षिता । तेषामाचारविचारपरीक्षाद्वारैव नियुक्तिः स्यात् । अध्यापका हि सनातनधर्मनिष्ठा आचारपरिपालकाश्च स्युरित्येतस्मिन् अवश्यमेव ध्यानं दीयेत ।

(५)–प्रशिक्षणमहाविद्यालयोऽस्य विश्वविद्यालयस्यान्तर्गतः स्यात् । सर्वेषां च स्वदेशान्तर्गतानां संस्कृताध्यापकानान्तत्र प्रशिक्षणं स्यात्तत्र चाङ्लविद्यालयस्थानामप्यध्यापकानां संस्कृताध्यापकानाञ्च विशेषरूपेण प्रशिक्षणं न केवलमध्यापनस्यैव किन्तु सनातनधर्माचारविचारस्यापि तत्र प्रशिक्षणं स्यात् ।

(६)–एकोऽनुसन्धानविभागस्तत्रोपविभागस्वरूपेण स्यात् । किञ्च विश्वविद्यालयोऽयं संस्कृतानुसन्धानकर्तॄणामुपजीव्यमिव स्यात् सति सम्भवे राष्ट्रियाभिलेखालयोऽ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्रैवानेयः स्यादथवाभिलेखालयोऽयं काष्ठमण्डपस्थोप्यस्यैव विभाग एकोऽङ्गो (एकमङ्गं) वा स्यात्।

(७)–विश्वविद्यालयोऽयं दाङ्गभूमावेव स्थापितः स्यात्। यत इयं भूमिः।

(क)–ब्रह्मस्थली वर्तते।

(ख)–अत्राधुनिकानां पठनरुचिप्रतिबन्धकानां चलचित्रपटादिगृहाणामभावो वर्तते।

(ग)–प्राचीनविश्वविद्यालया यथारण्यस्था आसन् तथैवात्रत्यं विशुद्धं वातावरणं वर्तते। अत इयं भूमिः विश्वविद्यालयार्थमतीवोपयुक्ता।

(घ)–पठनायैकान्ततातीवापेक्षिता भवति सा चात्र प्रकृत्यैव यथा विद्यते तथा नान्यत्र इति मन्ये।

(ङ)–दूषितराजनीतिकवातावरणस्यात्राभावो वर्तते।

(च)–नागरिकभावनायाश्चात्राभावो वर्तते (अत्र नागरिकशब्दो धूर्ततायां कुत्सने च प्रयुक्तः)

(छ)–यदि चायं संस्कृतविश्वविद्यालयोऽन्यत्र स्थापितः स्यात्तदात्र प्राप्तायाः भूमेः सकाशात् हस्तप्रक्षालनमेव स्यात्। पुनश्च तादृशी भूमिः कुत्रापि न लभ्येतान्यत्र।

इति निवेदयति

दिनाङ्के २०२५।१। प्रतिपद् वैशाखशुक्लपक्षस्य

दुर्गाप्रसादोपाध्यायो दवाडी
नेपालीसंस्कृतमहाविद्यालयीयप्राध्यापकः
वाराणसीस्थः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मान्याः महानुभावाः !

श्रीजनतामहाविद्यालयः दाङ्गनेपालः

पो० जरवा, ए.चे कोयलावासः। जि० गोण्डा, उत्तरप्रदेशे ई० १९६८ मार्च-मासे विद्वत्संमेलनसमारोहे प्रस्तावितसंस्कृतविश्वविद्यालयस्वरूपं प्रकृतभूमेस्तदर्थमुपयुक्तताञ्चाधिकृत्य तृतीयदिवसे प्रातः श्री पू० स्वामिकरपात्रमहाभागानां साभापत्ये यो हि विचारः सर्वैर्विद्वद्भिः सम्भूय स्थिरीकृतस्तत्र विषये स्वीयमानसभावो लेखद्वारा श्रीमतां समक्षमुपस्थाप्यते।

मान्याः ! सर्वप्रथममिदमालोचनीयं, यत् का का सामग्री संस्कृतविश्वविद्यालयस्य कृते नितरामावश्यकी, यत्र च सोपलब्धा स्यात् तत्रैव तत्स्थापनं श्रेयस्करं भवति। अन्यथा सर्वोऽपि तद्विषयकप्रयासः नैष्फल्यमुपयाति। सूक्ष्मेक्षिकया विचार्यमाणे यत्र नागरिकदूषितवातावरणराहित्यम्, द्विजातिवसनबाहुल्यम्, प्राकृतिकमनोज्ञदृश्यम्, अन्नादिभोजनवस्तुसुलभता, दूषितसाम्प्रतिकराजनैतिकवातावरणस्य सर्वथाऽभावः, वैदिकसनातनधर्मपरायण-जनताबाहुल्यम्, सर्वमुख्यश्च संस्कृतविश्वविद्यालयस्य सञ्चालनार्थमायस्य कृते क्षेत्रादिसम्पत्तिस्थायिनिधिः। इति सामग्रीसमूहोपलब्धिः स्यात् तत्रैवावश्यं संस्कृतविश्वविद्यालयस्थापनं सर्वदा-सर्वथा च समेषां छात्राणां विदुषां च हितावहं भविष्यतीति दृढं मे विश्वासः।

एतदर्थञ्च श्रीजनतामहाविद्यालय, दाङ्ग इति पूर्वोक्तस्थानं सर्वतोभावेन प्राथम्यं समाप्नोति। विद्वत्सम्मेलनसमारोहावसरे तत्स्थानदर्शनेन तत्रत्यया सुमनोज्ञया विद्वत्कृतव्यवस्थया च प्रसह्य चेतसि एतादृशो भावः समुत्पन्नः, यत् यद्यत्र भाविनः संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापनं भवेत्, तदात्र गुरुशिष्यरूपायाः प्राचीनपरम्परायाः तत्तत्प्राचीनविद्यायाश्च संरक्षणं संवर्धनञ्चावश्यं भविष्यति। यस्य च कृते समस्तेऽपि भारते वर्षे नितरामावश्यकता वरीवर्ति। इति कृत्वाऽत्रैव स्थाने संस्कृतविश्वविद्यालयस्य स्थापनं विधेयमिति वाराणसेयस्य जोशीत्युपनामकस्य दिवाकरशास्त्रिणो मतमिति शम्।

दिवाकरशास्त्रीजोशी

२५-५-६८

के. २५।१ नयाघाट

वाराणसी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीअनन्तशास्त्रिणः फडके-महोदयस्य

महतः प्रमोदस्य विषयोऽयं यन्नेपालप्रदेशे संस्कृतविश्वविद्यालयः श्रीमद्भिः महामहिमशालिभिर्महाराजाधिराजैः श्रीमहेन्द्रवर्मभिरचिरादेव संस्थापयिष्यत इति श्रुतमस्मत्प्रियमित्राणां योगिवर्यनरहरिनाथमहोदयानां मुखारविन्दात् ।

नेपालदेशो नूनं जागतीतल एकमेव सौर्वभौमसत्ताकं प्राचीनानां ऋषिक्षत्रियादीमानादर्शचरित्राणां पन्थानं प्रदर्शयत् राष्ट्रमिति सन्देहलेषरहितं कथनं नातिशयोक्तिं भजते ।

अत्र स्थापयिष्यमाणे संस्कृतविश्वविद्यालये प्राचीनानां शास्त्राणामध्ययनाध्यापनादिभिः साकं सर्वथाऽप्रसिद्धानां नेपालदेश एवोपलब्धानां तत्रत्ये महति पुस्तकालये सुरक्षितानां ग्रन्थानां टीकाटिप्पण्यादिभिर्युतं मुद्रणादिकं भविष्यतीति संभावयामः ।

अयं प्राचीनर्षिवराणां [1]कुलापतीनामाश्रमस्थं संश्रूयमाणं विश्वविद्यालयमनुकुर्याच्छात्राणां सुशीलत्व-गुरुभक्तियुत्वादिविशिष्टैर्धर्मैरन्यत्र सर्वथा दुर्लभैरिति श्री मन्त पशुपतिनाथं प्रार्थयामहे इति ।

अनन्तशास्त्री फड़के
व्या. आ. मी. तीर्थ, वे. केसरी,
भू. पू. अध्यक्षः पुराणेतिहासभक्तिशास्त्र
वा. सं. वि. विद्यालय तथा
सं. विश्वपरिषद्, वाराणसी
के २६।४१ कपिलेश्वरगली
वाराणसी १

१ छात्राणां दशसाहस्रं योऽन्नदानादिपोषणात् ।
अध्यापयति विप्रर्षिरसौ कुलपतिः स्मृतः इति ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ॐ वाचं धेनुमुपासीत

संस्कृत-विश्व-विद्यालयः किमर्थः ?

१ वेदमूलाः प्रवृत्तयः । वेदाः संस्कृते सन्ति । आदिमो वैदिक उदारो मानवधर्मः संस्कृते वर्तते । विश्वात्मदर्शनं संस्कृते विद्यते । शाश्वती शान्तिः संस्कृते विराजते । ज्ञान-विज्ञानयोः समन्वयः संकृते तिष्ठति । देशभक्तिर्देशविकासोऽपि संस्कृते राजते ।

२–संस्कृतं विश्वस्य विश्वस्य भाषाणां मूलं स्रोतोऽस्ति । संस्कृते ज्ञाते संसारस्य सर्वा भाषाः सरला भवन्ति । विश्वस्य कस्यामपि भाषायां झटिति प्रवेशं कर्त्तुकामेन प्रथमं संस्कृते प्रवेष्टुं रमणीयमास्ते ।

३ –संस्कृत भाषाया वर्णसमाम्नायः सर्वाङ्गपूर्णो ध्वन्यनुसारं च शुद्धो लेखितुं शक्यते । स्वर-व्यञ्जन-मात्रा-मात्रमपि शुद्धतया परिमार्जितवता बालकेन कठिनान्यपि गद्य-पद्यानि सामञ्जस्येन वाचयितुं शक्यन्तं ।

४—संस्कृत-भाषायाः पञ्चप्रयोजनं (रक्षोहागमलघ्वसन्देहाः प्रयोजनमिति) व्याकरणं वैज्ञानिकं सर्वाङ्गीणं चिरन्तनं सरलं च जागर्तिः । अग्निमील इत्यादिर्वेदः । ईशावास्यमिदं सर्वमित्यादिरुपनिषत् । मनुमेकाग्रमासीनमित्यादिः स्मृतिः । अथ योगानुशासनम्-अथातो धर्मजिज्ञासा-अथातो ब्रह्मजिज्ञासेत्यादि दर्शनम् । तपःस्वाध्यायनिरतमित्यादि रामायणम् । अथ शब्दानुशासनम्-सिद्ध शब्दार्थसम्बन्धे इत्यादि भाष्यम् । यस्य ज्ञानदयासिन्धोरित्यादिः कोषः सावर्णिः सूर्यतनय इत्यादिः सप्तशती । धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे इत्यादिर्गीता । एवं विशालं संस्कृतवाङ्मयमविच्छिन्नमनुस्यूतं परम्परागतं प्रगतिशीलं च विद्यते । परन्तु प्रतिपत्तिबन्ध्या नास्ति संस्कृतभाषा । एषा खल्वमरभाषा अमृतभाषा च वर्तते । अन्या भाषा अचिर-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्थायिन्यः परिणामदुर्बोधाश्च सन्ति । संस्कृतं विना भाषिका दैशिकाश्च विवादाः शान्तिं न यास्यन्ति ।

५—आद्याया वैदिक्याः सभ्यतमाया आर्य -(हिन्दु) जातेरुदात्त-मितिहास-भूगोल-गणित-धर्मशास्त्रार्थशास्त्र-शिल्पशास्त्र - स्वास्थ्य-विज्ञानात्मज्ञानादि विवर्तं साहित्यं संस्कृते विद्यते । संस्कृतं न पठित्वा च लोक-परलोक-सम्बन्धी कोऽपि बोधः शुद्धो न भवितुं शक्नोति । एवं कापि भाषा शुद्धा लेखितुं वक्तुं च न शक्यते ।

६—संस्कृत-पठनं विना मानवः सभ्यः सहिष्णुः सन्तोषी शान्तिप्रियः क्रियाशीलोऽनुशासनशीलः परोपकारी दूरदर्शी विभज्यभोजी हिंसा-हीनः सर्वभूतहितेरतो विश्वमित्रं च भवितुं न शक्नोति ।

७—एतैरेव हेतुभिर्वयं संस्कृत-विश्व-विद्यालयं प्रति प्रवृत्ताः संस्कृत-संस्कृति-प्रियस्य विश्व-मानव-परिवारस्य प्रत्येकं सदस्यं च सप्रणयमामन्त्रयामहे—संस्कृतं पठ्यतां, संस्कृतं पाठ्यतां संस्कृतं प्रसार्यतां प्रचार्यतां सर्वात्मना सहयोगश्च सर्वैः क्रियताम् ।

भावत्क :—

संस्कृत-विश्व-विद्यालय-परीवारः

२५।१२।१९ ज.म.वि.वि. रापत्यञ्चले दाङ्गे

गोरक्षके हिन्दुराष्ट्रे नेपाले

संस्कृत विश्वविद्यालय किन ?

१—वेदमूलाः प्रवृत्तयः । वेद संस्कृतमा छन् । आदिम वैदिक उदार मानव धर्म संस्कृतमा छ । विश्वात्मदर्शन संस्कृतमा छ । शाश्वत शान्ति संस्कृतमा छ । ज्ञान-विज्ञानको समन्वय संस्कृतमा छ । देश-भक्ति र देशविकास पनि संस्कृतमा छ ।

२—संस्कृत विश्वभरिका भाषाहरूको मूल स्रोत हो र संस्कृत जाने पछि संसारका सबै भाषा सजिला हुन्छन् । विश्वका कुनै

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भाषामा छिटो प्रवेश गर्न खोजनेले पहिले संस्कृतमा पस्नु राम्रो छ।

३–संस्कृत भाषाको वर्णमाला सर्वाङ्गपूर्ण छ र ध्वनि-अनुसार शुद्ध लेखन सकिन्छ। १२ खड़ी वा १६ खडी मात्र शुद्ध पारी निखारेका बालकले कठिन गद्य पद्य पनि सहजै वाँच्न सक्छ।

४–संस्कृत भाषाको पञ्च-प्रयोजन व्याकरण वैज्ञानिक सर्वाङ्गीण चिरन्तन र सरल छ। अग्निमीले भन्ने वेद। ईशावास्यमिदं सर्वं भन्ने उपनिषद्। मनुमेकाग्रमासीनं भन्ने स्मृति। अथ योगानुशासनम् अथातो धर्मजिज्ञासा-अथातो ब्रह्मजिज्ञासा इत्यादि भन्ने दर्शन। तपःस्वाध्यायनिरतं भन्ने रामायण। अथ शब्दानुशासनम् - सिद्धे-शब्दार्थसम्बन्धे भन्ने भाष्य। यस्य ज्ञानदयादिन्धोः भन्ने कोष। सावर्णिः सूर्यतनयो भन्ने सप्तशती। धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे भन्ने गीता। एवं विशाल संस्कृत वाङ्मय अविच्छिन्न छ, अनुस्यूत परम्परागत प्रगतिशील छ, तर प्रतिपत्ति बन्ध्या छैन। संस्कृत भाषा अमर छ र अमृत छ। अरु भाषा अचिरस्थायी र परिणाम-दुर्बोध छन्। संस्कृत विना भाषिक र दैशिक विवाद मेटिनें छैनन्।

५–आदिम वैदिक सभ्यतम आर्यजाति (हिन्दुजाति) को उदात्त इतिहास, भूगोल, गणित, धर्मशास्त्र, अर्थशास्त्र, शिल्पशास्त्र, स्वास्थ्य-विज्ञान, आत्मज्ञान आदि विवर्त साहित्य संस्कृतमा छ र संस्कृत न पढिकन लोक-परलोक-सम्बन्धी कुनै बोध शुद्ध हुन सक्तैन। एवं कुनै भाषा शुद्ध लेख्न बोल्न शकिन्न।

६–संस्कृत न पढेर मानव सभ्य, सहिष्णु, सन्तोषी, शान्तिप्रिय, क्रियाशील, अनुशासनशील, परोपकारी, दूरदर्शी, विभज्यभोजी, हिंसाहीन, सर्वभूतहितेरत र विश्वमित्र हुन सक्तैन।

७–इनै हेतुहरुले हामी संस्कृत-विश्व-विद्यालय पट्टी प्रवृत्त छौं र संस्कृत-संस्कृति-प्रिय विश्व-मानव परिवारका प्रत्येक सदस्यलाइ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सप्रणय आमन्त्रण गर्छौं—संस्कृत पढ्नु होस् पढाउनु होस् प्रचार-प्रसार गर्नु होस् र सर्वात्मना सहयोग गर्नु होस् ।

तपाइको—

प्र० संस्कृत विश्वविद्यालय परिवार

रापति-अञ्चल दाङ्ग

गोरक्षक हिन्दुराष्ट्र नेपाल

संस्कृत-विश्व-विद्यालय क्यों ?

१– वेदमूलाः प्रवृत्तयः । वेद संस्कृत में है । आदिम वैदिक उदार मानव धर्म संस्कृत में है । विश्वात्मदर्शन संस्कृत में है । शाश्वत शान्ति संस्कृत में है । ज्ञान-विज्ञानका समन्वय संस्कृत में है । देशभक्ति और देशविकास भी संस्कृत में हैं ।

२—संस्कृत विश्व भर की भाषाओं का मूल स्रोत है । एवं संस्कृत जान लेने पर संसार की सभी भाषायें सरल हो जाती हैं । विश्व की किसी भी भाषा में शीघ्र प्रवेश करना चाहने वालेको पहले संस्कृत में प्रवेश करना अच्छा है ।

३–संस्कृत भाषा की वर्णमाला सर्वाङ्गपूर्ण है और ध्वनि के अनुसार शुद्ध लिखी जा सकती है । १२ खडी या १६ खडी मात्र शुद्धकर पढ़ा हुआ बालक कठिन गद्यपद्य भी सहज में वांच सकता है ।

४–संस्कृत भाषा का पञ्चप्रयोजन व्याकरण वैज्ञानिक, सर्वाङ्गीण चिरन्तन और सरल है । अग्निमीले कहनेवाला वेद । ईशावास्यमिदं सर्वं कहनेवाली उपनिषद् । मनुमेकाग्रमासीनं कहनेवाली स्मृति । अथ योगानुशासनं, अथातोधर्मजिज्ञासा, अथातो ब्रह्मजिज्ञासा, इत्यादि कहनेवाले दर्शन । तपःस्वाध्यायनिरतं कहनेवाला रामायण । अथ शब्दानुशासनम् - सिद्धे शब्दार्थसम्बन्धे कहनेवाला भाष्य । यस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ज्ञानदयासिन्धोः कहनेवाला कोष। सावर्णिः सूर्यतनयो कहनेवाली सप्तशती। धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे कहनेवाली गीता। एवं विशाल संस्कृत वाङ्मय अविच्छिन्न है, अनुस्यूत परम्परागत प्रगतिशील है; किन्तु प्रतिपत्तिबन्ध्या नहीं है, संस्कृत भाषा अमर है और अमृत है। अन्य भाषायें अचिरस्थायिनी और परिणामदुर्बोध हैं। संस्कृत के विना भाषिक और दैशिक विवाद नहीं मिटेंगे।

५–आद्य वैदिक सभ्यतम आर्यजाति (हिन्दुजाति) का उदात्त इतिहास, भूगोल, गणित, धर्मशास्त्र, अर्थशास्त्र, स्वास्थ्यविज्ञान आत्मज्ञान आदि विवर्त साहित्य संस्कृत में है और संस्कृत न पढ़कर लोक-परलोक सम्बन्धी कोई भी बोध शुद्ध नहीं हो सकता। एवं कोई भी भाषा शुद्ध लिखी और बोली नहीं जा सकती।

६–संस्कृत न पढ़कर मानव सभ्य, सहिष्णु, सन्तोषी, शान्तिप्रिय, क्रियाशील, अनुशासनशील, परोपकारी, दूरदर्शी, विभज्यभोजी, हिंसाहीन, सर्वभूतहितेरत और विश्वमित्र नहीं हो सकता।

७–इन्हीं हेतुवोंसे हम संस्कृत विश्व विद्यालय की ओर प्रवृत्त हैं और संस्कृत-संस्कृति-प्रिय विश्व मानव परिवार के प्रत्येक सदस्य का सप्रणय आमन्त्रण करते हैं–संस्कृत पढ़िये, पढ़ाइये, प्रचार प्रसार कीजिये और सर्वात्मना सहयोग कीजिये।

आपका—

प्र० संस्कृत-विश्व विद्यालय परिवार

राप्ती अञ्चल दाङ्ग

गोरक्षक हिन्दुराष्ट्र नेपाल

संस्कृत विश्वविद्यालयस्य दाङ्गविजौरी भूमौ, स्थापनीयस्य प्रचार-सहयोगादिकृते राप्त्यञ्चलवर्ति (प्रतिष्ठान-रोल्पा-रुकुम-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

शल्यान) मण्डलचतुष्टये, प्रस्थिता प्रचारमण्डली निम्नाङ्किता

१–योगी नरहरिनाथः
२–श्री पण्डित मेघराज शास्त्री न्यौपानेः
३–प्रा० गोविन्दाचार्य एम० ए०
४–श्री शंकर गौतमश्छात्रः (शास्त्री)
५–श्री नारायण तर्तालश्छात्रः (शास्त्री)
६–श्री रामचन्द्रः सुवेदी (उत्तरमध्यमास्थः ।)

अनया २०२५।११।२३ दिने गते गुरौ बिजौरीतः प्रस्थाय सर्वत्र मार्गे प्रचारं कुर्वन्त्या जि०पं०का घोराहि-दाङ्गे द्रावक (दौडाहा) दलद्वय-सम्मेलित-मण्डलपञ्चायत्त - सदस्य - बहुलायां सभायां विश्व-विद्यालयेद्देश्यं प्रचार्य रात्रौ चौघराश्रीसिद्धरत्ननाथमठे निवासः कृतः ।

२०२५।११।२४ दिने गते प्रातः सपाद -सप्तवादने प्रस्थाय प्रतिष्ठान-तिराम-ग्रामे रा० प० स० मा० श्री गिरिराजगृहे निवासः कृतः । प्रातः षड्वादने प्रस्थाय काडीबीजवारपथेन सायं प्रतिष्ठानपुरे (प्यूठानखलङ्गा) सहायकाञ्चलाधीश श्री रामराजपौडेल,जि· पं० प्र० अधिकारी आत्मारामपौडेलयुक्तनिवासे निवासः कृतः । सार्व-जनिकसभासूचना च कारिता ।

२६, गते प्रातः सार्धाष्टवादने प्रस्थाय अक्षोटकूटे (अोखर कोट) बाल-शिक्षा-माध्यमिक विद्यालये सार्वजनिकसभां दिवा सञ्चाल्य प्रतिप्रस्थितम् । सायं चीसावाङ्गे प्रञ्चप्रधान-चिन्तामणिगृहे वासः कृतः ।

२७, गते प्रातः पादोनषड्वादने प्रस्थाय व्याघ्रबिल (वाग्दुला) जनता-माध्यमिक-विद्यालयपथेन बीजवार-कालिकादर्शनं - विधाय रक्तमृत्तिका (रातामाटा) मुक्ति-माध्यमिक-विद्यालये त्रिवादनतः सायं सार्धसप्तवादन-पर्यन्तं माण्डलिक-सार्वजनिक-सभां पूर्वस्थापित सं०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain: Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वि० वि० उपससितौ सदस्यवृद्धिञ्च सम्पाद्य रात्रौ फलाहारिसिद्ध-पोठे काडीस्थले निवासः कृतः।

२८, गते ब्राह्मे मुहूर्ते सार्धत्रिवादने प्रस्थितम्, चितिखोलापथेन आरनेटामाटीक्य भीतुङ्गसोत्रेखोला-वाटेन भृङ्गिसेतु (माडी भिङ्ग्री पुल) नोत्तीर्य माण्डवी-स्वर्गद्वारिशैलारोहणम्, सिद्धस्थानादि-यज्ञशाला-गोशाला-बालसंस्कृतवैदिक-माध्यमिक - विद्यालय - दर्शनं रात्रौ गोष्ठी निवासश्च कृतौ।

२९, गते प्रातः सपादषड्वादने पं० मेघराजेन दाङ्गं प्रति सर्वैं रन्यैरूर्ध्वं प्रस्थानं कृतम् नववादने खुङ्ग्री ग्रामेपण्डित श्रीकृष्ण-प्रसाद श्रीदेवराज सुवेदिगृहे हरिवंशकथा मण्डपे संस्कृत-नि०माध्यमिक-विद्यालय-प्राथमिक - पाठशाला -छात्रा-ध्यापक सञ्चालक-कथा श्रोतृ जन बहुला सभा कृता। ततश्चतुर्वादने दिवा प्रस्थितम्। पादोनषड्-वादने शूलि चत्वरे (मिङ्गिङ शूलीचौर) रा. पं० स मा० श्री बाला-राम घर्तिमगरगृहे निवासः कृतः।

३०,गते प्रातः षड्वादने प्रस्थितम्-गजुल-खोला-तीर-विकट-वाटेन गजुलकूटे जनोद्धार-प्राथमिक-पाठशाला-जनज्योतिनिम्निमाध्यमिक विद्यालययोः प्राङ्गणे स्थानीयाध्यापकच्छात्र-सञ्चालक ग्राम पञ्चायत्तजनतायुते सार्वजनिक सभा कृता ततश्चतुर्वादने प्रस्थितम् सार्धषड्वादने रोल्पामण्डलकेन्द्रे लीवाङ्गे जि. पं. प्र. अधिकारि-पं. वामदेवाचार्यनिवासे निवासः कृतः।

२०२५ चैत्रे १ गते दिवा द्विवादनत षड्वादनावधि सार्वजनिक-सभा, उपसमितिघटनञ्च रात्रौ तत्रैव वासः कृतः।

२, गते प्रातः षड्वादने प्रस्थितम्। धाङसीधवाङ्ग-खोला-पथेन गम्भीरी - जलजला-हिमशिखरमुल्लङ्घच हिमंभुक्वापञ्च रुदने मिरुल ग्रामे पञ्च-प्रधान-धनप्रसाद-बूढामगरगृहे निवासः कृतः।

३, गते प्रातः सपादषड्वादने प्रस्थितम्। गलचोल-देवराली-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विकट खोलावटेन पञ्चवादने रुक्म-राजधानो (रुकुम, जि० पं० केन्द्रे भू. पू. मा. रा. प. स. श्रीभुवनेश्वरशास्त्रिगौतम पं० नन्द-लालगौतमगृहे निवासः कृतः ।

४-, गते दिवा १२ वादनतः प्रा. पाठशाला-रुक्मिणीमाध्यमिक-विद्यालय यज्ञशाला-वराहमन्दिर गुहा-कमलपुष्करिणी - प्रभृतिदर्शनं कृत्वा सार्धैकवादनतः षड्वादनपर्यन्तं जि. पं, कार्यलये सार्व-जनिकसभोपसमितिघटनञ्च कृतम्। रात्रौ तत्रैव पूर्वावासे वासः कृतः ।

५, गते प्रातः षड्वादने प्रस्थितम् ढोरभेरी-तीर-पथेन सार्ध-चतुर्वादने मूषीकूटे । जि. पं० सभापति - गेहेन्द्रबहादुरशाहगेठोहे निवासो विहितः ।

६, गते दिवा द्वादशवादनात् त्रिवादनपर्यन्तं त्रिभुवन-माध्यमिक-विद्यालये सार्वजनिकसभा कृता ततः प्रस्थितञ्च । सायं षड्वादने खारग्रामे वासः कृतः ।

७, गते प्रातश्चतुर्वादने प्रस्थितम् लौरावाङ्ग शिवखोली-शिवरत-खरीबोट-थारमारे हंपाल-मालुवानेटा-वाटेन सार्धसप्तवादने सायं शल्याने कूटे राजनीतिक-द्रावका (दौडहा) ध्यक्ष गेहनाथ भरटाई-निवासे निवासोऽकारि ।

८, गते दिवा सार्द्धैकवादनत सार्द्धषड्वादनपर्यन्तं त्रिभुवनजन-माध्य मक-विद्यालये सार्वजनिकसभोपससमितिघटनञ्च कृतम् ।

इत्थं मण्डलचतुष्टये दिपसमितिघटन-प्रचार-प्रसार-चित्त वित्ताहि सहयोगकार्यं विधाय साधे: षड्वादने सायं प्रष्थितम् - शीतलपट्टी-निवाश्च कृतः ।

९ गते ब्राह्म मुहूर्ते पञ्चवादने प्रस्थितम् शारदातीरपथेन छाया नाथदर्शनं कृत्वा धनवाङ्गखोलानेटामुल्लङ्घ्य दिवा द्विवादने दाङ्गतुलसीपुरे रापतिदर्पणसाप्ताहिककार्यालये प्रचाराय समाचारं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दत्वा पञ्चवादने प्र.स.वि.विद्यालयं (जनता महाविद्यालयं) प्रत्यावर्तनं विहितम् ।

प्रचार-मण्डल्या अनुभव:

संस्कृत-विश्वविद्यालयकृते रापत्यञ्चलान्तर्गतानि पञ्चैव मण्डलानि मनस्तनुधनैः सहयोगं कर्तुं सज्जानि सन्ति । शीघ्रमुद्घाटनञ्च कामयन्ते । जनसहयोगेन दत्तोऽर्थराशिर्विश्वविद्यालयप्रारम्भार्थमर्धप्रयोजनं नूनं पूरपिष्यति छात्रसंख्या च सहस्रशो भविष्यतीत्यादिः ।

पुनश्च विभिन्न-स्थानेषु जातानां सार्वजनिकसभानामुपसमितीनां सहयोगानाञ्च विवरणं निम्नाङ्कितमस्ति—

प्र. सं. वि. वि. सहयोगसमितिः

२०२५।१०।१६।४मा श्रीहरिप्रसाद शर्मा आचार्य ज्यूको अध्यक्षतामा संस्कृत विश्वविद्यालय सहयोग उपसमिति को नामावली निम्नप्रकार छ ।

१. श्री पं० दुर्गाप्रसाद सुवेदी विजवार (प्रतिष्ठान) अध्यक्ष

२. श्री. पं० शाशिधर रिजाल, लुङ सदस्य

३. श्री लक्ष्मीनारायण उपाध्याय	चौरपानी	सदस्य
४. श्री नेत्रविनोद शर्मा	तिग्रा	,,
५. श्री रोमाराम भट्ट	पुण्यंखोला	,,
६. श्री पीताम्बर उपाध्याय	चोरपानी	,,
७. गुरुप्रसाद शर्मा खैरा		,,
८ श्री कृष्णप्रसाद शर्मा सुवेदी खुङ्ग्री		,,
९. श्री ईश्वरी प्रसाद उपाध्याय दिवाङ गोठीवाङ		,,
१०. श्री प्र. अ. कविराज शर्मा वाग्दुला		,,
११. श्री राममणि उपाध्याय उदयपुर तिमिले		,,
१२. श्री स्थानेश्वर उपाध्याय वाङ्गेमरोट		,,
१३. श्री कुलचन्द्र सुवेदी प्यू टारी		सदस्यसचिव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जय देश जय नरेश

सुप्रबल गोरखा दक्षिण बाहु   प्यूठान खलंगा
रामराज पौडयाल एम.ए.बी.एस. (यू.एस.)   मिति २५।११।२६

प्यूठानका शिक्षासंस्था प्रधान पञ्च तथा पंच, वर्गीय सङ्गठनका सदस्य तथा अधिकारी सवैमा

संस्कृत विश्वविद्यालय रापती अंचल मैं खड़ा गरियोस भन्ने उद्देश्यले योगी श्रीनरहरिनाथजी तथा प्राध्यापकहरु पाल्नू भएको छ। अञ्चल कै इज्जत र राष्ट्र कै गौरव बढ़ने यस पवित्र काममा हामी सबैको सकेसम्म वढी मात्रामा सहयोग हुनु कति आवश्यक छ भन्ने कुरोमा कसैको दुई मत हुन सक्तैन ।

विद्वान्हरुको प्रवचन सुन्ने, बौद्धिक विकास गर्ने र अंचलमा खड़ा हुने संस्कृतविश्वविद्यालयका निम्ति जे जसो हुन सक्छ दान, सल्लाह जे हुन्छ यहांहरु सवैको सहयोग रहला भन्ने आशा एवं अनुरोध गर्द छौं ।

कृपाकांक्षी
रामराज पौडयाल (स. अञ्चलाधीश)
आत्मा राम पौडयाल (जि. प्र. अ.)

आज दिनाङ्क २०२५ साल फाल्गुन २७ गतेका दिन प्रस्तावित संक्तविश्वविद्यालय राप्ती अञ्चलमा हुने जुन दाङ्ग बिजौरीमा राख्नु पर्छ भन्ने कुरा यस साप डांडां पञ्चायतका प्रधान पञ्च श्री हिमबहादुर सुवेदीको अध्यक्षतामा यस प्यूठान जिल्लाको आमसभा श्री मुक्तिमाध्यमिकविद्यालय रातामाटा प्यूठानमा भव्य रूपमा भयो र निम्नलिखित कार्यक्रम सुसम्पन्न भयो ।

१ राष्ट्रियगान (कुमारी कुन्ता र कृष्णमाया)
२ सभापति (स्थानीय प्र. पं. हिमबहादुर सुवेदी)

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३ सभापति लाई माल्यापमुण (का॰ भु. प्र. अ. श्री रामकुमार आचार्य मु. मा' वि. रातामाट प्यूठान द्वारा)

४ योगी नरहरिनाथलाई माल्यापर्ण (का मु· प्र. अ. रामकुमार शर्मा आचार्य श्रो मु· मा. वि. ,

५ टोलीका दुई जना सदस्य श्री गोविन्द प्रसाद आचार्य एम. ए. (राजशास्त्र) तथा पण्डित मेघराज शर्मा शास्त्री लाई माल्यार्पण (का· मु. प्र. अ, राजकुमार शर्मा आचार्य श्री मु॰ मा० वि० रातामाटा प्यूठान द्वारा)

प्रवक्ताहरु

६. सहायक अञ्चलाधीश
श्री रामराज पौड्याल प्यूठान

७· प्रमुख जील्ला अधिकारी- श्री आत्माराम पौड्याल

८. विश्वविद्यालयको महत्त्वमा श्री नरहरिनाथ योगी

९. प्रा, गोविन्दप्रसाद आचार्य

१०. पण्डित श्री मेघराजशर्मा शास्त्री (महासमिति का सदस्य)

११. श्री शालग्राम भण्डारी स· अ. श्री. मु. मा. वि रातामाटा

प्यूठान

१२. श्री कविराज शर्मा प्र. अ. श्री जनता महा विद्यालय प्यूठान

१३. प्र. पं०. जगतबहादुर ओखरकोट प्यूठान ।

१४. श्रीरामकुमार शर्मा आचार्य का. मु.प्र. अ. श्री मुक्तिमाध्यमिक विद्यालय प्यूठान ।

१५. श्री धरणीधर भण्डारी पी. डी. औंर. प्यूठान ।

१६ श्री शिवराज सुवेदी

१७. सभापतिको वक्तब्य

१८, सभाविसर्जन ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यो सभा २३ साढे दुई बजे दिनदेखि आरम्भ भई पौने सात बजेसम्म चलिरह्यो। यस सभामा पारित भएका प्रस्तावहरु निम्नलिखित छन्

१, २०२५।१०।१६।४ को सभाले चुनेका विश्वविद्यालय उप समितिमा प्यूठान जिल्लाका पचास ग्रा.पं. प्रधान पञ्चहरु पदेन सदस्य तामा सम्मिलित गर्ने रजि.वर्गीय संगठनका सभापतिहरु समस्त प्राथमिक पाठशालादेखि लिएर माध्यमिक विद्यालयका प्रधान शिक्षकहरू पदेन सदस्य तथा जि. शि. नि. का प्यूठान स. अञ्चलाधीश समेत र जि. प्र. अ. समेत प्रत्येक अड्डा प्रमुखहरु पदेन सदस्य। एवं माननीय रा. प. सदस्यहरु, पदेन सदस्य जिल्लाभरिका गण्यमान्य शिक्षाप्रेमी दानवीर महानुभावहरुलाई सदस्य पदमा सम्मिलित गर्ने जि. प. स. प्यूठानका सदस्य पदेन सदस्य र सभापति समेत पदेन सदस्य। श्रीमुक्तिमाध्यमिक विद्यालय रातामाटाका अध्यापक तथा कर्मचारीहरुले १ दिनको वेतन चन्दा स्वरूप प्रदान गर्नु भयो।

श्री ज. मा. वि. वाग्दुला प्यूठानका अध्यापक तथा कर्मचारीहरुले १ दिन को वेतन चन्दास्वरूप प्रदान गर्नु भयो। श्री बालशिक्षा माध्यमिक वि. ओखर कोटले पनि प्रधानपञ्च श्री जगतबहादुर द्वारा १ दिनको वेतन प्रदान गर्ने वचन व्यक्त गरी विश्वास दिलायो।

यो सभा समस्त विद्यालय परिवारहरूलाई धन्यवाद प्रदान गर्दछ र एवं अन्य काममा पनि सहयोगको आशा गर्दछ यस वारेमा गर्नु पर्ने कार्यहरु प्यूठान जिल्लाको उपसमितिलाई सर्वाकधिार सुम्पिन्छ यसै सभामा श्री खगेश्वर शर्मा प्यूठान ववाडीले आर्थिक चन्दादिने वचन दिनु भएकोमा धन्यवाद प्रदान गरिन्छ।

आज २०२५ साल चैत्र १ गते रोल्पा जिल्लाको सदरमुकाम

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लिवाङ मा स्थानीय प्रधान पञ्च श्री दुर्गाराज मल्लको सभापतित्वमा भएको ग्राम सभामा निम्न लिखित प्रस्ताव पारित गरिये। यो आमसभा दाङ्मा संस्थापित हुन लगेको प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयको प्रचार, प्रसार तथा चन्दा संकलन कार्यको सिलसिलामा आएको टोलीको सम्बन्धमा भएको थियो।

१. आजको यो सभाले दाङ्मा स्थापना हुने प्रस्तावित संस्कृत विश्वविद्यालयलाई सहयोग दिन माननोय रा. पं. सदस्य श्री बालाराम घर्तीज्यूको अध्यक्षतामा निम्नोलिखित सदस्यहरु भएको रोल्पा जिल्ला स्तरीय प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालय 'उप-समिति' गठन गरिय।

(क) माननीय रा. प. सं. श्री बालाराम घर्ती——अध्यक्ष.
(ख) ,, ,, श्री नारायण चन्द —— उपाध्यक्ष.
(ग) ने. यु. सां. का सभापति श्री रेगवहादुर सुवेदी—सचिव
(घ) भू. पू. ने. सै सं. का सभापति श्री दुर्गा राज मल्ल -सहसचिव
(ङ) श्री खडानन्द सुवेदी ——————————प्रचारक
(च) श्री डिल्लीजङ्ग चन्द जि. पं. स. लगायत सवै सदस्यहरु —,,
(छ) श्री पूर्णबहादुर ओलो——————————,,
(ज) श्री सरस्वतो देवी आचार्य ,,
(झ) सी. डि. ओ. श्री वामदेव आचार्य ,,
(ञ) पी. डि. ओ श्री टङ्कनाथ पथिक ,,
(ट) ५१ गा. पं. प्र. पंच पदेन ,,
(ठ) सबै शिक्षालयका प्रधानाध्यापकहरू पदेन ,,
(ड) जि. शि. नि. श्री विवेकमान सिंह पदेन ,,
(ढ) श्री ओविलाल सुवेदी ,,
(ण) ठे. दा. टीकाबहादुर घर्ती ,,

२. साथै दाङ्मा स्थापित हुने प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्या-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

लयलाई यस जिल्लाका तमाम निवासीहरुले तन, मन, धनले सक्दो सहयोग दिने कुराको पूर्ण आश्वासन आएको टोलीलाई दिने ठहर यस सभाले गर्‍यो र साथै गजुलकोटमा हिजो भएको सभामा त्यहाँका निम्न माध्यमिक, प्राथमिकका संपूर्ण शिक्षकले एक दिनको वेतन चन्दा दिने वचन एवं प्रतिज्ञा नूर्भएकोछ ।

आज २०२५ साल चैत्र ४ गते रुकुम जिल्ला पंचायत कार्यलिय वाहुन ठानामा स्थानीय गा. पं. का प्रधानपञ्च श्री सुरवहादुर को सभापतित्वमा वसेको साधारण सभाले निम्न लिखित प्रस्तावहरु पारित गर्‍यो। दाङ्मा स्थापित हुने प्रस्तावितसंस्कृतविश्व-विद्यालयको प्रचार प्रसार तथा चन्दासंकलन टोलीको सिलसिलामा यो सभा भएको हो ।

१. यस सभाले रा. अं० को दाङ्मा स्थापित हुने प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयलाई यो रुकुम जिल्लाका तमाम वासिन्दाहरू को तर्फ वाट तन, मन, धनले सक्दो सहयोग प्रदान गर्नें गराउने निर्णय गर्‍यो। सहयोग प्रदान गर्ने कार्यमा राप्ती अञ्चलका अन्य कुनै पनि जिल्ला भन्दा कम न हुने कुराको आश्वासन पनि यहाँ आइ पुगेको टोलीलाई दिने निर्णय गर्‍यो ।

२, भीर, पाखा खोला केही न भनी यस्तो विकट जिल्लामा आई प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयसम्बन्धी ज्ञान दिलाउनु भएकोमा प्रचार प्रसार, तथा चन्दा संकलन टोलीलाई धन्यवादको प्रस्ताव पारित गर्ने निर्णय यस सभाले गर्‍यो ।

३. प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयको प्रचार, प्रसार तथा चन्दा संकलन एवं अन्य कार्यमा सहयोग पुर्‍याउन श्रीगेहेन्द्र वहा-दुर साह जिल्ला पञ्चायत सभापतिको अध्यक्षतामा निम्न लिखित सदस्यहरु हुनु भएको एक उपसमिति खडा गर्ने निर्णय गर्‍यो ।

(क) जि. पं० सभापति श्री गेहेन्द्रबहादुर साह अध्यक्ष

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(ख) वाहुनठाना गा. पं का. प्र. पं. श्री सुरबहादुरशाह उपाध्यक्ष
(ग) जिल्ला पञ्चायत कार्यालय रुकुमका पं० सुपर-
भाइजर सचिव
(घ जि० पं० का सदस्यहरु पदेन सदस्य
(ङ) जिलास्तरीय सबै कार्यालयका प्रमुखहरू पदेन ,,
(च) श्री चन्द्रबहादुरशाह बाहुनठाना ,,
(छ) श्री तिलकबहादुरशाह ,,
(ज) श्री गम्भीरथापा ,,
(झ) श्री शान्तबहादुर बुढा गहाते पानी ,,
(ञ) श्री लोकेन्द्रबहादुर शाह वाहुन ठाना ,,
(ट) श्री पूर्णबहादुर शाह ,,
(ठ) २६ गा. पं० का प्रधानपञ्चहरु, साधारण सदस्य
(ड) प्राथमिक निम्न माध्यमिक, माध्यमिक, एवं अन्य विद्यालय प्रधानाध्यापकहरू २०२५।१२।६ साधारण सदस्य

राप्ती अञ्चलको सदर मुकाम दाङ्गमा संस्थापितहुने प्रस्तावित संस्कृत विश्व विद्यालय अन्तर्गत प्रचार प्रसार तथा चन्दा संकलन टोलीको आगमन भएको र सोही सिल सिलमा स्थानीय, मूसीकोट खलंगा त्रिभुवन भु० माध्यमिक विद्यालयको प्राङ्गणमा भएको जन-सभाले निम्नलिखित प्रस्ताव पारित गर्‍यो। सो जनसभा मुसीकोट खलङ्गाका प्रधान पञ्चको सभापतित्त्वमा भएको हो।

१. प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयलाई तन मन धनले सहयोग गर्ने उद्देश्यले स्थापित भएको सं· वि· वि· सहयोग उपसमिति रुकुम अन्तर्गत रही कार्य गर्ने प्रस्ताव परित गर्‍यो।

२, संस्कृतविश्वविद्यालय दाङ्मा नै स्थापना होस् भन्ने प्रस्ताव पनि यस सभाले पारित गर्‍यो।

३, आफ्ना आफ्ना क्षेत्रमा संस्कृतविश्वविद्यालयको उपयोगिता

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वारे प्रचार गर्ने निर्णय गरियो।

४, यस त्रि. ज. मा. विद्यालयका अध्यापक वर्गले संस्कृतविश्व-विद्यालयको लागि १ दिनको वेतन प्रदान गर्ने पनि सहर्ष प्रतिज्ञा गर्‍यो।

आज ८ चैत्र २०२५ मा दाङ्मा स्थापना हुने प्रस्तावित संस्कृत विश्वविद्यालयको प्रचार प्रसार तथा चन्दा सङ्कलन टोलीको भ्रमण को सिलसिलामा त्रिभुवन जन माध्यमिक विद्यालय सल्यानको प्राङ्गण मा जिल्ला पञ्चायत का सभापति श्री रेशमबहादुर राई को अध्यक्षतामा एक विशेष सभा भयो सभाले निम्नलिखित निर्णयहरु सर्वसभाति बाट पारित गर्‍यो।

१. यस सभाले, राप्ती अञ्चलको दाङ्मा स्थापित हुने प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयलाई यो सल्यान जिल्लाका तमाम वासिन्दा हरूको तर्फबाट तन, मन धनले सकदो सहयोग प्रदान गर्ने गराउने निर्णय गर्‍यो। सहयोग प्रदान गर्ने कार्यमा रा. अं का अन्यकुनै पनि जिल्ला भन्दा कम नहुने कुराको आश्वासन पनि यहा आइपुगेको टोलीलाई दिने निर्णय गर्‍यों।

२. यी भीर पाखा, खोला, केही नभनी यस्तो पहाड़ी विकट जिल्लामा आई प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयसम्बन्धी ज्ञान दिला-उन भएकोमा प्रचार, प्रसार तथा चन्दा संकलन टोलीलाई धन्यवाद को प्रस्तावपारित गर्ने यस सभाले निर्णय गर्‍यो।

३. प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयको प्रचार, प्रसार चन्दा संकलन एवं अन्य कार्यमा सहयोग पुर्‍याउ श्री जि. पं. सभापति रेशमबहादुर राईज्यूको अध्यक्षतामा निम्न लिखित सदस्य हुनु भएको एक उपसमिति खड़ा गर्ने निर्णय गर्‍यो।

संस्कृतविश्वविद्यालय उपसमिति सल्यान।

जि. पं. सभापति श्री रेसमबाहादुर राई अध्यक्ष

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्री लीलाराज शास्त्री — सचिव
जि.पं. का सदस्यहरू — सदस्य
जि. पं. सचिव — कोषाध्यक्ष
निम्न माध्यमिक, माध्यमिक विद्यालयका
प्रधानाध्यापकहरू — सदस्य
जिल्लास्तरीय सबै कार्यालयहरूका अड्डाप्रमुखहरू--सदस्य
वर्गीय संगठनका जिल्लास्तरीय सभापतिहरू — सदस्य

१. सल्यानमा रहेको त्रिभुवनमाध्यमिक विद्यालयको तर्फबाट तमाम शिक्षकहरूले आफ्नो ३ तीन दिन को बेतन चन्दा स्वरूप प्रदान गर्ने निर्णय गरे।

२. राप्ती अञ्चल दौडाहा टोलीका अध्यक्ष लगायत अन्य सदस्य हरूले आफ्नो एकदिनको भ्रमणभत्ता चन्दास्वरूप प्रदान गर्ने निर्णय गर्‍यो।

३. खलङ्गास्थित भाषापाठशालाका अध्यापकहरूले ३ दिनको वेतन प्रदान गरे।

४. बालशिक्षामन्दिरको तर्फबाट प्रस्तावित संस्कृतविश्व-विद्यालयलाई ३ तिन दिनको वेतन चन्दास्वरूप प्रदान गरे।

५. जिला पञ्चायतका तमाम सदस्यहरूले आफ्नो एक दिन को भत्ता चन्दास्वरूप प्रदान गरे।

६. त्रि. ज. मा. वि. का सञ्चालक स. का सदस्य श्री जितबाहा-दुर डाँगीले चन्दास्वरूप रु. १५०। प्रदान गरे

७. श्री उत्तरकुमार सिंह १००। „

८ श्री नीलबहादुर (का. मु. प्र. पं.) १०० „

पुनश्च :–– २०२५ माघ २६-२७-२८ सम्म दाङतुलसीपुरमा भएको गाँउ फर्क रा. अभियानको संमलनमा उक्त सं वि, वि. लाई

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सल्यानका जि. पं. का सदस्य हिरालालभण्डारी र महेश्वरभण्डारीले रु. १०१। का दर ले २०२। दुईसय दुई चन्दा प्रदान गरि सक्नु भएको छ।

२०२१।१२।२० प्र० संस्कृतविश्वविद्यालयस्य प्रचारप्रचारार्थमेव-मर्थसङ्ग्रहाय च दाङ्गे देवखुर्यां च प्राध्यापकानां नेतृत्वेऽध्यापक-लिपिकच्छात्राणां तूलिका गताः सन्ति।

पूर्वदाङ्ग प्रति

श्री दीर्घराजो धिमिरे	अध्यक्षः
श्री शिवकुमारोऽधिकारी	सदस्यः
श्री खगेश्वरो धिमिरे	,,
श्री शशिधरोऽधिकारी	,,
श्री लक्ष्मणो मझगैया	,,
श्री पुनारामोऽधिकारी	,,

पश्चिमदाङ्ग प्रति—

श्री दत्तात्रेयशर्मा दाहालः	अध्यक्षः
श्री स्थानेश्वरपौंडेलः	सदस्यः
श्री उमानाथोऽर्ज्जेलः	,,
श्री मदनमणिराचार्यः	,,
श्री खगेश्वरो मजगैया	,,
श्री महेश्वर आचार्यः	,,

देवखुरीं प्रति—

श्री श्यामकुमारो गौतमः	अध्यक्षः
श्री देवेन्द्र पौडेलः	सदस्यः
श्री खिमानन्दसुवेदी	,,
श्री सुरेन्द्रसुवेदी	

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रतिष्ठानपुरात् पत्रम्

श्रीमान सचिवज्

प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालय दाङ्ग

महोदय !

२५।१२।१० को पत्र र चन्दाबुक ८ र प्रस्तावित विश्व िद्यालय को पर्चाधान १ ० समेत प्राप्त भयो ।

प्रस्तावित विश्वविद्यालयको आर्थिक सम्बन्धलाई लिई २५। २।१०मा जिल्ला पञ्चायत कार्यालयमा यस जिल्लाका धेरै प्रधानपञ्च र अरु शिक्षाप्रेमी सज्जन समेत संयुक्त भई निम्नलिखित कुरामा पास गरेकोले स्व विवरण अवगत हुनेछ ।

प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयको सहयोगार्थ यस जिल्लावाट राप्ती अञ्चलमा आधुनिक उक्त विश्वविद्यालयस्थापना भएमा ५ वर्ष सम्मको लागी मालपोत उठतिको हिसाबमा सैकड़ा १० का दरले आर्थिक सहायतास्वरूप जिल्लाभरबाट रकम जम्मा गरी सहयोग गर्ने ।

मिति ०२५।११।२७मा मुक्तिमाध्यमिक विद्यालयमा भएको आम सभा बाट पारित निर्णयानुसार प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालय प्रबन्धक उपसमितिमा जिल्लाभित्रका सबै गा. पं० का प्रधानपञ्चहरू जिल्ला वर्गीयसंगठनका सभापतिहरू जी पं० का सभापति उप-सभापति सदस्यहरू प्राथमिक पाठशाला माध्यमिक पाठशालाका प्रधान अध्यापकहरू माननीय रा.पं.स. सदस्य शिक्षा निरीक्षक प्रभमुख जिल्ला अधिकारी सहायक अञ्चलाधीशहरूलाई पदेन सदस्य बनाउने जिल्ला भरीका, शिक्षाप्रेमी बुद्धिजीवी गण्यमान्य प्रतिष्ठित वर्ग दानवीर महानुभावहरूलाई समेत उक्त समितिको सदस्यमा सम्मिलित गराउने निर्णयलाई यस सभाले पनि समर्थन गर्दै सोही अनुसार सदस्य गराउने निर्णय पनि भयो ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

माथि लेखिएको रकम जमा गर्न प्रबन्धक उपसमितिले एक टोली गठन गरीस्व संकलन गर्न लगाउने पनि निर्णय भएकोले अनुरोध गरिएको छ।

सभापति दुर्गा प्रसाद सुवेदी (प्यूठान)

प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालय

उपसमितिः—

आज २०२५ साल चैत्र १८ गते का दिन राप्ती अञ्चलस्तरीय प्रधानाध्यापक सेमिनारले दाङ्गविजौरीमा प्रस्तावित संस्कृत विश्वविद्यालय वारे यसको आवश्यकता महसूस गर्दै निम्नलिखित राय हरू व्यक्त गर्दछ।

(१) संस्कृतविश्वविद्यालयमा संस्कृत अध्यापनविधि वैज्ञानिक किसिमको हुनु पर्दछ।

(२) योगीनरहरिनाथ ज्यूको सक्रियता यसले वरदान झैं पाई रहनु पर्दछ।

(३) वैज्ञानिक पाठ्य-सामग्रीहरुका साथ पुरानो र नयां शिक्षा-पद्धतिमा समन्वयात्मक आधार राखिएको हुनु पर्दछ।

(४) यसको प्रयोग प्रभावशाली हुनु पर्दछ।

(५) राष्ट्रिय शैक्षिक क्रान्तिको प्रतिपादक हुनु पर्दछ।

(६) समस्या यसका केही छन्। तर समस्या समस्याका लागि हुन्छन्। उपयोगिता यसको लक्ष हुनु पर्दछ।

(७) भारतीय संस्कृत शिक्षा पद्धति र पाठ्यक्रम भन्दा यसको सामग्री अनौठो हुनु पर्दछ।

(८) अन्तमा सेमिनारले यस विश्वविद्यालयलाई आफ्नो अञ्चलमा स्थापित हुँदैछभन्ने खुशीले मात्रदैन,शिक्षाव्यवस्थामा नयां क्रान्तिकारी दृष्टिकाण समावेश हुनलागेको छ भन्ने आशा एवं विचार व्यक्त गर्दछ।

(९) यस्तो विश्वविद्यालयलाई हामी अञ्चल भरीका माध्यमिक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

र निम्न माध्यमिक प्रधानाध्यापकहरूले आफ्नो तर्फबाट जेसुकै र जुनसुकै पनि सहयोग गर्ने आवश्यकता महसूस गर्दै यसका संस्थापकहरूलाई समेत विश्वास दिलाउँछौं ।

चन्दा सहयोग

संस्कृतविश्वविद्यालयलाई विभिन्न ठाउँबाट चन्दा दिने सहयोगी महानुभावहरूका केही नाम निम्न छन् । एवं अरुका आउँदैछन् ।

नामाङ्कित	ग्राम	
१ रामशरण थापा	देवघाट	१०।
२ दिल्लीराम ब्रह्मचारी श्री राममन्दिर	,,	५।
३ उपेन्द्र झा महेन्द्ररत्नभूषण न. पं, अध्यक्ष	जनकपुरधाम	५।
४ तुलसीराम उपाध्याय पोखरेल का.वा.प्र.म.	प्यूठान काडी	५।
५ टोपाराम सुवेदी	प्यू० रातामाटा	५।
६ बलवहादुर	दा. खा, चितिखोला	५।
७ डा० गोकुलचन्द्रशास्त्री	जमल काठमाण्डु	५।
८ क्षेत्रनाथ योगी पुजारी	प्यूठान	५।
९ उमेरबहादुर भण्डारी	,,	५।
१० गणपति गौतम	,, काडी	५।
११ केशवाचारी श्रीवैष्णव	प्यू ,,	१०।
१२ खडानन्द श्रीवैष्णव	प्यू ,,	२।
१३ खेतनाथ योगी	प्यू. खैरा	६।
१४ शिवलाल भारती	प्यू. खुंग्री	१०।
१५ फत्यप्रचण्डबहादुरसिंह	प्यू. खुंग्री	१०।
१६ दैवप्रचण्डवहादुरसिंह	,, ,,	५।
१७ प्रजुभारती संन्यासी	दांग प्यू. खुंग्री	२।
१८ उमादेवी ठकुरानी	प्यू, खुंग्री	५।
१९. नेत्रकुमारी	प्यू. ,,	५।
२० गंगा देवी	प्यू. ,,	१।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२१ चन्द्राकुमारी	प्यू खुंग्रो	१॥
२२ पं. कृष्णप्रसाद सुवेदी	,, ,,	१०।

इत्यादि ।

सं० विश्वविद्यालयका लागि ५ जिल्लाको यौटै सभा

आज २०२५ चैत्र १९ गते जनतामहाविद्यालय विजौरी दाङको आयोजनामा जनतामाध्यमिकविद्यालय वाग्दुला प्यूठानका प्रधानाध्यापक कविराजशर्माको अध्यक्षतामा प्रस्तावित संस्कृतविश्व-विद्यालयको सम्बन्धमा आयोजितरापति - अञ्चलका विद्वान्-हरूको विचारगोष्ठीमा सर्वसम्मतिबाट निर्णय निम्नलिखीत भयो :—

१. अञ्चलभरीका विद्वान्हरू बुद्धिजीवीहरू समाजसेवीहरू दाङ जनतामहाविद्यलयमा प्रस्तावित संस्कृतविश्वविद्यालयको शीघ्र समुद्घाटनको आवश्यकतालाई अनुभव गर्दछन् । प्रारम्भिक अवस्थामा जनतामहाविद्यालयका भवनहरू र छात्रावासहरूलेनै आंशिक आवश्यकता पूरान्के गर्न सहुँदा भवन वनेका शर्तमा स्वीकृति र समुद्घाटनको दिन नलम्ब्याइ योस् भन्ने श्री ५ को सरकारसङ्गी माग एवं अनुरोध गर्दछ र साथै यस विचारगोष्ठीले अञ्चालभ-रमा यस विश्वविद्यालयको उपादेयता एवं आवश्यकताको बोध गराउं दै अञ्चलवासीहरूको पवित्र सहयोग प्राप्त गर्न सतत क्रियाशील रहने छ भन्ने प्रतिज्ञा एवं संकल्प गर्छ ।

यस विचारगोष्ठीको विचारसन्दर्भमा व्यक्त गरिएका निम्न-लिखित सुझाउहरू प्रति सहमति व्यक्त गर्दछ ।

(१) संस्कृतभाषाको दुरूहता समाप्त गरी सरल र सुबोध शैलीको विकास गर्ने ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(२) संस्कृत व्याकरणको बोध अल्पावधिमा सरल वैज्ञानिक शैलीलेनै हुनुपर्दछ ।

(३) प्रशंसाले मात्र मिथ्या आत्म सन्तुष्टरहने आचार र प्रवृत्तिमा नियंत्रण गरी योग्यतार अनुभव द्वारा अर्जन गरिएको निधिहरूको योग्यतापूर्वक समुद्घाटन प्रचार र प्रसार गर्ने ।

(४) आयुर्वेदशास्त्र संस्कृतसाहित्यमा धेरै घनी र महत्त्वपूर्ण छ । अत : यस विश्वविद्यालयले यसको प्राथमिक आवश्यकताको अनुभव गरोस् ।

(५) उद्योगीकरणको देशको खाँचोलाई संस्कृतविश्वविद्यालयले मार्ग प्रशस्त गरोस् ।

(६) जनतामहाविद्यालयको सम्पत्तिको संरक्षण सर्वतो भावने हुनुपर्छ । यसको दुरुपयोग भयो भने संस्कृतविश्वविद्यालयको आर्थिक वातावरण विग्रने छ भन्ने कुरालाई गोष्ठीले गम्भीरतापूर्वक अनुभव गर्दछ ।

(७) देशलाई उद्यागले मात्र पुग्दैन साहित्य पनि चाहिन्छ । देशको आत्मा साहित्य हो ।

(८) संस्कृतभाषा नेपालीभाषाको पोषक हुनुपर्दछ र संस्कृतका अमूल्य ग्रन्थहरूको नेपालीमा अनुवाद हुनुपर्दछ ।

(९)संस्कृतविश्वविद्यालयका मातृसंस्थान जनतामहाविद्यालयले शीघ्रनै संस्कृतभाषाको प्रचार-प्रसारका लागि र संस्कृत जगतमा सस्कृतको लागि अनुकूल वातावरण सृजना गर्न वादविवादगोष्ठीको आयोजना संस्कृतमा पत्र - पत्रिकाहरूको प्रकाशन आदि गर्न नितांत आवश्यक छ ।

(१०) संस्कृतविश्वविद्यालयको शिक्षणपद्धति निर्धारण गर्ने यौटा शिक्षायोजनासमितिको गठन गरियोस् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(११) विभिन्न भाषाका शिक्षार्थीहरूलाई यस विश्वविद्यालयमा प्रवेश गराई संस्कृतशिक्षा ग्रहण गर्न लगाउने।

(१२) विश्वविद्यालयको निमित्त समन्वयात्मक शिक्षापद्धतिको अनुसरण गर्ने प्राध्यापकहरूको आवश्यकतापूर्ति गर्नलाई अनुभवी विद्वान्हरूलाई मान्यता दिने डिग्री र उपाधिलाई मात्र प्रारम्भमा ज्यादा जोर न दिने।

(१३) ९५ प्रतिशत किसानहरूको कृषि आवश्यकता पूर्ति गर्न संस्कृतविश्वविद्यालयको लक्ष्य हुनु पर्दछ। संस्कृतविश्वविद्यालयको प्रारम्भिक दशामा पनि साधन - अनुरूप कृषिविद्यालय हुनु पर्दछ। जस्तो पौरस्त्य पाश्चात्य कृषि वद्धतिको समन्वय गरी कृषकहरूलाई कृषिशिक्षा दिने कृषिविद्यालयको स्थापना विद्यालयको जमिन देउखुरीमा हुनुपर्दछ।

यसै सभामा

२०२५ साल चैत १९ गते जनतामहाविद्यालयमा आयोजित राप्ती अञ्चलस्तरीय विराट् सभामा प्र. संस्कृतविश्वविद्यालयको निम्ता चन्दा दिने महानुभावहरूको नामावली निम्नप्रकार छ :—

१. जनतामहाविद्यालयका समस्त अध्यापक वर्गले आफ आफनो ७ दिनको वेतन चन्दा दिने वचन प्रधानाचार्य पूर्णचन्द्र ढुङ्गेलद्वारा दिनुभयो।

२. प. ब. उ. मा. विद्यालय, भरतपुरका शिक्षक श्री नारायण प्रसाद रेग्मीले रु. १००। चन्दा दिने वचन दिनुभयो।

३. राप्ति-अञ्चलाधीश श्रीरामनारायण श्रेष्ठले अञ्चलाधीश कार्यालयका समस्त कर्मचारीहरूको १ दिनको वेतन चन्दा दिने विचार व्यक्त गर्दै आफनो तर्फबाट १ दिनका वेतनका अति-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रिक्त यो अङ्कमा रहेसम्म प्रतिमास रु. २५। चन्दा दिने वचन दिनु भयो

४. प. प. ब. उ. विद्यालयका शिक्षक श्री खिमानन्द भूषालजीले रु. ३०५। चन्दा प्रदान गर्ने कुरा सोत्साह सुनाउनु भयो ।

५, श्रीमा० लक्ष्मीचन्दज्यूले आजीवन प्रतिवर्ष वैशाख ९ गते रु. १००। चन्दा दान गरिरहने निर्णय सुनाउनु भयो ।

६. ने. रा. मा, वि. मानपुरका हे मा. मेघराजजीले आफ्नो २ दिनको वेतन समर्पण गर्ने वचन दिनुभयो ।

७. हापुर सं. नि. मा. विद्यालयका अध्यापकवर्गले आफ्नो १ दिनको वेतन प्रदान गर्ने निर्णय प्र. अ. जीवराज गौतमले सुनाउनु भयो ।

८.हेकुली नि. मा. वि. का हे. मा. लोकमणि आचार्यले विद्यालयका समस्त अध्यापक कर्मचारीहरूले १ दिनको वेतन चन्दा दिने निर्णय सुनाउनुभयो ।

९. ने रा, प्रा. पा. सक्रामको शिक्षक स्टाफबाट १ दिनको वेतन चन्दा दिने निधो हे. मा. ले सुनाउनभयो ।

१०. नारायणपुर मा. विद्यालयका हे. मा. श्री नेत्रलाल अभागीले आफ्नोतर्फबाट १० दिनको वेतन चन्दा दिने वचन दिनु भयो र अरु साथीहरूबाट दिलाउने वचन दिनुभयो ।

११, गुरुगजुर जनता : निम्नमाध्यमिक विद्यालय आम्वासका अध्यापकवर्गले १ दिनको वेतन चन्दा दिने वचन दिनुभयो ।

१२. योगी नरहरीनाथज्यूबाट यस प्र. संस्कृतविश्वविद्यालयको पुस्तकालयलाई १००१। रुपैयाँ मूल्यका ऐतिहासिक र दार्शनिक पुस्तकहरू समर्पित भएका छन् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२०२५ चैत्र १५-१६-१७-१८-१९ गतेसंम दाङ्गमा सं० वि० वि० शिक्षादिवारे प्रधानाध्यापक प्रातिनिध्येन पञ्चदिवसीय सम्मेलनमा भाग लिने

रा प ती अं च ल

का

स्वीकृत माध्यमिक तथा निम्न-माध्यमिक विद्यालयहरु मात्र

क्रम	विद्यालयको नाउं	गाउं पञ्चायत	हाल कुन कक्षा सम्म	आ. स. ०२४।०२५मः	कैफियत
१	पद्योदय पब्लिक बहु-उद्देशीय विद्यालय, भरतपुर	घोराही, दाङ्कदेउखुरी	एस. एल. सी.	११,५८३।६६	
२	सरस्वती माध्यमिक विद्यालय, विद्यानगर	गोबरडिहा ,,	,,	७,२००।-	
३	महेन्द्र माध्यमिक विद्यालय तुलसीपुर	टरीगाउं ,,	,,	४,० ०।-	
४	जनता प्रधान पाठशाला, छिल्ली-बिजौरी	ज. म. वि. बिजौरी,,	पूर्वमध्यमा	४,०००।-	
५	प्रौढ माध्यमिक विद्यालय, घोराही	घोराही ,,	एस. यल. सी.	...	
६	सिद्ध पृथ्वी पब्लिक माध्यमिक विद्यालय श्रीगाउं	धनौरी ,,	,,	---	
७	सिद्ध रत्ननाथ माध्यमिक विद्यालय, नारायणपुर	नारायणपुर ,,	,,	२,४००।-	२ वर्ष म्यादीं
८	श्री ५ रत्नराज्यलक्ष्मी मा विद्यालय भरतपुर	घोराहीं ,,	,,	...	

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

९	मुक्ति माध्यमिक विद्यालय, रातामाटा	सापडांडा,	प्यूठान	,,	५,०००।-	
१०	जनता माध्यमिक विद्यालय, बाग्दुला	मंझकोट	,,	,,	७,२००।-	
११	बाल संस्कृत वैदिक विद्यालय, स्वर्गद्वारी	स्वर्गद्वारी खाल	,,	पूर्वमध्यमा	७,२ ०।-	
१२	बाल शिक्षा माध्यमिक विद्यालय, ओखरकोट	वार्दीकोट	,,	एस. एल. सी.	७,२०० -	
१३	महेन्द्र पब्लिक माध्यमिक विद्यालय, प्यूठान-खलंगा	खलङ्गा	,,	,,	५,०० ।-	
१४	त्रिभुवन पब्लिक माध्यमिक वि. सल्यान-खलंगा	चारदाही खलङ्गा,	सल्यान	,,	७,२००।-	
१५	शारदा माध्यमिक विद्यालय,साङकोट	श्री चौर	,,	,,	५,०००।-	
१६	त्रिभुवन जनता माध्यमिक विद्यालय, मुसीकोट	मुसीकोट,	रुकुम	,,	५,४००।-	
१७	रुक्मिणी माध्यमिक विद्यालय, रुकुमकोट	बाहुन ठाना	,,	,,	३,२४०।-	वर्ष म्यादी
१८	बाल कल्याण माध्यमिक विद्यालय, लिवाङ्	लिवाङ,	रोल्पा	,,	५ ४००।-	
१९	भानुभक्त माध्यमिक विद्यालय, दामाचौर	दामाचौर	,,	,,	३,२४०।-	२ वर्ष म्यादी
१	हापुर निम्न माध्यमिक विद्यालय, निधुवार	हापुर	दांग	आठौं कक्षा	२,४००।-	
२	संस्कृत माध्यमिक पाठशाला, हापुर बिजौरी	हापुर	,,	प्रथमा सम्म	पूर्ण सरकारी	
३	नेपाल राष्ट्रिय निम्न माध्यमिक विद्यालय, मानपुर	मानपुर	,,	आठौं कक्षा सम्म	२,४००।-	
४	सुनपुर निम्न माध्यमिक विद्यालय, रामपुर	रामपुर	,,	,,	२,४००।-	
५	श्री ५ महेन्द्र पब्लिक निम्न माध्यमिक वि. धर्ना	धर्ना	,,	,,	२,४००।-	
६	श्री ५ महेन्द्र पब्लिक निम्न मा. वि कोइलावास	कोइलावास	,,	,,	२,४००।-	
७	नेपाल राष्ट्रिय निम्न माध्यमिक विद्यालय, तेघरा	ढिकपुर	,,		२,[illegible]।-	
८	माता पवित्रादेवी साङ्गवेद विद्यालय, शुक्रवार	सौरियार	,,	प्रथमासम्म	...	
९	वीरेन्द्र निम्न माध्यमिक विद्यालय, हेंकुली	हेंकुली	,,	आठौं कक्षा	...	
१०	गुरु गजुर निम्न माध्यमिक विद्यालय, आम्बास	लाहुरेचौर	,,		...	

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

११	आदर्श निम्न माध्यमिक विद्यालय, लालमटिया	लालमटिया	,,	...	....
१२	बाल जनता निम्न माध्यमिक विद्यालय, बनगाउं	चैलाही	,,		...
१३	वीरेन्द्र निम्न माध्यमिक विद्यालय, भ्यूडहर-सुनपुर	बयाले सिमतारा	,,	छैठौं र सातौं	...
१४	संस्कृत मा. पाठशाला, भित्रीकोट, टारी	सापडांडा,	प्यूठान	प्रथमा सम्म	पूर्ण सरकारी
१५	भुवनेश्वरी निम्न माध्यमिक विद्यालय, खैरा	खैरा	,,	आठौं कक्षा	३,०००।-
१६	गणेश निम्न माध्यमिक विद्यालय, तिराम	हरिचौर	,,	,,	३,०००।-
१७	संस्कृत माध्यमिक पाठशाला, खुंग्री	खुङ्ग्री	,,	प्रथमा सम्म	३,०००।-
१८	अमर निम्न माध्यमिक विद्यालय, भिंग्री	भिंग्री	,,	आठौं कक्षा	....
१९	जनता निम्न माध्यमिक विद्यालय, बिजुली	च्यूरेपानी	,,	,,	३,०००।-
२०	अमृत जीवन निम्न माध्यमिक विद्यालय, नारीकोट	नारीकोट	,,	छैठौं र सातौं	....
२१	सत्य निम्न माध्यमिक विद्यालय, तुसारा	तुसारा	,,	,,	...
२२	त्रिभुवन निम्न माध्यमिक विद्यालय, लुङ्ग	लुङ्ग	,,	आठौं सम्म	...
२३	रत्न कन्या निम्न माध्यमिक विद्यालय, खलङ्गा	चारदाही खलङ्गा,	सल्यान	छैठौं र सातौं	३,०००।-
२४	लक्ष्मी निम्न माध्यमिक विद्यालय, स्यानीखाल	डांग्री	,,	आठौं सम्म	३,०००।-
२५	भानुभक्त निम्न माध्यमिक विद्यालय, फांटा	नौसय काभ्रे	,,	छैठौं र सातौं	...
२६	कृष्ण माध्यमिक विद्यालय, बनगाउं	घांजरी पीपल	,,	,,	...
२७	शंकर निम्न माध्यमिक विद्यालय, होलेरी	... ..	,,	,,	....
२८	आदर्श निम्न माध्यमिक विद्यालय, बांफीकोट	बांफीकोट,	रुकुम	आठौं सम्म	३,२४०।-
२९	जनकल्याण निम्न माध्यमिक विद्यालय, भलाक्चा	भलाक्चा	,,	छैठौं र सातौं	...
३०	जनज्योति निम्न माध्यमिक विद्यालय, गजुल	गजुलकोट,	रोल्पा	,	३,२४०।-
३१	गोकुल निम्न माध्यमिक विद्यालय, सिर्प	सिर्प जोगीथर	,,	,,	...
३२	सूर्योदय निम्न माध्यमिक विद्यालय ढाकाडाम	ढाकाडाम	,,	आठौं सम्म	....

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संस्कृतविश्वविद्यालयपञ्चायतस्य सूत्ररूपं विधानम्

१–कुलगुरुः सकुलसचिवः २–कुलानुसन्धाता ३-कुलप्रशिक्षकः ४–कुलपरीक्षकः ५–कुलार्थनिर्माता (एते पञ्च सदस्या भवेयुः)

१– कुलपतेरनुमत्या कुलगुरुः कुलसचिवसहयोगेन संस्कृतविश्वविद्यालयसम्वन्धि सर्वाङ्गीणं प्रशासनं चालयेत् ।

२–कुलगुरुनिर्देशानुसारं कुलानुसन्धाता सर्वविषयानुसन्धानानुवादप्रकाशनसम्वन्धिनीं व्यवस्थाङ् कुर्यात्कारयेच्च ।

३– कुलगुरुनिर्देशानुसारं कुलपरिक्षकः प्रशिक्षण-शिक्षण-च्छात्रावाससम्बद्धां समस्तां व्यवस्थां कुर्यात्कारयेच्च ।

४–कुलगुरुनिर्देशानुसारं कुलप्रशिक्षको नवीन-प्राचीन-समस्तपरीक्षासम्बन्धि कार्यङ् कुर्यात्कारयेच्च ।

५– कुलगुरुनिर्देशानुसारं कुलार्थनिर्माता विश्वविद्यालयसम्बन्धि समग्रयोजनाः, अर्थोपार्जनं, निर्माणसम्बन्धिकार्याणि च कुर्यात् कारयेच्च।

संस्कृतविश्वविद्यालयपरिवार :

संस्कृतविश्वविद्यालयस्यनीतीनां निर्धारणं व्यवस्थाञ्च कर्तुमेको विश्वविद्यालयपरिवारः सङ्घटिते भवेत् यस्मिन् निम्नलिखिता व्यक्तयः सदस्या भवेयु :

संस्कृतविश्वविद्यालयस्य पञ्चायत्तसहिताः सर्वे विभागीयाध्यक्षाः, शिक्षकाः, छात्राः, कर्मचारिणः, छात्राभिभावकाः, दातारः, शिक्षाविभागप्रतिनिधयः, केचन शिक्षाशास्त्रिणः शिक्षाप्रणयिनश्च ।

रापति-अञ्चलवर्तिसमस्तपञ्च-वर्गीयजनता

संस्कृतविश्वविद्यालय-पंञ्चायतको सूत्ररूप बिधान

१

कुलगुरु र कुलसचिव

२. कुलानुसन्धाता ३ कुलप्रशिक्षक ४ कुलपरीक्षक ५ कुलाथनिर्माता

१ कुलपतिका अनुमतिले कुलसचिवका सहयोगबाट कुलगुरुले सं. विश्वविद्यालयसन्बन्धो सर्वाङ्गीण प्रशासन चलाउन् ।

२ कुलगुरुका निर्देशानुसार कुलानुसन्धाताले सवै अनुसन्धान तथा अनुवाद र प्रकाशनसम्बन्घी व्यवस्था गर्ने गराउने गरून् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(३) कुलगुरुका निर्देशानुसार कुलप्रशिक्षकले प्रशिक्षण, शिक्षण तथा छात्रावाससम्बन्धी समस्त व्यवस्था गर्ने गराउने गरून्।

(४) कुलगुरुका निर्देशानुसार कुलपरीक्षकले नया र पुराना समस्त परीक्षासम्बन्धी कार्य गर्ने गराउने गरून्।

(५) कुलगुरुका निर्देशानुसार कुलार्थनिर्माताले विश्वविद्यालय-सम्बन्धी समग्र योजना अर्थोपार्जन र निर्माण-कार्य गर्ने गउराउने गरून्।

संस्कृतविश्वविद्यालयपरिवार

संस्कृतविश्वविद्यालयको नीतिनिर्धारण एवं व्यवस्था गर्नालाई एक विश्वविद्यालयपरिवारको सङ्गठन गरियोस्। जसमा निम्नलिखित व्यक्ति सदस्य रहुन् :—

सं. विश्वविद्यालयपञ्चायत सहित सबै विभागीय अध्यक्षहरू, शिक्षकहरू, छात्रहरू, कर्मचारीहरू, अभिभावकहरू, भूमिदाताहरू, चन्दादाताहरू, शिक्षाविभागको प्रतिनिधि र केही शिक्षाशास्त्री एवं शिक्षा प्रेमीहरू।

रा. अं. भरिका समस्त पञ्चवर्गीय जनता

यस पवित्र काममा सहयोग गर्न दाङ-जिल्ला-सभा र राप्तीअंचल स्तरोय पंचायत एवं वर्गीयसंगठनको संयुक्त सम्मेलनले एकमत भएरगत पौष २८ गते एक प्रस्ताव पनि पारित गरेको छ सो निम्न प्रकार छः—

"संसारको एक-मात्र स्वतन्त्र हिन्दूराष्ट्र नेपालमा विश्वका एक-मात्र हिन्दूसम्राट् श्री५ महाराजाधिराज सरकार महेन्द्रवीर विक्रम साह देवका बाहुलीबाट एउटा संस्कृतविश्वविद्यालय खोलिने भयो भन्ने सुसमाचारले संस्कृतप्रेमी विश्व प्रसन्नताले गद्गद भयो। यस सम्बन्धमा विश्वकै आंखा हामीपट्टि लागेको वेला आफ्नै देशका अरु अञ्चलहरूले पनियो शुभ कार्य हाम्रो अञ्चलमा हुनुपर्छ भनेर अधि बढेको पवित्र प्रतिस्पर्धामा यो अञ्चल पछिपरयो भने हाम्रो हातबाट एउटा सुनौला मौका गुमने छ। एकचोटि अगाडि बढेर पनियिनीहरू पछि परे भन्ने कलंक हामीमाथि आईपर्छ भन्ने गहन उत्तरदायित्वलाई बुझेर यो सम्मेलन अञ्चलानिवासी समस्त जनतासंग यो शुभ कार्य अवश्य गरौं कुनै कारणले पनि पछि न परौं मुलुकको गौरव बढाउने हाम्रो अञ्चललाई उठाउने यस आदर्श कार्यलाई मनसा कर्मणा वाचा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पूरा गरौं भन्ने अठोट गर्दछ। यसै लक्षको पूर्तिका लागि अञ्चलाधीश महोदयको अध्यक्षता एउटा समिति पनि गठन गर्ने।

यसै अञ्चलमा एउटा संस्कृतविश्वविद्यालय खोली राष्ट्रको गौरव बढाएर विश्वकै संस्कृतप्रेमीहरूको सेवा गर्ने उद्देश्यले गतवर्ष स्वयं श्रद्धेय राष्ट्रनायक श्री५ सवारी यही दाङमा चलाई देश-विदेष ख्याति प्राप्त विद्वानहरूलाई भेला गराएकोमा यो सम्मेलन हार्दिक प्रसन्नता व्यक्त गर्दछ। यसै संदर्भमा सकेसम्म चांडो एउटा संस्कृत विश्वविद्यालय यही दाङमा खोल्ने तर्फ कार्यवाही गरियोस भन्ने श्री ५ को सरकारसङ्ग अनुरोध गर्दछ।"

उक्त प्रस्ताव-अनुसार संस्कृतविश्वविद्यालयसम्बन्धी काम गर्न राप्ती-अञ्चलाधीशको अध्यक्षतामा अंचलव्यापी महासमितिको गठन भयो। योगी श्री नरहरिनाथज्यूको अध्यक्षतामा जनतामहाविद्यालयका केही अध्यापक र छात्रहरूका टोलीले राप्ती अंचलका पाँचै जिलाको भ्रमणमा विभिन्न उपसमितिहरू गठित गर्दै जनताको अभूतपूर्व उत्साह र सहयोगका साथ प्रचार-प्रसार र अर्थसङ्कलन आदि कार्य धमाधम गरिरहेको छ।

अतः सबै सज्जनहरूसंग प्रार्थना छ,धन जग्गा प्राचीनपुस्तक आदि वस्तुहरू जे जति दिन सकिन्छ, यस विश्वविद्यालयमा लगाएर संस्कृतविश्वविद्यालय-स्थापनाको अक्षय्य पुण्यको सहभाग बन्नुहोत्।

प्र. संस्कृतविश्वविद्यालय प्रचार-विभाग
जनता महाविद्यालय, पिजौरी दाग (राप्ती अंचल)

प्र. संस्कृतविश्वविद्यालयस्य दाङ्गे समुद्घाटचमानस्य विषये वाराणसेय-श्रीनेपाली संस्कृतमहाविद्यालये केशवशर्मबाँसतोला सभापतित्वे जातायां विद्वत्सभायां पारिताः—

प्रस्तावा :

१. प्राचीनगुरुकुलर्षिकुलानुरूपं वैदिकसनातन-धर्मा-नुसार वर्णाश्रमधर्मानुकूलं प्रस्तावितेऽस्मित् संस्कृतविश्वविद्यालये छात्राणामाचारविचाराध्ययनादिकार्यं सञ्चालनीयम् तत्र चात्मनिर्भरता तेषां कृतेऽवश्यं शिक्षणीया। परमितरविश्वविद्यालयेष्विव स्वेच्छाचारविहारादिकं कर्तुं छात्रा न पारयेयुः।

२ आयुर्वेदस्यास्माकं साक्षाद्रूपेण विज्ञानस्य सर्वथैव परिश्पारिक वर्द्धनमष्टाङ्गस्यैव तस्य सम्यगध्यापनं विधेयम्।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३ शिक्षामाध्यमत्वेन संस्कृतभाषैव स्वीकार्या। सति परमावश्यकत्वे तत्सहायकत्वेन नेपालराष्ट्रभाषा विधेया।

४ विश्वविद्यालस्य सर्वेष्वपि पदेयु संस्कृतस्नातका एव नियुक्ता भवेयुः।

५ षोशडवर्षयन्तं द्विजबालकाः संस्कृतमेवाधीरन्निति व्यवस्था विधेया। तथा तेषां पाठनव्यवस्था काशिकसाङ्गवेदविद्यालयानुसारं विधेया।

६ मेकालेपरिचालिता पठनपाठनपरीक्षाप्रणाली सर्वथैवपारिहार्या

७ सर्वेषामपि विषयाणां सैद्धान्तिकमेवाध्यापनं न कृत्वा तत्तद्विषयस्य क्रियाकलापप्रवीणांश्च विदध्युः यथा "ज्ञानं भारः क्रियां विना" न स्यात्।

८ अस्य प्रस्तावितस्य संस्कृतविश्वविद्यालयस्य कृते सर्वात्मना यथायोगं सहयोगं कर्तुं काशिका वयं सर्वथा सन्नाद्धा : स्मः।

९ आवश्यकं सहयोगं विधातुं निम्नाङ्कितानां सज्जनानामेका सहयोगसमितिः दङ्घटनीया इति अस्याः सभायाः स[...] सर्वसम्मत्या पारिता।

समितिः

श्री पं. केशव शर्मा अध्यक्षः श्री पं. पद्मनाभनिरौला स[...]
श्री पं. दालोदर भट्टराई उपाध्यक्षः श्री डा. गोविन्दसुवेदी कोष[...]
श्री पं. हेमनाथ घिमिरे सदस्यः श्री पं. कृष्ण प्रसाद ढुंगाना [...]
श्री पं. बालकृष्ण आचार्यः ,, श्री पं. विष्णुराज आत्रेयः ,,
श्री पं. दामोदर महराई (नैयायिकः) सदस्यः
श्री पं. विनायक रामचन्द्र शास्त्री रटाटेः ,,
श्री पं. डिल्लीराम तिमल्सिना ,,
श्री पं. डिल्लीराज भट्टराई ,,
श्री पं. मोहन ढकाल : ,,
श्री खेमराज पौडेलः (छात्रः प्रतिनिधि)
श्री ढुण्ढिराज : पौडेल : ,, ,,

सभाप्रसङ्गे १०१। एकोत्तरशतं मुद्रा सहयोगार्थं दात्रे श्रीप्रयागराजरिजालशर्मणे सभापतेराज्ञया धन्यवाददानप्रस्तावः पारितः

केशवशर्मा वाँस्तोला—१ (सभापतिः)

२२५। १२। २८। ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

(१)

वाल्मीकिविद्यापीठपुस्तकालयः

प्रत्याव १८९१

२०२६

KATHMANDU

दाङ्गोदयस्य नव-संस्कृत-हृद्य-विश्व-
विद्यालयस्य हृदयादुदितः प्रकर्षः ।
विश्वं गुणैरखिल-भारत-वर्षमार्षः
कर्षत्वशेष-विधिना नव-वर्ष-हर्षः !

प्र. सं. वि. वि. परिवारस्य
राप्तयञ्चल-दाङ्गस्थितस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu